

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

EL-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLAH VE ŞİİRLERİ

Bekir TUNA

DOKTORA TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Sedat ŞENSOY

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Bekir TUNA
	Numarası	128106013012
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belâgatı
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Sedat ŞENSOY
	Tezin Adı	EL-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLAH VE ŞİİRLERİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan EL-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLAH VE ŞİİRLERİ başlıklı bu çalışma 13/12/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Sedat ŞENSOY	
2	Prof. Dr.	Muhammet TASA	
3	Doç. Dr.	Mücahit KÜÇÜKSARI	
4	Prof. Dr.	Mehmet Mesut ERGİN	
5	Prof. Dr.	Mehmet Cevat ERGİN	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Adı Soyadı	Bekir TUNA	
Numarası	128106013012	
Öğrencinin	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagatı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
Tezin Adı	EL-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLAH VE ŞİİRLERİ	

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Bekir TUNA

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı	Bekir TUNA
Numarası	128106013012
Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Sedat ŞENSOY
Tezin Adı	EL-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLAH VE ŞİİRLERİ

ÖZET

Bu çalışmada el-Müftî Abdullatîf Fethullah ve şiirleri incelenmiştir.

Çalışma bir giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Girişte XVIII. yüzyıl Arap Edebiyatı'na genel bir bakışla birlikte el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın yaşadığı dönemdeki siyâsî, sosyal ve kültürel durumlara değinilmiştir. Birinci bölümde şairin hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirleri muhteva yönünden tahlil edilmiştir. Şiirler konularına göre sınıflandırılmış ve edebî tenkit eserlerindeki ölçütlere göre değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise şiirlerin şekil özellikleri nazım türleri ve kasîde yapısı bakımından ele alınmıştır. Şiirlerin üslup özellikleri ise bedî' sanatları ve beyânî anlatımlar çerçevesinde incelenmiştir. Böylece şiirlerin edebî değerlerinin tespit edilmesine gayret edilmiştir.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Adı Soyadı	Bekir TUNA
Numarası	128106013012
Öğrencinin Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagati
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Sedat ŞENSOY
Tezin İngilizce Adı	EL-MUFTÎ ABDULLATÎF FETHULLAH AND HIS POEMS

SUMMARY

In this study, the life and poems of el-Muftî Abdullatîf Fethullah were examined.

The study consists of an introduction and three main chapters. In the introduction, it's mentioned to the political, social and cultural conditions of the period in which el-Muftî Abdullatîf Fethullah lived with an overview of Arabic literature in the XVIII. century. In the first chapter, poet's life, literary personality and his works are discussed.

In the second chapter, the poems of el-Muftî Abdullatîf Fethullah are analyzed in terms of content. Poems were classified according to their subjects and evaluated according to the criteria in literary criticism.

In the third chapter, the shape features of poems are discussed in terms of verse types and qasidah structure. The stylistic features of the poems were examined within the framework of the bedî' arts and the beyân expressions. Thus, the literary values of poems were tried to be determined.

ÖNSÖZ

Şiir, sözün gücünün ve büyüünün kendisinde en çok ortaya çıktığı alanların başında gelir. Şiirde neşe, üzüntü, öfke, korku gibi duyguların ve çeşitli tasarımların sözün en güçlü biçimi ve en süslü hâli ile varlık alanına çıktığına şahit oluruz. Şairin dilinden döküldükten sonra pek çok kişi o şiirde kendine ait bir şeyler bulabilir. Bu yönüyle bazı şiirler adeta evrensel bir niteliğe sahiptir ve toplumların ortak malı sayılır.

Şiir, bağlı olduğu edebî geleneğin çocuğu gibidir. Bu nedenle az ya da çok onun genetik izlerini taşır. Öte yandan şiir, içerisinde doğduğu çevrenin de aynası durumundadır. Dolayısıyla bu çevrenin coğrafi, siyâsî, sosyal, ekonomik ve kültürel birçok özelliğini bir biçimde yansıtır. Bununla birlikte bazen, aynı geleneğe bağlı olan ve aynı çevrede, aynı zaman diliminde ortaya çıkan, iki ayrı şaire ait şiirlerin birbirinden oldukça farklı yapısal özellikler barındırdığı gözlenir. Bunun en önemli nedeni şairlerin bizzat kendileridir. Çünkü her şairi kendisi yapan mizacı, içerisinde yetiştiği yakın ve uzak çevresi, acısıyla tatlısıyla, yaşadığı özgün bir hayatı vardır. İşte bir şiiri bu üç şeyin; bağlı olduğu edebî gelenek, var olduğu çevresel koşullar ve onu varlık alanına çıkaran şairin dışında düşünmek mümkün değildir. Dolayısıyla şiirleri bu çerçevede değerlendirerek, hangi tür edebî söylemlerin sonraki dönemlere daha fazla intikal ettiğini belirlemek, şiirin var olduğu çevresel koşullarla etkileşimini ortaya koymak ve onu varlık alanına çıkaran şairin edebiyat alanına katkısını belirlemek sosyal bilimler veri havuzuna oldukça önemli kazanımlar ekleyecektir.

Dünya edebiyatları içerisinde saygın bir yeri olan ve tarihsel serüveni içerisinde çeşitli evrelerden geçen Arap edebiyatının yaklaşık XVI-XX. asırlar arasını kapsayan Osmanlı dönemine ait süreci çeşitli nedenlerden dolayı tam anlamıyla aydınlatılamamıştır. Çalışmaya konu olan el-Müftî Abdullatîf Fethullah Osmanlı dönemi Arap şairlerinden biridir. XVIII. asrın ikinci yarısında Beyrut'ta doğmuş, eğitim için Dımaşk'a gelmiş ardından tekrar Beyrut'a dönmüş olan el-Müftî Abdullatîf Fethullah kültürlü bir çevrede yetişmiş, iyi eğitim almış, birçok konuda söylediği edebî değeri yüksek şiirle yaşadığı dönemde temâyüz etmeyi başarabilmiş bir şairdir. Bu

nedenle onun şiirlerini incelemenin, Osmanlı dönemi Arap edebiyatına yönelik çalışmalara bir katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

Araştırma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın yaşadığı dönem ve coğrafyanın siyâsî, sosyal ve ilmî-edebî durumuna temas edilmiştir. Birinci bölümde şairin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği ele alınmıştır. İkinci bölümde şiirleri muhteva yönüyle incelenerek hangi konuların nasıl işlendiği tespit edilmiş, üçüncü bölümde ise şiirlerin şekil özellikleri; kasîdelerin içyapısı, şiirlerin dil-üslup özellikleri ve vezin-kâfiye durumları araştırılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki emeklerinden dolayı danışman hocam Doç. Dr. Sedat Şensoy'a, öneri ve yönlendirmeleri ile desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Muhammet Tasa'ya, şâirin *Dîvân*'ının temin edilmesini sağlayan Prof. Dr. Mehmet Mesut Ergin'e, tezimin olgunlaşmasına katkılarından dolayı Prof. Dr. Mehmet Cevat Ergin'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bekir Tuna

Konya-2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
TRANSKRİPSİYON.....	5
KISALTMALAR.....	6
GİRİŞ.....	8
1. KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI	8
2. YÖNTEM VE KAYNAKLAR.....	9
3. EL-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLÂH'IN YAŞADIĞI DÖNEMDE DIMAŞK VE BEYRUT	12
3.1. DIMAŞK.....	13
3.2. BEYRUT.....	24
BİRİNCİ BÖLÜM.....	30
1. EL-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLÂH'IN HAYATI.....	30
1.1. DOĞUMU, NESEBİ VE AİLESİ	30
1.2. İLİM TAHSİLİ VE HOCALARI.....	31
1.3. VEFATI	41
1.4. İLMÎ ŞAHSİYETİ	42
İKİNCİ BÖLÜM.....	47
1. EL-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLÂH'IN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ	47
1.1. MEDİH.....	47
1.1.1. Yöneticileri Methi.....	51
1.1.2. Âlimleri ve Hocaları Methi.....	60
1.1.3. Edebiyatçı ve Şairleri Methi.....	69
1.1.4. Diğer Medih Şiirleri	71
1.2. DİNİ İÇERİKLİ VE HİKMET TEMALİ ŞİİRLER	82
1.2.1. Na't ve Munâcât	86
1.2.2. Zühd ve Tasavvuf.....	101
1.2.3. Hikmet ve Öğüt.....	108
1.3. GAZEL	113
1.3.1. Hissî Gazelleri	116
1.3.2. 'Afif Gazelleri.....	123
1.4. İHVÂNİYYÂT.....	129
1.4.1. Başsağığı Dileme ve Teselli.....	132
1.4.2. Kutlama	134
1.4.3. Şiirsel Yazışmalar, Mudâ'abe ve 'Itab	138
1.5. MERSİYE.....	142
1.6. HİCÂ.....	154
1.7. VASF.....	162
1.7.1. Bahar, Aylar, Tabiat ve Bahçe Tasviri	164
1.7.2. Diğer Tasvirleri	170
1.8. DİĞER KONULAR.....	174

1.8.1. Fahr.....	174
1.8.2 Tarih Düşürme.....	180
1.8.3 Sebku'l-Mesel	183
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	187
EL-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLÂH'IN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ..	187
1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	187
1.1. <i>DÎVAN'DAKİ NAZİM TÜRLERİ</i>	189
1.1.1. Kasîdeler ve Kasîde Yapısı.....	190
1.1.1.1. Matla'	193
1.1.1.2. Mukaddime	196
1.1.1.3. Tehalluş ve Vahde Mevdû'yye	208
1.1.1.4. Hâtîme	213
1.1.2 Diğer Nazım Türleri	216
1.2. <i>VEZİN VE KÂFİYE YAPISI</i>	217
2. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ.....	221
2.1. <i>KELİME VE CÜMLE TERCİHLERİ</i>	222
2.2. <i>ANLATIM YÖNTEMLERİ</i>	229
2.3. <i>BEYÂN VE BEDÎ' SANATLARININ KULLANIMI</i>	237
2.3.1. Teşbîh.....	238
2.3.2. İsti'âre.....	244
2.3.3. Kinâye	247
2.3.4. Tevriye	249
2.3.5. İktibâs.....	251
2.3.6. Cinâs	254
2.3.7. Tasrî'	256
2.3.8. Tıbak.....	258
2.3.9. Mukâbele	260
2.3.10. Murâ'âtu'n-Nazîr	261
2.3.11. Husnu't-Ta'lîl	263
2.3.12. Te'kidu'l-Medh bimâ Yuşbihu'z-Zemm.....	264
2.3.13. İlğâz ve Ta'miye.....	266
2.4. <i>TASVİR</i>	269
SONUÇ.....	278
KAYNAKÇA.....	285

TRANSKRİPSİYON

اَ	: A, E, a, e	س	: S, s
أُ	: U, u	ش	: Ş, ş
إِ	: I, Î, î, i	ص	: S, s
آ	: Â, Ê, â, ê	ض	: D, d
أُو	: Ô, ô	ط	: T, t
يِ	: Î, î	ظ	: Z, z
ء	: ’	ع	: ’
ب	: B, b	غ	: Ğ, ğ
ت	: T, t	ف	: F, f
ث	: S, s	ق	: K, k
ج	: C, c	ك	: K, k
ح	: H, h	ل	: L, l
خ	: H, h	م	: M, m
د	: D, d	ن	: N, n
ذ	: Z, z	و	: V, v
ر	: R, r	ه	: H, h
ز	: Z, z	ي	: Y, y

Yukarıda verilen transkripsiyon alfabesi şahıs isimleri, eser adları ve künyeler için; gerekli durumlarda da kimi kelimelerin telaffuzlarını göstermek için kullanılmıştır. Türkçede sık kullanılan özel isimlere transkripsiyon uygulanmamıştır. Bu isimler “Ömer, Ali... vb.” şeklinde Türkçede kullanıldığı gibi yazılmıştır. Tamlama olan ya da bileşik isimlerde Arapça okunuş esas alınmış, ancak kolaylıkla okunabilmesi için tamlamalar kesme işaretiyle ayrılmadan, “Zeyne’l-âbidîn” veya “Nûru’d-dîn” yerine, doğrudan “Zeynelâbidîn” ya da “Nûruddîn” şeklinde verilmiştir. Harf-i târiflerin yazımında “el-...” şeklinde küçük harf kullanılmış, cümle başlarında ya da dipnotlardaki isimlerin başlangıcında da bu usûl gözetilmiştir. Şemsî harflerle başlayan kelimelerin başındaki harf-i tarifler ise, “en-Neysâbûrî” şeklinde kelimenin ilk harfinin okunuşu esas alınarak belirtilmiştir.

KISALTMALAR

(sav)	: Sallallâhu ‘Aleyhi ve Sellem
(as)	: ‘Aleyhisselâm
b.	: ibn
bkz.	: bakınız
bs.	: baskı
byy.	: basım yeri yok
der.	: derleyen
<i>DİA</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
<i>GAL</i>	: <i>Geschichte Der Arabischen Litteratur</i>
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
İA	: İslam Ansiklopedisi
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
m.	: Milâdî
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Mtb.	: matbaası
S.	: sayı
s.	: sayfa
<i>SÜİFD</i>	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
<i>SÜSBE</i>	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
thk.	: tahkik eden
trc.	: tercüme eden
ty.	: tarihi bilinmiyor, tarihsiz
Ünv.	: Üniversitesi
yay. haz.	: yayına hazırlayan
Yay.	: yayınları

GİRİŞ

KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI

YÖNTEM VE KAYNAKLAR

EI-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLÂH'IN YAŞADIĞI
DÖNEMDE DIMAŞK VE BEYRUT

GİRİŞ

Bu başlık altında konunun önemi, amacı, araştırmada izlenen yöntem ve en çok yararlanılan kaynaklar hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca şairin yaşadığı dönemde Dımaşk ve Beyrut'taki genel durum ana hatlarıyla ortaya konulacaktır.

1. KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI

Köklü bir geçmişe sahip olan Arap şiiri, tarihsel serüveni içerisinde çeşitli evrelerden geçerek günümüze kadar ulaşmıştır. Her bir evre belli ölçülerde araştırmacıların ilgisini çekerken yaklaşık XVI-XX. asırlar arasını kapsayan Osmanlı dönemi Arap şiiri bu noktada en şanssız evrelerden biri olarak karşımızda durmaktadır. Üzülerek ifade etmek gerekirse “bu dönem şiirinin kalitesizliği” yönündeki söylemler ve “araştırmacıların bu döneme ilgisizliği” olumsuz anlamda sürekli birbirini beslemiştir. Bu nedenle, döneme dair yapılacak çalışmaların hem dönem şiirinin aydınlatılması hem de bu konudaki yargıların doğruluğunun tespiti bakımından büyük önem arz ettiği düşünülmektedir.

Şiirlerini araştırmamıza konu ettiğimiz el-Müftî Abdullatîf Fethullah Osmanlı döneminin önemli Arap şairlerinden biridir. XVIII. asırda Beyrut'ta yaşamış olan şair kültürlü bir çevrede yetişmiş, iyi eğitim almış, birçok konuda söylediği, dil ve üslup yönüyle kaliteli şiirlerle yaşadığı dönemde temâyüz etmeyi başarabilmiş bir şairdir. Buna rağmen şairin modern dönemde tanınması ancak 1984 yılında, *Dîvan*'ının yayımlanması ile mümkün olmuştur.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirleri ile ilgili tatmin edici bir çalışma yapılabilmiş değildir. Bu nedenle onun şiirleri üzerine yapılacak daha kapsamlı ve derinlikli bir çalışmanın hem onun şiirlerindeki husûsiyetlerin daha ayrıntılı bir biçimde ortaya konması hem de araştırma sonucunda ortaya çıkacak bulguların, dönemin aydınlatılmasına katkı sağlaması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca şairin Osmanlı idaresi altındaki bir kentte, Dımaşk'ta eğitim almış ve Beyrut'ta yaşamış olması ise tarihimize ışık tutması yönüyle çalışmanın önemini daha da arttırmaktadır.

Çalışmanın temel hedefi el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinin edebî değerini ortaya koymaktır. Bununla bağlantılı olarak, onun şiirlerinin, bağlı bulunduğu edebî geleneğin neresinde durduğu, bu gelenekten ne ölçüde yararlandığı, içerisinde doğduğu siyâsî, sosyal ve kültürel çevre ile etkileşimi, şairin karakterinin ve hayatının şiirlerine ne kadar yansıdığı ve nihâi olarak Osmanlı dönemi Arap şiiri ile ilgili genelleyici değerlendirmelerin el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirleri özelinde ne kadar isabetli olduğu gibi hususlarda tespitlerde bulunmak bu çalışmanın amaçları içerisinde yer almaktadır.

Bu araştırmanın üç bölümden oluşması planlanmaktadır. Birinci bölümde el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın hayatı, eserleri ve edebî kişiliği incelenecektir. İkinci bölümde şiirleri muhteva yönüyle ele alınacak ve hangi konuların nasıl işlendiği değerlendirilecektir. Üçüncü ve son bölümde ise âdetâ konuların sunulduğu anlamına gelecek biçimde şiirlerin şekil özellikleri, kasîdelerin içyapısı olan muhteva planı, şiirlerin dil-üslup özellikleri ve vezin-kâfiye durumları araştırılacaktır.

2. YÖNTEM VE KAYNAKLAR

Bu araştırma el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın, tamamı *Dîvân*'ında yer alan bütün şiirlerini kapsamakta olup onun şiirlerinin, dönemin bazı biyografi yazarlarının değerlendirmelerinden ve ön araştırma esnasında edinilen kanaatten hareketle, ele alınan konular ve dil-üslup özellikleri yönüyle iyi durumda olduğu şeklindeki varsayıma dayanmaktadır.

Araştırmada, veri toplama, toplanan verileri sınıflandırma ve değerlendirme modeli kullanılmıştır. Öncelikle şairin *Dîvân*'ında yer alan bütün şiirler taranmış, araştırmanın amaçlarına ulaşmak için en uygun örnekler seçilmiş ve bunlar kendi içerisinde bir tasnife tâbi tutulmuştur. Elde edilen bulgular, edebî tenkit ölçütlerine göre analiz edilerek yorumlanmıştır.

Araştırmada olabildiğince temel kaynaklardan yararlanılmış, bununla birlikte modern dönemde kaleme alınan eserlerden de istifade edilmiştir.

Çalışmada yararlanılan eserler kaynakçada verileceği için burada, araştırma boyunca en çok yararlanılan bazı eserleri zikretmekle yetinilecektir.

Araştırmanın birincil kaynağı hiç kuşkusuz el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın *Dîvân*'ıdır. Bu çerçevede eserin 1984 yılında *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah* adıyla Muhammed el Huceyrî danışmanlığında Zuheyr Fethullah tarafından tahkik edilen ve el-Ma'hedu'l-Almânî li'l-Ebhâsi's-Şarkıyya tarafından iki cilt halinde neşredilen nüshası esas alınmış, araştırmamızın dipnotlarındaki sayfa numaraları bu esere göre verilmiştir. Eser tahkikli nüsha olduğu için ayrıca yazmalara müracaat etme ihtiyacı hissedilmemiştir.

Araştırmanın yöntemi bakımından en çok istifade edilen kaynak Yusuf Sami Samancı'nın *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri* isimli kitabıdır. Bu çalışmasında Osmanlı dönemi şairlerinden Mencek Paşa ve şiirlerini üç bölümde inceleyen yazar girişte dönemin siyâsî, sosyal ve kültürel durumunu ele aldıktan sonra birinci bölümde Mencek Paşa'nın hayatı ve eserleri, ikinci bölümde şiirlerin muhteva özellikleri ve üçüncü bölümde de şiirlerin şekil özelliklerini incelemiştir.

Araştırmanın içeriğine yönelik kaynaklara gelince el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın hayatı ve yaşadığı dönemle ilgili olarak en çok yararlanılan eserler, şairin *Dîvân*'ından sonra ikinci sırada yer alan kaynaklar biyografi ve tarih kitaplarıdır. Özellikle Şihâbuddîn el-Hafâcî'nin *Rayhânetu'l-Elibbâ ve Zehratu'l-Hayâti'd-Dunyâ* isimli eseri ve Muhammed el-Muhibbî'nin *Hulâşatu'l-Eser fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî 'Aşar* adlı kitabı olmak üzere, bu döneme dair yazılmış ilk kaynaklardan istifade edilmiştir. İlk kaynakların yanı sıra Ömer Musa Paşa'nın *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Osmânî* adlı kitabı başta olmak üzere modern dönemde yazılmış kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Şiirlerin muhteva tahlilinin yapıldığı çalışmanın ikinci bölümünde Arap Edebiyatı alanında telif edilmiş ilk dönem eserleri kullanılmıştır. Bu eserler arasında sıkça başvurulan kitaplar Kudâme b. Ca'fer'in *Nağdu's-Şi'r* isimli eseri,

Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh el-‘Askerî’nin *eş-Şinâ’ateyn el-Kitâbe ve’s-Şi’r* kitabı, el-Hasen İbn Raşîk el-Ğayravânî’nin telif ettiği *el-‘Umde fî Meĥâsini’s-Şi’r ve Âdâbih* ve Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nuveyrî’nin *Nihâyetu’l-Ereb fî Funûni’l-Edeb* isimli eseri gibi kitaplar bulunmaktadır. Yine bu ilk kaynakların yanı sıra sözü edilen bölümde Sâmi ed-Dehhân’ın *Funûnu’l-Edebi’l-‘Arabîyyi el-Fennu’l-Ğinâi 4: el-Mediĥ* ve Sirâcuddîn Muhammed’in *el-Faĥr fî’s-Şi’ri’l-‘Arabî* isimli eseri gibi modern dönemde Arap dünyasında yazılmış kitaplardan ayrıca Muhammet Tasa’nın *İbnu’s-Semmân ve Şiirleri*, Nevzat H. Yanık’ın *Arap Şiirinde Tasvirî*, Mehmet Mesut Ergin’in *İbnu’n-Nahhâs el-Halebî ve Şiirleri*, İbrahim Fidan’ın *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbnu’n-Nakîb el-Huseynî ve Şiirleri* ve Yusuf Sami Samancı’nın *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri* gibi şairin yaşadığı döneme dair ülkemizde yapılmış çalışmalardan da istifade edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde yine yukarıda bahsi geçen ilk dönem edebiyat kaynaklarına sıkça başvurulmuş, bunun yanı sıra Cebbûr ‘Abdunnûr’un *el-Mu‘cemu’l-Edebî* ve Ahmed Maṭlûb’un *Mu‘cemu Muṣṭalahâti’n-Nakdi’l-‘Arabî* isimli eseri gibi modern dönemde yazılmış edebiyat sözlüklerinden yararlanılmıştır. Yine bu bölümde başta ilk dönem belâgat kitaplarından Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman el-Curcânî’nin *Esrâru’l-Belâğa*, Ebû Ya’kub Siracuddîn Yusuf b. Ebû Bekr b. Muhammed es-Sekkâkî’nin *Miftâhu’l-‘Ulûm*, es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî’nin *Cevâhiru’l-Belâğa fî’l-Me’ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî* isimli eserleriyle yine belâgat alanında modern dönemde yazılmış Abdurrahman Hasen Ĥabenneke el-Meydânî’nin *el-Belâğatu’l-‘Arabîyye Esâsuhâ ve ‘Ulûmuhâ ve Funûnuhâ* isimli belâgat kaynakları kullanılmıştır.

Şiirlerin tercümelerinde ise ağırlıkta ilk dönem sözlükleri olan el-Ĥalîl b. Ahmed’in *Kitâbu’l-‘Ayn*, İbn Dureyd’in *Cemheratu’l-Luğa*, İbn Fâris’in *Mu‘cemu Meĥâyisi’l-Luğa* isimli sözlükleriyle el-Fîruzâbâdî’nin *el-Ğâmusu’l-Muĥîṭ* adlı sözlüklerinden yararlanılmıştır.

Araştırma esnasında, bu sayılanlardan başka, bazı bilinmeyen kelime ve terimlerle kişi ve yer adlarının açıklamalarında başta el-Halîl b. Ahmed'in *Kitâbu'l-Âyn*'i, Ahmed el-Maflûb'un *Mu'cemu Mustalahâti'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Îadîm*'i, Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-Buldân*'i ve Hayruddîn ez-Ziriklî'nin *el-Âlâm*'ı başta olmak üzere birçok sözlükle ansiklopedik ve biyografik eserden yararlanılmıştır.

Bu konuyu sonlandırmadan önce şiir çevirileri ile ilgili birkaç husus hakkında açıklama yapmakta yarar vardır. Şiir çevirilerinde önce orijinal metin verilmiş ve ardından bunların Türkçe çevirisi yapılmıştır. Çevirilerde olabildiğince metne sadık kalınmış, fakat çevirinin anlaşılmaz olduğu veya Türkçe ifade ederken eksik kalan yerlerde minimum tasarruflarda bulunulmuştur. Bu gibi yerlerde ifadede bir anlaşılmazlık söz konusu ise parantez içerisinde izah yapılmış, metnin akışından kaynaklanan bir anlaşılmazlığın bulunduğu yerlerde de parantez içerisinde metne ilaveler yapılmıştır.

Buraya kadar araştırmanın önemi, amacı, yöntemi ve kaynaklarına dair açıklamalar yapıldı. el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın hayatı, eserleri, edebî kişiliği ile şiirlerinin muhteva ve şekil incelemesine geçmeden önce şairin yaşadığı şehir olan Dimaşk'ın ve Beyrut'un o zamanki siyâsî, sosyal, ilmî ve edebî durumuna göz atmak, sonraki bölümleri daha sağlıklı bir zeminde değerlendirmek için yararlı olacaktır.

3. EL-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLÂH'IN YAŞADIĞI DÖNEMDE DİMAŞK VE BEYRUT

Kişileri yaşadıkları çağ ve toplumdaki soyutlayarak değerlendirmek eksik sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Özellikle de bu kişi siyasetin gündeminde olan, toplumun nabzını tutan ve dönemin kültürel seviyesinde önemli bir yer işgal eden şairlik müessesesi içerisinde yer alıyorsa, onu, yaşadığı dönem ve toplumla birlikte değerlendirmenin önemi daha da artmaktadır. Bu nedenle incelemeye konu olan el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın (ö. 1260/1844) hayatı ve şiirleri hakkında daha

sağlıklı bir bakış açısıyla değerlendirme yapabilmek için yaşadığı dönem olan XVIII. ve XIX asırlarda; yaklaşık 11 yıl yaşadığı, eğitim aldığı ve tekrar dönmeyi arzulamasına rağmen dönme imkanı bulamadığı Dımaşk'ın; hayatının geri kalan bölümünü yaşadığı ve müftülük yaptığı Beyrut'un genel durumuna göz atmanın yararlı olacağı düşünülmektedir.

3.1. DIMAŞK

Dımaşk, bugün Şam olarak anılan şehrin eski adıdır. Önceleri Şam (Bilâdu's-Şâm) denildiğinde şimdiki Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün'ü de içine alan bölge kastedilmektedir¹. Cillik, Ceyrûn, Feyhâ, Şam ve Gûta gibi isimlerle de anılan² Dımaşk, uzunca bir geçmişi olan, tarihî süreç içerisinde Asur, Babil, Grek, Roma, Bizans ve Sâsânî gibi çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış antik bir kültür merkezidir³. Şehir Hz. Ebû Bekir'in halifeliği döneminde 15/636 yılında fethedilmek suretiyle İslam toprağı haline gelmiş ve sonrasında Emevîler, 'Abbâsîler, Fatımîler, Zengîler, Eyyûbîler ve Memlükler tarafından yönetilmiştir⁴.

Dımaşk'ın Osmanlı egemenliğine girmesi 1516 Mercidabık savaşı sonrası olmuştur⁵. Yavuz Sultan Selim zamanında yapılan bu savaşla önce Halep, Hama, Humus ve Şam, ardından da Mısır, Memlükler'in elinden alınarak Osmanlı topraklarına katılmıştır⁶. İdârî taksimat itibari ile Şam, eyalet (beylerbeyliği) olarak düşünülmüş ve aynı ismi taşıyan ve "paşa sancağı" olan Dımaşk'ın da içerisinde

¹ Kenan Ziya Taş, *Suriye'nin (Şam) Osmanlı Hâkimiyetindeki İdari Yapısı*, Tarih İncelemeleri Dergisi, sy. 15, İzmir-2000, s. 75; Cengiz Tomar "Şam", *DİA*, İstanbul-2010, XXXVIII, 311.

² Abdulaziz el-'Azme, *Mir'âtu's-Şâm Târîhu Dımaşk ve Ehlihâ*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk-2002, s. 27.

³ R. Hartmann, "Şam", İslam Ansiklopedisi, MEB Basımevi, İstanbul, 1970- XI, 298.

⁴ Cengiz Tomar, "Şam", *DİA*, XXXVIII, 311-314.

⁵ Bruce Masters, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapları, 1516-1918, Sosyal ve Kültürel Bir Tarih*, trc. Feray Coşkun, Doğan Kitap Yay., İstanbul-2017. s. 36.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4.b., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1983, II, 284-288; el-Mu'trân Yûsuf ed-Dıbs, *Târîhu Sûriye ed-Dunyevî ve'd-Dînî*, haz: Mârûn Ra'd-Nazîr 'Abûd, Dâru Nazîr 'Abûd, byy., ts., VII, 25; Halil İnalçık, *The Ottoman Empire*, Çeviren: Norman Itzkowitz-Colin Imber, Weidenfeld and Nicolson, London-1973, s. 33-34.

bulunduğu birçok şehir bu eyaletin sancağı olarak tasarlanmıştır⁷. Şam, Osmanlı'nın diğer vilayetlerinde olduğu gibi beylerbeyi, sancaklar ise sancak beyleri ve kadılar tarafından yönetilmiştir⁸. Bundan sonra Dımaşk şehri Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerine dek sürecek olan yaklaşık dört asırlık bir süreçte Osmanlı idaresine bağlı olacaktır.

Dımaşk, Osmanlı Devleti'nin Arap coğrafyasına hâkim olduğu yaklaşık 400 yıllık sürecin her döneminde olduğu gibi XVIII. asırda da Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir idârî merkezi olma özelliğine sahip olmuştur. Bu sebeple de nüfusunun önemli bir bölümü, merkezden atanan görevlilerden oluşmuştur. Siyâsî açıdan çok önemli bir konuma sahip olan Dımaşk mülkî ve idârî bakımdan doğrudan İstanbul'a bağlıyken dînî ve adlî konularda genel olarak Hanefî Mezhebi'nin merkezde olduğu bir yapılanmaya tâbi olmuştur⁹.

Dımaşk, bulunduğu coğrafya itibâriyle tarih boyunca Arap, Türk, Kürt ve Fars'ların da içinde yer aldığı çok sayıda göçmen azınlık için bir vatan konumunda olmuştur. Bu insanların varlığı, bir yandan şehri kozmopolit bir hale getirirken diğer yandan da İslâm dünyasının en büyük dînî merkezlerinden biri yapmıştır¹⁰. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da şehirde bu yapının devam ettiği bizzat el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiiirlerinden anlaşılmaktadır. Zira şair şiiirlerinde farklı itikâdî anlayışların mensuplarına yer vermektedir¹¹.

Osmanlı Devleti'nin Dımaşk'a hâkim olduğu ilk yıllardan itibaren toplum, yönetici ve askerî erkânın yer aldığı aristokrat kesim, çiftçiler, zanaatkârlar ve

⁷ Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyiliğinin İdarî Taksimati*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy. 13/1, Elazığ-2013, 356-373.

⁸ Enver Çakar, *XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyiliğinin İdarî Taksimati*, s. 352.

⁹ 'Abdulkerîm Râfîk, *Bilâdu's-Şâm ve Mişr mine'l-Fetih'l-'Uşmânî ilâ Hamleti Nâbulyûn Bûnabart*, 2.b., Dımaşk-1968, s. 97; 'Abdulkerîm Râfîk, *el-'Arab ve'l-'Uşmâniyyîn*, 2.b., Dımaşk-1993. s. 61; Tufan Şit Buzpınar, "*Suriye*", *DİA*, İstanbul-2009, XXXVII, 551; Tufan Şit Buzpınar,, "*Şam*", *DİA*, İstanbul-2010, XXXVIII, 315.

¹⁰ James Grehan, Street Violence and Social Imagination in Late Mamluk and Ottoman Damascus, *International Journal of Middle East Studies*, yıl: 2003, sy: XXXV, s. 219.

¹¹ el-Müftî Abdullatîf Fethullah, *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, thk. Zuheyr Fethullah, el-Ma'hedu'l-Almâni li'l-Ebhâsi's-Şarkıyya, Beyrut-1404/1984., I, 132. Şiir, s. 117.

tüccarların yer aldığı halk kesimi olmak üzere iki tabakadan meydana gelmiştir¹². Yöneticiler Osmanlı Devleti'nin bölgeye atadığı kimseler olup kimileri sergilediği âdil yönetim sayesinde tüm kesimlerin sevgi ve saygısını kazanmış, kimileri ise keyfi uygulamalar neticesinde halkla arasında aşılması güç setler çekmiştir. Müftüler, kadılar ve âlimler halk ile yöneticiler arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Zira vazîfeleri bir yandan valilerle bir yandan da halkla beraber olmayı gerektiriyordu. Hatta kimi zaman valilerin kötü yönetiminden bunalan halkın isteklerini daha üst mercilere iletme görevini de üstleniyorlardı¹³. Dımaşq'lı âlimler imrenilen bir itibara sahipti. Kendilerine özel giyim kuşamları bile vardı¹⁴.

Dımaşq şehrinde gerek Osmanlı dönemi gerek daha öncesinde toplumsal hayat, her alanda birçok farklılığı bir arada barındırmıştır. el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın yaşadığı dönemde Dımaşq toplumunu genel olarak yönetici, ulemâ ve halk olmak üzere üç tabakada değerlendirmek mümkündür. el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın, yönetim ve siyasetten uzak, insanların dertleriyle dertlenen yapısı ile daha çok ulema ve halk arasında yer aldığı söylenebilir. Zaten Dımaşq'ta bulunma sebebi de eğitim içindir.

Osmanlıların Dımaşq'ı fethetmesinden sonra Türk-İstanbul mimarîsi şehirde hızlı bir şekilde belirmeye başlamış ve günümüzde de şehirde bulunan en güzel eserlerden bir kısmı bu devirde inşâ edilmiştir¹⁵. Şehrin kültürel yapısına etki eden yatırımlar hiçbir süreçte kesintiye uğramamıştır. Padişahların ve güçlü Osmanlı beylerbeylerinin camiler, medreseler, hanlar ve kervansaraylar yaptırmaları Dımaşq'a olan ilgiyi daha da artırmıştır. Bu yapıları destekleyen zengin vakıfların kurulması buranın hızla bir Osmanlı şehrine dönüşmesine zemin hazırlamıştır. Bu imar hareketlerine ve istikrarın sağlanmasına paralel olarak XVI.

¹² Leylâ es-Şabbâğ, *el-Mucteme'u'l-'Arabîyyu's-Sürî*, Menşûrâtu Vizâratı's-Sekâfe, Dımaşq-1983. s. 113.

¹³ Abdulhamid Murâd Riyâd, *Şî'ru Dımaşq fi'l-Katni's-Sâni 'Aşar el-Hicrî es-Sâmine 'Aşar el-Milâdi*, Vizâratu's-Sekâfe, Dımaşq-2007., s. 22-28.

¹⁴ David Dean Commins, *Son Dönem Osmanlı Suriye'sinde Islahat Hareketleri (Sosyal ve Siyasi Değişim)*. trc. Yusuf Kılıç, Mahya Yay., İstanbul-2014. s. 22.

¹⁵ R. Hartmann, "Şam", *İA*, XI, 306.

yüzyılın ikinci yarısında Kuzey Afrika, Mısır, Halep ve Anadolu başta olmak üzere birçok yerden Dımaşk'a göçler olmuş ve nüfus artmıştır¹⁶. Osmanlı'nın güçlü olduğu ilk dönemlerde Dımaşk'a yapılan bu yatırımlar neticesinde şehrin eğitim, ticaret, sanat gibi birçok alanda gelişim kaydettiği görülmektedir. Ayrıca şehre yapılan ilmî ve ticarî yolculuklar da farklı kültürlerin bir araya gelmesi ve çeşitliliğin sağlanması anlamında önem arz etmektedir. Dımaşk'ın kültürel bakımdan zenginleşmesinde Osmanlı döneminde uygulanan eğitim sisteminin etkisinden de bahsetmek gerekmektedir.

Klasik Osmanlı eğitim sisteminde medreseler en önemli konumda yer almıştır. Medreselerin yanı sıra Enderun mektepleri de ikinci bir resmî sistem olarak ortaya çıkmıştır. Bunların yanında mescitler, kütüphaneler, zengin devlet adamları ve âlimlerin konaklarında da eğitim faaliyetleri yürütülmüştür. Bu serbest eğitim faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar sürdürülmüştür¹⁷.

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinde en önemli kurum olan medresede üç aşamalı bir eğitimden bahsetmek mümkündür. Birinci aşama olan sıbyan mekteplerinde Arapça ve Türkçe okutulur bununla birlikte Kur'ân-ı Kerim eğitimi verilirdi. İkinci merhale olan orta kısımda belâgat, mantık, astronomi, geometri gibi dersler verilir, bu bölümden mezun olanlar ilk aşamada ders vermeye hak kazanırlardı. Üçüncü ve son aşama ise artık öğrencilerin, dinî ve beşerî ilimlerde uzmanlaştığı merhaledir. Bu aşamadan sonra ise kadılık ve müftülük gibi vazifelere yükselmek mümkündür¹⁸.

Dönemin ilmî durumuna dair değinilmesinde fayda görülen bir diğer konu da "icâzet talepleri"dir. Bilindiği üzere İslam kültür tarihinde ilmî icâzetler kişilerin meslekî yeterliliklerinde onay anlamına gelen ve bir nevi şimdiki diplomaların yerini tutan belgelerdir. Çeşitli icâzet verme biçimleri olmakla birlikte

¹⁶ Tufan Şit Buzpınar, "Şam", *DİA*, s. 315.

¹⁷ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi", Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul-1998, II, 230.

¹⁸ 'Abdulaziz Muhammed eş-Şennâvî, *ed-Devletu'l-'Usmâniyye Devletun İslâmiyyetun Mufterâ 'Aleyhâ*, Matba'atu Câmi'atu'l-Şâhîre, Şâhîre-1980, I, 446-447.

genel anlamda dersi hocadan dinleme veya hocaya takrir etme periyodunun ardından icâzet verilmesi geleneği yaygındır. Bununla birlikte öğretim söz konusu olmadan umûmî ve fahrî icâzet verenler de olmuştur¹⁹. Zaman içerisinde nesir ve şiir ile icâzet isteme (istid'âu'l-icâze) usulü doğmuştur. Buna göre öğrenci aynı veya başka şehirde yaşayan bir âlime yazdığı nesir veya şiirle ondan icâzet istiyor hoca da aynı yöntemle ona icâzet veriyordu²⁰. Bu tarzın Osmanlı dönemi Dımaşk'ında da mevcut olduğunu bizzat el-Müftü Abdullatîf Fethullah'ın şiirinde de görüyoruz. Söz konusu edilen şiir şairin Abdülkâdir el-Geylânî'nin tarikata girmesinden dolayı verilen bir icâzet talebine yazdığı takriz için söylediği kasidedir²¹: [el-Hafif]

1	أَبَدَ اللَّهُ حُسْنَ هَذَا الزَّمَانِ	وَسَقَاهُ مِنْ مَائِهِ الْهَتَّانِ
2	حَيْثُ فِيهِ أَبَدَى لَنَا شَمْسِ فَضْلِ	قَدْ سَمَتِ بِالْعُلَى عَلَى كِيَوَانِ
3	أَحْمَدِ الْبِرِّ، بَحْرِ فَضْلِ وَجُودِ،	مُقَلَّةَ الْعَزِّ، عَيْنُ هَذَا الْأَوَانِ
4	مُفْرَدِ الدَّهْرِ لَا نَظِيرَ يُدَانِي	فَبِهِ الدَّهْرُ قَدْ حَلَا عَن ثَانِ
5	نَجْلِ غُرِّ أَمَاجِدِ وَكِرَامِ،	جَبْرِ، وَهَوَ الْعَرِيَّ غُرَّةَ آبِي
6	فَاضِلِ الْعَصْرِ، فَائِقِ الْفَاضِلِ الْقَا	ضِي كَمَا قَدْ سَمَا بَدِيعِ الزَّمَانِ
7	حَدَمْتُهُ النُّفُوشُ مِثْلَ الْمَبَانِي	لِمَعَانٍ مَا إِنْ هَا مِنْ مُعَانِ
8	مَنْ مَثَانِي ثَنَا الْمَعَالِي عَلَيْهِ	أَطْرَبْتَنَا فَعَوَّدَتْ بِالْمَثَانِي
9	يَا لَهُ اللَّهُ مِنْ فَصِيحِ بَلِيغِ	يَنْظُمُ الدَّرِّ مِثْلَ عَقْدِ الْجُمَانِ
10	وَرَفِيعِ تَتِيهِ بَيْرُوتُ فِيهِ	بِافْتِخَارٍ بِهِ عَلَى الْبُلْدَانِ
11	وَبَدِيعِ لَقَدْ أَتَى بَدِيعِ	فَاقَ فِيهِ الْبَدِيعَ فِي هَمْدَانِ

¹⁹ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Cemil Akpınar, "İcâzet", *DİA*, İstanbul-2000, XXI, 393-400.

²⁰ Örneğin bkz. Taqiyuddîn Ebûbekr b. Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Ereb*, thk. 'İşam Şakyû, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut-2004, II, 130.

²¹ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 1082. Şiir, s. 827.

12	جَمَعَ الشَّرْعَ وَالْحَقِيقَةَ فِيهَا	فَهُمَا فِي سَمَائِهَا	النِّيرَانِ
13	فِيهِمَا قَدْ أَقَامَ لِلْحَقِّ وَزَنًا	فَرَأَيْنَاهُ	مُقْسِطًا الْمِيزَانَ
14	شَمْسُ عِلْمٍ، كَأَنَّهَا الْعِلْمَ فِيهَا،	إِذِ بَدَتْ،	وَالْمَعَارِفُ الْفَرْقَانَ
15	ذُو فُؤَادٍ بِهِ الْبَصِيرَةُ نُورٌ	فَاضٌ مِنْهَا	عَيْنَانِ نَضَّاحَتَانِ
16	وَسِرِّيُّ يُبْشِرُهُ حَارٌّ صَيِّتًا	بِشَدَاهُ	تَعَطَّرَ الثَّقْلَانِ
17	بَدْرٌ هُدَى قَدْ دَارَ فِي فَلَكِ الْعَرِ	فَانِ مِنْ حَوْلِ قُطْبِهِ	الْكِيْلَانِ
18	سَيِّدِي الْقُطْبِ، قُطْبِ كُلِّ وِلْيٍّ،	عِلْمُ الشَّرْقِ،	الْهَيْكَلِ الصَّمْدَانِي
19	فَجَبَاهُ الْكَمَالَ ثُمَّ حَمَاهُ	مِنْ حُسُوفٍ	وَوَصْمَةِ النَّقْصَانِ
20	وَدَعَاهُ إِلَى الْوُرُودِ لُورِدِ	وَلِدَكَرٍ	بِوَارِدِ رَحْمَانِي
21	وَلِحَانِ الْأَسْرَارِ قَدْ زَجَّ فِيهِ	وَسَقَاهُ	مِنْ حَمْرَةِ الْعِرْفَانِ
22	وَالْمُجِيزِ إِبْنَهُ هَذَا هُوَ سَاقِ	فَسَقَى	ذَا الْمُجَازِ ثُمَّ سَقَانِي
23	حَفِظَ اللَّهُ رُبَّنَا ذَاتَ كُلِّ	مِنْهُمَا	مَا تَعَاقَبَ الْمَلَوَانِ
24	مَا تَعَنَّى الْحَمَامُ فَوْقَ عُصُونِ	وَتَنَنَّتْ	عَرَائِسُ الْأَغْصَانِ
25	أَبَدًا بَلْ وَفِيهِمَا كُلِّ آنِ،	أَبَدَ اللَّهُ	حُسْنَ هَذَا الزَّمَانِ

1 Bu zamanın güzelliğini Allah ebedî kulsın. Allah onu bol sularından sulastın.

2 Çünkü Allah fazîletin güneşini bize onda gösterdi ve güneş onun yüceliğini Satürn gezegenine kadar yükseltti.

3 İyiliksever Ahmed fazilet ve cömertlik denizi, onurun ve bu zamanın gözpınarıdır.

4 O, bu zamanın biricigi ve ona ulaşabilecek bir benzeri yoktur. Ondandır dolay bu zamanda onun ikincisi de yoktur.

5 Soylu olanların, cömertlerin ve şerefliilerin neslinden. Evet, yemin ederim ki, o da aydınlık yüzlülerden ve bu zamanın (yüzünün) parlaklığıdır.

6 Zamanın fazilet sahibi ve o (fazilette) el-Fâdıl el-Kâdî ve Bedû'z-Zamân'dan bile daha yüce.

7 Nakışlara hizmeti binalar gibi, anlam bakımından asla bir şikayete sebep olmaz (açık seçik cümleler kurar).

8 Yücelikler ona övgüde bulunsun ki o, iki telli tanburun bizi hakkında coşturduğu ve ardından da Kur'ân'a sığınmaya yönelttiği kişidir.

9 Allahım, ne kadar da gümüş bir kolyedeki inci taneleri gibi dizilmiş, açık seçik bir anlatıma sahip!

10 Beyrut, onunla diğer beldelere karşı müthiş bir gurur duyuyor. Onunla duyduğu gururla kendinden geçiyor.

11 O eşsiz (insan), eşsiz şeyler getirmiştir (eşsiz bir kitap yazmıştır). O eşsizlikte, Hemedân'daki eşsiz kimsenin önüne geçmiştir. (O, eşsizlikte Bedû'z-Zamân el-Hemedâni'yi bile geçmiştir.)

12 Şeriati ve hakikati onda (icâzetle) topladı. O ikisi (şeriat ve hakikat) gökyüzündeki güneş ve ay gibidir.

13 O, iki icâzete hak için bir değer verdi. Ve onun hükmünün âdil olduğunu gördük.

14 (O) ilmin güneşidir. Onda ilim ve marifet, doğduğunda iki kutup yıldızı gibidir.

15 O, öyle bir yürek sahibidir ki o yürekteki basîret, kendisinden iki pınarın çağıldadığı bir ışıktır.

16 Müjdesindeki asaletle meşhur oldu. İnsanlar ve cinler onun hoş kokusunu süründü.

17 O, hidayet dolunaydır. O, irfan yörüngesinde dolaştı ki, o yörüngede Geylânî yörüngesinde.

18 Kutub Efendim! Tüm velîlerin kutbu, sonsuzluk âbidesi, Doğu'nun sembolü.

19 (Allah) ona kemâlî verdi. Onu güneş tutulmasından ve noksanlık ayıbından korudu.

20 Onu, Rahmânî yolda virdi ve zikri yapmaya davet etti.

21 Sırların melodisi onu sıkıştırdı ve onu irfanın şarabıyla suladı.

22 Oğluna icâzet veren sâkîdir. İcâzet alan suladı, ardından benim susuzluğumu giderdi. O da bana icâzet verdi.

23 Rabbimiz Allah, o her ikisini gece ve gündüz birbirini takip ettiği sürece (kıyâmete kadar) korusun.

24 Güvercinler dalların üzerinde şarkı söyledikleri ve nilüferleri dansettiği sürece (o ikisini korusun).

25 Sonsuza kadar; Allah, her zaman o ikisinin ağzını (ilmini) ve bu zamanın güzelliğini sonsuza kadar dâim kılsın.

Medreselerin dışında, mescitlerde kurulan ilim halkalarının da eğitimde önemli bir rolü vardır²². Osmanlı döneminde mescitler sadece ibadethane değil aynı zamanda birçok sosyal faaliyetin, eğitim ve öğretim hizmetlerinin sürdürüldüğü kurumlardır²³. Dımaşk bölgesinde yaşayan âlimler de bu geleneği

²² Leylâ es-Şabbâğ, *el-Mucteme'u'l-'Arabîyyu's-Sûrî*, s. 169.

²³ 'Abdulazîz Muhammed eş-Şennâvî, *ed-Devletu'l-'Usmâniyye Devletun İslâmiyyetun Mufterâ 'Aleyhâ*, I/446.

sürdürmüşler, yapmış oldukları derslerle Osmanlı Devleti'nde ilmin ve Arap dilinin ilerlemesine katkıda bulunmuşlardır²⁴.

Bunun dışında kaynaklarda XVIII. yüzyıl Dımaşq'ında yer alan bazı türbelerin önemli bir yere sahip olduğu ve çokça ziyaret edildiğine dair bilgiler mevcuttur. 1890 yılında Dımaşq'ta iki yüzün üzerinde cami, yaklaşık iki yüz türbe ve ziyaret mekanı ile on dört sufi cemiyeti vardı²⁵. el-Müftü Abdullatîf Fethullah bir şiirinde, tasavvuf ve İslam düşünce tarihinde büyük bir yeri olan Muhyiddîn İbnu'l-'Arabî hakkında yazdığı 52 beyitlik uzun kasîdesinde, Dımaşq ve onun faziletleri ile ilgili bir girişten sonra Kur'ân-ı Kerîm'den ve hadislerden de iktibaslar yaparak sanki bir gazel şiiri havasında şeyhi olarak kabul ettiği Muhyiddîn İbnu'l-'Arabî'yi ve Dımaşq'ı methetmiştir. Aşağıda ilk 18 beyti verilen şiir şu şekildedir²⁶: [er-Remel]

1	وَجِّهَ	العَزَمَ	بِحِدِّ	وَالجُمَا	مِنَ	جِيَادِ	العَزَمِ	أَسْنَى	فَرَسِ	
2	تُمُّ	سِرِّ	نَحْوِ	دِمَشْقِ	وَاعْنَمَا	فُرْصَةَ	السَّيْرِ	بِوَقْتِ	الغَلَسِ	
3	بَلَدَةَ	فَيْحَاءَ	جَلَّتْ	عَنْ	مِثَالِ	قَدْ	حَوَتْ	لُطْفَ	هَوَاءِ	وَمَعِينِ
4	رَوْضَةَ	عَنَاءِ	تُكْسَى	بِالجَمَالِ	فَتَبَدَّتْ	فُرَّةَ	لِلنَّاطِرِينَ			
5	جَنَّةَ	مِنْهَا	لِسَانُ	الحَالِ	قَالَ	ادخُلُوهَا	بِإِسْلَامِ	آمِنِينَ		
6	وَجْهَهَا	بِالحُسْنِ	حَقًّا	وُسْمًا	وَبَثْوِ	الأنسِ	دَامَتْ	تَكْتَسِي		
7	نَعْرَهَا	بِالبَشْرِ	حُسْنًا	بِسِمَا	لِإِبْتِهَاجِ	الرَّوْحِ	تَمَّ	الأنفَسِ		
8	قَدْ	بَنَاهَا	اللهُ	دَارًا	لِلسُّرُورِ	فَارزَدَهَتْ	تَسْمُو	عَلَى	كَلِّ	البِلَادِ
9	وَجَرَتْ	أَنْهَارُهَا	تَحْتَ	القُصُورِ	وَتَبَدَّتْ	تَزْدَرِي	ذَاتِ	العِمَادِ		

²⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, II, 223.

²⁵ David Dean Commins, *Son Dönem Osmanlı Suriye'sinde Islahat Hareketleri (Sosyal ve Siyasi Değişim)*, s. 22.

²⁶ *Divānu'l-Müfti Abdullatîf Fethullah*, II, 1015. Şiir, s. 1232.

10	وَأَجْمُومُ	الْفَضْلِ	فِيهَا	وَالْبَدْوَرِ	وَأَشْمُوسُ	الْعِلْمِ	تَبْدُو	بِالرَّشَادِ
11	وَأَهْلِهِ	الْفَضْلِ	بُرْجِ	وَسَمَاءِ	لَا	تُضَاهِيهَا	سَمَاءِ	الْحَنْسِ
12	يَا رَعَى	اللَّهِ	حَمَاهَا	مِنْ حِمَى	وَسَقَاهَا	بِالْمَلْتِّ	بِالْأَقْدَسِ	
13	فَقَالِيهَا	ادْخَلَ	بِحُسْنِ	الْأَدَبِ	وَأَبْدُ	لِلتَّوْفِيدِ	أَجْلَى	مَظْهَرِ
14	رُزُّ	بِهَا	كَلَّ	رَسُولِ	وَنَبِيِّ	مِثْلَ	يَحْيَى	الْمَاجِدِ
15	وَوَلِيِّ	سَيِّمًا	إِبْنَ	الْعَرَبِيِّ	سَيِّدِي	الْقَطْبِ	وَشَيْخِي	الْأَكْبَرِ
16	عَارِفِ	الدَّهْرِ	الَّذِي	قَد كَرَّمَا	وَالْإِمَامِ	الْحَاتِمِي	الْأَنْدَلُسِيِّ	
17	مَنْ لَهْ	اللَّهِ	تَعَالَى	أَكْرَمَا	بِعِلْمِهِ	أَمْ	تُنَلُّ	بِالْهُوسِ
18	ذَاكَ	مُحْيِي	الدِّينِ	شَمْسُ	الْعَارِفِينَ	وَارِثِ	الْمُخْتَارِ	طَهَ
								الْمُصْطَفَى

1 Gayretle azme yönel. Azîmet atlarından en yüce atın dizginlerini ele geçir.

2 Sonra Dımaşğ'a yürü. Gece vakti yürüyüşteki fırsatı ganîmet bil.

3 Letâfetli bir hava ve pınar ihtiva eden, benzerlerini (bile) aşan köklü bir şehir,

4 Bakanlara gözaydınlığı olarak ortaya çıkan, güzellik giydirilen sık ağaçlıklı bir bahçe (dir Dımaşğ).

5 Lisân-ı hâliyle (şöyle) diyen bir cennet: 'Oraya güvenli bir şekilde girin.'

6 Yüzü gerçekten güzellik ile nitelendi. Daima ülfet elbisesini giyiyor.

7 Dışlerinin arasındaki boşluk; ruh, sonra nefislerin ferahlığı için müjde ve güzellikle tebessüm etti.

8 Allah onu mutluluk evi olarak inşa etti. Bütün şehirler karşısında yücelmiş olduğu halde kibirlendi.

9 Nehirleri sarayların altından aktı. Direk sahibini (İrem'i) aşağılıyor (gibi) göründü.

10 Orada, fazîletin yıldızları, dolunaylar ve ilmin güneşleri sağduyu ile görünüyor.

11 (Dımaşk) fazilet ehli için, burç ve gökyüzünün yıldızlarının (kendisine) benzemediği bir gökyüzüdür.

12 Bir vatan olarak Allah onu korusun ve devamlı (yağan) kutsal yağmurla onu sulasın!

13 Oraya güzel bir edeple gir. En güzel şekilde huzura çık.

14 Orada, şerefli, yüce, onurlu Yahyâ (as) gibi bütün resul ve peygamberleri ziyaret et.

15 Ve bir velîyi, özellikle kutub efendim ve en büyük şeyhim İbnu'l-'Arabî'yi,

16 Kerîm olan zamanın ârifî, imam el- Hâtimî el Endelusî'yi,

17 Taşkınığın (b)ulaşmadığı ilimlerle Allah'ın yücelttiği kimse,

18 İşte o, seçkin Tâ-Hâ Mustafa (sav)'nın vârisi, âriflerin güneşi Muhyiddîn'dir.

Leylâ es-Sabbâğ, el-Muhibbî'nin *Hulâsatu'l-Eşer* isimli eseri üzerine yaptığı çalışmanın bir bölümünde, dönemin sosyal özelliklerine ışık tutan bilgileri bir araya getirmiş ve dönemin toplumsal hayatına yönelik önemli tespitlerde bulunmuştur²⁷. Buna göre, bölgede belli oranda içki tüketildiği, kahvenin popüler

²⁷ Leylâ es-Sabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel Muhammed el-Emîn el-Muhibbî el-Muerrîh ve Kitâbihî Hulâsati'l-Eşer fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdî 'Aşar*, eş-Şeriketu'l-Muttahidetu li't-Tevzî', Dımaşk-1986., s. 187-222.

olduğu, tütün içildiği, nargile kullanıldığı ve satranç oynandığını belirtmiřtir²⁸. Nitekim el-Müftü Abdullatîf Fethullah bu konu ile ilgili birçok şiir nazmetmiştir. Konu ile ilgili örneklerin bir kısmı bu çalışmanın şiirlerin muhtevasının incelendiği bölümde ele alınmaktadır. O dönemde revaçta olan nargileyi tasvir ettiği şiir aşağıdaki gibidir²⁹: [el-Kâmil]

1 قَصْبَاتُهُ مُتَدَّةٌ قُدَامَهُ يعلو على السُّحْبِ العوَالِ دُخَانُهَا

2 قَدْ خَلَّتْهَا مِثْلَ الرِّمَاحِ وَإِنَّهَا فِي الهِمِّ تَطْعُنُ وَالدَّخَانُ سِنَانُهَا

1 *İnce borusu önünde uzatılmıştır. Dumanı yüksek bulutların üzerine çıkıyor.*

2 *Onu mızraklar gibi hayal ettim. Kuşkusuz tasayı yok etmeye (yaralamaya) çalışıyor. Dumanı (ise) onun mızrak ucudur.*

Sonuç olarak şairin yaşadığı dönemde Dımaşk'ta çok hareketli ve kültürel bir ortam, sosyal hayatın bütün canlılığıyla yaşandığı bir hareketlilik görölmektedir. Bu dinamizm şairin eğitim hayatına da yansımış ve oraya tekrar dönmek istemesine rağmen buna imkan bulamamıştır.

3.2. BEYRUT

Beyrut'un tarihi milâttan önce 2000 yıllarına kadar gitmektedir. Tel el-Amarna tabletlerinde (m.ö. XIV. yüzyıl) Birûtâ, Ugarit tabletlerinde (m.ö. XIII. yüzyıl) Birûta ve Birûtu şeklinde geçen Beyrut adının Akkadca burtu “kuyu, kaynak” (İbr. be'er, Ar. bi'r) kelimesinden geldiği bilinmektedir. Helenistik çağ, Roma ve Bizans dönemlerinde şehrin adı Berytos veya Berytus şeklinde kullanılmıřtır³⁰.

²⁸ Leylâ es-Şabbâğ, *Min A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Uşmâniyyi'l-Evvel Muhammed el-Emîn el-Muşibbi el-Muerrih ve Kitâbihi Hulâsati'l-Eşer fi A'yâni'l-Āarni'l-Hâdi 'Aşar*, s. 197-198, 200-206.

²⁹ *Divânu'l-Müftü Abdullatîf Fethullah*, I, 498. şiir, s. 447.

³⁰ Davut Dursun, “*Beyrut*”, *DİA*, İstanbul-1992, VI, 81-84.

Doğu Akdeniz’de Ortadoğu’nun en önemli liman şehridir. 33° 54' kuzey enlemi ile 35° 28' doğu boylamı arasında yer almakta olup Doğu Beyrut ve Batı Beyrut tepeleri arasında kalan bir yarımada üzerinde kurulmuştur. Lübnan Cumhuriyeti’nin beş idârî bölgesinden biri olan Beyrut ilinin (muhâfaza) merkezidir³¹.

Beyrut, uzunca bir geçmişi olan târihî süreç içerisinde Fenike, Byblos Krallığı ve Augustos zamanında Roma İmparatorluğu tarafından yönetilmiştir³².

Hz. Ömer’in hilâfeti sırasında Ebû Ubeyde b. Cerrâh kumandasındaki bir ordu tarafından fethedilerek (635) müslüman hâkimiyeti altına alınan Beyrut’ta yeni bir dönem başladı. VI. yüzyıl ortalarında meydana gelen bir depremde yıkılan şehir yeniden inşa ve imar edildi. Emevîler zamanında Muâviye İran’dan göçmen getirtip buraya yerleştirdi. Gemi inşaatı için tersaneler kuruldu. Bu dönemde bir liman şehri olarak gelişen Beyrut, bölgenin dışarıya açılan başlıca limanı haline geldi. İslâm’ın ilk devirlerinde bir ribât olarak görünen şehirde ilmî faaliyetler de gelişti. Meşhur fıkıh âlimlerinden Evzâî burada yaşamış ve ders vermiştir³³.

Emevîler döneminde (660-750) başkent Dımaşk’a taşınmasıyla Beyrut’un önemi biraz daha artmıştır. Bizans’tan gelebilecek tehlikeler karşısında savunma hattını güçlendirmek üzere özellikle sahil kesiminin imar ve iskânına hız verilmiştir. Başkent Dımaşk’ı koruması sebebiyle askerî ve stratejik açıdan ön plana çıkmıştır. ‘Abbâsî hakimiyeti (750-977) sırasında başkent Bağdat’a kaymasıyla eski siyâsî değerini kaybetse de Beyrut önemli bir ticaret merkezi ve savunma hattı olmayı sürdürmüştür³⁴. Öte yandan bu dönemde yönetim merkezinden uzak ve yarı müstakil konumuyla Lübnan toprakları, özellikle

³¹ Davut Dursun, “Beyrut”, *DİA*, VI, 81-84.

³² Şâlih b. Yahyâ, *Târîhu Beyrût ve Ahbâru’l-Umerâi’l Buhturiyyîn Min Beni’l-Ğarb*, el-Matba’atu’l-Kâtûlikiyye, Beyrut-1927. s.47.

³³ Davut Dursun, “Beyrut”, *DİA*, VI, 81-84.

³⁴ Muhammed Ali Dânnâvî, *Ğırâe İslâmiyye fî Târîhi Lubnan ve’l-Mıntaka*, Dâru’l-Eymân, Beyrut-1980. s.58.

Beyrut, İsmâîlîlik ve Nusayrîlik için uygun bir nüfuz alanı haline gelmeye başlamıştır³⁵.

1516 yılında düzenlediği Mısır seferiyle Memlûk yönetimine son veren Yavuz Sultan Selim'in bölgeyi topraklarına katmasıyla 400 yıllık Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır. Bu dönemde Bilâdu'ş-Şâm (bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin ile Güneydoğu Torosların güneyi) toprakları içinde nispeten özerk bir bölge olan Cebel-i Lübnan'da Osmanlı, bölgeye önce Dürzi Maan (1516-1697), ardından Sünnî Şihâb (1697-1841) ailelerinden emirler atamıştır.

Tarih boyunca medeniyetlerin kavşak noktası olan Beyrut, oldukça zengin ve canlı bir kültürel mirasa sahiptir. Kültürel zenginlik ve canlılıkta pek çok etnik ve dînî grubu barındırmasının katkısı büyüktür. Bununla birlikte kozmopolit yapısıyla Batı nüfuzunun ve ideolojilerinin merkezi olan Beyrut, Arap dünyasının Batı'ya açılan bir kapısı olarak görülmüştür. XVII. yüzyıl başlarında ilk matbaayı Mârûnîler kurmuş ve özellikle dînî metinleri basmışlardır.

Sonuç olarak el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın yaşadığı ve müftülük yaptığı Beyrut, siyâsî ve ekonomik çalkantılara rağmen özellikle kültürel hayattaki canlılığını hiçbir zaman yitirmemiştir. Bu şartlar içinde yaşayan şair Beyrut'a olan sevgisini Dımaşk'ı da ayrı tutmayarak şu beyitlerle ifade etmektedir³⁶: [el-Basîf]

1	عُجَّ بِالسَّوَّاحِلِ لَا خَائِتِكَ غَيْدَاءُ	وَلَا رَمْتِكَ بِسَهْمِ الْبُعْدِ أَسْمَاءُ
2	فَإِنَّهَا دَارُ أَنْسٍ لَا حَفَاءَ بِهَا	وَهَلْ لِشَمْسِ الضُّحَى فِي الظَّهِرِ إِخْفَاءُ
3	وَحُلَّ فِي ثَغْرِ بَيْرُوتِ وِرُوضَتِهَا	فَإِنَّهَا رَوْضَةٌ فَيَحَاءُ زَهْرَاءُ
4	وَأَنْزَلَ رُبَاهَا وَأَرْسَلَ مِنْكَ لِي نَبَأُ	لَعَلَّ أَنْ يَنْعَشَ الْمُشْتَقَّ إِنْبَاءُ
5	فَإِنِّي فِي دِمَشَقٍ آخِذٌ وَطَنًا	وَمِنْ صَبَا لُطْفِهَا لِي صَارَ إِنْشَاءُ

³⁵ Mustafa L. Bilge, "Lübnan (Tarih)", *DİA*, Ankara-2003. XXVII, 244-245.

³⁶ *Divânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, 65. Şiir, I, 82.

6	دَارٌ بِهَا أَنْجَمٌ لَوْ أَنَّهُمْ أَمَرُوا	شَمَسَ الضُّحَى بِالْخَفَا لَمْ تَبْدُ إِِنْ شَاؤُوا
7	بِهَا الْمَحَاسِنُ لَا فِي غَيْرِهَا سَكَنْتَ	وَالْحُسْنَ نُحْوِيهِ فِي الْعَادَاتِ حَسَنَاءُ
8	هِيَ الْعَرُوسُ فَإِنْ تُذَكَّرُ لَطَائِفِهَا	وَمَا مِصْرُ مِصْرٌ وَلَا الشَّهْبَاءُ شَهْبَاءُ
9	فَلَا إِعْتَرَتْهَا عُمُومٌ بَلْ وَلَا كَدْرٌ	وَلَا جَفْتَهَا مِنْ الرَّحْمَنِ نَعْمَاءُ
10	بِهَا تَسَلَّيْتُ عَنْ دَارِي وَعَنْ وَطَنِي	وَبِاللِّطَافَةِ قَدْ تُنْسَى الْأَحْبَاءُ
11	فَإِنْ يَكُنْ لِي يَا بِيروثُ فِيكَ أَبٌ	فَلِي بِجِلْقِ سَادَاتٍ وَأَبْنَاءُ

1 Sahillerde gez. Güzel (bir kız) sana ihanet etmesin. Esmâ sana uzaklık okunu atmasın.

2 Çünkü o (sahiller) hiçbir gizliliğin olmadığı dostluk yurdu. Öğlen (vakti), sabah güneşi hiç gizlenir mi?

3 Beyrut'un (inci) dişlerinin arasında ve bahçesinde otur. Çünkü o kokulu ve çiçekli bir bahçedir.

4 Onun tepelerinde otur ve kendinden bana haberler gönder. Umulur ki bu haberler, özleyen kimseye hayat verir.

5 Ben Dımaşk'ta bir vatan edindim. Ve lütfunun melteminde benim için yuva oldu.

6 O, içinde yıldızlar olan bir evdir. Eğer onlar sabah güneşine gizlenmesini (doğmamasını) emretseler ve isteseler, o (güneş) asla ortaya çıkmazdı.

7 Onda sadece güzellikler vardır oturan, başkası değil. Ve güzellik, genellikle güzelleri içeriyor.

8 O, gelindir. Onun güzellikleri zikredildiğinde Mısır, Mısır değil; Halep, Halep değildir.

9 Tasalar ona ulaşmasın (bulaşmasın), hattâ keder bile. Rahmân'ın nimetleri ondan (asla) ayrılmasın.

10 Evimden ve vatanımdan (uzakta olduğumdan) onunla (Dimaşık'la) tesellî buldum. Ve letâfetle (letâfettten dolayı) sevgililer unutulabilir.

11 Ey Beyrut, sende babam varsa, Dimaşık'ta efendilerim ve oğullarım vardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EL-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLÂH'IN HAYATI

BİRİNCİ BÖLÜM

1. EL-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLÂH'IN HAYATI

el-Müftî Abdullatif Fethullah'ın hayatı hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. Örneğin döneme ait biyografi bilgileri ihtiva eden en önemli kaynaklardan biri olan Hayruddîn ez-Ziriklî'nin *el-A'âm*'ında şairin biyografisine dair sadece iki satırdan oluşan kısa bir bilgi nakledilmektedir. Ansiklopedik edebiyat ve biyografya kitaplarında ise herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Bu sebeple bu bölümde yapılacak açıklamalarda daha çok şairin şiirlerinde bahsedilenlerden hareketle ve *Dîvân*'ın tahkikli nüshasında muhakkikin verdiği bilgiler referans olarak kullanılacaktır.

1.1. DOĞUMU, NESEBİ VE AİLESİ

Şair *Dîvân*'ında hayatına dair herhangi bir açıklama yapmamıştır. Ancak *Dîvân*'ın tahkikli nüshasının mukaddime bölümünde muhakkik, *Dîvân*'daki bazı şiirlerden önce el-Müftî Abdullatif Fethullah'ın düştüğü tarih kayıtlarından hareketle şairin doğum tarihinin 1180/1766 olmasının ihtimal dahilinde olduğunu ve Beyrut'ta dünyaya geldiğini belirtmektedir³⁷.

el-Müftî Abdullatif b. Ali, Fethullah ismiyle meşhur köklü bir aileye mensuptur³⁸. Beyrutta şairin yaşadığı dönemde “Fethullah” ismiyle bilinen üç aile bulunmaktadır. Bu üç aile arasında herhangi bir akrabalık bağı yoktur ve her üçü de Sünnî Müslüman ailelerdir. Bu ailelerden biri de, şair Abdullatîf'in ailesi olan ve Şeyh Abdullatîf'ten sonra Âl-i Müftî ismiyle meşhur olan Fethullah ailesidir³⁹. Babası dönemin meşhur alimlerinden el-Müftî Şeyh Ali Fethullah'tır⁴⁰.

³⁷ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 19.

³⁸ Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'âm*, 5. bs., Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut-1980, IV, 60.

³⁹ İsa İskender el-Ma'lûf, *el-Kaâdâ fi Lubnân bi Zemeni'l-Umerâ' eş-Şehâbîn 2, eş-Şeyh Abdullatîf Fethullah, el-Meşrik*, Beyrut-1 Ekim 1933, 9. S., s. 738, <http://archive.alsharekh.org/newPreview.aspx?PID=2256502&ISSUEID=8335&AID=174221>, Erişim Tarihi: 31.10.2019.

⁴⁰ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 19.

1.2. İLİM TAHSİLİ ve HOCALARI

el-Müftî Abdullatîf Fethullah ilk eğitimini babası Şeyh Ali Fethullah'tan dînî ilimleri tahsil etmek sûretiyle almıştır. Daha sonra Beyrut'taki önde gelen alimlerden olan el-Berbîr lakabıyla meşhur eş-Şeyh Ahmed el- Kâhîr'tan şiir ve edebiyat dersleri tahsil etmiştir⁴¹. Abdullatîf Fethullah, el-Berbîr'in nezaretinde, el-Ensârî'nin arûz ve kâfiye ilmine dair telif ettiği *Şerhu'l-Hazreciyye* isimli eseri okuyup bitirdikten sonra, şiire ve mûsikîye olan teveccühü ve hocasının kendisini yönlendirmesiyle henüz 13 yaşındayken şiir yazmaya başlamıştır⁴².

el-Müftî Abdullatîf Fethullah eğitimine bir müddet Beyrut'ta devam etmiş, ardından da ilim tahsilini ilerletmek için dönemin önemli merkezlerinden olan Dımaşk'a gitmiştir. Şairin Dımaşk'a gitmesi 1198/1784'den önce gerçekleşmiştir. Zira söz konusu tarihte kendisi Dımaşk'tayken, Beyrut'ta bulunan hocası el-Berbîr için bir medih söylediği *Dîvan*'da belirtilmektedir⁴³. Belli bir süre Dımaşk'ta ikamet eden şair Dımaşk alimlerinden hem dînî hem de müspet ilimleri tahsil etmiş, kendini tamamen ilme hasrettiği bu dönemde başka herhangi bir işle uğraşmamış, hatta çocukluk dönemlerinden beri ayrı bir tutku duyduğu şiir nazmetmeyi bile bu dönemde bırakmıştır⁴⁴. el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiir yazmayı bırakması geçici bir durum olmuştur. Zira zamanla doğup büyüdüğü Beyrut'a özlem duymaya başlayan şair, vatanına olan özlemini yine dizelere dökerek Dımaşk'taki ikameti esnasında Beyrut'a duyduğu hasreti şu şekilde dile getirmiştir⁴⁵: [el-Basîf]

يَحْصُلُ بِهَا لِيُعِيدِ الدَّارَ إِنْبَاءُ	هَلَّا مِنَ السَّاحِلِ الْبَحْرِيِّ أَنْبَاءُ	1
مَعَ النَّسِيمِ لَنَا سَلْمَى وَأَسْمَاءُ	وَهَلْ أَشْمُ شَدَاهُ حِينَ تُرْسِلُهُ	2
وَفِي رُبُوعِ سِوَاهُ مِنْهُ أَسْمَاءُ	حَوَى مَعَانِي مِنْ أَنَسٍ مَعَاهُدُهُ	3

⁴¹ İsa İskender el-Ma'lûf, *eş-Şeyh Abdullatîf Fethullah*, s. 739.

⁴² *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 19-20.

⁴³ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, 16. Şiir, I, 49.

⁴⁴ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 20.

⁴⁵ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, 64. Şiir, I, 81.

وَكَمْ خَلَّتْ لِي بِهِ فِي الْكَاسِ صَهْبَاءُ	كَمْ لَدَّ لِي فِيهِ عَيْشٌ طَيِّبٌ حَسَنٌ	4
وَلِي فُؤَادٌ بِهِ حَقًّا وَأَحْشَاءُ	فَهَلْ أَعُودُ؟ وَمَا عَوْدِي لَهُ عَجَبًا	5
وَهَلْ يَكُونُ لِسَمْعِي فِيهِ إِصْغَاءُ	وَهَلْ تَقْرُ عُيُونِي عِنْدَ رُؤْيَتِهِ	6
وَنَالَهَا مِنْ مِيَاهِ اللَّطْفِ إِحْيَاءُ	سَقَى الْإِلَهَ رُبُوعًا طَابَ رَوْنَقُهَا	7

1 *Deniz sahilinden haberler yok mu, evinden uzaktakine (gurbettekine) haber verecek?*

2 *Selmâ ve Esmâ bize meltemle gönderdiğinde onun râyahasını koklayayım mı?*

3 *(Özlediğinden dolayı dönüp dolaşıp tekrar geldiği) yerler, ünsiyetin anlamlarını kendinde topladı. (Diğer) yerlerin ise sadece adı var.*

4 *Orada yaşam bana ne kadar güzel ve hoş oldu! Ve orada nice şarap kadehi benim için boşaldı!*

5 *Bu sahile dönüşümde şaşırarak herhangi bir şey olmadığı halde (o sahillere) geri döneyim mi? Gerçekten benim kalbim ve diğer organlarım orada.*

6 *(Sahillerini) gördüğümde gözüm aydın olacak mı? Kulaklarımda onun (dalgalarının sesini) dinlemek olacak mı?*

7 *Güzelliği olgunlaşan yaylaları Allah sulasın! Ve (Allah) onlara hayat veren lütuf suyunu ulaştırın!*

Yukarıdaki şiire dair *Dîvân*'da, el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın bu şiiri Dımaşk'ta bulunduğu sırada yazdığını belirten bir başlık bulunmaktadır⁴⁶. Bu bilgi, yukarıda bahsi geçen şairin şiir yazmayı bırakmasının geçici bir durum olduğunu ortaya koymaktadır.

⁴⁶ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, 64. Şiir, I, 81.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın Dımaşq'taki ikametinin süresi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak şairin Dımaşq'taki hocalarından 'Abdu'l-Ğaniyy es-Şavvâf'ın torununun sünnet merasimi münasebetiyle söylediği bir te'rîh şiirinin tarihi 1208/1793'dir⁴⁷. Bu bilgi şairin 1208/1793 yılında Dımaşq'ta olduğunu göstermektedir. Ayrıca farklı bir bilgi de şairin 1211/1796 yılında yazdığı aşağıdaki mukatta'ada bulunmaktadır⁴⁸: [el-Hafif]

1 عافنا قد أتى بكل سرور يزهر الخصب يُثمر الخيرات
2 إني وألوفاً رأيت بعيني وقلبي تاريخه خير آت

1 Bolluğun çiçek açtığı ve pek çok hayırları bitirdiği bu yılımız tüm sevinçlerle gelmiştir.

2 Binlerce kişiyle birlikte ben de hem gözüm hem de kalbimle bu yılın tarihinin en hayırlı şekilde geldiğini gördüm.

Yukarıda aktarılan mukatta'anın başlığında el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın bu şiiri 1211/1796 yılının gelişi üzerine tarih düşürme için söylediğine dair bir bilgi bulunmaktadır. *Dîvân*'daki sıralamaya göre bir öncesinde bulunan ve bir mudâ'abe/şakalaşma şiiri olan 132. şiirin başlığında ise söz konusu şiiri Dımaşq'ta bulunan Ebubekir es-Şavvâf'a gönderdiği belirtilmektedir⁴⁹. Dolayısıyla şair bu şiirini Beyrut'ta iken söylemiş ve Ebubekir es-Şavvâf'a göndermiştir. Bu şiirin ardından gelen şiirin de Beyrut'ta iken söylenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira şiirin mefhumundan da anlaşılacağı gibi şair 1211/1796 yılının bereketli bir sene olduğunu anlatmakta ve bu bereket sebebiyle duyduğu sevinci dile getirmektedir. Bütün bu bilgiler şairin 1208/1793 yılında Dımaşq'ta olduğunu, devamındaki 1211/1796 yılında ise Beyrut'ta bulunduğunu kesinleştirmektedir.

⁴⁷ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, 117. Şiir, I, 108-109.

⁴⁸ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, 133. Şiir, I, 117.

⁴⁹ Söz konusu şiirin başlığı şu şekildedir:

وقال مرسلًا لجانب السيد أبي بكر الصواف المذكور إلى دمشق الشام مداعبا له بذلك.

Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, 132. Şiir, I, 117.

Bu bağlamda şairin 1209/1794 ya da 1210/1795 yılında Dımaşk'tan Beyrut'a döndüğü ve Dımaşk'taki ikâmetinin 1198/1784'den 1210/1795 yılına kadar toplam 11 yıl sürdüğü düşünülmektedir.

Dımaşk şehrinin el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın hayatında özel bir önemi vardır. Bu durum şairin aşağıdaki dizelerinden anlaşılmaktadır⁵⁰: [el-Basîf]

- 1 عَجَّ بِالسَّوَّاحِلِ لَا خَائِتَكَ عَيْدَاءُ وَلَا رَمْتِكَ بِسَهْمِ الْبُعْدِ أَسْمَاءُ
- 2 فَإِنَّهَا دَارٌ أَنْسٍ لَا خَفَاءَ بِهَا وَهَلْ لِشَمْسِ الضُّحَى فِي الظَّهْرِ إِخْفَاءُ
- 3 وَحُلٌّ فِي ثَغْرِ بَيْرُوتِ وَرَوْضَتِهَا فَإِنَّهَا رَوْضَةٌ فَيَحَاءُ زَهْرَاءُ
- 4 وَأَنْزَلَ رُبَاهَا وَأَرْسَلَ مِنْكَ لِي نَبَأً لَعَلَّ أَنْ يَنْعَشَ الْمُشْتَقَّ إِنْبَاءُ
- 5 فَإِنِّي فِي دِمَشْقَ آخِذٌ وَطَنًا وَمِنْ صَبَا لُطْفِهَا لِي صَارَ إِنْشَاءُ
- 6 دَارٌ بِهَا أَنْجَمٌ لَوْ أَنَّهُمْ أَمَرُوا شَمْسَ الضُّحَى بِالْحَقِّ لَمْ تَبْدُ إِنْ شَاؤُوا
- 7 بِهَا الْمَحَاسِنُ لَا فِي غَيْرِهَا سَكَنْتُ وَالْحُسْنُ تَحْوِيهِ فِي الْعَادَاتِ حَسَنَاءُ
- 8 هِيَ الْعَرُوسُ فَإِنْ تُذَكَّرُ لَطَائِفِهَا وَمَا مِصْرُ مِصْرُ وَلَا الشَّهْبَاءُ شَهْبَاءُ
- 9 فَلَا إِعْتَرَتْهَا غُمُومٌ بَلْ وَلَا كَدْرٌ وَلَا جَفَّتْهَا مِنْ الرَّحْمَنِ نِعْمَاءُ
- 10 بِهَا تَسْلِيْتُ عَنْ دَارِي وَعَنْ وَطَنِي وَبِاللِّطَافَةِ قَدْ تُنْسَى الْأَحْبَاءُ
- 11 فَإِنْ يَكُنْ لِي يَا بَيْرُوتُ فَيْكَ أَبٌ فَلِي بِحَلْقِ سَادَاتٍ وَأَبْنَاءُ

1 Sahillerde gez. Güzel (bir kız) sana ihanet etmesin. Esmâ sana uzaklık okunu atmasın.

2 Çünkü o (sahiller) hiçbir gizliliğin olmadığı dostluk yurdudur. Öğlen (vakti), sabah güneşi hiç gizlenir mi?

3 Beyrut'un (inci) dışlerinin arasında ve bahçesinde otur. Çünkü o kokulu ve çiçekli bir bahçedir.

⁵⁰ Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, 65. Şiir, I, 82.

4 Onun tepelerinde otur ve kendinden bana haberler gönder. Umulur ki bu haberler, özleyen kimseye hayat verir.

5 Ben Dımaşk ta bir vatan edindim. Ve lütfunun melteminde benim için yuva oldu.

6 O, içinde yıldızlar olan bir evdir. Eğer onlar sabah güneşine gizlenmesini (doğmamasını) emretseler ve isteseler, o (güneş) asla ortaya çıkmazdı.

7 Onda sadece güzellikler vardır oturan, başkası değil. Ve güzellik, genellikle güzelleri içeriyor.

8 O, gelindir. Onun güzellikleri (letâfetleri) zikredildiğinde Mısır, Mısır değil; Halep, Halep değildir.

9 Tasalar ona ulaşmasın (bulaşmasın), hattâ keder bile. Rahmân'ın nimetleri ondan (asla) ayrılmasın.

10 Evimden ve vatanımdan (uzakta olduğumdan) onunla (Dımaşk'la) tesellî buldum. Ve letâfetle (letâfettten dolayı) sevgililer unutulabilir.

11 Ey Beyrut, sende babam varsa, Dımaşk'ta efendilerim ve oğullarım vardır.

el-Müftü Abdullatîf Fethullah yukarıda ilk 11 beyiti alıntılanan şiiri Dımaşk âlimlerinden Muhammed el-Halebî'yi methetmek için söylemiştir. Şiirin 5. beytindeki *فَإِنِّي أَخَذْتُ وَطَنًا فِي دِمَشَقَ* “Ben Dımaşk'ta bir vatan edindim.” ifadesi ve 10. beyitteki *بِهَا تَسَلَّيْتُ عَنْ دَارِي وَعَنْ وَطَنِي* “Evimden ve vatanımdan (uzakta olduğumdan) onunla (Dımaşk'la) tesellî buldum” ifadeleri şairin Dımaşk'ı ne kadar çok sevdiğini ve Dımaşk'ın ruhunda bıraktığı tesiri açıkça göstermektedir.

el-Müftü Abdullatîf Fethullah Dımaşk'tan Beyrut'a döndükten sonra tekrar Dımaşk'a gitmeyi ve o tarihte Dımaşk'ta ikamet etmekte olan edebiyat hocası el-

Berbîr başta olmak üzere Dımaşğ ulemasından ilim tahsiline devam etmeyi istemiştir. Ancak bu isteğine hocası el-Berbîr karşı çıkmış, el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın Beyrut'ta kalması gerektiğini ifade ettiği ve Dımaşğ'a gelmek niyetinde olan şairi kınayıp azarladığı bir şiir yazıp el-Müftû Abdullatîf Fethullah'a göndermiştir⁵¹. Bunun üzerine el-Müftû Abdullatîf Fethullah hocasından özür dilemek için aşağıdaki mukatta'ayı yazarak hocası el-Berbîr'e göndermiştir⁵²: [el-Vâfir]

1 أَنَا عَبْدٌ لَكُمْ فِي كُلِّ وَقْتٍ وَلَوْ أَصْبَحْتُ عَلَامَ الزَّمَانِ

2 فَلَوْلَاكُمْ لَمَا قَدَّ رَقٌّ طَبْعِي وَمَلَمَّ أَدْرِ الْغِنَاءِ مِنَ الْمَثَانِي

3 فَيَكْفِيكَ الْفَخَاؤُ عَلَى الْبَرَايَا بِإِقْرَارِي بِذَلِكَ كُلِّ آنٍ

1 Her ne kadar zamanın en bilgini olsam da ben her zaman sizin kulunuzum.

2 Siz olmasaydınız benim huyum hassas ve nazik olmazdı. Mûsikînin Seb'u'l-Mesânî olan Kurân'dan farkını ayırt edemezdim.

3 Mahlûkata benim bunu her zaman ikrar etmemle övünmek senin için yeterlidir.

Yukarıdaki beyitlerden anlaşıldığı gibi el-Müftû Abdullatîf Fethullah tekrar Dımaşğ'a dönmekten vazgeçmiş ve Beyrut'ta yaşamaya devam etmiştir.

el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın ders aldığı hocalarına dair kaynaklarda yer alan bilgiler de oldukça sınırlıdır. Şairin hocaları olarak isimlerine ulaşılabilen kişiler şunlardır:

1. eş-Şeyh es-Seyyid Ahmed el-Ğahf el-Berbîr ed-Dimyâfî el-Beyrûtî (1226/1811)

⁵¹ İsa İskender el-Ma'lûf, *eş-Şeyh Abdullatîf Fethullah*, s. 740-741.

⁵² *Divânü'l-Müftû Abdullatîf Fethullah*, 31. Şiir, I, 60-61.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın hem Beyrut'ta hem de Dımaşk'ta ders aldığı edebiyat hocasıdır. Şairin hayatında ve yetişmesinde el-Berbîr'in önemli bir yeri bulunmaktadır⁵³. *Dîvân*'da el-Berbîr hakkında söylediği pek çok methiyesi bulunmaktadır. Aşağıda mukaddime kısmı verilen şiir bu methiyelere güzel bir örnektir⁵⁴: [el-Basîf]

- 1 شَمْسُ الْكَمَالِ كَسَا بَيْرُوتَنَا حُلًّا مِنْ نُورِ طَلْعَتِهِ لَمَّا حَلَا وَحَلَا
2 غَرَالُ سِرْبٍ غَرَا الْأَلْبَابَ نَاطِرُهُ وَثَوْبٌ سُقْمٍ لِحِسْمِي بِأَهْوَى غَرَلَا
3 بَدْرُ الْجَمَالِ جَمَالُ الْبَدْرِ حَلَّ بِهَا قَدْ حَلَّ بُرْجُ الْعُلَى وَالْعَرِّ مُكْتَمَلَا
4 الْجَوْهَرُ الْفَرْدُ عَقْدُ الْمَجْدِ مَنْ نُظِمْتُ بِهِ الْفَضَائِلُ حَتَّى زَيْنَ الْفَضَالَا
5 وَمَنْ سَمَا فِي سَمَاءِ الْعَرِّ مُرْتَفِعَا فَوْقَ السَّمَاءِ عَلَى أَوْجِ السُّهَى وَعَلَا
6 الْأَلْمَعِي حَسَنُ الْأَفْعَالِ دُو حَسْبِ عَلِيٍّ قَدْرٍ عَلَى أَمْثَالِهِ كَمَلَا
7 أَعْنِي بِذَا أَحْمَدَ الْبَرْبِيرِ مَنْ جُمِعَتْ فِيهِ مَزَايَا بِهَا قَدْ نَبَلُّغَ الْأَمَلَا

1 Kemâl güneşi, ortaya çıkışının nûrundan tatlandığında, Beyrut'umuza elbiseler giydirdi.

2 Sürünün (en güzel) ceylanı, bakışıyla gönüllere hücum etti. Bu ceylana olan sevgim, vücuduma sevgiyle hastalık elbisesi dokudu.

3 Güzelliğin dolunayı, dolunayın güzelliği onda (Beyrut'ta) kaldı. Şerefîni tamamlayarak yücelik kulesine yerleşti.

4 O eşsiz bir cevher olup faziletlielerin bile kendisiyle süslendiği bir onur gerdanlığıdır.

5 (O), şerefînin semâsında, gökyüzlerinin üzerindeki dorukta, yükselerek aşan; Arkturus (Başakçı) yıldızı üzerinde, (ışığı bile az gelecek kadar uzaklıktaki) Sühâ yıldızının doruklarında olup yücelen kimsedir.

⁵³ İsa İskender el-Ma'lûf, *eş-Şeyh Abdullatîf Fethullah*, s. 739.

⁵⁴ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 16. Şiir, s. 49.

6 Zekî, güzel davranışlı, asâlet sahibi, benzerlerine göre değeri yüksek ve mükemmele ulaşandır.

7 (İşte onu), emellerimize ulaştığımız özellikleri kendinde toplayan Ahmed el-Berbîr'i kastediyorum.

2. eş-Şeyh Muhammed el-Kuzberî (1184/1771-1262/1846)

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın Dımaşq'ta ders aldığı hocalarındandır. Hadis ilminde meşhur olan el-Kuzberî, Dımaşq'ta doğmuş, hacc için bulunduğu Mekke'de vefat etmiştir⁵⁵. Aşağıda bir kısmı verilen ve muhteva açısından incelendiği bölümde ayrıntılı olarak ele alınan şiiri el-Müftî Abdullatif Fethullah bu hocasını methetmek için söylemiştir⁵⁶: [eṭ-Ṭavîl]

14	فَقَدْ سُدَّتْ أَهْلَ الْمَجْدِ مِنْ قَبْلِ مَجْدِهِمْ	وَمَجْدِي عَلَى مَنْوَالِهِ جَلَّ أَنْ يَسْدُوا
15	وَإِنِّي لَوْ صِرْتُ الْمَلِيكَ عَلَى الْوَرَى	فَأَيُّ طَوْلِ الدَّهْرِ لِلْكَزْبِيِّ عَبْدُ
16	إِمَامٌ حَوَى مِنْ كُلِّ وَصْفٍ حَمِيدَهُ	فَأَتْنِي عَلَى أَخْلَاقِهِ الْمَدْحُ وَالْحَمْدُ
17	هُمَامٌ إِذَا مَا لَاحَ فِي الْبَحْثِ جَايلاً	فَلَيْسَ سِوَاهُ عِنْدَ مِيدَانِهِ يَعْدُو
18	ذِكِّي يَفْكُ الْمَشْكَالِ بِفِطْنَةٍ	وَذَهْنٌ لَهُ مِنْ نَوْرِ خَالِقِهِ وَقَدْ
19	هُوَ الْبَدْرُ وَالْأَرْوَاحُ مَشْرِقُ نَوْرِهِ	هُوَ الشَّمْسُ لَا زَالَتْ يُلَازِمُهَا السَّعْدُ
20	هُوَ اللَّوْلُؤُ الْمَكْنُونُ وَالذُّرَّةُ الَّتِي	بَجَلِّ إِرْتِفَاعًا أَنْ يَكُونَ لَهَا نِدُّ
21	تَفَرَّدَ بِالْأَفْضَالِ وَالْفَضْلِ مِثْلَمَا	تَفَرَّدَ فِيهِ الْمَجْدُ وَاللِّطْفُ وَالزَّهْدُ
22	يُقَابِلُ مَنْ عَادَاهُ بِاللِّطْفِ وَالنَّدَى	وَحَاشَاهُ يَجْزِي الْوَعْدَ مَا فَعَلَ الْوَعْدُ
23	فَمَنْ نَفْسِهِ لِلنَّاسِ تَبَدُّو جَهَامَةً	وَمَنْ قَدْرِهِ السَّامِي لَقَدْ ظَهَرَ نَجْدُ
24	وَعَنْ ثَغْرِهِ الضَّحَّاكِ نُرُوي جَوَاهِرًا	تَوَدُّ نُحُورُ الْحُورِ لَوْ أَنَّهَا عِقْدُ

⁵⁵ Hayruddin ez-Zirikli, *el-A'lâm*, III, 333.

⁵⁶ *Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah*, I, 82. Şiir, s. 94.

25 فَعُلَّ لِلَّذِي قَدَ رَامَ حَصَرَ خِصَالِهِ تَكَلَّفَتْ أَمْرًا فِيهِ لَا يَنْفَعُ الْجَدُّ

26 فَأَوْصَافُهُ هَيْهَاتَ عِلْمُكَ كُنْهَهَا أَتَدْرِكُ كُنْهَهَا لَيْسَ يَضْبِطُهُ الْحَدُّ؟

27 فَلَسْتَ بِمُحْصِي عَشْرٍ مِيعَاشٍ عَشْرِهَا وَهَلْ أَنْتَ مُحْصِي مَا أَنْتَهَى دُونَهُ الْعَدُّ

14 Şerefliilerin şereflerinden önce, şeref ehline efendilik ettim. Şerefim, onların ulaşamayacağı bir yüceliktedir.

15 Muhakkak ki ben insanlara kral bile olsam, (ancak) zaman boyunca Kuzberî'ye köle olurum.

16 Bütün güzelliklerin en iyilerini toplayan bir imamdır o. Medh ve hamd bile onun ahlâkını övdü.

17 Bir araştırmada gezerken (araştırma yaparken) ortaya çıktığında himmetli biridir. Kendi alanında koştururken, onun bir benzeri yoktur.

18 Problemleri, zekâ ile ortadan kaldıran bir zekîdir. Yakıtı, Yaratıcı'nın nûrundan olan bir zihni vardır.

19 O, dolunaydır. Ruhlar onun nurunun batışıdır. O sürekli mutlulukla beraber olan güneştir.

20 O, gizlenmiş bir incidir. Onun bir benzeri (olmayan), seviyesine ulaşamayacak bir yükseklikteki inci.

21 Onda şerefın, lütfun ve zühdün eşsiz olduğu gibi, faziletiyle de iyiler arasında benzersiz oldu.

22 Ona düşmanlık yapan kimse (bile) lütuf ve cömertlikle karşılaşır. O; alçak, alçaklık yaptığında ona karşılık vermekten uzaktır.

23 İnsanlar için, onun nefsinden Tihâme ortaya çıkıyor. Onun yüce makamından da Necid görünür.

24 O çok gülen kimsenin (dışlarındaki) boşluktan; hûrilerin boyunlarının, boynundaki bir kolye olmayı istediği mücevherler (hadisler) rivayet ediyoruz.

25 Onun özelliklerini sınırlamak isteyen kimseye şöyle söyle: ‘Çalışmanın hiçbir fayda sağlamayacağı bir işe soyundun.’

26 Senin ilmin onun özelliklerinin aslına esasına vâkıf olmaya ne kadar da uzaktır! Sınırların zapt(e)demediği bir şeyin aslını esasını sen bil(ebil)ir misin?

27 Onun özelliklerinin onda birinin onda birinin onda birini (binde birini) bile sayamazsın. Ondan önce sayıların bittiği (sayıların onun özelliklerini saymada yetersiz kaldığı) bir şeyi sen nasıl saya(bili)rsin?

el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın gerek Beyrut’ta gerek de Dımaşk’ta kendilerinden ders aldığı diğer şahıslar ise şu şekildedir:

3. eş-Şeyh Muhammed b. Mahmûd b. Ali ed-Dâmûnî el-Halvetî el-Bekrî⁵⁷
4. eş-Şeyh Abdülkadir er-Râfi’î et-Tarablusî
5. eş-Şeyh Cemaleddin Yusuf eş-Şemsî

el-Müftî Abdullatîf Fethullah bu hocalarından Dımaşk’ta farklı ilimler tahsil etmiştir⁵⁸.

6. Bedruddîn Mustafa el-Kâdirî
7. Ali el-Cundî el-Kilânî⁵⁹
8. Ömer Efendi el-Yâfi el-Bekrî el-Halvetî⁶⁰

Fıkıh ilminde ilerleyip başta es-Seyyid Mahmud Şihâbuddîn el-Âlûsî el-Bağdâdî (1270/1853) olmak üzere dönemindeki bir çok fakihden icâzet almıştır⁶¹.

⁵⁷ bkz. Ömer Rıza Keşhâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn Terâcîmu Muşannifi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, Dâru İhyâi’t-Turasi’l-‘Arabi*, Beyrut-ty, XII, 4; İsa İskender el-Ma’lûf, *eş-Şeyh Abdullatîf Fethullah*, s. 739.

⁵⁸ İsa İskender el-Ma’lûf, *eş-Şeyh Abdullatîf Fethullah*, s. 739.

⁵⁹ Burada isimleri verilen hocaları ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.

⁶⁰ *Divânu’l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 22.

⁶¹ İsa İskender el-Ma’lûf, *eş-Şeyh Abdullatîf Fethullah*, s. 739.

Dımaşq'taki ilim tahsilinden sonra Beyrut'a dönen el-Müftî Abdullatîf Fethullah Beyrut'ta kadılık ve müftülük görevlerine atanmış ve neredeyse hayatının sonuna kadar da bu göreve devam etmiştir⁶².

1.3. VEFATI

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın vefat tarihi, hayatının diğer aşamalarına dair bilginin bulunmamasının aksine, daha net olarak ulaşılabilir niteliktedir. Zira şairin vefatı üzerine çağdaşı eş-Şeyh Yûsuf el-Esîr es-Şaydâvî el-Beyrûtî 5 beyitlik bir mersiye yazmış ve bu şiiriyle el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın vefatı için tarih düşürmüştür. Söz konusu şiir şu şekildedir⁶³.

1 هَذَا ضَرِيحٌ ضَمِنَهُ سَيِّدٌ لِّآلِ فَتْحِ اللَّهِ يُسَمَّى شَرِيفٌ
2 فِي عَصْرِهِ قَدْ كَانَ عَالِمَةً صَاحِبِ فَضْلِ وَمَقَامٍ مُنِيفٍ
3 وَالْآنَ قَدْ أَصْبَحَ فِي بَرْزَخٍ ضَيْفًا لِمَوْلَاهُ وَنَعَمَ الْمُضَيَّفِ
4 يُرْحَى لَهُ رِضْوَانُهُ دَائِمًا لِأَنَّهُ هَادٍ تَقِيٌّ عَفِيفٌ
5 وَعَنْ لِسَانِ الْحَالِ أَرَّخَ "يَفِي" فِي جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ عَبْدُ اللَّطِيفِ"

1 Bu, içerisinde Fethullah ailesinde “Şerîf” diye adlandırılan bir efendiyi barındıran türbedir.

2 Döneminin yüce bir makam ve fazilet sahibi allâmesidir.

3 Şimdiyse berzâh aleminde Mevlâsının misafiridir, Allah ne güzel ev sahibidir.

4 Onun için daima Allah'ın rızası ümit edilir. Çünkü hidayet ehli, takva sahibi ve atîf biridir.

5 Lisân-ı hâl ile şu tarihi düşesin: Abdullatîf Firdevs cennetine erişecektir.

⁶² Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 23.

⁶³ Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 19; İsa İskender el-Ma'lûf, eş-Şeyh Abdullatîf Fethullah, s. 739.

istemmiştir. er-Reşîdî icâzet sözü vermiş ama babasının vefat etmesi üzerine el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın Beyrut'a geri dönmek zorunda kalmış ve ailesini bırakıp ilim öğrenmeye gidemediğinden dolayı söz konusu icâzeti alamamıştır. Bu duruma son derece üzülen şair yukarıdaki mukatta'anın 2. beytindeki *وقد أبقىْتُ* "ve *rûhum (canım) yanında kaldı*" ifadeleriyle üzüntüsünü dile getirmektedir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın ilim halkalarından uzak kalıp Beyrut'ta ikamete mecbur kalmasına olan üzüntü ve serzenişini dile getirdiği bir başka şiiri aşağıda aktarılan mukatta'asıdır⁶⁷: [Meczû'u'r-recez]

1	بَيْرُوتَنَا	مَقْبَرَةٌ	لِلْعِلْمِ	وَالْعِرْفَانِ
2	الْجَهْلُ فِيهَا ذُو بَقَا	وَالْعِلْمُ فِيهَا فَايَ		

1 Beyrut'umuz ilim ve irfân için bir mezardır.

2 Cehalet orada kalıcı, ilim ise geçicidir.

Beyrut'un doğup büyüdüğü vatanı olmasına rağmen şairin Beyrut hakkındaki bu olumsuz ifadeleri şairin Dımaşk'taki ilim halkalarına duyduğu özlemin bir ifadesidir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah Beyrut'a döndükten kısa bir süre sonra Beyrut müftülüğü ve Beyrut kadılığına atanmıştır⁶⁸. Uzun bir süre bu göreve devam eden şair⁶⁹, kendisini ilim halkalarından ayıran bu görevden azledilmeyi istemiş, birkaç kez istifa girişiminde bulunduysa da bu amacına ulaşamamıştır. el-Müftî Abdullatîf Fethullah müftülük görevini bırakmak istemesini ve yaptığı istifa girişimlerini yazdığı *el-Mağâme* isimli risâlesinde bizzat kendisi anlatmaktadır⁷⁰.

⁶⁷ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 136. Şiir, s. 118.

⁶⁸ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, s. 23.

⁶⁹ İsa İskender el-Ma'lûf, *eş-Şeyh Abdullatîf Fethullah*, s. 739.

⁷⁰ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 1039-1041.

Şair söz konusu görevden duyduğu sıkıntıyı ve bu görevi bırakmak istediğini aşağıdaki şiirinde de dile getirmektedir⁷¹: [el-Basîṭ]

1	لَمَّا تَكَلَّمْتُ كَانَ النُّطْقُ لِي شَرَكًا	وَالنُّطْقُ فَحٌّ لِيَصِيدَ الْحَاذِقِ الْفَطِنِ
2	وَصِرْتُ فِي قَفْصِ الْإِفْتَاءِ مُحْتَبَسًا	فِيهِ أُغْدَى بِمَرِّ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ
3	فَقُلْتُ: أَسْكْتُ، عَلَيَّ أَنْ يُخَلِّصَنِي	حُسْنُ السَّكُوتِ مِنَ الْأَحْزَانِ وَالْمَحَنِ
4	وَقُلْتُ: أَجْهَلُ، عَلِمًا أَنَّ مَعْرِفَتِي	لِي آفَةٌ، وَبِجَهْلِي رَاحَةُ الْبَدَنِ
5	وَقُلْتُ: إِنَّ مِثُّ، أَحْيَا فِي الدُّنْيَا فَرَحًا	مَنْ مَاتَ عَاشَ بِعَيْشٍ طَيِّبٍ حَسَنٍ
6	فَلَمْ يَفِدْنِي شَيْئًا مَا ذَكَرْتُ سِوَى	زِيَادَةِ الْهَمِّ، وَالْمَوْلَى يُخَلِّصَنِي

1 Konuştuğumda, konuşma benim için bir tuzak oldu. Konuşma, yetenekli ve zekîyi avlamak için bir tuzaktır.

2 Fetva kafesinde mahpus kaldım. Orda (kafeste) kaygının ve tasanın acısıyla gıdalanıyorum.

3 ‘Susayım’ dedim. Felâketlerden ve hüznlerden, susmanın güzelliğinin beni kurtarması gerekir.

4 ‘Cahil olayım’ dedim. Bilgim, benim için bir bela, cehaletim ise vücudun rahatlığıdır.

5 Ölürsem (cahil olursam) dünyalarda mutlu olarak yaşarım. Kim ölürse (cahil olursa) iyi, güzel bir şekilde yaşar.

6 Zikrettiğim şey kaygımı artırmaktan başka bir fayda sağlamadı. Mevlâ beni kurtarın.

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi müftülük ve kadılık görevleri için ehil olmasına rağmen el-Müftî Abdullatîf Fethullah bu görevden uzaklaşmaya çalışmış, ancak ömrünün sonuna doğru istifa talebi kabul edilmiş, görevi

⁷¹ Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 137. Şiir, s. 118-119.

biraktıktan sonra Dımaşq'a gidip kısa bir süre Dımaşq'ta ikâmet etmiş, sonrasında yine vatanı Beyrut'a dönerek burada vefat etmiştir⁷².

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın en önemli eseri bu çalışmanın konusu olan şiir *Dîvân*'ıdır. Bundan başka şairin yukarıda bahsi geçen *el-Makâme*⁷³, *Meşrû' Ma'rûd li'l-İsti'fâ'i min Makâmi'l-İftâ'* isimli risalesinin yanı sıra; *Dureru't-Taḥkîkât fî tesmiye Allâhi Te'âlâ bi's-Şey'i ve'z-Zât*⁷⁴, *Misku'l-Aklâm fî enne's-Sûdâne min Evlâdi Hâm*⁷⁵ ve *ez-Zulâlu'l-Muselsil fî Bahri's-Silsil*⁷⁶ adında üç risalesi daha günümüze kadar ulaşmıştır. Bu risaleler *Dîvân*'ın arka kısmına muhakkik Zuheyr Fethullah tarafından eklenmiştir. Hayruddîn ez-Ziriklî, şairin *Dîvân*'ından ayrı olarak bir şiir mecmuasının olduğunu da söylemektedir⁷⁷.

⁷² *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 23.

⁷³ İsa İskender el-Ma'lûf, *eş-Şeyh Abdullatîf Fethullah*, s. 739.

⁷⁴ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 1043-1061.

⁷⁵ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 1063-1093.

⁷⁶ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 1095-1104.

⁷⁷ Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 60.

İKİNCİ BÖLÜM

EI-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLÂH'IN ŞİİRİNDE
MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

İKİNCİ BÖLÜM

1. EL-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLÂH'IN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

1.1. MEDİH

Arap edebiyatının temel unsurlarından birini oluşturan medih sanatı, her edebî dönemde şiir kültürünün zengin ve verimli bir kaynağı olma özelliğini hiç yitirmemiştir. Çünkü medih, Kudâme b. Ca'fer (337/948)'e göre, şiirin temel altı maksadından biridir⁷⁸. Medih, dilin güzel meziyetlerinin terennümü, iyiliklerin zikredilmesi ve övülene karşı sevginin bir göstergesidir.

Güzel övgü anlamına gelen medih⁷⁹, kişiyi gerek doğuştan gelen gerekse sonradan kazandığı güzel nitelikleri ile övmek demektir⁸⁰. Medih beğenme, hayranlık ve saygı duyma eğilimleri ile yakından ilgilidir. Çünkü insanda önemli işleri, büyük kahramanlıkları ve güzel davranışları takdir edip bunları ortaya koyanlara övgüde bulunma eğilimi vardır⁸¹. Bu yönüyle medih sanatı güzel ve iyi özelliklerin sayılması, yüce hasletlerin tasviri ve bu güzel özellikleri kendisinde barındıran kişilere şairin takdirini şiir şeklinde göstermesidir⁸².

Klasik dönem şiir eleştirmenleri methi şiirin temel konularından biri kabul etmişler⁸³ ve medihle ilgili bir takım esaslar belirlemişlerdir. Öncelikle eleştirmenler medih şiirinde kişinin temel insânî erdemlerle methedilmesini uygun görmüşlerdir. Bu erdemler Kudâme b. Ca'fer'e göre akıl, cesaret, adalet ve iffet

⁷⁸ Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer el-Bağdâdî, *Nağdu's-Şi'r*, thk. Muhammed 'Abdulmün'im el-Hafâcî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-1995, s. 64.

⁷⁹ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrut, ts., III, 188.

⁸⁰ Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-Munîr fî Ğarîbi's-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfi'i*, thk. Hızır el-Cevâd, Mektebetu Lübnan, Beyrut-1987, s. 216.

⁸¹ Ahmed Ebû Hâka, *Fennu'l-Medih*, Dâru's-Şarkî'l-Cedid, Beyrut-1962, s. 5, 6.

⁸² Mehmet Mesut Ergin, *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SÜSBE, Konya-2000., s. 54.

⁸³ Ahmed Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Nağdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, Dâru Nahđati Mısır, Kahire-1996, s. 134.

olmak üzere dört tanedir. Hayâ, heybetli olma, cömertlik, oburluktan kaçınma gibi doğrudan bu erdemlerden türeyen; sabır, sözünde durma, müstağni olma, diğergâmlık vb. erdemlerin bir araya gelmesi sonucu oluşan erdemler de bu kapsamda değerlendirilir⁸⁴. Buna göre şair kişiyi bu erdemleri ile övdüğünde isâbet etmiş olur. Bunun dışında insanı sadece fiziksel özellikleri, zenginliği ve ataları ile övmek yanlıştır⁸⁵. Ebû Hilâl el-‘Askerî tarafından da desteklenen⁸⁶ bu fikirlerin İbn Raşîk tarafından kabul gördüğü söylenemez. İbn Raşîk kişiyi insânî erdemlerle övmenin daha güzel olacağını kabul etmekle birlikte ona göre güzellik, zenginlik ve kabilesinin kalabalık oluşu gibi niteliklerle övgüde bulunulmasında bir mahzur yoktur⁸⁷. Buna göre, kişiyi temel insânî erdemlerle överken bunun yanında ârızî vasıflarına şöyle bir değinmekte sakınca olmadığı söylenebilir. Öte yandan kişiyi kendisinde bulunmayan vasıflarla övmek⁸⁸, kadınlara has fiziksel özelliklerle medih şiiri yazmak⁸⁹ ve samimiyetten uzaklaşacak derecede abartıya kaçmak da medih şiirlerinde uygun görülmeeyen eğilimlerdir⁹⁰.

Medih, Arap şiirinin en eski ve en yaygın konularındandır⁹¹. Cahiliye döneminde daha çok kabilevî duygularla, reislerinin kişiliklerine hayranlık şeklinde ortaya çıkan⁹² medih, memduha sosyal statü kazandırma noktasında etkin bir rol

⁸⁴ Kudâme b. Ca‘fer el-Bağdâdî, *Nağdu‘ş-Şi‘r*, s. 96, 97-98.

⁸⁵ Kudâme b. Ca‘fer el-Bağdâdî, *Nağdu‘ş-Şi‘r*, s. 184-186.

⁸⁶ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh el-‘Askerî, *Kitâbu‘ş-Şinâ‘ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebu‘l-Fağl İbrahim, el-Mektebetu‘l-Unşuriyye, Beyrut-1419/1998, s. 98.

⁸⁷ Ebû Ali el-Hasen b. Raşîk el-Kayravânî, *el-‘Umde fî Meğâsini‘ş-Şi‘ri ve Âdâbihî ve Nağdih*, Muhammed Muhyiddîn Abdülhamid, Dâru‘l-Cil, Beyrut-1401/1981, II, 135.

⁸⁸ Kudâme b. Ca‘fer, *Nağdu‘ş-Şi‘r*, s. 95; Ebû Ali Ahmed b. Muhammed el-Merzûkî, *Şerhu Dîvânî‘l-Ĥamâse*, thk. Ahmed Emin-Abdüsselam Harun, Dâru‘l-Cil, Beyrut-1411/1991, s. 9.

⁸⁹ Ahmed Ebû Hâka, *Fennu‘l-Medih*, s. 34.

⁹⁰ Ebu‘l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Tabâtabâ el-‘Alevî, *Tyâru‘ş-Şi‘r*, thk. Abdulaziz b. Nâsır el-Mânî‘, Mektebetu‘l-Ĥâncî, Kahire-1905, s. 13; Sâmî ed-Dehân, *el-Medih*, Dâru‘l-Me‘ârif, 5.b., Kahire-1992, s. 21, 55-56.

⁹¹ Bedevî Tabâne, *Kudâme b. Ca‘fer ve‘n-Nağdu‘l-Edebi*, Mektebetu‘l-Enclû el-Mışriyye, Mısır-1389/1969, s. 334, 335.

⁹² Ahmed Ebû Hâka, *Fennu‘l-Medih*, s. 19. Cahiliye dönemi medih şiirinin işleyiş alanını sadece kabile reislerine hayranlıkla sınırlamak elbette mümkün değildir. Başka nedenler için ayrıca bkz. Ahmed Ebû Hâka, *Fennu‘l-Medih*, s. 51, 52, 62.

oynamıştır⁹³. İslam'ın meddah şairlere tepkisi nedeniyle İslâmî dönemde yaygınlaşma zemini bulamayan⁹⁴ bu sanat Emevîler zamanında parlak bir dönem yaşamıştır. Dönemin siyâsî olaylarını yönlendirmede etkili bir silah olarak kullanılması bu gelişmenin belki de en önemli nedenidir⁹⁵. Sonraki dönemlerde de Arap şiirinin önemli bir konusu olarak varlığını sürdüren medih bu alanda çok fazla yenilik getirememekle birlikte döneminin sosyal, siyâsî ve çevresel değişimlerine paralel olarak farklı yorumlarla ifade edilmek suretiyle güzel örnekler vermeye devam etmiştir⁹⁶.

Osmanlı döneminde de medih şiiri yazma geleneği devam ettirilmiştir. Hatta bu konunun dönemin en önemli konularından olduğunu söylemek yanlış olmaz⁹⁷. Bu dönemde şairler kaleme aldıkları şiirlerle sultanları, devlet ve din adamlarını, ilmiye sınıfını, şair ve edipleri ve bölgenin ileri gelenlerini methetmişlerdir⁹⁸. Fakat belirtmek gerekir ki bu dönemde medih şiirlerinden aslan payını alanlar din adamları, âlimler ve ediplerdir⁹⁹.

Araplar medih şiirini başlangıçta yapılan iyiliğe teşekkür etmek için söylemişlerdir. Ancak daha sonra şairlerin genellikle yöneticilerden kazanç elde etmek üzere yaygın olarak başvurdukları bir şiir türüne dönüşmüştür¹⁰⁰. Bu anlamda medih şiirlerinin bir kazanç vesilesi olarak kullanılması ilk olarak Cahiliyede ortaya çıkmış, İslâmî dönemde kesintiye uğramış, Emevîler döneminde tekrar gündeme gelip¹⁰¹ 'Abbâsîlerde en üst noktaya ulaşmıştır¹⁰². Sonraki

⁹³ Sâmi ed-Dehân, *el-Medîh*, s. 5-6; Ahmed Ebû Hâka, *Fennu'l-Medîh*, s. 21, 24.

⁹⁴ Ahmed Ebû Hâka, *Fennu'l-Medîh*, s. 113-116.

⁹⁵ Ahmed Ebû Hâka, *Fennu'l-Medîh*, s. 146, 153, 154.

⁹⁶ Ahmed Ebû Hâka, *Fennu'l-Medîh*, s. 200-201.

⁹⁷ Bekrî Şeyh Emîn, *Mutâla'ât fi'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-Osmânî*, Dâru's-Şurûk, Beyrut-1392/1972. s. 85. Bu dönemde çok fazla methiye yazılmadığı ve yazılan methiyelerin kısa oluşuna dair iddiaların değerlendirilmesi ile ilgili bkz. Nurettin Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Erzurum-2002, s. 171-172.

⁹⁸ Nebîl Hâlid Ebû Alî, *el-Edebu'l-'Arabî Beyne 'Aşrayni'l-Memlûkî ve'l-'Uşmânî*, byy., s. 50.

⁹⁹ Nebîl Hâlid Ebû Alî, *el-Edebu'l-'Arabî Beyne 'Aşrayni'l-Memlûkî ve'l-'Uşmânî*, s. 54.

¹⁰⁰ Ahmed Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, s. 177-178; Muhammet Tasa, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrîsî ve Şiirleri*, Aybil Yay., Konya-2014., s. 87.

¹⁰¹ Ahmed Ebû Hâka, *Fennu'l-Medîh*, s.40-53.

asırlarda varlığını sürdüren bu tarz medih örneklerini Osmanlı döneminde de görmek mümkündür¹⁰³.

el-Müftü Abdullatîf Fethullah'ın şiirleri arasında en çok işlediği konu medih temasıdır. Şair, âlimleri ve hocaları, dönemin yöneticilerini, vezirleri ve kaduları gibi devlet görevlilerine ve din adamlarına; aynı dönemde yaşayan şairlere ve bunlar dışındaki diğer bazı kişilere methiye şiirleri yazmıştır. Şimdi bu şiirler içerik özellikleri bakımından incelenecektir.

el-Müftü Abdullatîf Fethullah söylediği medih şiirlerinde yapı ve içerik olarak, yaşadığı döneme kadar gelişip sistemleşen Arap edebiyatındaki medih şiiri geleneğinden ve kendisinden önceki şairlerin medihlerinden doğal olarak etkilenmiş, gerek konu gerek kasîde yapısı olarak medih şiirlerini çoğunlukla tevârüs ettiği bu geleneğin prensiplerine göre nazmetmiştir.

el-Müftü Abdullatîf Fethullah'ın medihlerinde kullandığı farklı üsluplar ve yukarıda genel hatlarıyla belirtilen medih şiirinin Arap edebiyatındaki tarihsel süreci dikkate alındığında, şairin medih şiirlerini konularına göre aşağıdaki şekliyle dört ayrı grupta değerlendirmek daha doğru olacaktır:

Medih Türü	NUTFE	MUKATTA'A	KASÎDE	TOPLAM
1 Yöneticileri Methi	10	8	86	104 şiir
2 Alimleri ve Hocalarını Methi	9	11	55	75 şiir
3 Edebiyatçı ve Şairleri Methi	3	2	7	12 şiir
4 Diğer Medihleri	4	5	10	19 şiir
TOPLAM	26	54	34	210 şiir

¹⁰² ed-Dehhân, *el-Medîh*, s. 49; Ahmed Ebû Hâka, *Fennu'l-Medîh*, s.200.

¹⁰³ Bekri Şeyh Emîn, *Mutâla'ât fi'ş-Şiri'l-Memlûki ve'l-Osmânî*, s. 97.

Yukarıdaki gruplandırmada da görüldüğü gibi el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın medih şiirleri, yaşadığı dönemdeki medih şiiri geleneğine uygun olarak şekillenmiştir.

1.1.1. Yöneticileri Methi

el-Müftî Abdullatîf Fethullah iftâ makamında olan bir aileye mensuptur. Hem dedesi hem de babası müftî olan şairin kendisi de devlet kademesinde görev yapmıştır. Bu sebeple el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın çevresi de, kimileri babası gibi devlet adamlarından, kimileri de kendi gibi yöneticilerin ailelerine mensup olan alim ve edebiyatçılardan oluşmaktadır. el-Müftî Abdullatîf Fethullah hayatının ilk dönemlerinde, arkadaşları ve akranları olan kişiler dışındaki devlet yöneticileri için söylediği şiirlerinde memduha olan hayranlık ve bağlılığını dile getirmektedir. Şair bu şiirlerinde maddi bir kazanç amacı gütmemiştir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah, h. 1221 yılında bir işi için 'Akka'ya gittiğinde Vezir el-Hacc Süleyman Paşa ile görüşmüş ve onun mutluluğunu temennî eden aşağıdaki şiiri yazmıştır¹⁰⁴: [eṭ-Ṭavîl]

1	هَلُمَّ وَلَا تُحْجِمِ، وَسِرِّ وَتَقَدَّمْ	تُشَاهِدُ مِنَ الْمَعْرُوفِ كُلِّ تَكْرِمِ
2	وَجِدَّ عَلَى مَتَنِ الْعَزِيمَةِ قاصِدًا	لِنَحْوِ حِمَى عَكَاءِ، ذَاتِ التَّبَسُّمِ
3	وَأَقْبِلْ وَقَبِّلْ ذِيلَ ذِي الْمَجْدِ وَالْعُلَى	وَمَنْ نَالَ فِيهِ الْمَجْدُ حَسَنَ التَّقَدُّمِ
4	سُلَيْمَانُ، مَنْ فِيهِ الْوِزَارَةُ قَدْ عَدَتْ	تَشُدُّ نِطَاقًا كَالسِّيَّارِ بِمَعْصَمِ
5	أَخِي الْحَلِيمِ وَالْمَعْرُوفِ وَالْعَدْلِ وَالْوَفَا	عَلَى كَرَمِ الْأَخْلَاقِ فِي حَسَنِ مَبْسَمِ
6	هُوَ الْبَطْلُ الْمَقْدَامُ وَالْأَسَدُ الَّذِي	أَرَاهُ عَلَى الْإِفْدَامِ أَجْرًا ضَيِّعِمِ
7	فَمِنْهُ تَفَرُّ الْأَسَدُ لَوْ سَلَّ سَيْفُهُ	فَيَنْظِمُهَا كَالدَّرِّ فِي سِلْكَ هَذَمِ
8	وَكُلُّ إِمْرِي قَدْ دَاسَ يَوْمًا بِسَاطَهُ	فَقَدْ بَلَغَ الْمَأْمُولِ مِنْ خَيْرِ مُكْرِمِ

¹⁰⁴ *Divānu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 419. Şiir, s. 344.

9	قَدِمْتُ إِلَيْهِ أَرْجِي صَفْوَ خَاطِرٍ	فَشَاهَدْتُ حُسْنَ الصَّفْوِ قَبْلَ التَّكَلُّمِ
10	وَقَدْ قِيلَ لِي، أَهْلًا وَسَهْلًا وَمَرْحَبًا	قَدِمْتَ عَلَيَّ هَذَا الْحِمَى خَيْرَ مَقْدِمِ
11	وَلَوْ أَحْرَنْتَنِي مِنْ زَمَانِي وَشَأْنُهُ	فَلِي خِدْمَةٌ تُقْضَى بِسَبْقِ تَقْدُمِي
12	وَحَاشَاهُ أَنْ يُصْغِيَ فَأَرْجِعَ خَائِبًا	وَيُصْمِي فُؤَادِي مِنْ وَشَائِي بِأَسْهَمِ
13	وَلِي حَبْلٌ حَبٌّ لَيْسَ يُمَكِّنُ قَطْعُهُ	وَحَبْلٌ وَدَادٍ لَمْ يَكُنْ غَيْرَ مُبْرَمِ
14	فَلَا زَالَ لِلرَّاجِينَ أَكْرَمَ قَابِلٍ	وَلَا زَالَ طَوْلَ الدَّهْرِ كَهْفًا لِمُحْتَمِي
15	مَدَى الدَّهْرِ مَا "إِنَّهُ الْفَتْحُ" يَنْظُمُ مَدْحَهُ	وَأَبْدَى حَمَامُ الْأَيْكِ حُسْنَ التَّرْتُمِ

1 Koş, çekinme! Yürü ve ilerle ki iyilikten her türlü cömertliği göresin.

2 Mütebessim 'Akka sığınacağına doğru yönelerek azîmetin sırtına (binmeye) çalış.

3 Gel, yücelik ve şerefînin sahibinin ve güzel bir ilerlemeyle şerefe ulaşan kimsenin kuyruğunu öp.

4 Süleyman (Paşa) bakanlığın; bileziğin bileği sarıp sarmaladığı gibi olan bir kimsedir.

5 (O), güzel tebessümüyle; güzel ahlâk üzerine hilmin, iyiliğin, adaletin ve vefânın kardeşidir.

6 O, atılgan(lık) ve cesaret olarak, onu en cesur bir arslan gibi gördüğüm kahramandır.

7 O, kılıncı (kınından) sıyrıldığında, arslanlar ondan kaçır ve (o), ipteki (dizilmiş) inciler gibi onları mızrakta dizer.

8 Bir gün onun halısını çiğneyen her bir kimse (onu ziyaret eden herkes) en hayırlı ikrâm eden kimseden, istediğine ulaşır.

9 Düşüncemi berraklaştırmak arzusuyla ona gittim. Konuşmadan önce safânın güzelliğine şahit oldum.

10 Bana 'hoşgeldiniz, merhaba. Bu vatana en hayırlı bir şekilde geldin' denildi.

11 Onun kınayıcıları benim gidiş zamanımı geciktirseler bile, ona hızlıca gittiğimden dolayı bana yerine getirilecek bir hizmeti vardır.

12 Onları (kınayıcıları) dinlemekten ve eli boş bir şekilde dönmekten, arabozucuların oklarla kalbimi avlamasından Allah korusun!

13 Benim kopması imkansız bir sevgi bağı ve sağlam eğirilmiş bir sevgi ipim vardır.

14 İsteyenler için (istekleri) en cömert kabul edici, zaman boyunca himâye isteyenler için bir sığınak gibi sürekli dir.

15 Zaman boyunca İbn'ul-Feth methiyeler dizdikçe, ağaçlıklı yerlerin güvercini güzel bir şekilde öterek ortaya çıktıkça (o, dâim olsun).

Yaptığı ihanetin bedeli olarak boğularak öldürülen ve cesedi denize atılan kişinin haberi kendine ulaştığında bu cezayı uygulayan Abdullah Paşa'ya şöyle diyerek methiyede bulunur¹⁰⁵: [es-Serî']

1 وَرِثَتْ يَا خِدْنَ الْعُلَى وَالنَّدَى ديار من ربي قضي قرضهم

2 مَنْ أَهْلِكُوا حَنْفًا وَفِي الْبَحْرِ قَدْ أَلْفُوا وَقَدْ أَبَدَى الْحِشَا بُعْضَهُمْ

3 تَسْكُنُهَا فِي صِحَّةٍ فَلْتَدُمْ حَمْدًا "لِمَنْ أَوْزَتْكُمْ أَرْضَهُمْ"

1 Ey yüceliğin ve cömertliğin arkadaşı! Allah'ın yok ettiği bir adamın evlerini aldın (devlet sana verdi).

¹⁰⁵ Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah, II, 1209. Şiir, s. 959.

2. Boğularak öldürülen ve cesedi denize atılan kimseye kalb(ımız) nefretini gösterdi.

3 Sağlıklı bir şekilde orada otur ve (sağlığını) devam etsin. Sana arzını miras bırakana (Allah'a) hamdolsun.

Bu mukatta'a sadece bir medih değil aynı zamanda bir tebriği de ifade etmektedir. Son beytinde ise Ahzâb sûresinin 27. ayetinden iktibâs yapılmıştır¹⁰⁶.

'Akka emiri iken kendisine bir kitap hediyesi gönderen Abdullah b. el-Hacc Ali Ağa, şairden Mu'allaka şairlerinden olan 'Antere'nin¹⁰⁷ şiirine benzer bir şiir yazıp göndermesini ister. el-Müftî Abdullatîf Fethullah bunun üzerine 'Antere'nin şiirinden ilhamla aşağıdaki kasîdeyi nazmeder. Bu şiir aynı zamanda el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın klasik şiirin kelimelerini kullanmadaki ve şiirdeki ustalığını göstermesi açısından da önemlidir¹⁰⁸: [el-Kâmil]

1	يا دارَ زَيْنَبَ بِالْعَقِيقِ تَبَسَّمِي	مِنْ فِي السَّرُورِ، وَبِالْعَذِيبِ تَكَلَّمِي
2	دَارٌ لِعَايِنَةٍ كَشَمْسٍ وَجْهَهَا	وَالْبُرْقُ يَلْمَعُ مِنْ خِلَالِ الْمَبْسَمِ
3	عَيْدَاءَ بِنْتِ الْأَسَدِ تَرْتَعُ فِي الْفَلَا	وَهِيَ الْعَزَالَةُ فِي الْكِنَاسِ الْمُحْتَمِي
4	قَدْ أُولِعْتَ بِالصَّيْدِ غَيْرَ مَصِيدَةٍ	وَمَصِيدُهَا لُبُّ الْهَزِيرِ الضَّيِّعِمِ
5	مِنْ كُلِّ صَمِصَامٍ تَقَلَّدَ صَارِمًا	مِنْ كُلِّ مُعْتَقِلٍ بِأَسْمَرِ هَدَمِ
6	مِنْ كُلِّ لَيْثٍ فِي الْكَرِيهَةِ صَائِلِ	يَهْوَى الْمَنِيَّةَ لَيْسَ مِنْهَا يَحْتَمِي
7	يُعْطِي وَيَأْخُذُ فِي الْكَرِيهَةِ ثَابِتًا	وَيَعُودُ لَيْسَ بِمُعْدِمِ بَلْ مَعْدَمِ

¹⁰⁶ Ahzab, 33/27 “Allah sizin onların topraklarına, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız topraklara varis kıldı.”

¹⁰⁷ 'Antere b. Şeddâd b. 'Amr el-'Absî (ö. 614 [?]) Daha geniş bilgi için bkz. İbn Hallikân Ebu'l-'Abbas Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâ'iz-Zemân*, thk. İhsan 'Abbâs, Dâru Şâdir, Beyrut-1900, II, 506. Cemal Muhtar, “Antere”, *DİA*, İstanbul-1991, III, 237-283.

¹⁰⁸ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 444. Şiir, s. 365.

- 8 يَعدُو عَلَى طِرْفِ أَصِيلٍ فَارِهِ مِثْلِ النَّسِيمِ، وَإِنَّهَا لَمْ تَلْجَمِ
- 9 يَسْطُو عَلَيْهِ غَضَنْفَرًا بِرِزِيرِهِ لَكِنَّهُ لَوْ حَرَّ مِثْلَ الْهَيْتَمِ
- 10 لَوْ خَاضَ فِي صَفِّ الْعِدَاةِ رَأَيْتَهُ بِجَوَادِهِ قَدْ دَاسَ فَوْقَ الدَيْسَمِ
- 11 عُلِّقْتُهَا حَوْرَاءَ حَوْرَاءَ خَوْطَةَ بَانَةٍ شَمْسًا تَلُوحُ فَلَيْلُهَا لَمْ يُظْلَمِ
- 12 كَحَلَاءَ تَبْدُو شَامَةٌ فِي حَدِّهَا زَادَتْهُ حُسْنًا كَالسَّوَارِ لِمَعْصَمِ
- 13 هَاتِيكَ مِنْ دَمِهَا إِسْتَحَالَتْ عَنَبْرًا فَاسُودَّ بَعْدَ وَكَانَ مِثْلَ الْعَنْدَمِ
- 14 وَالْمِسْكُ بَعْضُ دَمِ الْعَزَالِ وَإِنَّمَا فِي الْمِسْكِ مَعْنَى لَيْسَ يَوْجَدُ فِي الدَّمِ
- 15 يَا زَيْنَ إِنِّي فِي هَوَاكِ مُتِيَمٌ أَصْبَحْتَ فِيهِ بِذِي الْعَرَامِ الْأَهِيمِ
- 16 جُبْتُ الْفِيَابِي لَسْتُ أَدْرِي مَقْصِدًا تَيْهًا، وَذَا حَالِ الْمُحِبِّ الْمُعْرَمِ
- 17 أَحْرَقْتَ قَلْبِي بِالنَّوَى يَا جَنَّتِي، وَحَلَلْتَ فِيهِ، وَإِنَّهُ كَجَهَنَّمَ
- 18 أَفْلا حَسَسْتَ بِنَارِهِ وَهَيْبِهِ فَحَبَوْتِهِ بِتَرَأْفٍ وَتَرْحُمِ
- 19 قَالَتْ: بَلَى، إِسْتَحَلَيْتِ مُرَّ عَذَابِهِ كَالظَّبِّيِّ يَسْتَحْلِي مَذَاقَ الْعَلْقَمِ
- 20 يَا زَيْنَ، هَلْ لِلصَّبِّ قُرْبٌ وَالتِّقَا فُبُعَادُهُ عَيْنُ الْعَذَابِ الْمُؤَلِّمِ
- 21 لَيْسَ الْبِعَادُ عَلَيْكَ حَتْمًا لِازْمًا، وَعَلَيْكَ وَصَلِي لَمْ يَكُنْ بِمَحْرَمِ
- 22 أَسْمَعْتِ قَوْلَ اللَّائِمِينَ وَعَدْلِهِمْ يَا زَيْنَ؟.. بَسَّ الْقَوْلُ قَوْلَ اللُّؤْمِ
- 23 يَا لَهْفَ قَلْبِي وَالْعَرَامِ أَذَابُهُ فَبَكَيْتَهُ دَمْعًا جَرَى كَالْعَنْدَمِ
- 24 كَيْفَ الْخَلَاصُ مِنَ الْهَوَى؟ مَا حَيْلِي وَمَذَاقُهُ حُلُوٌّ لَذِيذُ الْمَطْعَمِ؟..
- 25 وَلَقَدْ طُبِعْتُ عَلَى الْهَوَى وَاعْتَدْتُهُ وَتَغَيَّرُ الْعَادَاتُ غَيْرُ مُسَلِّمِ
- 26 وَاعْتَدْتُ طَبْعًا مَدْحَ أَكْرَمِ مَاجِدِ وَأَجَلِّ شَهْمٍ فِي الْأَكَرِمِ، أَفْخَمِ
- 27 لَيْثَ الْعَرِينِ وَشَيْبِلَ فَسُورَةَ الْوَعَى مُرْدِي الْأَسْوَدِ، وَذَاكَ شَأْنُ الضَّيِّعِ
- 28 شَاكِي السَّلَاحِ، مُقَدِّفٌ، مُتَقَدِّمٌ أَظْفَارُهُ حِينَ الْوَعَى لَمْ تَقْلَمِ

- 29 بَطْلٌ إِذَا رَكِبَ الْجَوَادَ رَأَيْتَهُ أَسَدًا عَلَى طَوْدٍ رَفِيعٍ شَيْظَمٌ
- 30 فَسَلاخُهُ وَصَهِيلُ طَرَفِ نَحْتِهِ بَرَقٌ وَرَعْدٌ فِي الْعَجَاجِ الْأَقْتَمِ
- 31 ذِي الْجَاهِ، بَلْ هُوَ جَاهُهُ وَقَوَامُهُ، لَوْلَاهُ كَانَ الْجَاهُ غَيْرَ مَقْوَمِ
- 32 ذِي الْمَجْدِ وَالْعَلِيَاءِ، مَنْ قَدْ فَاقَ فِي حُسْنِ الْوَفَا وَالْعَزِّ مِثْلَ مَحَلِّمِ
- 33 بَحْرُ الْمَكَارِمِ وَالْتَدَى، لَا حَاتِمٌ يَحْكِيهِ فِي جَوْدٍ وَلَا بِنَكْرُمِ
- 34 طَلَقَ الْمُحْيَا فِي لِثَامِ بَشَاشَةٍ وَوَسَامَةٍ تَزْهَوُ، ضَحُوكِ الْمَبْسَمِ
- 35 فَرْدٍ، نَبِيهِ، فَاضِلٍ، مَتَأَدِّبِ، فَخْمٍ وَجِيهِ، كَامِلٍ وَمَكْرَمِ
- 36 "قِسُّ" الْبَلَاعَةِ كَمْ أَرَى "سَحْبَانَهَا" يَيْدُو لَدَيْهِ "بِالْأُرْتِ" الْأَبْكَمِ
- 37 يَا ذَا الْمَعَالِي وَالْمَكَارِمِ وَالْتَقَى وَأَخَا الْمَفَاخِرِ وَالْجَنَابِ الْأَكْرَمِ
- 38 إِنِّي امْرُؤٌ مُهْدٍ إِلَيْكَ خَرِيدَةٌ بِكَرًا مُهْفَهْفَةً وَبِاسْمَةِ الْفَمِ
- 39 خَوْدًا تَقْرَطُقُ بِالْجَوَاهِرِ أَدْنَهَا وَمِثَالُهُ لِنَظِيرِهَا لَمْ يُنْظَمِ
- 40 وَتَقَلَّدَتْ أَحْلَى الْعُقُودِ بِنَحْرِهَا مِنْ كَلِّ دُرِّ كَا الْجُمَانِ مَنْظَمِ

1 Ey Zeyneb'in Akik'teki yurdu! Mutluluk dudağıyla tebessüm et. Tatlılıkla konuş.

2 Yüzü güneş gibi olan güzel kızın yurdu, (Zeyneb'in) ağzında şimşek parlıyor.

3 Arslanların (güzel boyunlu kızı) çöle düşkündür. O, koruyucu ceylan yatağında bir ceylandır.

4 O, avlanmayı çok sever (ama birileri tarafından) avlanmaz. Onun avı, pençeleri güçlü arslanın aklıdır.

5 Keskin kılıç kuşanmış her türlü kararlı insandan, her keskin mızrağın tutsak ettiklerinden,

6 Ölümlü çok seven, savaşta saldıran her türlü arslandan korunulması (mümkün) değildir.

7 Savaşta(ki yeri sabitken) veriyor (vuruyor) ve alıyor (vuruluyor). Yok edilerek değil, yok ederek dönüyor.

8 Çevik, asil bir at üzerinde meltem gibi koşuyor. Kuşkusuz ona (kıza) gem vurul(a)maz.

9 Ona (biniciye) kükremesiyle bir arslan hücum ediyor. Fakat o, kartal yavrusu gibi yere kapaklanırsa,

10 Düşmanların safına dalarsa; onu, atıyla horoz ibiği çiçeğinin üzerinde (onları) ezen (biri) olarak görürsün.

11 Ona, zeytin gözlüye, sorkun ağacının yumuşak dalına, gecesini asla karanlık olmadan âşık oldum.

12 Sürmegözlü, yanağında bir ben görünüyor. Ve (bu ben) onun güzelliğini, bileğe takılan bir bilezik gibi artırdı. (Sürmegözlü, onun güzelliğini bilekteki bilezik gibi artıran yanağında bir ben görünüyor.)

13 İşte o (ben) anbere dönüşen kanındandır. (Bu nedenle) kırmızı renkli iken sonradan karardı.

14 Misk, ceylan kanının birazıdır (bir parçasıdır). Ancak miskte, kanda bulunmayan bir anlam vardır.

15 Ey Zeyn! Kuşkusuz senin aşkına tutkunum. Bu aşktan dolayı deli-dîvâne oldum.

16 Kaybolmaktan dolayı, şuursuzca çöllerde dolandım. İşte bu, karasevdalı âşıkın durumudur.

17 Ey cennetim! Uzaklaşmakla kalbimi tutuşturdu ve onda oturdu. Ve o şüphesiz cehennem gibidir.

18 Onun ateşini ve alevini hissetmedin mi? Ona yumuşaklık ve merhamet verir misin?

19 Dedi ki: 'Hayır! Onun (kalbinin) acısı bana tatlı geliyor. Ebû Cehil karpuzunun kendisine çok tatlı geldiği ceylan gibi.

20 Ey Zeyn! Âşık için bir yakınlık ve görüşme var mı? (Çünkü) onun uzaklığı, acı veren azabın gözüdür (azabın bizzat kendisidir).

21 Senden uzaklaşma gerekli olan bir zorunluluk değildir. Seninle vuslatım kesinlikle haram değildir.

22 Ey Zeyn! Kınayıcıların kınamalarını ve sözlerini duydun mu? Kınayıcıların sözü ne kadar da kötü bir sözdür!

23 Ne kadar da yazık olmuş kalbime! Aşk kalbimi eritti ve kan kırmızı akan gözyaşıyla ağladım.

24 Aşktan nasıl kurtulunur? Tadı-tuzu lezzetliyken, çarem nedir?

25 Aşk üzerine yaratıldım ve ona alıştım. Âdetlerin değiştirilmesi kabul edilebilir (bir şey) değildir.

26 Doğal olarak ben de; en cömert, onurlu, cömertlerde en yüce ve cömertlerin en ulusu (kimse)yi övmeye alıştım.

27 Arslanın evinin, savaş arslanının nesli, arslanlara saldıran; işte bu arslanın şânındandır.

28 Tam teçhizatlı, çok silah (ok vb.) fırlatan, atılğan. Onun tırnakları savaş esnâsında kesilmemiştir.

29 O bir kahramandır. Ata bindiğinde onu, yüce ve uzun bir dağın üzerindeki bir arslan gibi görürsün.

30 Onun silahı, altındaki cins atın kişnemesi; toz duman içindeki bir gökgürültüsü ve şimşek gibidir.

31 Makam mevkî sahibi, hattâ onun (makam) sahibinin sahibi ve desteğidir. Eğer o olmasaydı makam-mevkî desteksiz olurdu.

32 Yücelik ve onur sahibi. Vefâ ve onur güzelliğinde Muhallem benzerlerini aşan bir kimsedir.

33 Cömertlik ve ikramda Hâtim'in (bile) benzemediği (kadar), faziletler ve cömertlik denizi,

34 Sevinç yaşmağında güleç yüzlü ve parlayan yakışıklılıkta ve (güleryüzlü), dudaklarından tebessüm eksik olmayan,

35 Eşsiz, zekî, erdemli, edepli, saygın, seçkin, kâmil, hürmete lâyük,

36 Belâgatın Kıss'u. Sahbân'ı onun yanında ne kadar da kekeme ve dilsiz görüyorum.

37 Ey yücelik, cömertlik ve takvâ sahibi ve (ey) övünçlerin kardeşi ve en cömertlerin hürmet ettiği,

38 Ben sadece sana el değmemiş bir inci, ağzı (dudakları) mütebessim ince belli hediye eden bir kimseyim.

39 Kulağına mücevherler takınmış güzel vücutlu bir kadın. Onu görenler, onun halini daha şiir olarak söylemedi (dizelere dökmedi).

40 O, her bir dânesi gümüş gibi (olan) en tatlı kolyeyi boynuna taktı.

Kasîdeye 'Antere'den etkilenerek başlayan şair -ki kendisinden öyle arzu edilmiştir- memduhu belâgatın Kıss b. Sâide'si olarak övmüştür. Kıss b. Sâide b. 'Amr el-Iyâdî (ö. 600) Câhiliye döneminde Hz. Peygamber (sav)'in kendisini dinlediği, tevhid inancına bağlı bir hatip ve şairdir. Kısa ve öz konuşması yanında etkileyici ve secîli ifadeler kullanmasından dolayı belâgatı "Kıss'tan daha belîğ"

ifadesiyle darb-ı mesel haline geldiği gibi onun Araplar'ın hakîm ve hakemi diye anılmasına da yol açmıştır¹⁰⁹. Sahbân¹¹⁰ ise Vâil kabilesinin hatip ve şairidir. Hz. Peygamber (sav) zamanında müslüman olmakla birlikte onunla görüşemediği için muhadramûndan sayılır. Hem Câhiliye devrinde hem İslâmî dönemde hitabet, fesâhat ve belâgatıyla meşhur oldu. Hitabet, belâgat ve fesâhatta “*eblağü min Sahbânü Vâil, ahtabu min Sahbânü Vâil, efsahu min Sahbânü Vâil, ebyenü min Sahbânü Vâil, entaku min Sahbânü Vâil*” gibi darb-ı mesellerin konusunu teşkil etti. Şairin memduhu bu ikisi ile kıyaslaması memduha ne kadar önem verdiğini de göstermektedir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın medih şiirleri içerisinde yöneticiler için söylenen methiyelerden ayrı olarak, şairin ders gördüğü hocaları ve tanıdığı alimler için söylediği methiyeleri de bulunmaktadır. Söz konusu methiyeler konularının ve üsluplarının farklılığı sebebiyle ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

1.1.2. Âlimleri ve Hocaları Methi

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın müstakil tarzda, alimleri ve hocaları konu alan birçok şiiri bulunmaktadır. Bu minvalde hocası eş-Şeyh Ahmed el-Berbîr'e¹¹¹, eş-Şeyh Muhammed b. Abdurrahman el-Kuzberî'ye, Muhammed el- Halebî'ye ve ismini vermediği diğerlerine şiirler yazmıştır. Bu tür medih şiirlerinde memduhun ilimdeki konumu ve ilme hizmetleri özellikle zikredilir.

Şair bu şiirinde 20 beyitin tamamını tek bir konuya ait kılarak hocası Ahmed el-Berbîr'e övgüler dizmiştir¹¹²: [el-Basî]t]

شَمْسُ الْكَمَالِ كَسَا بَيْرُوتَنَا حُلًّا مِنْ نُورِ طَلْعَتِهِ لَمَّا حَلَا وَحَلَا 1

¹⁰⁹ Mehmet Ali Kâpar, “*Kuss b. Sâide*”, *DİA*, İstanbul-2007, XXVI, 460.

¹¹⁰ İsmail Durmuş, Mustafa Öz, “*Sahbân b. Züfer b. İyâs el-Vâilî el-Bâhilî*”, İstanbul-2011, *DİA*, XXXV, 511-512.

¹¹¹ Ahmed el-Berbîr, Beyrut asıllı olup Dimyat'ta doğmuştur. Kahire'de eğitim gördükten sonra h.1183 yılında Beyrut'a dönmüş ve fetva makamında bulunmuştur. h.1195 yılında Dimaşk'ta vefat etmiştir. bkz. Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'âm*, I, 155.

¹¹² *Divânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 16. Şiir, s. 49.

- 2 غَرَالُ سِرْبٍ غَرَا الْأَلْبَابَ نَاطِرُهُ وَثَوْبٌ سُقْمٌ لِحِسْمِي بِأَهْوَى غَزَلَا
- 3 بَدْرُ الْجَمَالِ جَمَالُ الْبَدْرِ حَلَّ بِهَا قَدْ حَلَّ بُرْجُ الْعُلَى وَالْعَزَّ مُكْتَمَلَا
- 4 الْجَوْهَرُ الْفَرْدُ عَقْدُ الْمَجْدِ مَنْ نُظِمَتْ بِهِ الْفَضَائِلُ حَتَّى زَيْنَ الْفَضَلَا
- 5 وَمَنْ سَمَا فِي سَمَاءِ الْعَزِّ مُرْتَفِعَا فَوْقَ السَّمَاءِ عَلَى أَوْجِ السُّهُى وَعَلَا
- 6 الْأَلْمَعِي حَسَنُ الْأَفْعَالِ دُو حَسَبِ عَلِيٍّ قَدْرٍ عَلَى أَمْثَالِهِ كَمَلَا
- 7 أَغْنِي بِذَا أَحْمَدَ الْبَرِيرِ مَنْ جُمِعَتْ فِيهِ مَرَايَا بِهَا قَدْ تَبَلَّغَ الْأَمَلَا
- 8 نَسَلُ الْأَكَارِمِ بَحَّرَ مِنْ مَكَارِمِهِ إِكْرَامٌ وَافِدِهِ إِنْ نَحْوُهُ وَصَلَا
- 9 كُلُّ الْمَحَاسِنِ نُورٌ مِنْ مَحَاسِنِهِ لَمَّا عَلَى الْحُسْنِ مِنْ دُونِ الْوَرَى إِشْتَمَلَا
- 10 لَهُ حَدِيثٌ غَرِيبٌ النَّظْمِ سَلْسَلُهُ بِكُلِّ مَعْنَى لَطِيفٍ حَيَّرَ الْعَقْلَا
- 11 هَذَا هُوَ الْكَوْكَبُ الزُّهْرِيُّ الَّذِي مُحِيتَ عَنَّا الْعُتُومُ بِهِ لَمَّا الْهُمُومُ جَلَا
- 12 شَبَّهْتُهُ الْبَدْرَ لَكِنْ لَيْسَ يُشْبِهُهُ فَذَا يَغِيبُ وَهَذَا قَطُّ مَا أَفَلَا
- 13 هَذَا الَّذِي قَدْ حَوَى حِلْمًا بِلَا شَبِّهِ لِأَنَّهُ مِنْ كَمَالِ الْحِلْمِ قَدْ جَبَلَا
- 14 هَذَا الَّذِي هَامَ قَلْبِي عِنْدَ رُؤْيَيْهِ شَجًّا، فَيَا وَيْلَ مَنْ فِيهِ لَنَا عَدَلَا
- 15 تَبَسَّمَ الدَّهْرُ مِنْ فِيهِ بِهِ فَرِحًا يُشِيرُ لِي أَنَّهُ قُطْبُ الزَّمَانِ بِأَلَا
- 16 يَمِّمُ جِمَاهُ لِيَتَجَنِّي مِنْ بَدَائِعِهِ دُرَّ الْعُقُودِ إِلَى أَنْ تَبَلَّغَ الْأَجَلَا
- 17 وَافْصَدُهُ تَهْدِكَ نِيرَانُ الْقَرَى سُبُلَا لِرَبْعِهِ الْمُعْتَلَى مِنْ غَيْرِ أَنْ تَسَلَا
- 18 وَلَا تَكُنْ غَافِلًا عَن فَيْضِ رَاحَتِهِ فَلَيْسَ يُنْكَرُ ذَا، إِلَّا الَّذِي جَهَلَا
- 19 لَا زَالَ طَاعُهُ بِالسَّعْدِ مُقْتَرِنَا يَزِيدُهُ رِفْعَةً، لَا تَنْتَهِي، وَعَلَا
- 20 مَا هَزَّ غُصْنَ الرُّبَى رِيحٌ وَمَا نَشَدَتْ شَمْسُ الْكَمَالِ كَسَا بَيْرُوتَنَا حُلَلَا

1 Kemâl güneşi, ortaya çıkışının nûrundan tatlandığında, Beyrut'umuza elbiseler giydirdi.

2 Sürünün (en güzel) ceylanı, bakışıyla gönüllere hücum etti. Bu ceylana olan sevgim, vücuduma sevgiyle hastalık elbisesi dokudu.

3 Güzelliğin dolunayı, dolunayın güzelliği onda (Beyrut'ta) kaldı. Şerefini tamamlayarak yücelik kulesine yerleşti.

4 O eşsiz bir cevher olup faziletliilerin bile kendisiyle süslediği bir onur gerdanlığıdır.

5 (O), şerefın semâsında, gökyüzlerinin üzerindeki dorukta, yükselerek aşan; Arkturus (Başakçı) yıldızı üzerinde, (ışığı bile az gelecek kadar uzaklıktaki) Sühâ yıldızının doruklarında olup yücelen kimsedir.

6 Zekî, güzel davranışlı, asâlet sahibi, benzerlerine göre değeri yüksek ve mükemmele ulaşandır.

7 (İşte onu), emellerimize ulaştığımız özellikleri kendinde toplayan Ahmed el-Berbîr'i kastediyorum.

8 Ona bir şahıs (soy olarak) ulaştığında, şerefliilerin neslinden (olur). Bir misafir ona ulaşırsa, ona yaptığı ikram, onun güzel ahlâk denizindedir.

9 Bir başkasında olmayan güzelliği kendinde topladığında; tüm güzellikler, onun güzelliklerinden (yansıyan) bir nurdur.

10 Onun, bütün güzel anlamlarıyla akılları hayrete düşüren, (su gibi) akıcı ve kendine özgü dizilişi (olan), ilginç bir konuşması vardır.

11 İşte o, bizden kaygıları sildiğinde, tasaları kaldıran bir Venüs gezegenidir.

12 Ben onu dolunaya benzettim ama o dolunaya benzemez. Çünkü dolunay bazen batır fakat o hiç batmadı.

13 O, benzersiz bir ağırbaşlılığı (kendinde) toplayan kimsedir. Çünkü o, mükemmel bir ağırbaşlılıktan yaratıldı.

14 Gördüğümde, kalbimin, onun etkisinden kendinden geçtiği kimsedir o.
Bu konuda bizi kınayan kimseye de yazıklar olsun!

15 Zaman, ondan dolayı dudaklarıyla sevinç içinde gülümsedi. Ve zaman bana onun, şüphesiz zamanın kutbu (önderi) olduğunu söyledi.

16 Ecel sana ulaşana dek, onun güzelliklerinden, kolyelerin incilerinden toplamak için onun himayesine sığın.

17 Ona git. Misafirperverlik ateşi, sana; herhangi birine sormaksızın, onun yüce makamının yolunu gösterir.

18 Onun avuçlarından taşan şeyden (ikramından) gafil olma. Çünkü cahil olanların dışında hiç kimse onu(n cömertliğini) inkar etmez.

19 Onun doğan gök cisimleri, daima mutlulukla birlikte oluyor. Ve onun yüceliğini sonsuz bir şekilde artırıyor.

20 Tepelerin dalını bir rüzgar sallamadı ve bir istekte bulunmadı. Ancak kemâl güneşi Beyrut'umuza elbiseler giydirdi.

Görüldüğü üzere şair, memduh hakkında konu bütünlüğü içinde doğrudan methe başlamış ve asâlet olarak onu gök cisimlerine benzetmiştir. Beyrut'un çıplaklığının onun kemâliyle ortadan kalktığını, misafirperverliğinden hareketle cömertliğinden kinâye olarak misafirlere pişirilen yemek için yakılan ateşin ona gidilen yolu da aydınlattığını ifade etmektedir. h. 1199 yılında Dımaşk'tan Beyrut'a gelişiyle kemâl güneşinin üzerine doğduğunu söyleyerek onu turuncu renkli, çok hoş bir görüntüsü olan Başakçı Yıldızı'nın üzerinde olan Sühâ Yıldızı'nın da üzerinde olduğunu belirtmiştir. Beşinci beyitte yer alan bu yıldız, Büyükayı yıldız kümesindeki en küçük ama en parlak yıldız olup, eski zamanlarda göz kusurlarında bir sorun olup olmadığını anlamak için gece o yıldızın bakarlar. Görünen netliğe göre gözün kusurlu olup olmadığı anlaşılır. Memduhu, o yıldızın doruklarında yücelen bir kişi olarak tasvir etmiştir. Tüm güzelliklerin onun

bir yansıması olduğunu söyleyen şair, mitolojik bir karşılığı da olan Venüs ile bağlantı kurarak tüm kaygıların yok edicisi olduğunu ifade etmiştir.

Methedilen kimsede olmayan özelliklerle övüldüğünden dolayı eğer bir kimse kendisini kınarsa ona da yazıklar olsun, gerçekleri göremiyor diyerek zemmetmiştir. 17. beyitte onun misafirperverliğinin boyutlarını anlatmak için ateş metaforunu kullanmıştır. Cömertlikten kinâye olarak misafirlere yemek pişirmek için yakılan ateşin asla sönmediğini, ocağının sürekli tüttüğünden dolayı onu bulmak isteyen bir kişinin kimseye sormadan ateşin izini sürerek onun yüce makamına ulaşabileceğini söylemiştir.

15. beyitte şair بلا kelimesinin altına dipnot koyarak bununla ريب بلا demek istediğini söyleyerek konuya açıklık getirmiştir ki bu ilim adamlarının kullandığı bir yöntemdir. Bir şiir divanında, ilmî kitaplarda kullanılan yöntemin kullanılması açısından da ilginçtir.

Hocası eş-Şeyh Ahmed el-Berbîr'e o kadar düşkündür ki ona medih yazan 'Abdu'l-Hâlık el-Baħrî'yi bile şiirinde şöyle övmüştür¹¹³: [er-Recez]

1 وَلَمَّا أَتَى الْبَحْرِيَّ بَيْرُوتَ زَائِرًا إِنَّا لَقَدْ أَهْدَى عُفُودًا مِنَ الشَّعْرِ

2 فَلَا بَدْعَ أَنْ أَهْدَى لَنَا الدَّرَّ نَاطِمًا فَتَاهِيكَ أَنَّ الدَّرَّ يَيْدُو مِنَ الْبَحْرِ

1 *el-Baħrî, bizi ziyaret etmek üzere Beyrut'a geldiğinde, bize şürden kolyeler hediye etti.*

2 *Bize dizilmiş inciler (şürler) hediye etmesinde garipsenecek bir şey yoktur. İncinin denizden (ortaya) çıkması sana yeter de artar bile.*

el-Baħrî'nin isminden hareketle deniz metaforunu kullanan şair aynı zamanda ancak denizin derinliklerinde bulunan inci ile bağlantı kurarak, el-Baħrî'nin hocasını övdüğü şiirini de inciler olarak nitelendirmektedir.

¹¹³ *Divānu'l-Müfti Abdullatif Fethullah*, I, 38. Şiir, s. 65.

Hakkında fazlaca medih yazdığı hadis ilimlerinde temâyüz etmiş olan hocası Muhammed b. Abdurrahman el-Kuzberî¹¹⁴ ile ilgili yazdığı şiiri ise şöyledir¹¹⁵: [et-Ṭavîl]

1	بِعَيْرِ الْعَلَا وَالْفَخْرِ لَا يَحْسُنُ الْجُدُّ	وَلَيْسَ بِعَيْرِ الْفَضْلِ يُكْتَسَبُ الْمَجْدُ
2	وَمَا الْمَرْءُ إِلَّا بِالْمُرُوَّةِ فَخْرُهُ	وَمَا الْفَخْرُ إِلَّا الْعَقْلُ وَالذَّوْقُ وَالرِّفْدُ
3	فَدُونَكَ قَصَبُ السَّبِقِ فِي حَلْبَةِ الْعُلَى	وَدُونَكَ حَيْلُ الْفَضْلِ لِلْسَّبِقِ إِذْ تَعْدُو
4	وَشَاهِدُ نُجُومِ الْعِزِّ فَوْقَ سَمَائِهِ	فَمُدَّ لَهَا هَامًا إِلَى الْعِزِّ تَمْتَدُّ
5	وَكُنْ بَازِيًا يَصْطَادُ كُلَّ فَضِيلَةٍ	وَكُنْ رَجُلًا تَحْشَاهُ مِنْ حَوْفِهَا الْأَسْدُ
6	وَكُنْ سَيِّدًا بِالْحَزْمِ بَاتِرٍ عَزَمِهِ	يَقْدُ بِهِ هَامَ الصَّخْرِ فَتَنْقُدُ
7	وَلَا تَحْشَ مِنْ رَبِّ الزَّمَانِ وَصَدَعِهِ	فَمَا الْحُرُّ ذَا جُبْنٍ إِذِ الرَّبُّ يَشْتَدُّ
8	فَإِنِّي إِمْرُؤٌ لَا يَخْتَشِي قَهْرَ ذَهْرِهِ	فَإِن كُنْتَ أَخْشَاهُ فَإِنِّي إِمْرُؤٌ وَعَدُّ
9	رَكِبْتُ إِلَى الْعَلِيَا عَلَى غَارِبِ السُّهَا	وَحُضْتُ بِحَارًا فِي التَّوَى مَا لَهَا حَدُّ
10	أَمِيلُ إِلَى صَيْدِ الْكَمَالِ وَكَسْبِهِ	وَلَمْ تَكْ تُشْجِينِي الْمَعَاطِفُ وَالْقَدُّ
11	وَلَسْتُ بِمَيْتَالٍ إِلَى حُسْنِ وَجَنَةٍ	وَمَا لَدِّي مِنْهَا الْوُرُودُ وَلَا الْوَرْدُ
12	وَمَا لِي لِتِنْفَاتٍ نَحْوِ سَلْمَى وَعَبْلَةٍ	وَمَا مَلَكَتْ قَلْبِي سَعَادٌ وَلَا دَعْدُ
13	وَلَا هَزَنِي وَجَدًا مِنَ الْغَيْدِ غَادَةٌ	يَزِينُهَا عِقْدٌ كَمَا زَاهَا نَهْدُ
14	فَقَدْ سُدْتُ أَهْلَ الْمَجْدِ مِنْ قَبْلِ مَجْدِهِمْ	وَمَجْدِي عَلَى مَنَوَالِهِ جَلَّ أَنْ يَسْدُوا
15	وَإِنِّي لَوْ صِرْتُ الْمَلِيكَ عَلَى الْوَرَى	فَإِنِّي طَوَّلَ الدَّهْرَ لِلْكَزْبِيِّ عَبْدُ
16	إِمَامٌ حَوَى مِنْ كَلِّ وَصَفٍ حَمِيدَهُ	فَأَنْتَى عَلَى أَخْلَاقِهِ الْأَمْدُخِ وَالْحَمْدُ
17	هُمَا إِذَا مَا لَاحَ فِي الْبَحْثِ جَايِلًا	فَلَيْسَ سِوَاهُ عِنْدَ مَيْدَانِهِ يَعْدُو

¹¹⁴ 'Muhammed b. Abdurrahman el-Kuzberî, h.1184-1262; -m.1771-1846, Muhaddis, Dimaşq'ta doğdu, hacc için bulunduğu Mekke'de vefat etti.' ez-Zirikli, *el-A'lam*, III, 333.

¹¹⁵ *Divānu'l-Müfti Abdullatif Fethullah*, I, 82. Şiir, s. 94.

- 18 ذِكِّيْ يَفْكُ الْمَشْكَالَاتِ بِفِطْنَةٍ وَذَهْنٌ لَهُ مِنْ نَوْرِ خَالِقِهِ وَقَدْ
- 19 هُوَ الْبَدْرُ وَالْأَرْوَاحُ مَشْرِقُ نَوْرِهِ هُوَ الشَّمْسُ لَا زَالَتْ يُلَازِمُهَا السَّعْدُ
- 20 هُوَ اللُّؤْلُؤُ الْمَكْنُونُ وَالْدُرَّةُ الَّتِي تَجَلُّ إِرْتِفَاعًا أَنْ يَكُونَ لَهَا نِدُّ
- 21 تَفَرَّدَ بِالْأَفْضَالِ وَالْفَضْلِ مِثْلَمَا تَفَرَّدَ فِيهِ الْمَجْدُ وَاللِّطْفُ وَالرَّهْدُ
- 22 يُقَابِلُ مَنْ عَادَاهُ بِاللِّطْفِ وَالنَّدَى وَحَاشَاهُ يَجْرِي الْوَعْدُ مَا فَعَلَ الْوَعْدُ
- 23 فَمِنْ نَفْسِهِ لِلنَّاسِ تَبَدُّو تَهَامَةً وَمِنْ قَدْرِهِ السَّامِي لَقَدْ ظَهَرَ نَجْدُ
- 24 وَعَنْ ثَغْرِ الضَّحَاكِ تَرْوِي جَوَاهِرًا تَوَدُّ نُحُورُ الْحُورِ لَوْ أَنَّهَا عِقْدُ
- 25 فَعُلَّ لِلَّذِي قَدْ رَامَ حَصَرَ خِصَالِهِ تَكَلَّفَتْ أَمْرًا فِيهِ لَا يَنْفَعُ الْجُدُّ
- 26 فَأَوْصَافُهُ هَيْهَاتَ عِلْمُكَ كُنْهَهَا أَتَدْرِكُ كُنْهَهَا لَيْسَ يَضْبِطُهُ الْحَدُّ؟
- 27 فَلَسْتَ بِمُخْصٍ عَشْرَ مِيعَاثٍ عَشْرَهَا وَهَلْ أَنْتَ مُحْصٍ مَا انْتَهَى دُونَهُ الْعَدُّ
- 28 فَإِنْ رُمْتَ نَيْلَ السَّعْدِ فَاخْذِمِ نِعَالَهُ لِتَخْدِمَكَ الْعُلْيَا وَيَلْزَمَكَ السَّعْدُ
- 29 فَيَا أَيُّهَا الْمَوْلَى الَّذِي حَازَ هِمَّةً وَعَزَمًا كَسَيْفٍ لَيْسَ يُمَسِّكُهُ غِمْدُ
- 30 فَهَاكَ -وَقَاكَ اللَّهُ كُلَّ كَرِيهَةٍ- وَلَيْدَةَ فِكْرٍ هَاجَهَا نُحُوكَ الْقِصْدُ
- 31 تَأْمَلُ غَضَّ الطَّرْفِ عَنِ لَمَحِ عَيْبِهَا وَأَنْتَ غَضِيضُ الطَّرْفِ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ
- 32 وَتَرْجُو قَبُولًا مِنْكَ فَضْلًا وَمِنَّةً وَتَقْبِيلَ رَاحَاتٍ بِهِ يُنْعَشُ الْكَبْدُ
- 33 وَدُمٌ فِي أَمَانِ اللَّهِ مَا هَبَّتِ الصَّبَا وَقَامَ هَزَاؤُ الرُّوضِ فِي غُصْنِهِ يَشْدُو
- 34 وَحَيْثُ ابْنٌ فَتَحَ اللَّهُ يَلْتَدُّ مَدْحَكُمُ وَلَيْسَ عَجِيْبًا أَنْ يَلْدَّ لَهُ الشَّهْدُ

1 Yücelik ve övünç olmaksızın ciddiyet güzel olmaz. Faziletsiz onur kazanılacak (bir şey) değildir.

2 Kişi ancak karakterli olmakla övünç duyabilir. Övünç ise ancak akıl, zevk sahibi olmak ve yardımla olur.

3 Yücelik arenasındaki zafer çubuğunu al. Koştuğunda fazîlet yarışının atlarını al.

4 Kendi semâsının üzerindeki onur yıldızlarını seyret. Onura başını uzat, o (baş) ulaşır.

5 Bütün erdemleri avlayan bir şahin ol. Arslanların korkusundan huşû duyduğu bir adam ol.

6 Keskin görüşlü bir beyefendi ol. Kararlılığın keskinliği kayaların kafasını kesiyor; onlar (kafalar) da kesilir.

7 Zamanın kuşkusundan ve çatlağından korkma. Özgür (bir kimse), kuşklar arttığında korkak değildir.

8 Ben zamanın kahrından korkan bir kimse değilim. Eğer ondan korkan biri olsaydım, alçak bir kimse olurum.

9 Yüceliğe, Sühâ yıldızının boynuna binerek gittim. Uzaktaki uçsuz bucaksız denizlere daldım.

10 Kemâli avlamaya ve onu ele geçirmeye düşkünüm. Kadının yan tarafları ve boyu posu beni etkilemiyor.

11 Elmacık kemiğinin güzelliğine (de) meyilli değilim. Ona gitmek ve gül (yanağının kırmızılığı) bana göre lezzetli değil.

12 Selmâ ve 'Able'ye karşı bir arzum yok. Ne Suâ'd ne de Da'd, kalbimi ele geçirmedi.

13 Güzel göğüslerin süslediği gibi, bir kolye ile süslenen hafif meşrep kızlardan hiçbiri beni sarımadı.

14 Şereflilerin şereflerinden önce, şeref ehline efendilik ettim. Şerefim, onların ulaşamayacağı bir yüceliktedir.

15 Muhakkak ki ben insanlara kral bile olsam, (ancak) zaman boyunca Kuzberî'ye köle olurum.

16 Bütün güzelliklerin en iyilerini toplayan bir imamdır o. Medh ve hamd bile onun ahlâkını övdü.

17 Bir araştırmada gezerken (araştırma yaparken) ortaya çıktığında himmetli biridir. Kendi alanında koştururken, onun bir benzeri yoktur.

18 Problemleri, zekâ ile ortadan kaldıran bir zekîdir. Yakıtı, Yaraticı'nın nûrundan olan bir zihni vardır.

19 O, dolunaydır. Ruhlar onun nurunun batışıdır. O sürekli mutlulukla beraber olan güneştir.

20 O, gizlenmiş bir incidir. Onun bir benzeri (olmayan), seviyesine ulaşamayacak bir yükseklikteki inci.

21 Onda şerefın, lütfun ve zühdün eşsiz olduğu gibi, faziletiyle de iyiler arasında benzersiz oldu.

22 Ona düşmanlık yapan kimse (bile) lütuf ve cömertlikle karşılaşır. O; alçak, alçaklık yaptığında ona karşılık vermekten uzaktır.

23 İnsanlar için, onun nefsinden Tihâme ortaya çıkıyor. Onun yüce makamından da Necid görünür.

24 O çok gülen kimsenin (dışlerindeki) boşluktan; hûrilerin boyunlarının, boynundaki bir kolye olmayı istediği mücevherler (hadisler) rivayet ediyoruz.

25 Onun özelliklerini sınırlamak isteyen kimseye şöyle söyle: 'Çalışmanın hiçbir fayda sağlamayacağı bir işe soyundun.'

26 Senin ilmin onun özelliklerinin aslına esasına vâkıf olmaya ne kadar da uzaktır! Sınırların zapt(e)demediği bir şeyin aslını esasını sen bil(ebil)ir misin?

27 Onun özelliklerinin onda birinin onda birinin onda birini (binde birini) bile sayamazsın. Ondan önce sayıların bittiği (sayıların onun özelliklerini saymada yetersiz kaldığı) bir şeyi sen nasıl saya(bili)rsin?

28 Yüceliğin sana hizmet etmesini, mutluluğun seninle beraber olmasını ve mutluluğu elde etmek istersen onun nâlinlarına hizmet et.

29 Ey, kının tut(a)madığı bir kılıç gibi azîmetin ve himmetin (denizine) dalan Efendim!

30 İşte bu sana (Efendim). -Allah seni tüm kötülüklerden korusun- Amacın (bu medih kasîdesinin) sana doğru (giderken) heyecanlandığı fikrin evlâdı!

31 (Bu kasîde sizden) onun kusurlarına bakmamanızı umuyor. Zaten sen öncesinde de sonrasında da (hatalara) göz yumarsın.

32 Karaciğere hayat verecek ellerinden öpmeyi, fazlından ve minnetinden (dolayı) senden kabul bekliyor.

33 Sabâ rüzgarı estiği, bahçenin bülbülü dalında öttüğü sürece, dâima Allah'ın emanetinde ol.

34 İbn Fethillah seni övmekten tat aldığı (sürece dâim ol). Baldan tat almak garipsenecek bir şey değildir.

Şair 12. beyitte hocasını methederken, gazellerde güzelliğin sembol isimlerini de zikrederek bütün bunların ötesinde bir bağlılığın olduğunu ifade etmektedir.

1.1.3. Edebiyatçı ve Şairleri Methi

el-Müftü Abdullatîf Fethullah'ın methiyeleri içerisinde edebiyatçılara özellikle şairlere yazdıklarının önemli bir yeri vardır. Çünkü kendisi de bu sınıfta

içerisinde yer alan şair, edebiyatçıları değerli bir zümre olarak görmekte ve onların ayrıcalığına şu sözlerle vurgu yapmaktadır¹¹⁶: [el-Kâmil]

يا أَيُّهَا الْبَحْرُ الَّذِي مَلَأْتَ جَلَا	لثَّهْ عُيُونِي وَالْحِشَا وَفُؤَادِي	1
يا دَوْحَةَ الْمَجْدِ الَّتِي عُرِسَتْ بِهِ	وَلِظْلَهَا مَدَّتْ عَلَيَّ الْأَجَادِ	2
لا انْفَكَ عِزُّكَ فِي الْعُلَى يُبْنِي عَلَيَّ	شَرَفِ السَّعُودِ بِأَحْسَنِ الْأَسْعَادِ	3
أَهْدَيْتَنِي دُرًّا ثَمِينًا فَاخْرًا	فِي حُسْنِ نَظْمٍ طَيِّبِ الْإِنْشَادِ	4
مِنْ دُرِّكَ الْمَكْنُونِ فِي صَدَفِ الْبَلَا	عَةِ وَالْبَدِيعِ فَفَقْتُ قَسَّ إِيَادِي	5
لا فَضَّ فَوْكَ الْعَذْبِ لا عَاشَ الَّذِي	إِيَاكَ يَجْفُو لا اِحْتَضَى بِمِرَادِ	6
وَاسْلَمَ وَدُمَ فِي الدَّهْرِ نَاعِمَ عَيْشَةٍ	تَخْلُو مِنْ الْأَعْدَاءِ وَالْأَضْدَادِ	7

1 *Ey gözlerim, iç dünyam ve kalbimi yüceliğiyle dolduran deniz!*

2 *Ey içine (bir şey) dikilen ve şerefliğin üzerine gölgesini uzatan şeref ağacı!*

3 *Senin yücelerde, en iyi mutluluklarla, mutluluk şerefinin üzerine binâ edildiği şeref devâm ediyor.*

4 *Nazmın güzelliğinde, şiir söylemenin güzelliğiyle, bana değerli ve kaliteli bir inci hediye ettin.*

5 *Bedi' ve belâgat istiridyesinde gizlenmiş incilerinden. İyad'daki Kuss (b. Sâide'yi) bile aştın.*

6 *Tatlı diline sağlık! Senden uzak duran yaşamasın ve istediğine ulaş(a)masın!*

7 *Sağlıklı ol! Zaman boyunca hayatın nîmetlerinde kalasın! (Hayatın) düşmanlardan ve karşıtlarından uzak olsun!*

¹¹⁶ *Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah, II, 1227. Şiir, s. 1009.*

Daha önce de söz konusu edilen ‘Abdu’l-Hâlık el-Baḥrî’yi methederken onu suyu tuzlu ve akıcılığı olmayan bir denize değil sürekli taze ve içimi tatlı olan bir suya benzetmektedir. Doğal olarak bu edebî kişiliklerini ön plana çıkararak konuşma ve yazma konusundaki üstünlüklerine vurgu yapmak şeklinde gerçekleşmektedir.

1 فَمَنْ شَبَّهَ الْبَحْرِيَّ بِالْبَحْرِ مُخْطِئٌ وَلَيْسَ لِيَذَا التَّشْبِيهِ عِنْدِي الْإِنْفَاتُ

2 فَذَلِكَ مِلْحُ الطَّعْمِ، مُرٌّ مَذَاقُهُ وَهَذَا عَذِيبُ الْفَضْلِ، حُلْوٌ فُرَاتُ

1 Kim el-Baḥrî’yi denize benzetirse yanlış yapar. Bu (tür) bir benzetmenin benim yanımda bir değeri yoktur.

2 Çünkü öteki tat olarak tuzludur, lezzeti acıdır. Bu ise tatlı bir fazîlet, içimi tatlı olan bir sudur.

Her ne kadar adı el-Baḥrî olsa da, denizin suyuna değil, arı duru ve içmeye uygun tatlı bir su olarak değerlendirilen memduhunun bir su gibi akıcı şiir nazmettiği ifade edilmektedir.

1.1.4. Diğer Medih Şiirleri

“Diğer medih şiirleri” ifadesi ile yukarıda söz edilen sınıflardan birine dâhil olmayan kişilere veya şeylere yazılan methiyeler kastedilmektedir. Bu bağlamda şairin, şarkıcılara, Sudan’a ve İbnu’l-‘Arabî’ye yazdığı tasavvufî şiirleri bulunmaktadır.

Kadife gibi bir sesi, mûsikî ilminde alim ve icrâcı biri olan Yûsuf ‘Uşş hakkında yazdığı şiirler aşağıdadır¹¹⁷: [el-Basîṭ]

1 أَحْيَيْتَ رُوحِي بِالصَّوْتِ الرَّخِيمِ وَمَا يَسْتَرْقِصُ النَّايَ أَوْ يَسْتَنْطِقُ الْعُودَا

2 وَأَنْتَ يَوْسُفُ حُسْنًا، لَا نَظِيرَ لَهُ، لَكِنَّ صَوْتَكَ يَبْدُو صَوْتِ دَاوِدَا

¹¹⁷ Divânu’l-Müftî Abdullatif Fethullah, I, 394. Şiir, s. 309.

1 Neyi dansettiren veya ûdu konuşturan kadife gibi ince sesinle ruhuma hayat verdin.

2 Sen, güzellik bakımından bir benzeri olmayan Yûsuf gibisin. Fakat sesin, Dâvûd'un sesi gibi görünüyor.

Memduhu överken güzelliğin sembolü Hz.Yûsuf (as)'a ve ses güzelliğinin zirve noktası olarak darb-ı mesel haline gelen Hz. Davud (as)'a benzetmektedir.

1 يا يوسف العشّ، شدوّ منك يطربني فإنّ شدوك يُجيب ميمت النعش

2 إليك طائر قلبي طار مُبهجًا وعادة الطير أن يأوي إلى العشّ

1 Ey Yûsuf 'Uşş, söylediğin şarkı beni coşturuyor. Çünkü senin şarkın ölenin na'şını bile diriltir.

2 Kalbimin kuşu sana neşeli bir şekilde uçtu. Kuşun, kuş yuvasında barınması âdettendir.

العشّ kelimesi kuş yuvası anlamındadır.Kuşun eninde sonunda döneceği yer yuvasıdır. Şair memduhu överken kalbini kuşa benzeterek, yuvasının memduhun yanibaşı olduğunu belirtmektedir.

Sudan'ın ve onun faziletleri ile ilgili olarak da şu şiiri yazmıştır¹¹⁸: [er-Recez]

1 ما أحسن السودانَ وما أسناهمُ مِنْهُمْ "بِلَالُ" ثُمَّ "لُقْمَانُ" السَّرِي

2 وَالْقَهْوَةُ السُّودَاءُ طَابَتْ نَفْحَةً وَالْعُودُ مَسُودًا، وَمِثْلَ الْعَنْبَرِ

1 Sudan ne kadar da güzel! Ne kadar da parlak! Bilâl, sonra Lokmân es-Seriyy (Şerefli Lokmân) onlardandır.

2 Ve siyah kahve kokusu iyi geliyor. Ve yine siyah ûd (tütsü) anber gibidir.

¹¹⁸ Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah, I, 394. Şiir, s. 309.

Bilal-i Habeşî, Lokmân es-Seriyy ve kahve, her üçü de siyah ama hepsi de çok güzeldir. İnsanın zihin dünyasında siyahın kötü olduğuna dair oluşan algı sadece bir algıdır ve gerçekleri tam anlamıyla yansıtmamaktadır. Sudan da içindekilerle beraber güzeldir. Mekanın güzelliği orada oturanların, yaşayanların güzelliği iledir.

Şairin hayatında çok büyük bir öneme sahip olan Dımaşk ile ilgili yazdığı bir methiye ise divanda şu şekilde karşımıza çıkmaktadır¹¹⁹: (el-Basîṭ)

1	عُجَّ بِالسَّوَّاحِلِ لَا خَائِتَكَ غَيْدَاءُ	وَلَا رَمْتَكَ بِسَهْمِ الْبُعْدِ أَسْمَاءُ
2	فَإِنَّهَا دَارُ أُنْسٍ لَا حَفَاءَ بِهَا	وَهَلْ لِشَمْسِ الضُّحَى فِي الظَّهْرِ إِخْفَاءُ
3	وَحُلَّ فِي ثَغْرِ بَيْرُوتِ وِرْوَضَتِهَا	فَإِنَّهَا رَوْضَةٌ فَيَحَاءُ زَهْرَاءُ
4	وَأَنْزَلَ رُبَاهَا وَأَرْسَلَ مِنْكَ لِي نَبَأُ	لَعَلَّ أَنْ يَنْعَشَ الْمُشْتَقَّ إِنْبَاءُ
5	فَإِنِّي فِي دِمَشْقَ آخِذٌ وَطَنًا	وَمِنْ صَبَا لُطْفِهَا لِي صَارَ إِنْشَاءُ
6	دَارُ بِهَا أَنْجَمٌ لَوْ أَنَّهُمْ أَمَرُوا	شَمْسَ الضُّحَى بِالْحَفَا لَمْ تَبْدُ إِِنْ شَاؤُوا
7	بِهَا الْمَحَاسِنُ لَا فِي غَيْرِهَا سَكَنْتُ	وَالْحُسْنَ نَحْوِيهِ فِي الْعَادَاتِ حَسَنَاءُ
8	هِيَ الْعَرُوسُ فَإِنْ تُذَكَّرُ لَطَائِفِهَا	وَمَا مِصْرُ مِصْرٌ وَلَا الشَّهْبَاءُ شَهْبَاءُ
9	فَلَا إِعْتَرَتْهَا غُمُومٌ بَلْ وَلَا كَدْرٌ	وَلَا جَفَّتْهَا مِنْ الرَّحْمَنِ نَعْمَاءُ
10	بِهَا تَسَلَّيْتُ عَنْ دَارِي وَعَنْ وَطَنِي	وَبِاللِّطَافَةِ قَدْ تُنْسَى الْأَحْبَاءُ
11	فَإِنْ يَكُنْ لِي يَا بَيْرُوتُ فِيكَ أَبٌ	فَلِي بِجِلْقِ سَادَاتُ وَأَبْنَاءُ

1 Sahillerde gez. Güzel (bir kız) sana ihanet etmesin. Esmâ sana uzaklık okunu atmasın.

2 Çünkü o (sahiller) hiçbir gizliliğin olmadığı dostluk yurdudur. Öğlen (vakti), sabah güneşi hiç gizlenir mi?

¹¹⁹ Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah, I, 65. Şiir, s. 82.

3 Beyrut'un gediğinde (boşluğunda) ve bahçesinde otur. Çünkü o kokulu ve çiçekli bir bahçedir.

4 Onun tepelerinde otur ve bana kendinden haberler gönder. Umulur ki bu haberler, özleyen kimseye hayat verir.

5 Ben Dımaşk'ı bir vatan edindim. Ve lütfunun melteminde benim için yuva oldu.

6 O, içinde yıldızlar olan bir evdir. Eğer onlar sabah güneşine gizlenmesini emretseler ve isteseler, o (güneş) asla ortaya çıkmazdı.

7 Onda sadece güzellikler vardır oturan, başkası değil. Ve güzellik, genellikle güzel kızları etrafına topluyor.

8 O, gelindir. Onun güzellikleri zikredildiğinde Mısır, Mısır değil; Halep, Halep değildir.

9 Tasalar ona bulaşmasın, hattâ keder bile. Rahmân'ın nimetleri ondan (asla) ayrılmaz.

10 Evimden ve vatanımdan (uzakta olduğumdan) onunla (Dımaşk'la) tesellî buldum. Ve (ancak) letâfetle sevgililer unutulabilir.

11 Ey Beyrut, sende babam varsa, Dımaşk'ta efendilerim ve oğullarım vardır.

Eğitimini Dımaşk'ta alan şairin bu şehire karşı ciddi anlamda duygusal bir bağı vardır. Beyrut'lu olmasına rağmen Dımaşk'ı vatan edindiğini söyleyen el-Müftî Abdullatîf Fethullah bunun sebebini burada efendileri (hocaları) olmasına bağlamıştır. Bir sonraki medih şiiri de bunu zaten gayet açık bir şekilde göstermektedir.

Tasavvuf ve İslam düşünce tarihinde büyük bir yeri olan Muhyiddîn İbnu'l-'Arabî hakkında yazdığı aşağıdaki kasîdesinde Dımaşk ve onun faziletleri ile

ilgili bir giriş yaptıktan sonra Kur'ân-ı Kerîm'den de iktibaslar yaparak sanki bir gazel şiiri havasında şeyhi olarak kabul ettiği Muhyiddîn İbnu'l-'Arabî'yi methetmeye başlamıştır. Bu şiiri hocası eş-Şeyh Ahmed el-Berbîr'in arzusu üzerine yazmıştır¹²⁰: [er-Remel]

1	وَجِّهَ الْعَزَمَ بِجِدِّ وَالْجُمَا	مِنْ جِيَادِ الْعَزَمِ أَسْنَى فَرَسِ
2	تُمْ سِرَّ نَحْوِ دِمَشْقٍ وَاعْنَمَا	فُرْصَةً السَّيْرِ بِوَقْتِ الْغَلَسِ
3	بَلَدَةٌ فَيَحَاءُ جَلَّتْ عَنْ مِثَالِ	قَدْ حَوَتْ لُطْفَ هَوَاءٍ وَمَعِينِ
4	رَوْضَةَ غَنَاءِ تُكْسَى بِالْجَمَالِ	فَتَبَدَّتْ قُرَّةَ لِلنَّاطِرِينَ
5	جَنَّةٍ مِنْهَا لِسَانُ الْحَالِ قَالَ	ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ آمِنِينَ
6	وَجْهَهَا بِالْحُسْنِ حَقًّا وَوَسْمَا	وَبِثُوبِ الْأَنْسِ دَامَتْ تَكْتَسِي
7	تَغْرِهَا بِالْبَشْرِ حُسْنًا بِسِمَا	لَابْتِهَاجِ الرُّوحِ تَمَّ الْأَنْفَسِ
8	قَدْ بَنَاهَا اللَّهُ دَارًا لِلشُّرُوزِ	فَازْدَهَتْ تَسْمُو عَلَى كَلِّ الْبِلَادِ
9	وَحَرَّتْ أَنْهَارُهَا تَحْتَ الْقُصُورِ	وَتَبَدَّتْ تَزْدَرِي ذَاتَ الْعِمَادِ
10	وَتُجُومِ الْفَضْلِ فِيهَا وَالْبَدُورِ	وَتَسْمُوسِ الْعِلْمِ تَبْدُو بِالرِّشَادِ
11	وَلَأَهْلِ الْفَضْلِ بُرْجٍ وَوَسْمَا	لَا تُضَاهِيهَا سَمَاءُ الْخُنَسِ
12	يَا رَعَى اللَّهُ جَمَاهَا مِنْ جَمِي	وَسَقَاهَا بِالْمُلْتِ الْأَقْدَسِ
13	فَالِيهَا ادْخُلْ بِحُسْنِ الْأَدَبِ	وَابْنُدْ لِلتَّوْفِيدِ أَجْلَى مَظْهَرِ
14	زُرْ بِهَا كَلَّ رَسُولٍ وَوَيْ	مِثْلَ يَحْيَى الْمَاجِدِ الْفَخْمِ السَّرِيِّ
15	وَوَلِيِّ سِيمَا ابْنِ الْعَرَبِيِّ	سَيِّدِي الْقَطْبِ وَشَيْخِي الْأَكْبَرِ
16	عَارِفِ الدَّهْرِ الَّذِي قَدْ كَرَّمَا	وَالْإِمَامِ الْحَاتِمِي الْأَنْدَلُسِيِّ
17	مَنْ لَهُ اللَّهُ تَعَالَى أَكْرَمَا	بِعِلْمِهِ لَمْ تُنَلِّ بِالْهَوْسِ

¹²⁰ *Divānu'l-Müfti Abdullatif Fethullah*, II, 1015. Şiir, s. 1232.

- 18 ذاك مُحيي الدين شمس العارفين وارث المُختار طه المُصطفى
- 19 علم الأفراد فرد العالمين بالصفا صوفي حتى أن صفا
- 20 قُطب عوث في الورى والعالمين وبه في الدهر حقًا ووصفا
- 21 بحر عرفان أَرانا حِكما هي كالدّر الثمين الأنفس
- 22 كم لنا منها عُقودًا نظما نالها من حضرات القدس
- 23 كالفُتوحات التي قد شُهرت وكذا صاح فصوص الحكيم
- 24 وعن العلم اللدني ظَهرت بتجلي الله ربي الحكيم
- 25 ومن الفيض الإلهي صدرت من هبات الله مولي النعم
- 26 يا لها من كتب قد أحكما إذ بناها بالبديع الكيس
- 27 تلك تأليف إمام قُدما طيب النفس وعالي النفس
- 28 كم بها للسر صاحي من كنوز لدوي الأوهام ليست تُفتح
- 29 كم لعلم الكشف فيها من رموز لأولي العرفان قد تتضح
- 30 لم تكن إلا لأهلها بحور لم يكن فيها سواهم يُفليح
- 31 من يرم إدراكها أن يعلمها وهو ذو الجهل عدا بالأهوس
- 32 لم ينلها وسوى وادي العمى لم يجز في دهره لم يجس
- 33 زُرهُ يا سعد الذي قد زاره ولدى ساحته خطّ الرجال
- 34 وتأدب كي ترى أنواره من سماء الفيض تبدو بالجمال
- 35 واقتبس من نوره أسراره واطلب الإمداد منه بالكمال
- 36 وارجهُ منه لدى ذاك الحمى وبه للفيض منه التمس
- 37 صاح واستبشر بأن تحظى بما رُمته منه ولا تستيس
- 38 فهو كرم حتمي الكرم وهو أنسى من أبوه زائدة

- 39 دِيمَةَ الْمَعْرُوفِ أَسْحَى الدِّيمِ شَأْنُهُ أَنْ لَمْ يُخَيِّبِ قَاصِدَهُ
- 40 بَحْرُ عِرْفَانَ مَفِيضِ الْحِكْمِ مَنْ أَنَاةً نَالَ مِنْهُ الْفَائِدَةَ
- 41 مَنْ أَتَى سَاحِلَهُ خَدَنَّ ظَمًا عَادَ بِالرِّيِّ الْهَيِّ السَّلْسِ
- 42 مَالًا بُرْدِيهِ مِنْهُ نِعْمَا بِالَّذِي فِي فِكْرِهِ لَمْ يَهْجُسِ
- 43 سَيِّدِي شَيْخِي مَلَاذِي عُمْدَتِي أَيُّهَا الْأُسْتَاذُ أَنْتَ الْمَلْجَأُ
- 44 قَدْ ذَهَبْتَنِي الْآنَ أَدَهَى شِدَّةَ لَكَ مِنْهَا إِذْ ذَهَبْتَنِي الْجَأُ
- 45 فَلَكُم لِي أَوْجَبَتْ مِنْ كَرْبَةٍ خَيْلَهَا لِي قَدْ تَبَدَّتْ تَطَأُ
- 46 فَأَغْنِي الْيَوْمَ مِمَّا دَهَمَا أَنَا مِنْهُ آيِلُ لِلْفَطْسِ
- 47 لَمْ يَخْبَ مَنْ سَيِّدِي فَيْكَ إِحْتَمَى وَبِدَرِّعِ الْأَمَنِ أَضْحَى يَكْتَسِي
- 48 وَعَلَيْكَ اللَّهُ مِنْ رِضْوَانِهِ صَبَّ غَيْثًا دَائِمًا يَنْسَجُمُ
- 49 وَوَلَّهُ وَالْتَ يَدَا إِحْسَانِهِ وَتَوَالِي عَنكَ لَا يَنْفَصِمُ
- 50 مُدَّةَ الدَّهْرِ مَدَى أَزْمَانِهِ مَا مِنْ السَّحْبِ تَفْيِضِ الدِّيمِ
- 51 مَا إِبْنُ فَتْحِ اللَّهِ نَظْمًا خَتَمَا بِالَّذِي فِيهِ سُورُ الْأَنْفَسِ
- 52 مَا بَدَا الْبَرِّقُ وَمَا شَمْسُ السَّمَاءِ قَدْ رَعَتْ مِنْهَا عَيْونُ النَّرْجِسِ

1 Gayretle azme yönel. Azîmet atlarından en yüce atın dizginlerini ele geçir.

2 Sonra Dımaşık'a yürü. Gece vakti yürüyüşteki fırsatı ganimet bil.

3 Letâfetli bir hava ve pınar ihtiva eden, benzerlerini (bile) aşan köklü bir şehir,

4 Bakanlara gözaydınlığı olarak ortaya çıkan, güzellik giydirilen sık ağaçlıklı bir bahçe (dir Dımaşık).

5 Lisân-ı hâliyle (şöyle) diyen bir cennet: 'Oraya güvenli bir şekilde girin.'

6 Yüzü gerçekten güzellik ile nitelendi. Daima ülfet elbisesini giyiyor.

7 Dişlerinin arasındaki boşluk; ruh, sonra nefislerin ferahlığı için müjde ve güzellikle tebessüm etti.

8 Allah onu mutluluk evi olarak inşa etti. Bütün şehirler karşısında yücelmiş olduğu halde kibirlendi.

9 Nehirleri sarayların altından aktı. Direk sahibini (İrem'i) aşağılıyor (gibi) göründü.

10 Orada, fazîletin yıldızları, dolunaylar ve ilmin güneşleri sağduyu ile görünüyor.

11 (Dımaşk) fazilet ehli için, burç ve gökyüzünün yıldızlarının (kendisine) benzemediği bir gökyüzüdür.

12 Bir vatan olarak Allah onu korusun ve devamlı (yağan) kutsal yağmurla onu sulasın!

13 Oraya güzel bir edeple gir. En güzel şekilde huzura çık.

14 Orada, şerefli, yüce, onurlu Yahyâ (as) gibi bütün resul ve peygamberleri ziyaret et.

15 Ve bir velîyi, özellikle kutub efendim ve en büyük şeyhim İbnu'l-'Arabî'yi,

16 Kerîm olan zamanın ârifî, imam el-Hâtimî el Endelusî'yi,

17 Taşkınlığın (b)ulaşmadığı ilimlerle Allah'ın yücelttiği kimse,

18 İşte o, seçkin Tâ-Hâ Mustafa (sav)'nın vârisi, âriflerin güneşi Muhyiddîn'dir.

19 Ferdlerin sancağı, âlemlerin biricigi, (tamamen) berrak oluncaya kadar safâ ile temizlendi.

20 Gerçekten onunla (ğavs ile) zaman boyunca, halkta ve âlemlerde (dünyada) medet (ğavs) kutbu olarak nitelendi.

21 İrfan denizi bize, en nefis ve değerli inciler gibi hikmetler gösterdi.

22 Kudüs hazretlerinden elde ettiği nice kolyeler(i) bize dizdi.

23 Meşhur olan Futûhât(-ı Mekkiyye) gibi. Yine aynı şekilde dostum; Fuşûşu'l-Hikem (gibi).

24 Rabbim Hakem Allah'ın tecellîsiyle ilm-i ledünn ondan ortaya çıktı.

25 el-Feyzu'l-İlâhî (İlâhî Taşkınlık), nîmetleri karşılıksız veren Allah'tan ortaya çıktı.

26 Onlar ne kadar da sağlam (hikmetli) kitaplardır. Çünkü o(nları) zekîce ve güzel bir şekilde inşâ etti (yazdı).

27 Bunlar takdim edilen, iç dünyası temiz ve âl-i cenap imamın telifleridir (kitaplarıdır).

28 Ey dostum! Sır için kuruntu sahiplerine açılmayan nice definelere vardır.

29 İrfan sahiplerine açılabilir keşif ilmi için, nice simgeler vardır.

30 Bu (durum) sadece ehli için câizdir. Onda diğerleri (ehli dışındakiler) iflah olmaz.

31 Bilmek için kim onları idrâk etmek isterse; o, kafa karışıklığı olan câhildir.

32 O ve körler vadisinin dışındakiler ona ulaşmadı. Döneminde onun önüne geçen ve casusluk yapanlar olmadı. (Onun döneminde kimse onun önüne geçmedi ve hiç kimse casusluk yapmadı.)

33 Onu ziyaret et. Onu ziyaret eden ve onun mekanında konaklayan, ne kadar da mutludur!

34 Cemâl ile görünen semânın feyzinden nurları gör(ebil)men için edepli ol!

35 Nurlarından sırlarını iktibâs et. Ve ondan kemâl ile medet iste.

36 Bu vatan yanında ondan bekle. Ve onunla, feyzi için ondan iste.

37 Dostum, ondan istediğini alma konusunda, iyiye işaret kabul et ve ümidini kesme.

38 O, cömertlikte Hâtim gibi bir üzüm bağıdır ve o, (öyle cömert ki) babasının verdiği nîmetleri kişiye unutturdu.

39 Ey cömert, ma'rûfun yağmur yüklü bulutu; onun durumu, umutlarının boşa çıkmamasıdır.

40 Hikmetler taşran irfan denizi. Kim ona gelirse ondan fayda elde eder.

41 Kim, susuzluğun arkadaşı olarak onun sahiline gelirse, tatlı suya kanmış olarak döner.

42 Elbisesini, fikrinde herhangi bir şüphe olmayan nîmetlerle doldurur.

43 Efendim, şeyhim, sığınağım, desteğim. Ey hocam, sen sığınaksın.

44 Benim şu an başıma en dehşetli sıkıntı geldi. Ondan kurtulmak için sana sığındım.

45 Onun atlarının beni çiğner (gibi) görüldüğü nice sıkıntı beni yordu.

46 Bugün beni, aniden saldıran şeylerden kurtar. Ben ondan dolayı ölüyorum.

47 Sana sığınan kimsenin, güvenlik zırhı ile giydirilerek, umutları boşa gitmez.

48 *Ve sana Allah'ın rızasından devamlı yağmur aksın (ve bu yağmur) ahenkli olsun (üzerinden akıp gitsin).*

49 *Onun için iyilik elini, sana sonsuz bir şekilde devam ettirsin.*

50 *Zaman boyunca, sürekli; bulutlardan bol yağmur yağdıkça,*

51 *İbn Fethillah, nefislerinin mutluluğuyla, sonunda şiir yazdıkça,*

52 *Şimşek ortaya çıktıkça ve gökyüzünün güneşi nergisin gözlerini gözettikçe.*

el-Müftî Abdullatîf Fethullah şeyhinin kabrinin bulunduğu Dımaşk'a bir an önce varabilmek için 'geceden yola çıkmanın yolları dürdüğünü, kısalttığını' ifade eden bir hadisten¹²¹ anlam olarak iktibâs yaparak geceden yola çıkılmasını ve bunu bir fırsat olarak gördüğünü söylemektedir. Ayrıca geceleyin yolculuk yapanın daha çok yol aldığı ve gideceği yere daha çabuk ulaşabileceği ile ilgili âyete de gönderme yapmaktadır¹²². Oranın güvenli bir belde olduğunu beşinci beytin ikinci şatırında el-Hicr sûresindeki ادخلوها بسلام آمنين “Oraya güvenli bir şekilde girin.”¹²³ âyetinden iktibâs yaparak anlatır. Aynı şiirin aşağıda verilen 9. beytinde de yine benzeri bir durum bulunmaktadır. Bu beytin ikinci şatırında Fecr sûresinin العِمَادُ ذَاتُ “Sütunlar sahibi (İrem'e)”¹²⁴ şeklindeki ayetinden iktibâs yapılmaktadır. Orada bulunan şerefli, yüce, onurlu Yahyâ (as) gibi bütün resul ve peygamberlerin kabirlerini teberrüken ziyaret etme gerekliliğinin ardından özellikle en büyük şeyhi İbnu'l-'Arabî'yi vurgular. Bir diğer künyesi ile de niteler: el-Ĥâtimî el Endelusî.

¹²¹ Sünen-i Ebû Dâvûd, *Kitâbu'l-Cihâd*, 2571. “Size gereken yolculuğu gece yapmanızdır. Çünkü yer geceleyin dürülür.”

¹²² Hûd, 11/81. “(Melekler) dediler ki: Ey Lût, biz senin Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana dokunamazlar. Gecenin bir kısmında aileni yürüt.”

¹²³ el-Hicr, 15/46.

¹²⁴ el-Fecr, 89/7.

Onun sahip olduğu irfanı bir denize benzeten şair, *Futûhât-ı Mekkiyye*¹²⁵ ve *Fuşûşu'l-Hikem*¹²⁶ gibi eserlerini de denizden çıkan ve bir gerdanlığa dizilen inciler olarak nitelendirmiştir. Gizli hakikatleri konu alan ve bu yolla insanı manevî kurtuluşa ulaştırdığına inanılan ilim olan ilm-i ledünn'ün kaynağı olarak gördüğü şeyhinin el-Feyzu'l-İlâhî (İlâhî Taşkınlık) kaynağının nimetleri karşılıksız veren Allah'tan olduğunu söylemektedir.

Hikmetleri verme konusunda cömertliğin sembolü olan Hâtim et-Tâî'ye benzettiği şeyhinin verdiklerinin kişiye babasının verdiklerini bile unutturacak kadar çok olduğunu belirtmiştir. Zira bir baba evladına verme konusunda asla cimrilik yapmaz.

Sonuç olarak şair methettiği kimselerden herhangi bir karşılık bekleyerek bu şiirleri yazmamış, onların fazîletlerini ortaya koymanın bir gereklilik olduğundan dolayı böyle hareket etmiştir. Geleneksel Arap şiirinde eskiden beri kullanılagelen ifade biçimlerinden ve daha çok mübalağa ve benzetmelerden yararlanarak kaleme alınan bu şiirler eleştirmenlerin geliştirdikleri esaslara uygunluk bakımından oldukça başarılı gözükmektedir.

1.2. DİNÎ İÇERİKLİ VE HİKMET TEMALİ ŞİİRLER

Din, ferdî ve toplumsal hayatı etkileyip yönlendiren en önemli kavramlardandır. Dînî algılar ve inanç sistemleri, insanlık tarihi boyunca ekonomi, siyaset, devletlerarası ilişkiler, savaşlar gibi pek çok alanda etkisini göstermiş, tarihin akışında etken rol oynamıştır. Aynı zamanda din olgusu toplumların kültürünü ve medeniyetleri şekillendiren en temel unsurlardandır. Bir toplumda görsel ve işitsel estetik anlayışının oluşması ve sistemleşmesinde o toplumun dînî inanışlarının izleri net çizgilerle görülür. Müzik, resim, mimari ve özellikle edebiyat, dînî kabullerin ve dinin va'zettiği erdemlerin etkisiyle şekillenmiş ve

¹²⁵ Muhyiddin İbnu'l-'Arabî'nin tasavvufî görüşlerini en geniş boyutlarıyla açıkladığı eseri. bkz. Mahmut Erol Kılıç, "*el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*", *DİA*, XXIII, İstanbul-1996, 251-258.

¹²⁶ Muhyiddin İbnu'l-'Arabî'nin bütün fikirlerinin özeti sayılan temel eseri. bkz. Mahmut Erol Kılıç, "*el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*", *DİA*, XXIII, 248.

gelişmiştir. Arap toplumunda da edebiyat ve şiir, estetiğe ve insan zevkine hitap etmesinin yanı sıra ilk dönemlerden itibaren dînî motiflerle ve ahlâkî kavramlarla şekillenmiştir. Cahiliye dönemi şairlerinden el-Efveh el-Evdî (570)¹²⁷, ‘Alkame b. ‘Abede el-Fahl (603)¹²⁸ ve Zuheyr b. Ebî Sulmâ (609)¹²⁹ gibi şairlerin şiirleri muhtevastındaki hikmetlerle ünlüdür¹³⁰. Muhadram şairlerden olduğu söylenen ama Müslüman olmadığı için yine Cahiliye dönemi şairlerinden kabul edilen ‘Umeyye b. Ebu’s-Salt’ın şiirlerinde tevhid inancının telkini, yerin ve göğün yaratılışı, melekler, hesap günü, cennet ve cehennem, zühd, semâvî kitaplarda geçen Âd ve Semûd kavimlerinin âkıbetleri, tûfan olayı, Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. İshak, Hz. Yûsuf, Hz. Mûsâ, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman gibi peygamber kıssaları konu edilmiştir¹³¹. Bu bilgileri destekler mahiyette, sahabe tarafından ‘Umeyye’nin beyitlerinden bazıları Hz. Peygamber (sav)’e okunduğunda; *أَمَّنْ شِعْرُهُ*

¹²⁷ Tam adı Şalâ’e b. ‘Amr b. Mâlik olan el-Efveh el-Evdî, Cahiliye şairlerindedir. Yemen’de bulunan Mez hac kabîlesinin Benû Evd kolundan olan el-Efveh el-Evdî, şairliğinin yanı sıra kavminin ileri gelenleri arasında yer alan ve savaşlarda kavminin ordusuna komutanlık eden bir şahsiyettir. bkz. İbn Kuteybe Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim b. Kuteybe ed-Dineverî, *eş-Şîr ve’s-Su’arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru’l-Hadîs, Kâhire-1423, I/217-218; Ali b. el-Huseyn Ebu’l-Ferec el-Işfehânî, *el-Eğânî*, thk. İhsân ‘Abbâs, 3. bs., Dâru Şâdir, Beyrut-1429/2008, XII/389-392; Luvis Rızkullah b. Yusuf b. ‘Abdulmesîh el-Yesû’î Şeyho, *Kitâbu Şu’arâ’î’n-Naşraniyye fî Şu’arâ’î’l-Câhiliyye*, Matba’atu’l-Âba’î’l-Murselîn el-Yesû’îyyîn, Beyrut-1890, I/70-74; ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, III, 206-207.

¹²⁸ ‘Alkame b. ‘Abede el-Fahl’ın tam adı ‘Alkame b. ‘Abede b. Nâşira b. Kays’tir. Benû Temîm’den olan ‘Alkame el-Fahl, Cahiliye şairlerinin birinci tabakasındandır ve İmru’u’l-Kays’le çağdaştır. bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve’s-Su’arâ*, I, 212-216; el-Işfehânî, *el-Eğânî*, XXI, 132-135; Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hızânetu’l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni’l-Arab*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun, Mektebetu’l-Hâncî, Kahire-1418/1997, 4. bs., III, 283-284; ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, IV, 247.

¹²⁹ Zuheyr b. Ebî Sulmâ Cahiliye şairlerinin birinci tabakasından ve Mu’allaka şairlerinin en seçkinlerindedir. Şiirlerinde üslup, kâfiye, vezin ve kelime tercihi gibi hususlarda son derece titiz davranan Zuheyr’in kimi şiirleri, bazen bir yıl tek bir şiir üzerinde durması sonucu *“havliyyâtu Zuheyr”* (*Zuheyr’in yıllıkları*) şeklinde isimlendirilmiştir. bkz. İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve’s-Su’arâ*, I, 137-152; el-Işfehânî, *el-Eğânî*, X, 443-461; İbn Hicce Ebu’l-Mehâsin Takıyyuddîn Ebû Bekr b. Ali, *Hızânetu’l-Edeb ve Gâyetu’l-Ereb*, thk. ‘İsâm Şakyû, Dâru ve Mektebetu’l-Hilâl, Beyrût-2004, II, 31-32; Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hızânetu’l-Edeb*, II, 332-336; es-Seyyid Ahmed b. İbrahim el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Edeb fî Edebiyyât ve İnşâi Lugâti’l-Arab*, Muessesetu’l-Ma’ârif, Beyrut-ty., II, 46; Muhammed Rislân Tahhân, *Şerhu’l-Mu’allakâti’l-Aşr*, s. 88-92, Süleyman Tülüçü, *“Zuheyr b. Ebû Sûlmâ”, DİA*, İstanbul-2013., XLIV, 540-542.

¹³⁰ Şevkî Dayf, *Târîhu’l-Edebi’l-Arabî el-Aşru’l-Câhilî*, Dâru’l-Ma’ârif, Kâhire-1976. s. 218-219.

¹³¹ Zülfikar Tüccar, *“Umeyye b. Ebû’s-Salt”, DİA*, İstanbul-2012., XLII, 304.

وَكَفَرَ قَلْبُهُ “Umeyye’nin şiiri iman etmiş, kalbi ise kâfir olarak kalmıştır.” buyurduğu edebiyat kaynaklarında nakledilmektedir¹³².

Arapların İslam diniyle tanışmaları sonucu Arap şiirinde muhteva bakımından meydana gelen değişimlerin başında şiirde dini konulara yer verilmesi ve özellikle de Hz. Peygamber (sav)’in methedilmesi gelmektedir. Ka’b b. Zuheyr’in meşhur Kasîde-i Burde’si gibi Hz. Peygamber (sav) için söylenmiş methiyeler bu dönemde başlamış ve daha sonraki dönemlerde bu türde pek çok şiir söylenmiştir. Şiirde zühd kavramı ve tasavvufla ilgili unsurların konu edilmesi yine İslâmî dönemle Arap şiirine giren konu başlıklarındandır. Zühd şairleri şiirlerinde dünyanın geçiciliği, ahiret inancı, nefsin ve tamahkârlığın kötülüğü gibi konuları işlemişlerdir. Emevîler döneminde Ebu’l-Esved ed-Duelî (69/688)¹³³ ve Sâbiğ b. Abdullah el-Berberî (100/718)¹³⁴, ‘Abbâsîler döneminde Abdullah b. el-Mubârek (181/797)¹³⁵, Muhammed İbnu Kunâse (207/823)¹³⁶ ve Mahmud el-

¹³² İbn Kūdâme Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî, *İsbâtu Sifeti’l-Uluvv*, thk. Ahmed b. ‘Atıyye b. Ali el-Gâmidî, Mektebetu’l-Ulûm ve’l-Hikem, Medîne-1988/1409, s. 147; es-Se’âlibî Ebû Manşûr ‘Abdûlmelik b. Muhammed b. İsmail, *Lubabu’l-Âdâb*, thk. Ahmed Hasan Lebic, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut-1997/1417, s. 122; Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb*, I, 248-249.

¹³³ Ebu’l-Esved ed-Duelî’nin tam adı Zâlim b. ‘Amr b. Sufyân b. Cendel ed-Duelî el-Kinânî’dir. Tâbiünden olan Ebu’l-Esved, devrinin önde gelen fakihleri, ileri gelenleri, yöneticileri ve şairleri arasındadır. Nahiv ilminin kurucusudur. Biyografisi için bkz. Ebu’l-Berakât Kemâluddîn Abdurrahman b. Muhammed el-Enbârî, *Nuzhetu’l-Elibbâ’ fi Tabakati’l-Udebâ’*, thk. İbrâhim Sâmerrâî, 3. bs., Mektebetu’l-Menâr, ez-Zerka/Ürdün-1405/1985, s. 19-22; Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb*, I, 281-286, ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, III, 236-237; Tevfik Rüştü Topuzoğlu, “Ebû’l-Esved ed-Düelî”, *DİA*, İstanbul-1994., X, 311-313.

¹³⁴ Ebû Sa’îd Sâbiğ b. Abdullah el-Berberî Emevî döneminde yaşamış, zühd şiirleriyle meşhur şairlerdendir. Emevî mevâlilerinden olan Sâbiğ el-Berberî, Berber asıllı değildir. el-Berberî onun lakabıdır. Biyografisi için bkz. eş-Şafedî Şalâhuddîn Halîl b. Aybek b. Abdillâh, *el-Vâfi bi’l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût, Türkî Mustafa, Dâru İhyâi Turâsî’l-‘Arabî, Beyrut-1420/200, XV, 44-45; Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb*, IX, 532-533; ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, III, 69; Bedr Dayf, *Şîru Sâbiğ b. ‘Abdillâh el-Berberî*, Dâru’l-Vefâ li-Dunyâ et-Ṭibâ’a ve’n-Neşr, İskenderiye-2004, s. 13-27.

¹³⁵ Tebeu’t-tâbiünün ileri gelenlerinden olan Ebu Abdurrahman Abdullah b. el-Mubârek b. Vâdîh el-Hanzâlî et-Temimî el-Mervezî, muhaddis, zahid ve fakihtir. Ömrünün neredeyse tamamı ilim, cihat ve ticaret için yaptığı yolculuklarda geçmiştir. Özellikle hadis alanında zühd ve rekâike dair kıymetli eserleri bulunmaktadır. Aynı zamanda devrinin önde gelen şairlerinden olan İbnu’l-Mubârek’in şiirleri daha çok zühde, cihada, din büyüklerinin methine dair söylenmiş şiirlerdir. Biyografisi için bkz. Şemsuddîn Ebu ‘Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, thk. Şu’ayb el-

Verrâk (225/840)¹³⁷ zühd şairlerinin önde gelen isimlerindedir¹³⁸. Dînî şiirin diğer bir konu başlığı da munâcât şiirleridir. Allah'a yakarma, günahlar sebebiyle tevbe etme, cennet ve mağfiret isteme, Allah'ın gazabından ve cehennemden sakınma gibi unsurların işlendiği munâcât şiirleri her ne kadar zühd şiirlerinin bir alt başlığı mahiyetinde olsa da, munâcât türünde söylenmiş şiirlerin azımsanmayacak kadar çok olması sebebiyle müstakil bir dînî şiir başlığı olarak değerlendirilebilir. Özellikle 'Abbâsî dönemi şairlerinden Ebû Nuvâs (198/814)¹³⁹, Ebu'l-'Atâhiye (211/826)¹⁴⁰ ve el-Eşma'î (216/831)¹⁴¹ gibi şairlerin

Arnavut, Hüseyin el-Esed, 3. bs., Muessesetu'r-Risâle, Beyrut-1985/1405VIII, 378-421; eş-Şafedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XVII, 225-226; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, IV, 115; Raşit Küçük, "Abdullah b. Mübârek", *DİA*, İstanbul-1988., I, 122-124.

¹³⁶ Muhammed b. Abdullah b. Abdula'lâ el-Mâzinî el-Esedî 'Abbâsî dönemi şairlerindedir. Babasının lakabı olan Kunâse sebebiyle İbn Kunâse künyesiyle meşhurdur. Söylediği şiirlerde medih ve hicâ temalarını tercih etmeyen Abdullah İbn Kunâse meşhur sûfi İbrahim b. Edhem'in kız kardeşinin oğludur. Biyografisi için bkz. Ebu'l-Hasen Cemaluddin Ali b. Yusuf b. İbrâhim İbnu'l-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'ala Enbâhi'n-Nuḥât*, el-Mektebetu'l-'Unşuriyye, Beyrut-1424, III, 159-161; eş-Şafedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, IV, 266-267; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VI, 221.

¹³⁷ Mahmud b. Hasan el-Verrâk, söylediği şiirler daha çok mev'ıza ve hikmet temalı olan 'Abbâsî şairlerindedir. Meşhur mutasavvif ve muhaddis İbn Ebi'd-Dunyâ Mahmud el-Verrâk'ın şiirlerini eserlerinde rivayet etmiştir. Biyografisi için bkz. Ebu'l-'Abbas Abdullah b. Muhammed b. Cafer İbnu'l-Mu'tez, *Ṭabakātu's-Şu'arâ*, thk. 'Abdussettâr Ahmed Ferrâc, 3. bs., Dâru'l-Maârif, Kahire-1976, s. 366-367; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 167.

¹³⁸ Şevkî Dayf, *el-Aşru'l-İslâmî*, s. 369-376; *el-Aşru'l-'Abbâsî el-Evvel*, s. 399-413.

¹³⁹ Ebû Nuvâs'ın tam adı el-Hasen b. Hâni' b. 'Abdilevvel b. Şabbâh el-Hikemî'dir. 'Abbâsî dönemi şairlerinden olan Ebû Nuvâs, dildeki derin bilgisi ve fasih bir üsluba sahip olmasıyla tanınmıştır. Edebiyat kaynaklarında Ebû Nuvâs'ın muvelledün dönemi şairleri arasındaki konumunun, İmru'u'l-Kays'ın klasik dönem şairleri arasındaki konumuyla eşdeğer olduğu belirtilmektedir. Biyografisi için bkz. İbnu'l-Mu'tez, *Ṭabakātu's-Şu'arâ*, s. 193-217; el-Enbâri, *Nuzhetu'l-Elibbâ'*, s. 65-69; İbn Hallikân Ebu'l-Abbas Şemsuddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyātu'l-A'yân ve Enbâu Ebnai'z-Zemân*, thk. İhsan 'Abbâs, Dâru Şâdir, Beyrut-1900, II, 95-104; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, II, 225.

¹⁴⁰ Ebu'l-'Atâhiye İsmail b. el-Kâsım b. Suveyd el-'Aynî el-'Anezî muvelledün döneminin birinci tabakasından olan şairlerdendir. Çok şiir söylemesiyle tanınan Ebu'l-'Atâhiye'nin bir günde 100 ilâ 150 beyit şiir söyleyebildiği kaynaklarda verilen bilgiler arasındadır. Döneminde bilinen türlerin hemen hemen tamamında şiir söyleyen Ebu'l-'Atâhiye, çoğunlukla zühd ve medih temalı şiirler söylemiştir. Biyografisi için bkz. İbnu'l-Mu'tez, *Ṭabakātu's-Şu'arâ*, s. 227-234; İbn Hallikân, *Vefeyātu'l-A'yân*, I, 219-226; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nubelâ*, VIII, 333-335; ez-Zirikli, *el-A'lâm*, I, 321.

¹⁴¹ el-Eşma'î'nin tam adı Ebû Sa'îd 'Abdulmelik b. Kureyb b. Ali b. Eşma' el-Bâhilî'dir. Büyük dedesi Eşma'a nisbet edilerek el-Eşma'î lakabıyla tanınmıştır. Ömrü boyunca bâdiyelerde yolculuklar yapmış ve pek çok şiir ve haberi rivayet etmiştir. el-Eşma'î'nin şiire olan merakı ve şiir ezberlemeye olan düşkünlüğü sebebiyle, 'Abbâsî halifesi Harun er-Reşîd'in ona شيطان الشعر (şiir şeytani) lakabını verdiği ve ezberinde 10.000 beyit şiir olduğu nakledilmektedir.

munâcât şiirleri meşhur dînî şiirlerdendir. Memlûkler dönemiyle başlayan ve Osmanlıların hakimiyetiyle devam eden dönemin Arap şiirinde ise önceki dönemlerden tevarüs eden birikim kullanılarak şairler tarafından zühd, hikmet, munâcât ve Hz. Peygamber (sav)’i methetme temalı şiirler söylenmiştir. Özellikle tasavvuf esaslarını konu alan şiirleriyle İbnu’l-Fâriğ (577/1181), Muhyiddîn İbnu’l-‘Arabî (638/1240) ve ‘Affuddîn et-Tilmisânî (690/1291)¹⁴², Hz. Peygamber (sav) için söyledikleri methiyeleriyle İbn Nubâte el-Mısırî (768/1366), Ebû Abdillâh Şerefuddîn el-Bûşîrî (696/1296) ve Şafıyyuddîn el-Hillî (749/1348) gibi şairler¹⁴³ bu dönemdeki dînî şiir söyleyen şairlerdendir. el-Müftî Abdullatîf Fethullah da Arap şiirinde bulunan dînî şiir geleneğini kimi şiirlerinde uygulayarak dînî içerikli şiirler söylemiştir.

1.2.1. Na‘t ve Munâcât

Hz. Peygamber (sav) için söylenmiş methiyelere Türk şiiri geleneğinde na‘t adı verilmektedir¹⁴⁴. Türk edebiyatında *esmâ-i nebî, sîre, mevlîd, mi‘racnâme, mu‘cizât-ı nebî, hilye, kırk hadis* gibi türler arasında örnekleri en bol ve yaygın olan na‘t, m. XI. yüzyıldan itibaren Türklerin yaşadığı hemen bütün bölgelerde yazılmış, günümüze kadar da kuvvetli bir gelenek halinde devam etmiştir¹⁴⁵. Ayrıca Türk edebiyatındaki bir başka gelenek de mensur eserlerde müelliflerin “*besmele, hamdele ve salvele*” ile eserlerine başlamasına paralel olarak, şiir dîvânlarının teşekkülünde ilk şiir tevhîd, ikinci şiir munâcât ve üçüncü şiir de na‘t temalı şiirlerden seçilerek dîvânlara başlanmasıdır¹⁴⁶. Arap şiir geleneğini tevarüs etmiş bir şair olarak el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın şiirlerinde, yukarıda konu edilen Arap edebiyatındaki dînî şiir temasının izleri net olarak görülmektedir. Zira

Biyografisi için bkz. ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ*, VIII, 232; eş-Şafedî, *el-Vâfi bi’l-Vefeyât*, IXX, 126-130; Mustafa Sâdık er-Râfî‘î, *Târîhu Âdâbi’l-‘Arab*, I, 403; ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, IV, 162.

¹⁴² Bekrî Şeyh Emîn, *Mutâla‘ât fi’ş-Şi‘ri’l-Memlûkî ve’l-‘Osmânî*, s. 244-258.

¹⁴³ Bekrî Şeyh Emîn, *Mutâla‘ât fi’ş-Şi‘ri’l-Memlûkî ve’l-‘Osmânî*, s. 265-279.

¹⁴⁴ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara-2004, s. 251.

¹⁴⁵ Emine Yeniterzi, “Na‘t, Türk Edebiyatı”, *DİA*, İst.-2006, XXXII, 436.

¹⁴⁶ İbrahim Şener, Alim Yıldız, *Türk İslam Edebiyatı*, Rağbet Yay., İst.-2003, s.133.

şair selefleri olan diğer şairler gibi Hz. Peygamber (sav)’i methettiği na’t şiirleri söylemektedir.

el-Müftü Abdullatîf Fethullah’ın *Dîvân*’ında bulunan aşağıdaki şiir Himyer lehçesi ile yazılmıştır. Bu da onun diğer Arap lehçeleri hakkında bilgisi olduğunu göstermektedir. Bu lehçede ال yerine ا takısı kullanılmaktadır ki Hz. Peygamber (sav) *Musned-i Ahmed*’de 23679 ve *Mu’cemu’l-Kebîr* 387 no’lu rivayette geçen bir hadiste bu lehçeyi kullanarak şöyle buyurmuştur: (الصيام=امصيام) ليس امبر (=البر) امصيام (=الصيام)

“*Seferdeyken oruç tutmak iyilik (birr) değildir.*” Ayrıca bu kasîde bazı şiirlerinin sonunda kendi ismini anmasına da bir örnek teşkil etmektedir¹⁴⁷:
[Mutekârib]

- 1 أَعْيَسَ الْحِجَازِ حَمَلَتِ امْكِرَامَا وَفُتِّ كَمِيْبًا يَمُوتُ هِيَامَا
- 2 سَرِيْتِ سَرِيْعًا لُوجِدِ بَجْدٍ فَهَاجَ امْغْرَامُ بَقْلِي امْمُضْرَامَا
- 3 فَهَلَّا تَأْتِيْتِ عِنْدَ امْسِيْرِ لَصَبِّ كَسَاهِ امْبِعَادُ امْسِقَامَا
- 4 يَبْنُ اُنَيْنًا يُلِيْنُ امْمُصْحُوْرَ وَبِيْكِي عَلِيْهِ امْمَانِيْنُ امْحَمَامَا
- 5 يَبِيْتُ يِرَاعِي امْمَنْجُوْمَ وَقَدْ اَحَبَّ امْمَسْهَادِ وَعَادِي امْمَنَاْمَا
- 6 وَبِيْكِي دُمُوْعًا تُحَاكِي امْمَدْمَاءَ وَتُحْجَلُ حِيْنِ تَسِيْلُ امْمَغْمَامَا
- 7 يَرِي امْمُسْهَدَ فِي امْحَبِّ فَرَضًا عَلِيْهِ لِكُوْنِ امْمَنَاْمِ عَلِيْهِ حَرَامَا
- 8 وَلَيْسَ لِيْلِيْ صُبْحُ يَلُوْحُ فَهَلْ اَقْسَمَ امْمُصْبِحُ اَنْ لَا يُشَامَا؟
- 9 وَكَانَ امْمُصْبَاحُ يَسِيْلُ عَلِيْ جِيُوْشِ امْمُظْلَامِ امْمَزُوْجِ حُسَامَا
- 10 فَيَا وَيْحَ قَلْبِي وَنَاْ امْمَجْوِيْ تَزِيْدُ اِلْتِهَابًا وَتَنْمُوْ اِضْطِرَامَا
- 11 يُثِيْبُ امْمَنْوِيْ بِفُوَادِي امْمَهْوِيْ وَاِنَّ امْمَنْوِيْ لِيْثِيْرُ امْمَغْرَامَا

¹⁴⁷ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 258. Şiir, s. 201.

- 12 أُوِّجِهَ وَجْهِي مُسْتَقْبِلًا نَسِيمَ الْحِجَازِ رَضِيعَ الْخِزَامِي
- 13 وَمَا لِي قَصْدٌ بَعِيرِ الْحِجَازِ وَقَلْبِي إِلَيْهِ يَمِيلُ وَهَامَا
- 14 وَلَيْسَتْ عُيُوبِي تَرَى غَيْرَهُ وَإِنِّي عَنْ غَيْرِهِ أَنْعَامِي
- 15 تَشَوَّفْتُ دَوْمًا إِلَى بَرَقِهِ لِيَهْدِي لِمَصَبِّ مِنْهُ ابْتِسَامَا
- 16 فَأَيُّهَا أَمْعِيسُ بُلِّغْتِ قَصْدًا وَنَلْتِ بِأَرْضِ الْحِجَازِ مَقَامَا
- 17 فَسِيرِي بِجَدِّ إِلَى طَيِّبَةِ وَحُطِّي بِهَا وَانصَبْنِي انْحِيَامَا
- 18 فَفِيهَا أَمْرَسُ نَبِيَّ امْهْدِي كَرِيمُ امْتَجَارِ بِمَجْدِ تَسَامِي
- 19 شَفِيعُ امْذَنُوبٍ وَطَبُّ امْقَلُوبِ فَعَنَهَا وَمِنْهَا أَرَاخُ امسْتَقَامَا
- 20 حَبِيبُ امْجَلِيلِ وَخَيْرُ امْخَلِيلِ وَأَعْلَى دَلِيلِ بِهِ امْحَقُّ قَامَا
- 21 أَرَا امضَلَالٍ بِصُبْحِ امْهْدِي وَإِنَّ امضِيَاءَ يُرْبِلُ امظَلَامَا
- 22 نَبِيَّ لَقَدْ سَحَّرَ اللَّهُ -فَضْلًا- لِتَطْلِيلِهِ -حَيْثُ سَارَ- امْعَمَامَا
- 23 نَبِيَّ عَلَى امْأَنْبِيَاءِ امْكِرَامِ تَقَدَّمَ مِنْ حَيْثُ صَلَّى إِمَامَا
- 24 نَبِيَّ لَقَدْ جَاءَنَا رَحْمَةً مِنْ اللَّهِ ظَلَّتْ تَعْمُ امْأَنَامَا
- 25 نَبِيَّ رَقِيَ سِدْرَةَ امْتُنْتَهَى وَنَالَ مِنْ امْمَفْخِرِ ثُمَّ مَقَامَا
- 26 نَبِيَّ رَأَى رَبَّهُ حَلَّ امْجَدًّا وَأَسْمَعَهُ اللَّهُ مِنْهُ امْمَكْلَامَا
- 27 نَبِيَّ لَهُ شَقٌّ بَدْرُ امْمَسْمَاءِ وَمِنْ بَعْدِهِ عَادَ بَدْرًا تَمَامَا
- 28 هُوَ امْمُصْطَفَى خَيْرُهُ اللَّهُ مَنْ أَبَانَ امْمُحْلَالَ لَنَا وَامْمُحْرَامَا
- 29 هُوَ امْمَلْجَأُ امْمُحْصِينُ كَهْفُ امْمُورَى هُوَ امْمُغِيثُ فِي امْمُدْهَرِ غَوْثُ امْمِيْتَامِي
- 30 فَحَاشَاهُ وَهُوَ امْمُشْفَعُ أَنْ أُضَاعَ لَدَى امْمُحْشِرِ أَوْ أَنْ أُضَامَا
- 31 فَصَلِّ بِفَضْلِ امْمِلَهِ عَلَيْهِ صَلَاةً تَدُومُ وَسَلِّمْ سَلَامَا
- 32 وَبَعْدُ عَلَى امْمَالِ وَامْمُصْحَبِ امْمَجْمَاعَا وَأَنْعِمَ بِذَلِكَ عَلَيْهِمْ دَوَامَا

- 33 وَزِدْ ذَاكَ مَا قَدْ تَغَيَّرَ الْحَمَامُ وَمِنْ طَيِّبَةٍ فَاحٍ نَشْرُ الْمُخْرَامِ
34 وَمَا قَامَ عَبْدُ اللَّطِيفِ بِمَدْحٍ يَصُوغُ امْبِلَاغَةً فِيهِ اِنْتِظَامَا
35 فَأَنْعِمِ عَلَيْهِ بِجَاهِ امْرَسُولٍ، وَأَحْسِنِ -إِلَاهِي- مِنْكَ اِمْتِحَامَا

1 Ey Hicaz'ın ak develeri! Kerîm olanları (sırtında) taşıdın. Aşkdan dolayı öleni kederli bir şekilde bıraktın.

2 Çabanın özlemiyle hızlıca geçtin. Ve aşk kalbimdeki ateşi körükledi.

3 Yürüyüş halindeyken yavaş hareket etmek olur mu? Uzaklaşma, özleyen kimseye hastalıklar giydirdi.

4 Kayaları yumuşatacak kadar derin bir şekilde iniyor. Bu inilti güvercinleri (bile) ağlatıyor.

5 Yıldızları gözeterek geceliyor. Uykusuz kalmayı seviyor ve uykuya düşmanlık yapıyor.

6 Kanı andıran gözyaşıyla ağlıyor. Bulutlar aktığında (gözleri) utandırıyor.

7 Uyumak ona haram olduğundan, sevgide uykusuz kalmayı farz gibi görüyor.

8 Gecem için ortaya çıkan bir sabah yoktur. (Acaba) sabah görünmemek için yemin mi etti?

9 Sabah, zencilerin (koyu) karanlığının ordularına kılınç çekti.

10 Kalbime yazıklar olsun! Aşırı sevgim iltihabı artı(rı)yor ve alevi çoğaltıyor.

11 Uzaklık kalbimdeki aşkı tutuşturuyor. Kuşkusuz uzaklık aşkı galeyana getiriyor.

12 Lavantanın süt emen çocuğu, Hicaz meltemiyle karşılaşmak için yüzümü döndürüyorum.

13 Hicaz'ın dışında başka bir amacım yok. Kalbim ona meylediyor ve onu seviyor.

15 Daima yıldırımının yolunu gözlüyorum. Çok seven (kimsey)e bir tebessüm hediye etmesi için.

16 Ey ak develer! Bir amaç ulaştırdın. Hicaz topraklarında bir meskeni elde ettin.

17 Taybe (Medine-i Münevvere)'ye ciddî bir şekilde yürü. Ve oraya çök (ey deve). Ve çadırları kesinlikle orada kur (oraya yerleş).

18 (Çünkü) orada asil, yükselen onur ile soyu kerîm, hidayet elçisi Peygamberimiz vardır.

19 Günahların bağışlayıcısı, kalpleri tedavi eden, hem ondan (kalplerden) hem bundan hastalıkları kaldırdı.

20 (O) Allah'ın sevgilisi, en iyi dostu ve hakkın onunla ayakta kaldığı en yüce rehber(dır).

21 Hidayet sabahıyla dalâleti (karanlıkları) kaldırdı. Kuşkusuz nur karanlıkları yok eder.

22 Bir nebî ki, Allah kendi fazlından; bulutları, gölgelemek için onun emrine verdi.

23 Bir nebî ki, bütün nebîlere imamlık yapmakla hepsinin önüne geçti.

24 Bir nebî ki, (rahmeti) tüm insanları kapsayan Allah'tan bir rahmet olarak bize geldi.

25 Nice övgü ve makama ulaşan, Sidretü'l-Muntehâ'ya yükselen peygamber.

26 Onurla kalıp Rabbini gören ve Allah'ın kendisine kelamını işittirdiği peygamber,

27 Gökyüzünün dolunayının kendisi uğruna yarıldığı ve sonra tekrar tam bir dolunaya döndürüldüğü peygamber,

28 O, Allah'ın seçkini Mustafa; o bize, helâli ve haramı açıkladı.

29 O, muhkem bir sığınak, halkın mağarası, zamanda (zaman boyunca) âcil yardım eden ve yetimlerin yardım (çağrısı),

30 Onu tenzîh ederim. O mahşer (günün)de kaybolmuş ve zulmedilmiş kişinin şefaâtçisidir.

31 Allah'ın fâzlından onun için devamlı salât edin, selâm edin.

32 Ondan sonra Âl-i Ashâbı'nın tamamını, her zaman bununla (salât u selamla) nimetlendir.

33 Güvercinler ötmeye devam ettikçe; Taybe (Medine-i Münevvere), lavanta kokularını yaydığı sürece onu (salât-u selâmı) artır.

34 Abdullatîf onu nazımlı, belâgat kalıplarına dökerek yaptığı methetmeye devam ettiği sürece,

35 Onu (şâiri) Rasûl'ün makamıyla nimetlendir ve ey Allah'ım, onun sonunu güzelleştir (Müslüman olarak öldür).

Bir başka şiirinde ise Hz. Peygamber (sav)'e olan özlemini şu şekilde anlatmaktadır¹⁴⁸: [Remel]

تُلفِ عُرْبًا نَصَبُوا فِيهَا الحَيَامَا	جُزْ عَلَى ذِي سَلَمٍ وَأَقْرِ السَّلَامَا	1
مِن نَسِيمٍ صَافَحَتْ فِيهَا الحُزَامِي	وَأَتَشَقُّ عَرَفَ غَوَالٍ وَشَدَى	2

¹⁴⁸ *Divānu'l-Müfti Abdullatîf Fethullah*, I, 259. Şiir, s. 203.

وَأَمْسِرْ فِي الرَّكْبِ الْحِجَازِيِّ الَّذِي	جَدُّ فِي السَّيْرِ وَقَدْ عَادَى الْمَنَامَا	3
ثُمَّ يَمِّمُ طَيِّبَةً وَأَنْزِلَ بِهَا	لَكَ تُبْدِي مِنْ ثَنَائِهَا إِبْتِسَامَا	4
وَتَوَاضَعُ بِوَقَارٍ مُبَدِيًّا	حِينَ تَلْقَاهَا إِحْتِرَامًا وَإِحْتِشَامَا	5
ثُمَّ زُرَّ حَيْرَ رَسُولٍ حَلَّهَا	وَبِهِ قَدْ شُرِّفَتْ حَيْثُ أَقَامَا	6
ثُمَّ بَلَغَهُ مِنَ الصَّبِّ الَّذِي	ذَابَ بِالشُّوقِ صَلَاةً وَسَلَامَا	7

1 Zî Selem'e git ve ona selam söyle. Orada çadırları kuran Araplar bulacaksın.

2 Değerli kokularla kokulan, lavantayla musâfaha etmiş meltemlerin kokusuyla.

3 Yürümek için çabalayan, uykuya düşmanlık gösteren (gece-gündüz demeden) yürüyen Hicaz'lı kafiye katıl.

4 Sonra Taybe (Medine-i Münevvere)'ye yönel ve orada kal. O sana ön (orta kesici) dişleriyle tebessüm edecek.

5 Onun saygınlığı ve ihtişamıyla karşılaştığında, vakarı gösterecek bir şekilde alçakgönüllü ol.

6 Sonra orada yerleşen ve yerleşmeleri sebebiyle oranın şereflediği peygamberlerin en hayırlısını ziyaret et.

7 Özleminden dolayı eriyip tükenen kimseden ona salât-u selâm söyle.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın yukarıda örnek olarak verilen iki na'tında da Hz. Peygamber (sav)'i methetmenin yanı sıra şairin Hz. Peygamber (sav)'in şahsından medet umduğu ve tevessülde bulunduğu görülmektedir. Bu temanın işlenişinde şairin kullandığı mütevazı üslup dikkat çekicidir. Bu sebeple şair na't şiirlerinde, söylediği diğer şiirlerine nazaran sade bir dil kullanmaya daha çok dikkat etmektedir. Yukarıdaki örnekler bu açıdan incelendiğinde el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın na'tlarını dua ve niyâz edasıyla söylediği, şiirlerde

kullanılan sanatlı söyleyişlerin bu niyâz ve yakarma üslubuyla uyumlu bir şekilde zorlamalardan uzak sade anlatımlar olduğu görülecektir.

Munâcât kategorisinde değerlendirilebilecek olan şiirleri de olan el-Müftî Abdullatîf Fethullah aşağıda işaret edilen Osmanlı-Rus savaşını anlatan 68 beyitlik kasîdesinde Allah'a yakarışını ifade eder. Navarin Deniz Muharebesi, Osmanlı ve Mısır donanmalarıyla, birlikte hareket eden Britanyalı, Fransız ve Rus donanmaları arasında, 20 Ekim 1827 tarihinde geçmiş olan bir deniz muharebesidir. Bu muharebe Osmanlı tarihinde Navarin Olayı, Navarin Baskını veya Navarin Faciası adlarıyla da geçer. Rum ayaklanmasını bastırmak için Sultan II. Mahmud'un isteği üzerine Mısır donanması da savaşa katılır. Şair, bu savaşın Osmanlı Devleti için bir ölüm-kalım mücadelesi olduğunu düşündüğünden, tamamı tek bir konuya ait olmak üzere dua temalı uzun kasîdesinde Allah'tan yardım ve zafer istemektedir¹⁴⁹: [Meczû'u'r-recez]

1	يا مَنْ يُجِيبُ السَّائِلِينَ	وَأَنْتَ حَيْرُ النَّاصِرِينَ
2	أُنْصُرْ لَنَا مَلِيكَنَا	وَكُنْ لَهُ أَنْتَ الْمُعِينُ
3	إِلَيْكَ رَبِّ خَضَعُ	بِذِلَّةٍ وَتَخَشَعُ
4	وَبِالدَّعَاءِ	تَرْفَعُ لَكَ الْأَكْفَ خَاضِعِينَ
5	يا مَنْ يُجِيبُ مَنْ دَعَا	وَبِالْقَبُولِ طَمَعَا
6	حَاشَاكَ مِنْ بَعْدِ الدَّعَا	بِأَنَّ نُرْدَّ خَائِبِينَ
7	بِالذَّاتِ	بِالصِّفَاتِ وَالْكِتَابِ وَالْآيَاتِ
8	يا سَامِعَ الْأَصْوَاتِ	انْصُرْ جُيُوشَ الْمُسْلِمِينَ
9	يا رَبِّ بِالْأَسْمَاءِ	يا مُؤَلِّي الْأَلَاءِ
10	يا رَافِعَ السَّمَاءِ	أَيِّدْ جُنُودَ الْمُؤْمِنِينَ

¹⁴⁹ *Divānu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 1214. Şiir, s. 968.

11	بِالْمُصْطَفَى	الْمُخْتَارِ	بِآلِهِ	الْأَطْهَارِ
12	بِصَحْبِهِ	الْأَخْيَارِ	أَهْلِكَ	جُيُوشَ الْكَافِرِينَ
13	بِالْأَنْبِيَاءِ	وَالْمُرْسَلِينَ	وَالْعُلَمَاءِ	الْعَامِلِينَ
14	وَالْأَوْلِيَاءِ	وَالصَّالِحِينَ	عَجَّلَ	بِنَصْرِ الْمُؤْمِنِينَ
15	يَا رَبِّ	بِالْمَلَائِكِ	بِالْمُتَّقِي	وَالنَّاسِكِ
16	بِالنَّصْرِ	-فَضْلًا-	دَارِكِ	عَسَاكِرِ الْمُؤَحَّدِينَ
17	بِالنَّصْرِ	جُدْ	وَأَنْعِمِ	بِالْمُصْطَفَى الْمُعْظَمِ
18	وَبَيْتِكَ	الْمُحَرَّمِ	وَأَنْصُرِ	إِمَامَ الْمُسْلِمِينَ
19	سُلْطَانَنَا	مَحْمُودَا	مَلِيكَنَا	الْمَسْعُودَا
20	أَدِّمِ	لَهُ	السَّعُودَا	وَاحْفَظْهُ رَبَّ الْعَالَمِينَ
21	خَلِيقَةَ	الرَّبِّ	الْجَلِيلِ	وِظْلَهُ لَنَا الظَّالِمِينَ
22	فَكُنْ لَهُ	أَنْتَ الْكَفِيلِ	يَا رَبَّنَا	فِي كُلِّ حِينٍ
23	سَدِّدْ	لَهُ	آرَاءَهُ	كُنْ مُهْلِكًا أَعْدَاءَهُ
24	وَمَا نَحْنَا	لِوَاءَهُ	بِالنَّصْرِ	وَالْفَتْحِ الْمُبِينِ
25	بِنَصْرِ	دِينِكَ	الْقَوِيمِ	قَدْ قَامَ فِي قَلْبِ سَلِيمِ
26	أَعْنَهُ	يَا رَبِّي	الْكَرِيمِ	لِنَصْرِ دِينِكَ الْمُتَمِينِ
27	لِدِينِكَ	الصَّحِيحِ	عَزَّ	بِالنَّصْرِ يَا رَبَّ الْبَشَرِ
28	لَا	تَجْعَلَنَّ	مَنْ كَفَرَ	بِالْمُؤْمِنِينَ ظَافِرِينَ
29	قَوْمٌ	عَلَيْنَا	قَدْ بَعَوْا	وَبِالْفَسَادِ قَدْ طَعَوْا
30	وَاللِّضَّلَالِ	قَدْ صَعَوْا	وَحَارَبُونَا	مُعْتَدِينَ
31	قَدْ	نَقَضُوا	عُهُودَهُمْ	وَأَخْلَفُوا وَعُودَهُمْ

32	رَبِّ أَزَلُّ	وُجُودَهُمْ	وَاجْعَلُهُمْ	بِالْهَالِكِينَ
33	حَرِّدْ بِهِمْ	سَيْفَ	إِنْتِقَامِ	فَأَيُّهُمْ قَوْمٌ لِنَامِ
34	لَمْ يَحْفَظُوا	لَنَا	الذَّمَامَ	أَضْحَوْا عَلَيْنَا خَارِجِينَ
35	نَكَّسْنَا	لَنَا	أَعْلَامَهُمْ	زَلَزِلْ بِهِمْ أَقْدَامَهُمْ
36	بِسَيْفِنَا	إِقْطَعْ	هَامَهُمْ	وَمِنْهُمْ
37	يَتِّمُّ	بِنَا	أَطْفَالَهُمْ	أَفْنِ بِنَا رِجَالَهُمْ
38	قَصِّرْ	بِنَا	أَجَاهَهُمْ	بِالْمُصْطَفَى، طَهَ الْأَمِينَ
39	يَا رَبِّ	خَرِّبْ	دَارَهُمْ	يَا رَبِّ أَطْفِئْ نَارَهُمْ
40	وَأَمِخْ	بِنَا	آثَارَهُمْ	دَمِّرْ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ
41	شَتَّتْ	بِنَا	آرَاءَهُمْ	رَمَلْ لَنَا نِسَاءَهُمْ
42	عَجَّلْ	بِنَا	فَنَاءَهُمْ	وَاجْعَلُهُمْ مُجْنَدِلِينَ
43	يَا رَبِّ	بَدِّدْ	شَمْلَهُمْ	يَا رَبِّ عَجَّلْ قَتْلَهُمْ
44	يَا رَبِّ	قَرِّبْ	جَعْلَهُمْ	عَنِيْمَةً لِلْمُسْلِمِينَ
45	يَا رَبِّ	فَرِّقْ	جَمْعَهُمْ	يَا رَبِّ وَالِ قَمْعَهُمْ
46	يَا رَبِّ	عَجَّلْ	قَطْعَهُمْ	بِسَيْفِ جَيْشِ الْمُؤْمِنِينَ
47	يَا رَبِّ	بِالصَّوَاعِقِ	وَبِالْعَذَابِ	السَّاحِقِ
48	وَبِالْبَلَاءِ	الْمَاحِقِ	خُذْهُمْ	إِلَهِي أَجْمَعِينَ
49	عَلَيْهِمْ	سَوِّطَ	الْعَذَابِ	صُبَّ وَوَاصِلِ الْعِقَابِ
50	وَاجْعَلُهُمْ	يَوْمَ	الْحِرَابِ	مِنَّا تَخَافًا حَائِرِينَ
51	جُدْ	رَبِّ	فِي	إِحْرَاقِهِمْ كَذَاكَ فِي إِغْرَاقِهِمْ
52	يَا رَبِّ	فِي	أَعْنَاقِهِمْ	مَكِّنْ سُيُوفَ الْمُسْلِمِينَ

53	وَاجْعَلْ	هُم	تَدْبِيرَهُمْ	مُسْتَعْقَبًا	تَدْمِيرَهُمْ
54	صَيَّرَ	بِهِ	مَصِيرَهُمْ	إِلَى	الْهَلَاكِ صَائِرِينَ
55	يَا	رَبَّنَا،	رَبَّ	الْعِبَادِ	مِنْهُمْ فَطَهِّرِ
56	حُدُومَهُمْ	كَمَا	أَخَذْتَ	عَادَ	مِنَ الْقُرُونِ
57	إِهْنَأْ،	إِهْنَأْ،	أَنْعِمِ	عَلَيْنَا	بِالْهِنَاءِ
58	بِمَا	لَنَا	هُوَ	الْمَنَى	وَذَاكَ نَصْرُ
59	وَأَنْصُرْ	ذَوِي	الْإِيمَانِ	عَلَى	أُولَى
60	وَالْكَفْرِ	وَالْعُدْوَانِ	الْمُلْحِدِينَ	الْحَاسِرِينَ	
61	يَا	رَبَّنَا	أَنْتَ	السَّلَامُ	جُدْ
62	عَلَى	الَّذِي	كَانَ	الْحِتَامُ	لِلْأَنْبِيَاءِ
63	مُحَمَّدٍ	خَيْرِ	الْأَنْامِ	وَأَلِهِ	الْعُرِّ
64	وَصَحْبِهِ	الصَّحْبِ	الْعِظَامِ	مَنْ	شَرَفُوا
65	وَاعْفِرْ	لَنَا	ذُنُوبَنَا	وَاسْتُرْ	لَنَا
66	فَرَجٍ	لَنَا	كُرُوبَنَا	فَأَنْتَ	خَيْرِ
67	أَحْسِنِ	لَنَا	مِنْكَ	الْحِتَامُ	وَنَجِّنَا
68	بِأَشْرَفِ	الرُّسُلِ	الْكَرَامِ	وَبِالْكَرَامِ	الْكَاتِبِينَ

1 Ey duaları kabul eden! Sen yardım edenlerin en hayırlısısın.

2 Bize, sultanımıza zafer ver. Ve bizzat sen onun yardımcısı ol.

3 Ya Rabb, Sana itaat ederiz; itaatkâr, haddimizi bilerek boyun eğeriz.

4 Dua ile kaldırıyoruz avuçlarımızı, boyun bükerek.

5 Ey, dua edenin, (duasının) kabul edilmesini çok isteyenlerin dualarını kabul eden!

6 Dua edenin (dualarının) kabul edilmemesinden, boşa gitmesinden seni tenzîh ederiz. (Hâşâ, Sen böyle yapmazsın.)

7 Zâtının, sıfatların(ın), kitapların(ın), âyetlerin(in) (hakkı için).

8 Ey sesleri işiten! Müslümanların ordularını muzaffer kıl.

9 Ey Rabbim, İsimlerinin (Esmâ'nın) hakkı için, Ey nîmetler veren,

10 Ey gökyüzünü kaldıran! Mü'minlerin askerlerine yardım et.

11 Seçilmiş Mustafa (sav) ve temiz ehl-i beytinin hürmetine,

12 Seçkin sahâbîler hürmetine, kâfirlerin ordularını helâk et.

13 Nebîlerin ve peygamberlerin, ilmiyle âmil âlimlerin hürmetine,

14 Evliyâların ve sâlihlerin hürmetine, müslümanların zaferini çabuklaştır.

15 Ey meleklerin Rabbi, muttakîlerin ve dindarların hürmetine,

16 Tevhid ehlinin askerlerine fazlından zafer ver.

17 Yüce Mustafa (sav)'nın hürmetine, zaferinle ikram et ve nîmetlendir.

18 Beyt-i Haram'ının hürmetine, müslümanların halîfesine zafer ver.

19 Sultanımız Mahmûd'a, mutlu padişahımıza,

20 Onun mutluluğunu devam ettir ve onu koru ey Âlemlerin Rabbi!

21 Yüce Rabbin halîfesine, onun gölgesi bize gölgeliktir.

22 Ey Rabbimiz! Her zaman, bizzat Sen, ona kefil ol.

23 Onun görüşlerini isabetli kıl. Onun düşmanlarının yok edeni ol.

24 Onun sancağına zafer ve feth-i mübîn ver(en ol).

25 Doğru (güçlü) dininin zaferi uğruna kalb-i selîm (samîmî kalp) ile çabaladı.

26 Ey Kerîm Rabbim, güçlü dinin(in) zaferi için,

27 Ey insanların Rabbi, doğru dinin için zafer ile bize yardım et.

28 Kâfirleri, müslümanların üzerine kesinlikle muzaffer kılma.

29 Bize zulmeden, fesat ile tuğyân eden bir kavmi,

30 Dalâlete kulak veren ve bize düşmanlık yaparak savaşan (bir kavmi muzaffer kılma).

31 Onlar anlaşmalarını bozdular ve sözlerinde durmadılar.

32 Rabbim! Onların varlıklarını yok et ve helâk edilenlerden kıl!

33 (Onlara karşı) intikam kılıcını çek. Çünkü onlar alçak bir toplumdur.

34 Onlar dokunulmazlığımızı korumadılar ve isyankârlardan oldular.

35 Onların bayraklarını indir. Ayaklarını sarsıntıya uğrat.

36 Kılıcımızla kes başlarını, şahdamar(lar)ını kes!

37 Bizim elimizden yetim bırak onların çocuklarını. Bizimle yok et erkeklerini.

38 Bizim elimizden kısalt ömürlerini. Mustafa (sav), Tâ-Hâ, el-Emîn hürmetine.

39 Ya Rabb! Onların evlerini harabeye çevir. Ya Rabb! Onların ocaklarını söndür.

40 Bizimle eserlerini yık. Onların tamamını yok et.

41 Bizimle görüşlerini parçalara ayır. Onların kadınlarını bizim için dul kıl (onları bize cariye kıl).

42 Onların yok oluşlarını bizimle hızlandır. Ve onları (yere saçılmış) ölümler haline getir.

43 Ya Rabb! Onların birlikteliklerini yok et! Ya Rabb! Onların ölümünü hızlandır.

44 Ya Rabb! Onların müslümanlar için bir ganîmet kılınmasını hızlandır.

45 Ya Rabb! Onların beraberliklerini dağıt. Ya Rabb! Onların kahrolmasını devam ettir.

46 Ya Rabb! Mü'minler ordusunun kılıncıyla onların kesilmesini hızlandır.

47 Ya Rabb! Yıldırımlarla, yok edici azapla.

48 Yakan-yıkan belâ ile al onların tamamını Rabbim!

49 Onların üzerine azap kamçısı yağdır ve onlara cezayı devam ettir.

50 Onları savaş gününde bizden korktukları için şaşkın kıl.

51 Onları yakmada cömert ol Ya Rabb! Aynı şekilde boğmada da (cömert ol).

52 Ya Rabb! Müslümanların kılıçlarını onların boyunlarında mümkün kıl.

53 Onların plânlarını hemen ardından yokoluşlarına (sebeplere) kıl.

54 Onların geleceklerini helake gidici olarak değiştir.

55 Ey Rabbimiz, Kulların Rabbi, ülkeleri onlardan temizle.

56 Geçmiş asırlarda Âd kavmini helâk ettiğin gibi onları da helâk et.

57 Rabbimiz! Rabbimiz! Mutlulukla nîmetlendir bizi.

58 Dileğimiz olan ile (nîmetlendir). O (dileğimiz) müslümanların zaferidir.

59 Zulüm sahiplerine karşı iman sahiplerine zafer ver.

60 Kâfirlere, düşmanlara, Allahsızlara (inaçsızlara), hüsrana uğrayanlara (karşı).

61 Ey Rabbimiz, Sen Selâm'sın. Salât-u selâm ile cömertlik yap.

62 Nebîlerin ve peygamberlerin sonuncusu olana,

63 İnsanların en hayırlısı Muhammed (sav)'e, saygın ve kerîm ehl-i beytine,

64 Arkadaşlarının büyüğü sahâbelerine, tâbiîne şeref verenlere,

65 Günahlarımızı bağışla. Kusurlarımızı ört.

66 Tasalarımızdan bizi kurtar. Sen merhametlilerin en hayırlısısın.

67 Bizim sonumuzu güzelleştir. Kalabalık (mahşer/kıyamet) gününde bizi kurtar.

68 Yüce peygamberlerin en şereflişinin, Kirâmen-Kâtibîn (meleklerinin) hürmetine.

Halifenin ve ordunun zaferi için gönülden bir yakarış ortaya koyan şair, bir kul olarak Allah karşısındaki konumunu belirterek kasîdesine başlamış, seçilmiş Mustafa (sav) ve temiz ehl-i beyti, nebîler, ve diğer salih insanlarla tevessülde bulunmuştur. Ardından II. Mahmûd'un düşman karşısında zafer kazanmasını istemesiyle konunun ana mihverini açıklamıştır. 36. beyitte âyetten¹⁵⁰ iktibasla (لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ) şahdamarlarını kesmesini istemiştir. Ardından gelen beyitlerde düşmana lanet etmiş ve yine 49. beyitte âyetten¹⁵¹ iktibasla (فَصَبَّ عَلَيْهِمُ رُبُّكَ سَوَّطًا)

¹⁵⁰ Hâkka, 69/46

¹⁵¹ Fecr, 89/13

(عَذَابٍ) azap kamçısını üzerlerine yağdırmasını istemiştir. Savaş denizde cereyan ettiğinden dolayı hem yakma hem de boğma konusunda Allah'tan cömertliğini istemiştir. Bir savaş ve Müslümanların geleceği söz konusu olduğundan dolayı ağır ifadeler içeren kasîde Hz. Peygamber (sav) 'e tevessülle sona ermektedir.

1.2.2. Zühhd ve Tasavvuf

el-Müftî Abdullatîf Fethullah zühhdü ve tasavvufî konuları işleyen şiirlerinde Allah'a yönelip yakarma, günahlardan tövbe, Allah'ı zikretme, kadere rıza gösterip kanaatkâr olma, dünya hayatına tamah etmeme, nefsin ve nefsanî emellerin kötülüğü gibi unsurlara yer vermektedir¹⁵²: [el-Muctes]

1	أَتَيْتُ فِي كُلِّ ذَنْبٍ	وَكُلِّ ذَنْبِي عَظِيمٍ
2	وَعَفَوَ رَبِّي أَرْجُو	فَهُوَ الْعَفْوُ الْكَرِيمُ
3	وَزَادَنِي حُسْنَ ظَنِّي	كَلَامُ رَبِّي الْقَدِيمِ:
4	نَبِيِّ عِبَادِي أَبِي أَنَا	الْعَفْوُ الرَّحِيمِ

1 Bütün günahları işledim. Ve her günahım büyüktür.

2 Ey Rabbim! Affını istiyorum. Çünkü O çok affeden Kerîm'dir.

3 Rabbimin Kelâm-ı Kadîm'i benim hüsn-ü zannımı artırdı.

4 'Kullarıma haber ver, kuşkusuz ben Ğafûr ve Rahîm'im'¹⁵³.

Bir başka şiirde ise secde etmenin, alını yere koymanın, bunu sadece Allah için yapmanın insanı izzet sahibi yapacağını zikreder¹⁵⁴: [es-Serî]

1	أَسْجُدُ وَجُدُ تَحْتَ بَعْرِ الدُّنْيَا	وَعَزَّزْتُ أَحْرَاكَ وَنَيْلَ السُّعُودِ
---	--	---

¹⁵² *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 653. Şiir, s. 611.

¹⁵³ Hicr, 15/49

¹⁵⁴ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 138. Şiir, s. 119.

2 فَإِنَّ فِي جُودِكَ عَزَّ الدُّنْيَى وَعِزُّ أَخْرَاكِ بِفَعْلِ الشُّجُودِ

1 *Secde et ve cömert ol. (Böylece) dünyaların ve âhiretin onurunu, mutluluğa kavuşmayı elde edersin.*

2 *Çünkü senin cömertliğinde dünyaların izzeti vardır. Âhiretinin izzeti ise secde etmededir.*

Secde ve cömertlik gibi iki asıl unsurun âhirette izzet sebebi olduğunu vurgular. Şairin bir çok şiirinde cömertlik konusuna vurgu yapması ayrıca dikkat çekmektedir.

Aşağıdaki şiirde ise Ebu'l-Alâ el-Ma'arri'nin¹⁵⁵ meşhur bir beytinden حَفِّفْ مَا أَظُنُّ أَدِيمَ الْأَرْضِ إِلَّا مِنْ هَذِهِ الْأَجْسَادِ الوطاء 'Yavaş yürü. Bu yeryüzünün cildinin (toprağının) cesetlerden başka bir şey olmadığını zannediyorum' itnab yaparak, şiiri anlam olarak almış ve ayrıntılarıyla ifade etmiştir¹⁵⁶: [eṭ-Ṭavîl]

1 تَدُوسُ شَدِيدَ الدَّوسِ فِي التُّرْبِ وَاطِّعًا وَمِنْكَ بَتِيهِ الْعَجَبِ يَشْمَخُ مَعْطَسُ

2 زُوَيْدَكَ، مَا هَذِي بِتَرِبٍ، وَإِيمًا، جِبَاهُ وَأَجْسَادُ وَعَيْنٌ وَأَرُوسُ!

1 *Sen toprağı güçlü bir şekilde ezerek çiğniyorsun. Senin şiddetli gururun burnunu havaya kaldırıyor.*

2 *Yavaş ol! Bu (bir) toprak değildir. Ancak onlar alınlar, bedenler, gözler ve başlardır.*

Şair tasavvuf başlığında incelenebilecek şiirinde ise duygularını şu şekilde ifade etmektedir. Eski gümrük emîni el-Hacc Ali Ağa el-Mısbâh Beyrut'a geldiğinde şairden önce taştır, ardından tahmis yapmasını ister¹⁵⁷: [Meczû'u'l-Hafif]

¹⁵⁵ Sahbân Halîfât, "Ebu'l-Alâ el-Maarri", *DİA*, İstanbul-1994., XX, 287-291.

¹⁵⁶ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 680. Şiir, s. 631.

¹⁵⁷ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 539. Şiir, s. 467.

1	يا	لَطِيفًا	بِحَلْقِهِ	أَنْتَ	تُعَلِّي	وَتَرْفَعُ
2	أَنْتَ	فَعَالٌ	مَا تَشَاءُ	أَنْتَ	تُعْطِي	وَتَمْنَعُ
3	يا	إِلَهِي	وَسَيِّدِي	مَنْ لَهْ	الدَّهْرِ	أَخْضَعُ
4	قَلِّ	صَبْرِي	وَحِيلِي	دُلِّي	كَيْفَ	أَصْنَعُ

1 Ey yarattıklarına lütfeden (Rabbim)! Sen yüceltir ve yükseltirsin.

2 Sen dilediğini yaparsın. Sen verir ve yasaklarsın (Veren de engelleyen de Sensin).

3 Ey Allah'ım ve Efendim! Zamanın sahibine (Sana) boyun eğiyorum.

4 Sabrım ve çarem azaldı. Nasıl yapacağımı bana göster.

Şair yukarıdaki mukatta'anın birinci beytinin birinci şatırı ile ikinci beytin ikinci şatırını, ikinci beytin birinci şatırı ile üçüncü beytin ikinci şatırını, üçüncü beytin birinci şatırı ile dördüncü beytin ikinci şatırını taşır yapmıştır. Aşağıdaki beyitlerde de aynı mukatta'aya tahmis yapmıştır:

1	إِنَّ	رَبِّي	بِرَفْقِهِ	مَنْ	فَضْلًا	بِرِزْقِهِ
2	كَمْ	أُنَادِي،	وَحَقِّي:	يا	لَطِيفًا	بِحَلْقِهِ
3				أَنْتَ	تُعْطِي	وَتَمْنَعُ
4	أَنْتَ	رَبِّي	وَمُوجِدِي	أَنْتَ	فِي الدَّهْرِ	مَقْصِدِي
5				يا	إِلَهِي	وَسَيِّدِي
6				دُلِّي	كَيْفَ	أَصْنَعُ

1 Kuşkusuz Rabbim rıfkıyla (yumuşaklığıyla) lutuf olarak rızkı karşılıksız verdi.

2 Ne kadar çok (Allah'ın) hakkıyla dua ediyorum (sesleniyorum): Ey yarattıklarına lütfeden (Rabbim)!

3 Sen verir ve yasaklarsın (Veren de engelleyen de Sensin).

4 Sen benim Rabbim, yoktan vâredenimsin. Sen zaman boyunca benim amacımısın.

5 Zaman boyunca tut elimden. Ey Allah'ım ve Efendim!

6 Nasıl yapacağımı bana göster.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah *Dîvân*'ında daha önce geçen bir kasîdesindeki¹⁵⁸ gibi onun bir benzeri şiir yazmış ve cennete şu ifadelerle teşvik etmiştir¹⁵⁹: [eṭ-Ṭavîl]

- 1 أَلَا إِنَّ لِلرَّحْمَنِ رَبِّي رَأْفَةً بِمَا أَوْجَدَ الْجَنَّاتِ فَضْلًا وَنِعْمَةً
- 2 وَطَيِّبَهَا أَهْلًا وَنَفْحًا وَتُرْبَةً أَلَا إِنَّ فِي دَارِ الْمُقَامَةِ غُرْفَةً
- 3 مِنْ الذَّهَبِ الْإَبْرِيذِ وَاللُّؤْلُؤِ الرَّطْبِ
- 4 عَلَى حُسْنِ تَأْلِيفٍ بَدِيعٍ مُشِيدٍ لَهَا قُبَّةٌ مَخْلُوقَةٌ مِنْ زُمْرِدٍ
- 5 لَهَا دَرَجٌ مِنْ فِضَّةٍ ثُمَّ عَسَجَدَ لَهَا بَابٌ يَاقُوتٍ وَبَابٌ زَبْرَجِدِ
- 6 وَبَابٌ عَقِيقٍ لِلزِّيَارَةِ لِلرَّبِّ
- 7 مُرَصَّنَةٌ الْبُنْيَانِ يَنْفَى زَوَالَهُ مُتَمَّمَةٌ التَّشْيِيدِ فِيهَا كَمَالُهُ
- 8 عَلَى حُسْنِ تَكْوِينٍ عَدِيمٍ مِثَالُهُ بَنَاهَا إِلَهُ الْعَرْشِ جَلَّ جَلَالُهُ
- 9 وَكَوَّنَهَا مِنْ نَحْوِ شَرْقٍ إِلَى غَرْبٍ
- 10 فَكُنْ رَجُلًا فِي الدَّهْرِ حَيْرَ خِيَارِهِ تَزَوَّدَ بِالتَّقْوَى لِدَارِ قَرَارِهِ
- 11 وَذِي غُرْفَةٍ رَبِّي بَنَاهَا لِجَارِهِ فَإِنْ رُؤِمْتَ أَنْ تَحْطَى بِهَا فِي جَوَارِهِ
- 12 فَتُبْ تَوْبَةً الْإِخْلَاصِ مِنْ كَدْرِ الدَّنْبِ

¹⁵⁸ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 470. Şiir, s. 396.

¹⁵⁹ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 475. Şiir, s. 404.

- 13 وَدَاوِمٌ عَلَى الْإِخْلَاصِ مَا عِشْتَ وَإِحْرَاصًا وَبَادِرٌ إِلَى التَّقْوَى وَفِيهَا تَقَمَّصًا
- 14 وَغِبَ عَنْكَ مَا نَحْيَا وَثُبُّ وَتَحَلُّصًا وَعَمَّنْ سِوَى مَوْلَاكَ وَإِعْبُدُهُ مُخْلِصًا
- 15 لَهُ الدِّينُ تُحْيِي قَرَّةَ الْعَيْنِ وَالْقَلْبِ
- 16 تَحْرَكُ بِهِ وَاسْكُنْ، تَوَجَّهْ بِهِ وَرَمِّمْ أَحَبَّ بِهِ وَابْغِضْ، كَذَا إِمْدَحْ بِهِ وَرَمِّمْ
- 17 وَصَلِّ بِهِ وَاحْجُجْ، وَأَفْطِرْ بِهِ وَصُمْ وَأَبْصِرْ بِهِ وَاسْمَعْ وَشَمِّمْ وَذُقْ وَفَمِّمْ
- 18 وَتَمِّمْ وَامشِ وَابْطِشْ وَاکْتَسِبْ أَطِيبَ الْكَسْبِ
- 19 تَعَلَّمْ بِهِ وَاعْلَمْ، تَأَمَّلْ بِفِكْرَةٍ تَأَمَّرْ بِهِ وَأُمِّرْ تَذَكَّرُهُ بِعِبْرَةٍ
- 20 تَبَسَّمْ بِهِ وَافْرَحْ، كَذَا إِنْكَ بِعِبْرَةٍ لَعَلَّكَ تَحْطَى بِالنَّعِيمِ وَنَظْرَةٍ
- 21 إِلَى وَجْهِ مَوْلَاكَ الْكَرِيمِ وَبِالْقُرْبِ
- 22 وَتَتَحَفُّ إِحْسَانًا بِخَيْرٍ مُعَجَّلٍ وَتَسْكُنُ فِي الْجَنَاتِ أَرْفَعُ مَنَزِلِ
- 23 وَتَمْنَحُ بِالرِّضْوَانِ أَفْضَلَ مَأْمَلِ وَتَصْحَبُ فِي الْفِرْدَوْسِ أَشْرَفَ مُرْسَلِ
- 24 مُحَمَّدًا الْمَبْعُوثَ لِلْعَجْمِ وَالْعَرَبِ
- 25 أَجَلًا نَبِيًّا قَدْ تَسَامَى مَقَامُهُ عَلَى خُلُقِهِ مَوْلَاهُ أَثْنَى كَلَامُهُ
- 26 فَيَا فَحَرَ مَنْظُومٍ يَكُونُ خِتَامُهُ عَلَيْهِ صَلَاةُ اللَّهِ تَمَّ سَلَامُهُ
- 27 كَذَاكَ عَلَى الْآلِ الْكَرَامِ مَعَ الصَّحْبِ
- 28 بِكُلِّ زَمَانٍ مَا دَامَتِ الْأَرْضُ وَالسَّمَاءُ بِكُلِّ أَوَانٍ مَا هَوَى النَّجْمُ أَوْ سَمَا
- 29 وَوَالِي عَلَيْهِ اللَّهُ ذَاكَ وَتَمَّمَا مَدَى الدَّهْرِ مَا هَبَّتْ نَسِيمَ الصَّبَا وَمَا
- 30 تَبَسَّمْتَ تُغْرِ الرَّوْضِ مِنْ أَدْمَعِ السَّحْبِ

1 Dikkat edin! Kuşkusuz Rabbim Rahmân'ın merhameti vardır. Bu (merhamet) nedeniyle bir nîmet olarak cennetleri yarattı.

2 Onları ehliyle, nîmetiyle, kokusuyla ve toprağıyla güzelleştirdi. Dikkat edin, kuşkusuz âhirette bir oda vardır.

3 (Bu oda) saf altından ve yumuşak incidir.

4 Eşsiz, yüksek bir şekilde inşâ edilmiş ve onun zümrüitten yaratılmış bir kubbesi vardır.

5 Onun gümüştendir, sonra altından bir merdiveni vardır. (Yine onun) yâkuttan ve zebercetten bir kapısı vardır.

6 Rabbi ziyaret etmek için akîkten bir kapısı (vardır).

7 Yok olması mümkün olmayacak bir şekilde binâsı sağlam, inşâsı güçlü ve onda mükemmelliği vardır.

8 Bir benzeri olmayan güzel bir yapıdadır. Onu Arşın İlâhî Celle Celâlühü inşâ etmiştir.

9 Onu doğudan batıya doğru yarattı.

10 Zamanda hayırlıların en hayırlısı bir adam ol. Âhîret hayatı için takvâ ile donan.

11 İşte bu Rabbimin komşusu (yakınları) için inşâ ettiği bir odadır. Şayet O'nun komşuluğunu kazanmak istiyorsan,

12 Günahın kederinden samimi bir şekilde tevbe et.

13 Yaşadığın sürece ihlâsa devam et ve sınıksız sarıl. Takvâyâ hızla yönel ve onu kuşan (bir gömlek gibi giy).

14 Yaşadığın şu şekilden (Allah'tan başkasından) uzak dur, tevbe et ve kurtul. O'na ihlaslı bir şekilde ibadet et.

15 Dini O'na hâlis kılarak, ki sana göz ve kalp aydınlığı verilir.

16 O'nunla (Allah'la) hareket et ve sakinleş. O'nunla yönel ve (O'nunla) iste. O'nunla sev ve (O'nunla) buğzet. Aynı şekilde onunla azarla. (Allah'ın sevdiğini sev, azarladığını azarla.)

17 O'nunla namaz kıl ve O'nunla hacca git. O'nunla iftar et ve oruç tut. O'nunla gör, O'nunla işit, O'nunla kokla O'nunla tadına bak, O'nunla ayakta kal.

18 Uyu, yürü, yakala, en iyi kazancı kazan.

19 O'nunla öğren ve bil. Fikrederek düşün. O'nunla emrolun ve emret. İbret ile O'nu hatırla.

20 O'nunla gülümse ve mutlu ol. Aynı şekilde bir gözyaşı damlası dök. Umulur ki sen cenneti ve Allah'tan bir bakışı kazanırsın.

21 Mevlâ'nın yüzüne (bir bakış) ve (O'na) yakın olmayı (kazanırsın).

22 Sana (acil bir hayırla) iyilik hediye edilecek. Ve sen cennetlerde en yüksek makamda oturursun.

23 Rıdvân cennetinde sana en güzel umut verilir. Ve Firdevs cennetinde en şerefli peygambere arkadaşlık edersin.

24 Acem'e ve Arab'a gönderilen Muhammed (sav)'e.

25 En yüce peygamberin derecesi yükseldi. Mevlâsı onun ahlâkını kelâmıyla (Kur'ân'la) övdü.

26 Sonu Allah'ın salâtı sonra selâmı olan bir şiirin ne övücü vardır ama!

27 Aynı şekilde (Allah'ın salât-u selâmı) kerîm ehline (ehl-i beytine) ve sahâbilerine (olsun).

28 Her zaman yeryüzü ve gökyüzü devam ettikçe (kıyamet kopmadıkça); yıldızın alçalıp yükseldiği her zaman,

29 Zaman boyunca bunu (salât-u selâmı) Allah devam ettirsin ve tamamlasın. Zaman boyunca, Sabâ meltemi estikçe.

30 Bulutların gözyaşlarından (yağmurdan dolayı) bahçelerin (dişlerinin arasındaki) boşluk tebessüm ettikçe (bu salât-u selâm devam etsin).

Şair şiirin 1. ve 9. beyitlerinde görüldüğü üzere cennetin özelliklerini anlatmaktadır. Bu beyitlerle birlikte 10. ve 12. beyitlerde tevbe etmenin gerekliliği üzerinde durmaktadır. 13 ve 15. beyitler arasında ise ilginç bir benzetme yaparak ihlâsın çıplaklıkları örten bir kıyafet gibi kuşanılmasını arzu etmektedir. Ardından gelen beyitlerde ise, ne yaparsan yap ama Allah ile yap diyerek konuyu 21. beyitten itibaren Hz. Peygamber (sav)’e getirmiştir. Hz. Peygamber (sav)’in konu edilmesiyle şair adeta nazımla kelime-i şehâdeti dile getirmektedir. Bir şiirin övücü ancak, sonu Allah’ın salâtı sonra selâmı olabilir diyerek şiiri sona erdirmektedir.

1.2.3. Hikmet ve Öğüt

el-Müftî Abdullatîf Fethullah bazen birkaç beyitlik kısa şiirlerinde bazen de muhtelif şiirlerinin satır aralarında yaşam ve ölümün yanı sıra cömertlik, az konuşma, orta yolu tutma, iyilik ve doğruluk gibi insânî erdemlere dair hikmetli beyitler söylemiştir. Bunun için bazen bir meselden yararlanmış bazen de âyetlerden iktibaslar yapmıştır. Fakirlikle cimriliği karşılaştırdığı şu nutfesi bu örneklerden biridir¹⁶⁰: [el-Basît]

1 الْقَقْرُ حَيْرٌ مِّنَ الشَّحِّ الْمَضِرِّ بِهِ لَيْسَ الشَّحِيحُ بِمَا أَوْلِيهِ مُتَنَفِعًا

2 إِنَّ الشَّحِيحَ لَفِي ضَيْقٍ لَّدَى فَرَجٍ وَلَوْ رَأَى فُرْجَةً ذُو الْفَقْرِ لِاتَّسَعَا

1 Fakirlik, zararlı cimrilikten daha hayırlıdır. Cimri, sahip olduğundan faydalanmaz.

2 Kuşkusuz cimri, refahta bile darlık içindedir. Fakr-u zarûret sahibi ise basit bir açıklık bile görse ferahlar.

Cimri bir kimsenin malının kendine bile bir faydası olmayıp tam aksine zararı vardır. Çünkü sürekli biriktirmeyi ve sahip olduklarını koruma endişesi yaşamayı hayatı kendine zehir etmektedir. İhtiyaç sahibi bir kimse ise hiçbir şeyi

¹⁶⁰ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 104. Şiir, s. 103.*

küçük görmeden infâk yolunu tercih eder. Sanki bu şiir anlam olarak ‘yarım hurma ile bile olsa cehennemden korunmaya bakın’ hadîs-i şerîfinden anlam olarak iktibâs edilmiştir.

Cehalet ve bilgelik üzerinde çok duran şair, ilmin insana neler kattığı ile ilgili beyitte aradaki farkı, ilmin getirdiği mesuliyeti şöyle ifade etmektedir¹⁶¹: [el-Basî]]

1 الْجَاهِلُ عُذْرٌ وَلَيْسَ الْعِلْمُ مَعْدِرَةً وَإِنَّ ذَا الْأَمْرِ بَيْنَ النَّاسِ مَشْهُورٌ

2 فَالْعَالِمُ النَّدْبُ لَمْ تَنْفَعُهُ مَعْدِرَةٌ وَالْجَاهِلُ الْعَمْرُ بَيْنَ النَّاسِ مَعْدُورٌ

1 Cehalet bir özürdür. İlim ise bir mazeret değildir. İşte bu durum, insanlar arasında meşhurdur.

2 (İnsanların arasında bulunan) görevli âlime, bir mazeret fayda vermez. (Bir mazeret öne sürse kabul edilmez. İnsanlar ondan daima faydalanmak isterler.) Toy cahilin ise mazereti kabul edilir.

Cehaletten daha büyük bir mazeretin olmaması ilginçtir. Yine aynı temayı işleyen başka bir şiirinde düşüncelerini şöyle aktarır¹⁶²: [es-Serî]]

1 إِجَابَةُ الْجَاهِلِ مَذْمُومَةٌ إِنَّ سَكُوتَ الْمَرْءِ أَمْرٌ حَسَنٌ

2 أَقُولُ لَوْ كَلَّمَنِي جَاهِلٌ نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ

1 Cahile cevap vermek yerilmiştir. Kuşkusuz bir kimsenin susması iyi bir iştir.

2 Bir cahil benimle konuştuğunda ona şöyle diyorum: ‘Ben Rahmân’a susmayı adadım (konuşmayacağım).’

¹⁶¹ Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah, I, 108. Şiir, s. 105.

¹⁶² Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah, I, 263. Şiir, s. 206.

Birinci beyitte Furkan sûresinin 63. âyetinden iktibasla (وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ)
“Rahmân’ın kulları, yeryüzünde
vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman ‘selâm’
der (geçer)ler” âyetini hatırlatırken, ikinci beytin ikinci şatırında Meryem sûresinin
26. âyetinden iktibasla (فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا)
“De ki:
Şüphesiz ben Rahmân’a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile
konuşmayacağım” demektedir.

İki yüzlü olmanın ne demek olduğunu şu nutfe ile anlatır¹⁶³: [eṭ-Ṭavîl]

- 1 وَكُنْ رَجُلًا فِي النَّاسِ بَاطِنُهُ يُرَى كَظَاهِرِهِ حَتَّى تُعَدَّ نَبِيهَا
2 وَإِنْ تَخْتَلَفَ فِي ذَاكَ كُنْتَ مُنَافِقًا وَإِنَّ أَحَا الْوَجْهَيْنِ لَيْسَ وَجِيهَا

1 İnsanlar arasında seçkin biri kabul edilmen için, içi-dışı aynı görünen bir adam ol.

2 Eğer bundan farklı bir adam olursan, münâfik olursun. Kuşkusuz ikiyüzlü olan kıymetli değildir.

Konuşmanın da bir amel olduğundan hareketle az konuşmanın bir erdem olduğunu bizlere hatırlatan şair bunu farklı farklı şiirlerinde şöyle ifade etmektedir¹⁶⁴: [el-Basîṭ]

- 1 النُّطْقُ فَحٌّ وَقَلَّ النَّفْعُ فِيهِ لَنَا وَالصَّمْتُ فِيهِ كَمَالُ الْعَقْلِ وَالْأَدَبِ
2 فَإِنْ يَكُ النُّطْقُ ثَوْبًا حِيكَ مِنْ وَرَقٍ فَالصَّمْتُ عِنْدِي ثَوْبٌ حِيكَ مِنْ ذَهَبٍ

1 Konuşma bir tuzaktır. Onun bize faydası azdır. Susma ise aklın ve edebın kemâl noktasıdır.

¹⁶³ Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 310. Şiir, s. 267.

¹⁶⁴ Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 106. Şiir, s. 104.

2 Eğer konuşma kağıttan dokunmuş bir elbise olsa, kanaatimce susmak altından dokunmuş bir elbisedir.

Mesel olarak kullanılan “söz gümüşse sukût altındır”ın (إِذَا كَانَ الْكَلَامُ مِنْ) (فِضَّةٌ وَالسُّكُوتُ مِنْ ذَهَبٍ) şiirsel bir dille ifadesi olan bu beyit farklı şiirlerinde de karşımıza çıkmaktadır¹⁶⁵: [eṭ-Ṭavîl]

- 1 رَأَيْتُ الْبَلَايَا قَدْ أُنِيطَتْ بِمَنْطِقٍ فَإِنْ رُمْتَ أَنْ تَنْجُو فَكُنْ خَيْرَ صَامِتٍ
2 فَكَمْ حَكَمُوا بِالْقَتْلِ فِي نُطْقِ نَاطِقٍ وَمَا نَسَبُوا فِي الشَّرْعِ حُكْمًا لِسَاكِتٍ

1 Belâların konuşmakla bağlantılı olduğunu gördüm. (Bundan) kurtulmak istersen, en hayırlı susan ol.

2 Nice konuşan kimseye, konuşmasından dolayı ölüm cezası verilmiştir. Şeriatta, susan kimseye ise herhangi bir hüküm nisbet edilmemiştir (verilmemiştir).

Kurtuluş susmaktır. Bir önceki şiirde anlatılan tema ile bire bir benzerlik gösteren bu şiir, susanın asla cezalandırılmayacağını anlatmaktadır.

Kitaplar konusunda söylenen mukatta‘a tarzındaki bir başka şiirde ise her kitap sahibi kimsenin alim sayılmayacağını bir meselden hareketle şu sözlerle dile getirilir¹⁶⁶: [eṭ-Ṭavîl]

- 1 يَقُولُونَ: إِنَّ الْكُتُبَ عِنْدَكَ جَمَّةٌ فَمَا لَكَ فِي الْعِرْفَانِ شَخْصٌ يَمِثَالُ
2 فَقُلْتُ: جَمَارُ الْكُتُبِ مِثْلِي بِحَمْلِهَا وَرُبَّ سِلَاحٍ عِنْدَ مَنْ لَا يُقَاتِلُ

1 ‘Senin çok kitabın var’ diyorlar. ‘İrfan olarak senin gibi bir kişi yok.’

2 Ben (de onlara) dedim ki: ‘Kitapları (taşıyan) merkep de yüküyle (beraber aynen) benim gibi. Savaşmadığı halde, yanında silah bulunan nice kimseler vardır.

¹⁶⁵ Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah, I, 228. Şiir, s. 187.

¹⁶⁶ Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah, I, 111. Şiir, s. 106.

Mesel olarak kullanılan (وَرُبَّ سِلَاحٍ عِنْدَ مَنْ لَا يُقَاتِلُ) “Savaşmadığı halde yanında silah bulunduran ne kadar çok insan vardır”ın şiirsel bir dille anlatan bu beyit her kütüphane sahibinin de alim olamayacağını dile getirmektedir.

Şiirlerinde insânî erdemlere dair hikmetli beyitler de söyleyen el-Müftî Abdullatîf Fethullah aşağıdaki beyitte bir kişiye nasihat ederken abartmanın ve başkalarının yanında verilen nasihatın gereksiz bir davranış olduğunu ve bu tür verilen bir nasihatın amacına ulaşamayacağını belirterek bunu kınamaktadır¹⁶⁷: [el-Basî]t]

1 إِذَا نَصَحْتَ إِمْرًا فَاحْرَصْ عَلَى حُسْنِ وَلَا تُبَالِغْ فِي الْإِفْرَاطِ تَضْيِيعُ
2 وَأَنْصَحُهُ فِي خَلْوَةٍ إِنْ زُمْتَ مَنَفَعَةً بِالنُّصْحِ، فَالنُّصْحُ بَيْنَ النَّاسِ تَقْرِيعُ

1 Bir kimseye nasihat ettiğinde güzel olmasına dikkat et. Abartma! Abartmada kayıp vardır.

2 Nasihat ile fayda vermek istersen, bu nasihati (o) yalnızken yap! İnsanlar arasında öğüt vermek, azatlamaktır (nasihat değil)!

Şair bu mukatta‘asında insânî ilişkilerde gözetilmesi gereken bir özelliği anlatmaktadır. Doğru şeyin doğru zaman ve mekanda yapılması, o şeyin doğruluğunu güzelleştirir ve artırır.

Sonuç olarak şairin hikmet temalı şiirlerinde kullandığı üslubu, diğer dîni konuları işlediği şiirlerindeki üsluptan farklı yapıda olduğu gözlenmektedir. Bu farklılık diğer dîni şiirlerdeki duygu yüklü ifadeler yerine hikmet şiirlerinde daha didaktik bir üslubun tercih edilmesidir. Zîra şairin hikmet şiirleri adeta tecrübeli bir kimsenin gençlere tecrübelerini aktarmasını andıran bir üslupla söylenmekte, zühd ve tasavvufî konulara dair söylediği şiirlerindeki duygu dolu üslup yerine daha net ve şairin kendine güveninin hissedildiği bir anlatım izlenmektedir.

¹⁶⁷ Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 162. Şiir, s. 151.

1.3. GAZEL

Sözlükte غزل kelimesinden isim olan *gazel*, delikanlıların genç kızlarla sohbet etmesi¹⁶⁸, kadınlarla konuşmak ve onlarla şakalaşmak¹⁶⁹, yine kadınlarla konuşmak ve onlarla ilişki kurmak¹⁷⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Aynı kökten olan التَّغَزُّلُ kelimesi de delikanlıların aşk hakkında sohbet etmeleri anlamında kullanılmaktadır¹⁷¹. “Bir edebiyat terimi olarak *gazel*, ana teması sevgi ve aşk olup esasında sevgilinin anlatıldığı, maddî ve mânevî güzelliklerinin nitelendiği, ayrılık ve aşk acısının konu edildiği ve genellikle coşkulu bir dil kullanılan şiir türüdür”¹⁷². Kaynaklarda bu tür için *gazel* isminden farklı olarak *nesîb*, *teşbîb* ve *teğazzül* isimlerinin de kullanıldığı görülmektedir. İbn Raşîk gibi kimi edebiyatçılar bu kavramların gazel kelimesinden farklı anlamlara geldiğini ve gazelle aynı anlamda kullanılmasının yanlış olduğunu savunsa da¹⁷³ genel kabul gören görüş bu isimlendirmelerin gazel kavramıyla eş anlamlı olduğudur¹⁷⁴.

Kökü Cahiliye dönemine kadar uzanan gazel şiirleri, Arap edebiyatının her döneminde sıkça rastlanılan başlıca şiir türlerinden biridir¹⁷⁵. İlk dönem gazel şiirinde, şairin sevgiliye duyduğu aşkı ve sevgilisinin onu terk etmesi sebebiyle çektiği acılar, sevgiliden geriye kalan kalıntıların (atıl) ve hatıraların başında şairin gözyaşı dökerek hüznünü anlatması, sevgilinin bedensel güzelliğinin tasviri,

¹⁶⁸ el-Halîl, *Kitâbu'l-‘Ayn*, s. 608.

¹⁶⁹ İbn Dureyd Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdi, *Cemheratu'l-Luğa*, Dâru'l-‘İlim li'l-Melâyîn, thk. Remzî Munîr Be‘albekkî, Beyrût-1987, II, 819.

¹⁷⁰ Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tacu'l-Luğa ve Şihâhi'l-‘Arabiyye Muratteb Tertîbiyyen Elitbâiyyen*, thk. Halil Me‘mûn Şihâ, Dâru'l-Ma‘rife, Beyrût-1428/2007, 2. bs., s. 774; el-Fîruzâbâdî Mecduddîn Muhammed b. Ya‘kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhtâ*, thk. Halil Me‘mûn Şihâ, 3. bs., Dâru'l-Ma‘rife, Beyrût-1429/2008, s. 947.

¹⁷¹ İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğa*, II, 819.

¹⁷² Mücahit Küçüksarı, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri*, Çizgi Kitabevi Yay., Konya-2017, s. 56-57.

¹⁷³ bkz. İbn Raşîk el-‘Kayravânî, *el-‘Umde*, II, 116-128.

¹⁷⁴ bkz. Kudâme b. Ca‘fer, *Naşdu’s-Şi‘r*, s. 134; Sâmî ed-Dehhân, *el-Gazel munzu Neş‘etihî hattâ Şadri’d-Devle el-‘Abbâsiyye*, Dâru'l-Ma‘rife, Kâhire-1954, I, 12; Hassân Ebu Rahhâb, *el-Gazel ‘inde'l-‘Arab*, Matba‘atu Mısır, Kâhire-1947, s. 9.

¹⁷⁵ Cebbûr ‘Abdunnûr, *el-Mu‘cemu'l-Edebî*, 2. bs., Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyîn, Beyrut-1984, s. 186.

sevgilinin güzelliğini tamamlayan tabiat ve içki meclislerinin betimlenmesi gibi unsurlar yer alır. Bu dönem şiirlerinde bahsi geçen unsurlar, gazel temasına ayrılmış müstakil şiirler yerine genellikle medih ya da fahr gibi farklı amaçlar için söylenmiş şiirlerin mukaddime bölümünde yer verilmektedir¹⁷⁶.

Emevîler döneminde siyaset, kültür ve medeniyette yaşanan gelişmelerle ekonomik düzey bakımından hayatın daha kolay ve rahat hale gelmesi şiiri ve şairleri etkilemiş, özellikle gazel türünün daha da gelişmesini sağlamıştır¹⁷⁷. Geleneksel yapıdaki Cahiliye gazeline benzer şiirlerin yanı sıra, bu dönemde gazel şiiri söyleyen Ömer b. Ebî Rebî'a (93/711)¹⁷⁸ ve el-Ahvaş el-Enşâri (105/723)¹⁷⁹ gibi şairlerin öncülük ettiği ve Cahiliye gazeline görülmeyen yeni anlamların kullanıldığı, sevgilinin vücut güzelliğinin daha cüretkâr ifadelerle tasvir edildiği bir gazel şiiri şekillenmiştir. Kaynaklarda bu tür gazel şiiri, *hissî gazel*, *sarih gazel* ve Ömer b. Ebî Rebî'a'ya nisbet edilerek *'umerî gazel* şeklinde isimlendirilmiştir¹⁸⁰. İslam dininin getirdiği ahlak anlayışının etkileriyle yine bu dönemde klasik Cahiliye gazeline ve sarih gazelden farklı bir gazel türü daha ortaya çıkmıştır. İslamiyet'in fuhşu haram kılmakla birlikte fuhşa özendirilen ifade ve davranışları da yasaklaması sonucu, Sirâcuddîn Muhammed'in deyimiyle *"İslam dini gazel şiirini ve gazel şairlerini terbiye etmiş"*¹⁸¹ ve bazı şairler gazel şiirindeki sevgilinin vücut güzelliğinin tasvir edildiği somut anlatımı terk ederek söyledikleri gazelerde soyut mânâlara yönelmişler, tasvirlerinde sevgilinin manevî özelliklerini anlatmışlardır. *'Uzî gazel* ya da *'afif gazel* olarak isimlendirilen bu tür gazel şiirinde şair, sevgiliye dair kalbinin hislerini, gönlündeki sevda yangınını, sevgiliye duyduğu özlem ve hasreti dile getirir. 'Afif gazelde, ihtiras ve tutku değil, temiz ve saf bir aşk ve

¹⁷⁶ Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Câhilî*, s. 212-214. Mukaddime bölümünde yer alan gazel örnekleri için bkz. Muhammed Rislân Tahhân, *Şerhu'l-Mu'allakâti'l-'Aşr li'Z-Zevzenî ve't-Tebrîzî*, Dâru Muhrât li'l-'Ulûm, Humus-1428/2008, s. 21, 62, 93.

¹⁷⁷ Şevki Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-İslâmî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire-1976, 7. bs., s. 169-214.

¹⁷⁸ Ömer b. Ebî Rebî'a'nın biyografisi için bkz. Ebu'l-Ferec Ali b. el-Huseyn el-İşfehânî, *el-Eğânî*, thk. İhsân 'Abbâs, 3. bs., Dâru Sâdır, Beyrut-1429/2008, I, 62.

¹⁷⁹ el-Ahvaş'ın biyografisi için bkz. el-İşfehânî, *el-Eğânî*, IV, 161.

¹⁸⁰ Sirâcuddîn Muhammed, *el-Gazel fi's-Şi'ri'l-'Arabî*, *Mevsû'atu Ravâi'is-Şi'ri'l-'Arabî*, Dâru'r-Râtib el-Câmî'iyye, Beyrut-ty., IV, 20.

¹⁸¹ Sirâcuddîn Muhammed, *el-Gazel fi's-Şi'ri'l-'Arabî*, IV, 19.

maşuka duyulan özlemle birlikte ayrılık temaları konu edilir. Bu tür gazelerde sevgilinin göze hitap eden güzelliği ve vücut özelliklerini tasvir etmek yerine, sevgilinin şairden kaçıp uzak durmasından, örtünüp gizlenmeye çalışmasından bahsedilir. Bu anlatımla, kendisine ulaşlamayan iffetli bir maşuk modeli ve bu maşuka tertemiz bir hissiyatla bağlı olan bir âşık modeli tasvir edilir. Bu bağlamda ‘afif gazel diğer gazel türlerinden tamamen farklı özelliktedir. Bu tür gazel şiirinde Cahiliye gazelinde ve hissî gazelde işlenen aşk ve sevgi temasından daha yüce, daha saf bir aşk söz konusudur¹⁸².

‘Abbâsî dönemi gazel şiirinde, önceki dönemlerde söylenmiş gazel şiirleri hakkında yukarıda açıklanan türleriyle tevarüs eden şiir yapısı korunmakla beraber bir takım yeni unsurlar ortaya çıkmıştır. Bu yeni unsurlar arasında en dikkat çekici olanları, hür olmayan cariyelerin ve mevâlîlerin statü olarak kendilerinden üstün olan hür kadınlar gibi bu dönem gazel şiirinde konu edilmesi ve buna ek olarak erkeklerin özelliklerinin betimlendiği *gulâmiyyat*, *el-gazel bi’l-muzekker* ve *et-tegazzul bi’r-ricâl* şeklinde isimlendirilen gazel şiirlerinin söylenmesidir¹⁸³. Sonraki dönemlerde ve Osmanlı döneminde yaşamış Arap şairleri ise, gazel şiirinde yukarıda bahsi geçen tüm gelişim ve değişimleri dikkate alarak şiirlerini şekillendirmişlerdir. Bu bakımdan, aşağıda el-Müftû Abdullatîf Fethullah’ın gazel şiirine örnek olarak zikredilen şiirlerinde de görüleceği üzere, Osmanlı dönemi gazel şiirinde, gerek Cahiliye dönemi klasik gazel şiiri, gerek sarîh gazel, ‘afif gazel ve hatta ğulâmiyyat türü olsun gazel şiirinin her türünden unsurlarla karşılaşmak mümkündür¹⁸⁴.

el-Müftû Abdullatîf Fethullah’ın müstakil gazel şiirleri, yukarıda da bahsi geçtiği üzere hissî, ‘afif ve gulâmiyyât olmak üzere üç gruptan oluşmaktadır. Bu başlıkta önce şairin hissî gazellerinden örneklere yer verilmiş, daha sonra da şairin

¹⁸² Hassân Ebu Raḥḥâb, *el-Ġazel ‘inde’l-‘Arab*, s. 167-171; Şevki Ḍayf, *el-‘Aşru’l-İslâmî*, s. 359-364; Sirâcuddîn Muhammed, *el-Ġazel fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabî*, IV, 19-20.

¹⁸³ Şevki Ḍayf, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî el-‘Aşru’l-‘Abbâsî el-Evvel*, 12. bs., Dâru’l-Ma’ârif, Kâhire-1993, s. 176-178.

¹⁸⁴ bkz. Bekrî Şeyḥ Emîn, *Mutâla‘ât fi’ş-Şi’ri’l-Memlûkî ve’l-Osmânî*, Dâru’ş-Şurûḳ, Beyrut-1392/1972, s. 117-127.

‘afif gazelleri ele alınmıştır. el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın söylediği gulâmiyyât şiirleri ise beyit sayısının azlığı sebebiyle özel olarak değerlendirmeye alınmamış, *Hissî Gazelleri* başlığı altında ilgili şiirlerden bir örnek verilerek açıklanmıştır.

1.3.1. Hissî Gazelleri

Şairin hissî gazelleri hakkında ilk söylenmesi gereken husus, bu tür şiirlerinde her ne kadar sevgilinin fiziksel güzelliğinden bahsetse de kullandığı ifadelerde aşırıya kaçmamasıdır. Şair sevgilinin yüzü, kokusu, bakışları ve gözleri, boyu, saçları gibi fiziksel özelliklerine dair yaptığı betimlemelerinde fâhiş tasvirlerden kaçınmakta, kimi yerlerde dînî terimleri ve tecvid ıstılahlarını bile kullanmaktadır. Sevgilinin özelliklerini tasvir ederken tabiat tasvirine ve içki meclislerine de yer vermektedir. Kullandığı lafızlarında coşkulu bir anlatımla beraber kolay anlaşılabilir akıcı bir üslup kullanmaktadır. Yaptığı tasvirlerdeki coşkulu üslubu bu şiirlerle ‘afif gazeller arasındaki en önemli ayrımdır. Şair hissî gazellerinde coşkulu bir üslupla daha çok vuslat ve sevgiliyle birlikte vakit geçirmekten bahsedip ayrılık ve aşk acısı temalarına çok az değinirken, bir sonraki başlıkta değerlendirileceği üzere ‘afif gazellerde daha çok ayrılık teması üzerinde durmaktadır. Aşağıdaki şiir, şairin hissî gazellerindeki anlatımları içermesi bakımından güzel bir örnektir¹⁸⁵: [Basît]

1 بِالرَّوْحِ خَالَ تَبَدَّى وَسَطَ جَبْهَتِهِ بِجُوبِهِ قَلْبٌ مُضْنَاهُ لَقَدْ شُغِفَا

2 كَأَنَّهُ نُقْطَةٌ مِنْ عَنَبٍ سَكَبَتْ وَسَطَ الْهِلَالِ فَرَادَتْ حُسْنَهُ شَرَفَا

1 Alnının ortasında beliren bene ruhum fedâ olsun. Yorgun düşenin kalbi, ona olan onulmaz aşkından dolayı yorgun düştü.

2 Sanki (o ben) hilâlin ortasına düşen amberden damlayan bir damla ve onun güzelliğini, şerefini artırdı.

¹⁸⁵ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 3. Şiir, s. 44.

Şair, klasik Arap şiirinin temalarını kullanarak vücuttaki beni güzel kokuya benzetererek onda büyüleyici bir etkinin olduğunu söylemektedir. Öyle ki ondaki güzelliğin etkisinin kalbi yoracak kadar fazla olduğunu belirtmektedir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah, Emevî döneminin ünlü gazel şairi olan Ebu'l-Hattâb (Ebû Hafs) Ömer b. Abdillâh b. Ebî Rebî'a b. el-Mugîre el-Kureşî el-Mahzûmî (ö. 93/711-12)'nin الرائية الكبرى şiirini¹⁸⁶ özetleyerek hikaye uslûbuyla yazdığı şiir de şöyledir¹⁸⁷: [el-Basît]

1	زَارَتْ بَلِيلٍ شَدِيدِ الْعَيْمِ، مُظْلِمُهُ	فِي أَوَّلِ الشَّهْرِ، لَا نَجْمٌ وَلَا قَمَرٌ
2	أَرَادَتْ السَّتْرَ لَا يَدْرِي بِنَا أَحَدٌ	فَالْكُونُ مِنْ حُسْنِهَا قَدْ ضَاءَ يَزْدَهُرُ
3	فَشَامَتِ النَّاسُ هَذَا الضُّوْءَ فَانْتَبَهُوا	ظَنُّوا النَّهَارَ بَدَا فَاهْتَاجَتِ الْفِكْرُ
4	فَأَدْرَكُوا الْحَالَ لَا تَخْفَى حَقِيقَتُهُ،	فَمَا اسْتَتَرْنَا وَلَكِنْ قَدْ فَشَا الْحَبْرُ

1 Ayın başında, çok bulutlu, hiçbir yıldız ve ayın olmadığı, çok karanlık bir gecede beni ziyaret etti.

2 Beni hiç kimse görmesin diye gizlenmeyi istedi. Fakat kâinat onun güzelliğinden dolayı ışıdı ve aydınlandı.

3 İnsanlar bu ışığı gördüler ve dikkat kesildiler. Zannettiler ki gündüz başladı ve fikirler heyecan yaptı. (İnsanlar ansızın meydana çıkan bu ışıktan dolayı, gündüz mü oldu? diye, bu olağandışıktan heyecanlandılar.)

¹⁸⁶ Ömer b. Ebî Rebî'a'nın biyografisi için bkz. Ebu'l-Ferec Ali b. el-Huseyn el-İşfehânî, *el-Eğânî*, I, 62., Ömer b. Ebû Rebî'a'nın şiirleri, I. (VII.) yüzyılda Mekke ve Medine'de mensubu bulunduğu aristokrat tabakanın, varlıklı Arap kadınlarının hayatını ve kadın-erkek ilişkilerini gerçekçi biçimde dile getirir. Onun hayatında ve şiirlerinde siyasetin hiç yer almaması, gazellerine kadınları konu edinirken bunu karşı tarafı öfkelenme veya oç alma amacıyla yapmaması şiirlerinin gerçek hayatın yansıması olarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Ömer b. Ebû Rebî'a, klasik kasidenin giriş bölümü (nesib, teşbib) niteliğinde kalmış olan gazele müstakil bir şiir hüviyeti kazandıran ilk şairlerden biridir. bkz. Rahmi Er, "Ömer b. Ebû Rebî'a", *DİA*, İstanbul-2007., XXXIV, 56-57., Ebu'l-Hasen Cemaluddin Ali b. Yusuf b. İbrâhim İbnu'l-Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât 'ala Enbâhi'n-Nuḥât*, el-Mektebetu'l-'Unşuriyye, Beyrut-1424. II/325, ez-Zirikli, *el-A'âm*, V/52.

¹⁸⁷ *Divânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 699. Şiir, s. 638.

4 Bu durumun, hakîkati gizlenemeyecek bir durum olduğunu anladılar. Biz gizlemedik ama haber ifşâ oldu.

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere ziyaretten hiç kimsenin haberi olmaması için çok karanlık bir gecede yapılmış olmasına rağmen, onun güzelliğinden dolayı bütün kâinatı bir güzelliğin ve ışığın kapladığını, ortamı gündüze çevirdiğini ve insanların dikkatini çektiğini belirtmektedir. Sevginin de asla gizlenme imkanının olmadığı ifade edilmektedir. Aynı temalarla işlenen aşağıdaki şiir konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır¹⁸⁸: [Basît]

1 جَاءَتْ بَلِيلٍ طَوِيلٍ وَهِيَ زَائِرَةٌ فِيهِ الرَّقِيبُ نَأَى عَنَّا وَقَدْ غَابَا

2 وَقَدْ سَهَرْنَا عَلَى صَفْوٍ بِلَا كَدَرٍ نَلْهُو وَنَلْعَبُ أَنْوَاعًا وَأَبْوَابَا

3 وَرَامَتِ السَّيْرَ قَبْلَ الصَّبْحِ يَسْبِقُهَا فَشِمْتُ مِمَّا فَعَلْنَا اللَّيْلَ قَدْ شَابَا

1 Uzun bir gecede, ziyaret etmek üzere geldi. Bu gecede gözetleyici bizden uzaklaştı ve gözden kayboldu.

2 Biz safâ içinde kadersiz bir şekilde, türlü türlü oyun ve eğlencelerle sabahladık.

3 Sabah henüz olmadan gitmek istedi. Gecenin yaptıklarımızdan dolayı ihtiyarladığını gördüm.

Yukarıdaki şiirle aynı temada olan bu beyitlerde ise şair, gece ihtiyarladığında nasıl gündüze dönüşürse, sevgiliyle olan beraberlikten dolayı gecenin de gündüz gibi aydınlandığını belirtmektedir.

Tecvid ilminden etkilenmenin ve onun terimlerinin kullanıldığı aşağıdaki şiirde ise şair şöyle demektedir¹⁸⁹: [Tavîl]

1 لَقَدْ زَارَنِي لَيْلًا فَكُفْتُ ضَمَمَتُهُ فَقَدْ صَارَ جِسْمَانَا كَجِسْمِ تَجَسَّدَا

¹⁸⁸ Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah, II, 704. Şiir, s. 639.

¹⁸⁹ Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah, II, 1031. Şiir, s. 809

2 وَلَا عَجَبَ أَنَّا كَحَرْفَيْنِ أُدْغِمَا فَصَارَا لَدَى الْإِدْغَامِ حَرْفًا مُشَدَّدًا

1 Geceleyin beni ziyaret etti. Ayağa kalktım ve onu kucakladım. İkimizin vücudu tek bir vücut gibi oldu.

2 Bunda şaşılacak bir şey yok. Kuşkusuz biz idğâm edilmiş iki harf gibiyiz. Ve bu iki harf, idğâmda şeddeli (şiddetli) bir harf gibi oldu.

Sevgili ile kucaklaşmadaki beraberliği idğama benzeterek sevginin şiddetini şeddeli bir harfin etkileyciliği ile anlatmıştır. Tecvidde idğam, aynı cinsten harfleri birbirine katarak okumaktır.

el-Müftü Abdullatîf Fethullah müftü olduğundan dolayı, aynı zamanda dostu olan es-Seyyid İbrahim fetva makamı olarak gördüğü kendisine şiir şeklinde bir fetva sormuştur¹⁹⁰: [Meczûu'l-Kâmil]

1 أَفْتِنَا يَا لَوْذَعِيًّا مَا جَدَّا فِتْوَى مَهْمَمَّةَ:

2 هَلْ لِمَنْ أَبْصَرَ وَرَدًّا بَرِيَاضَ أَنْ يَشْمَمَهُ؟

3 وَلَمَنْ هَامَ اشْتِيَاقًا بَغْزَالَ أَنْ يَضْمَمَهُ؟

1 Ey onurlu ve keskin zekâlt! Bize önemli bir fetva ver.

2 Bahçedeki güllere bakan kimsenin, onu (gülleri) koklamaya hakkı var mı?

3 Bir ceylana olan özleminden dolayı, deli dîvâne olan kimsenin onu (ceylanı) kucaklamaya hakkı var mı?

Şâir de bu soruya karşılık, aynı vezin ve kâfiyede, yine fetva üslubuyla şöyle cevap vermektedir¹⁹¹: [Meczûu'l-Kâmil]

1 أَحْمَدُ اللَّهُ إِلَهِي مَنْ حَبَانَا حَيْرَ نِعْمَةً

2 نِعْمَةَ الْإِسْلَامِ دِينًا نَحْنُ فِيهَا حَيْرَ أُمَّةَ

¹⁹⁰ Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, II, 1186. Şiir, s. 913

¹⁹¹ Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, II, 1186. Şiir, s. 913

3	وَصَلَاتِي وَسَلَامِي	لِنَبِيِّ جَاءَ رَحْمَةً
4	مَنْ مَحَا نُورَ هُدَاهُ	مِنْ ضَلَالٍ كُلِّ ظَلَمَهُ
5	أَيُّهَا السَّائِلُ مِنِّي	طَالِبًا فَتَوَى مُهَمَّهُ
6	فَلِرَاءِ وَرَدِ رَوْضِ	قَدْ أَبَاحَ الشَّرْعُ شَمَّهُ
7	وَلِرَاءِ وَرَدِ حَدِّ	لَوْ حَلَالًا أَنْ يَشَمَّهُ
8	وَلِمَنْ هَامَ بِطَبِي	إِنْ حَلَالًا أَنْ يَضَمَّهُ
9	إِنَّ هَذَا شَرْعُ طَهْ	فَهُوَ حَقٌّ وَهُوَ حِكْمَهُ
10	وَلِأَهْلِ الْعِشْقِ شَرْعِ	يَعْلَمُ الْوَلْهَانَ حُكْمَهُ
11	إِنَّ هَذَا الْقَدْرَ كَافٍ	لَكَ فِي هَدْيِ الْمُهَمَّهُ

1 Bize en hayırlı nîmetleri karşılıksız veren İlahım Allah'a hamdolsun.

2 Din olarak, onda en hayırlı ümmet olduğumuz İslâm nîmetini,

3 Salât-u selâmum rahmet olarak gelen peygambere,

4 Hidayet nûruyla dalâletin tüm karanlık(lar)ını silen peygambere(dir).

5 Ey benden önemli bir fetva isteyen kimse!

6 Şeriat, bahçenin (bir) gülünü gören kimseye onu koklamayı da mubah kılmıştır.

7 Bir yanak gülünü gören kimseye ise, eğer helâl (nikahlı) ise, kucaklaması da (helâldir).

8 Ceylan için deli divâne olan kimseye ise, eğer helâl (nikahlı) ise, kucaklaması da (helâl)dir.

9 Şüphesiz o, Tâ-Hâ (Muhammed sav)'ın şeriatıdır. Çünkü o (onun) hakkıdır ve onun hikmetidir.

10 *Aşk ehlinin (de) bir şeriati vardır. Kara sevdalı onun hükmünü bilir.*

11 *Bu önemli konuda bu kadar (fetva) sana yeterlidir.*

Sorulan soruda yanağı kırmızı renginden dolayı güle, ceylanı ise sekerek gitmesi ve ürkek olması sebebiyle kadına benzeterek açıkça sormuyor. Şair de verdiği cevapta klasik bir fetva üslubu olarak önce hamdele ve salvele ile şiire başlayarak gülü, hakikî anlamda ise helâl, mecâzî anlamda ise nikah olarak helâl diye nitelendirmektedir. Fetva istenilen soru açık sorulmayınca verilen cevap da açık olmamaktadır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın gazellerinden farklı bir örnek olarak bu başlıkta değerlendirilecek son şiiri gulâmiyyât temalı aşağıda verilen şiir olacaktır. **el-gazel bi'l-muzekker** ya da diğer adıyla **gulâmiyyât**, genel anlamda gazel türünün bütün özellikleriyle aynı yapıdadır. Bu gazel türünde de şair aşktan, aşkın kendisini yakıp kavurduğundan, sevgiliden ve sevgilinin fiziksel güzelliklerinden bahseder. Ancak burada mâşuk ve güzelliği tasvir edilen obje bir kadın değil de erkektir. 'Abbâsî döneminde ortaya çıkan bu gazel türü, Hassân Ebu Raḥḥâb'a göre Arapların İran'la olan ilişkileri sonucu Arap toplumuna yerleşmiş bir edebî türdür. İlk dönemlerde her ne kadar gazel şiirindeki lafızlarda muzekker kipli ifadeler bulunsa da, bu ifadelerle kadın tasvirinde kullanılan ceylan gibi mazmûnlar kastedilmiş, böyle bir aşk anlayışı edebiyata giremeyecek kadar ayıp ve çirkin bir durum olarak değerlendirilmiştir. Ancak söz konusu dönemdeki İran kültüründen etkilenen Arap şairler gazellerinde mâşuk olarak erkek bir sevgiliden bahsetmişler, onun güzelliğini anlatmışlar, fiziksel özelliklerini tasvir etmişler ve ona olan aşk ve arzularını dile getiren gazeller söylemişlerdir¹⁹². el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın aşağıdaki şiiri de her ne kadar hissî gazel türünden ayrı değerlendirilmesi gereken gulâmiyyât türünde bir gazel olsa da, şairin *Divân*'daki bu türde söylediği şiirlerin çok az olması sebebiyle, konuya dair müstakil bir başlık yerine aşağıdaki şiir hissî gazellerin devamında verilmiştir. Şair bu türden bir şiir yazmakla adeta şiirin her

¹⁹² bkz. Hassân Ebu Raḥḥâb, *el-Gazel 'inde'l-'Arab*, s. 153.

türlüsünü yazmaya muktedir olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın, 'Abbâsîler döneminde yerleşen bu geleneğin bir devamı niteliğindeki şiiri şu şekildedir¹⁹³: [Basît]

1 لَقَدْ بَدَا نَمِيلاً مَالَتُهُ نَشْوَتُهُ وَعَرَبَدَتْ عِنْدَ سُكْرِ مِنْهُ مُقْلَتُهُ
2 فَتَغَرُّهُ الْكَاسُ وَالصَّهْبَاءُ رَيْقَتُهُ يَسْقِي وَيَشْرَبُ لَا تُلْهِمُهُ سَكْرَتُهُ
3 عَنِ الْمُدَامِ وَلَا يَلْهُو عَنِ الْكَاسِ
4 هِلَالٌ حُسْنٍ بِهِ بَدُرُ السَّمَاءِ فُتِنٌ وَصَارَ كُلُّ بَلِيدٍ فِي هَوَاهُ فَطِنٌ
5 لَمَّا تَصَاحَى وَفَعَلَ الْحَمْرُ فِيهِ كَمَنْ أَطَاعَهُ سُكْرُهُ حَتَّى تَمَكَّنَ مِنْ
6 فِعْلِ الصُّحَاةِ فَهَذَا سَيِّدُ النَّاسِ

1 Kendinden geçmiş bir şekilde ortaya çıktı. Şarabın coşkusu onu sallandırdı. Sarhoşluğundan dolayı gözleri fıldır fıldır oldu.

2 Dişlerinin arasındaki boşluk kadeh, tükürüğü şarap (gibi)dir. Şarap sunuyor ve içiyor. Onun sarhoşluğu onu oyalamıyor (işinden alıkoymuyor).

3 (Onun sarhoşluğu), şarap sunmasına engel olmuyor.

4 Güzellik hilâli, gökyüzünün dolunayı onunla fitneye düştü. Bütün aptallar ona olan aşkından dolayı zekî oldu.

5 (Sarhoşluğundan) ayıldığında şarabın etkisi onda kalıyor (gizleniyor). Ayıkların yapabileceği şeyleri yapabilecek kadar, sarhoşluğu ona itaat ediyor.

6 İşte bu insanların efendisidir.

Bu beyitlerde sevgilinin fiziksel özellikleri söz konusu edilmiş, dişlerinin arasındaki boşluğu kadehe, tükürüğünü şaraba benzetmiştir. Onu öpenin sarhoş olacağını, aynı şekilde kendisinin de aynı derecede etkilendiğini ve onun etrafındaki herkesin onunla olan ilişkilerinde efendi-köle konumunda olduğunu

¹⁹³ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 48. Şiir, s. 74

belirtmiştir. Ayın ilk evresi olan hilâle benzetilen genç mâşuk sebebiyle, en olgun haline gelen ve dolunay şeklinde ortaya çıkanın fitneye düştüğü söylenerek aptalların bile onun güzelliğini inkar edemeyecek kadar aklını başına getireceği ifade edilmektedir.

1.3.2. ‘Afif Gazelleri

el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın ‘afif gazellerini diğer gazellerinden farklı kılan en önemli husus, Emevîler döneminden itibaren bu gazel türünde takip edilen gelenek gereğince, şairin bu tür gazellerinde sevgilinin fiziksel özelliklerine hiç değinmiyor olmasıdır. Bu tür şiirlerinde sevgiliye olan aşkı soyut bir anlatımla dile getirmektedir. Hissî gazellerindeki coşkulu ve hayat dolu üslup yerine, ‘afif gazellerde daha hüznü bir üslup kullanmaktadır. Hissî gazellerde işlediği vuslat ve sevgiliye yakınlık temasının yerine bu tür gazellerinde sevgiliye duyulan özlem, sevgilinin yüz çevirip gizlenmesi ve ayrılık temaları daha baskındır. Ayrıca el-Müftî Abdullatîf Fethullah hissî gazellerinde aşktan tat alan, sevgiliye yakınlığıyla mutlu olan ve sevgilinin de bu yakınlıktan hoşnut olduğu etkin bir kişilik tablosu çizmekte, ancak ‘afif gazellerinde bu anlatım yerine daha çok hüznü, aşk acısı nedeniyle hayattan tat almayan, içine kapanık, korkak ve buhranlı bir âşık portresi kurgulamaktadır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın ‘afif gazellerine dair yukarıda açıklanan özellikleri içermesi bakımından aşağıdaki şiir örnek olarak gösterilebilir¹⁹⁴: [Tavîl]

1 أَهَيْمُ بَلَيْلَى مَا حَيَّيْتُ وَإِنْ أُمْتُ قَتِيلَ هَوَاهَا فُزْتُ بِالْعَزِّ وَالسَّعْدِ

2 وَإِنْ أَحْرَقْتُ قَلْبِي بِهَجْرَاهَا فَلَا وَكَلْتُ بَلَيْلَى مَنْ يَهَيْمُ بِهَا بَعْدِي

1 Hayatım boyunca Leylâ’ya olan aşkı devâm eder. Ona olan aşkı beni öldürecek olsa bile, (bu sayede) onuru ve mutluluğu kazanırım.

2 Onun ayrılığından dolayı kalbim yanıp tutuşsa (ölsem) bile, benden sonra Leylâ’ya yanıp tutuşacak birisini yerime vekil bırakmam.

¹⁹⁴ Divânu’l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 10. Şiir, s. 47

Ayrılık temasının işlendiği bu şiirde şair الملوح بن قيس'in مجنون لیلی şiirinden taştîr yapmış ve Leylâ'ya olan aşkının kendisine mutluluk vereceğini belirtmiştir. Taklit edilemeyecek kadar özel olan bu sevginin kıskançlık ölçüsü ise ölse bile vekil bırakılmayacak kadar çok ve özgün olmasıdır. Çünkü kalbe yerleşen bir aşktan kurtuluş neredeyse imkansızdır. Kalp, insan öldükten sonra bile hayâtî fonksiyonlarını en son yitiren organdır. Şiirde, ayrılık öldürecek bile olsa, bu sevginin yerini doldurabilecek kimsenin olamayacağını, ayrılığın şiirdeki meydana getirdiği etkiler üzerinde durulmaktadır.

Emevî dönemi şairlerinden Cerîr b. 'Atıyye et-Temîmî (110/728)¹⁹⁵'den etkilenerik (قَدْ زُرْتُ قَبْرِكَ وَالْحَيْبُ يُزَارُ) yazdığı bir şiirinde şair duygularını şöyle aktarmaktadır¹⁹⁶: [el-Kâmil]

1 عَادَ الْكُرَى جَفَنَ الْحَيْبِ وَقَدْ جَفَا عَيْنِي فَلَا زَمَهَا لَذَاكَ سُهَادُ
2 فَسَأَلْتُهُ: لِمَ عُدْتَهُ، وَجَفَوْتَهَا؟ فَأَجَابَنِي: إِنَّ الْمَرِيضَ يُعَادُ

1 Uyku benim gözümden uzaklaşmışken, sevgilinin gözkapaklarına geri döndü ve ben bundan dolayı uykusuz kaldım.

2 'Niçin geri döndün ve (gözümde) uzaklaştın?' diye (uykuya) sordum da; bana 'hasta ziyaret edilir' diye cevap verdi.

Seven, sevdiğinden dolayı hasta olmakta ve gözüne bir türlü uyku girmemektedir. Cerîr b. 'Atıyye et-Temîmî'nin beytinde olduğu gibi uykuya bunun sebebini sorduğunda 'hasta ziyaret edilir' diye karşılık vermiştir. Böylesine kontrol edilmesi zor olan ve kendisinden kurtulmak mümkün olmayan bir durumun insanda ister istemez bazı etkilerinin olması söz konusudur. Bu gerçeğe değinen şair, aşkın en belirgin etkisinin kişiyi uykusuz bırakması olduğunu ifade etmektedir.

¹⁹⁵ Şairin şiirleri için bkz. Ebû Hilâl el-'Askerî, *Divânu'l-Me'anî*, I 76.

¹⁹⁶ *Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah*, I, 51. Şiir, s. 75.

el-Müftü Abdullatîf Fethullah'ın aşağıda verilen şiiri ise 'afif gazellerine verilebilecek güzel örneklerdendir. Şiirdeki maharetini gösterebilmek için bir başka şiirine¹⁹⁷ taştîr yaptığı bu gazelde sevginin içinde mutlaka Allah'ı gözetmek gerektiği ile ilgili tavsiyesi dikkat çekmektedir¹⁹⁸: [el-Kâmil]

1	يا أظرفَ الناسِ شكلاً	وأكملَ الناسِ عقلاً
2	وألطفَ الناسِ طبعاً	بل أحسنَ الناسِ كلاً
3	كم ذا أقولُ: تَعَطَّفُ،	ومئنُ صبري كلاً
4	وكلما قلتُ: واصِلُ!	تقولُ: هيهات كلاً
5	أما علمتَ بأني	عليك قد صرثُ كلاً
6	ومِن ثَقِيلِ غَرَامِي	حملتُ في الحب كلاً
7	أوقفْتُ ناظرَ عيني	أَنْ يَشْهَدَ العَيْرَ أصلاً
8	وفيكِ خلّدت طرقي	على سبيلك ملاً
9	وما مللتُ غرامي	ولائمبي قال: مِلاً!
10	وفيكِ صبري جميلٌ	وكم شجى فيك ملاً
11	وخان فيك عهداً	وشققها حين ملاً
12	وما كذبتُ بحبي	وقلّ في الناسِ مَنْ لا!
13	واللهِ لو ذابَ قلبي	عن حِبِّهِ ما تخلّى
14	ولو حرقتَ فؤادي	عن الهوى ما تولى
15	ولو فَنَيْتُ وقالوا	خافَ الهوى فتولّى
16	أو قال -بعد مَمَاتِي-	عواذلي: مات، ولى!

¹⁹⁷ *Divânu'l-Müftü Abdullatîf Fethullah*, I, 336. Şiir, s. 279.

¹⁹⁸ *Divânu'l-Müftü Abdullatîf Fethullah*, I, 335. Şiir, s. 288.

17	طوعًا	لحكم	غرام	له	فؤادي	تولّى
18	صبرا	على	حكم	وجد	عليّ	فبك
19	فراقب	الله	واحفظ	للصّب	وذا	والآ
20	وحفّ	إهلك	وارعى	للحب	عهدًا	والآ
21	وجذّ	عليّ	بوصل	يكن	من	الهجر
22	وامننّ	عليّ	بقرّب	تحيي	وجودي	والآ
23	وجمّلة	الأمر	كوني	للحب	فرعًا	والآ
24	وإنني	منك	دوما	راض،	وصلت	وإن لا!

1 Ey görünüş bakımından insanların en zarif ve akıl bakımından insanların en mükemmeli.

2 Karakter bakımından insanların en latîf olanı. Hayır, bilakis insanların tamamının en iyisi.

3 Nicedir şöyle söylüyorum: 'Bana şefkat göster.' Sabrımın sırtı yoruldu.

4 Her ne zaman 'bana ulaş' dediğimde; 'ne kadar da uzak! Hayır (olmaz)' diyorsun.

5 Sana bir yük olduğumu bilmedin mi?

6 Aşkımın ağırlığından dolayı, sevgide ağır bir yük taşıdım.

7 İşin aslı, gözlerimin bakışlarını sadece seni seyretmek üzere vakfettim.

8 Gözümü daima senin uğruna ebedî kıldım.

9 Aşkımдан usanmadım. Ve beni kınayan '(artık) usan (yeter)' dedi.

10 Senin için olan sabrım güzeldir. Senin hakkında heyecanlı olan nice kimse bıkkınlığa uğratıldı.

- 11 *Senin için verilen sözler tutulmadı. Bıktığında onları paramparça etti.*
- 12 *Aşkımda yalan söylemedim. İnsanlardan ise yalan söylemeyen azdır.*
- 13 *Vallâhî kalbim onun sevgisinden erise (bile sevgisinden) ayrılmayacak.*
- 14 *Eğer kalbimi yakarsan, aşktan (yine de) vazgeçmeyecek.*
- 15 *Eğer yok olursam derler ki: ‘Aşktan korktu ve yüzünü döndü gitti.’*
- 16 *Veya ölümünden sonra kınayıcılar derler ki: ‘Öldü ve kaçtı?’*
- 17 *Aşkın hükmü başım gözüm üstüne. Gönlüm, onun için görevi üstlenmiştir.*
- 18 *Aşkın hükmüne sabret. Senin sevgin beni hükmü altına aldı.*
- 19 *Allahı gözet. Âşık için sevmeyi koru.*
- 20 *Allah’tan kork. Âşık için yemini ve sözü koru.*
- 21 *Vuslatı bana ikrâm et (Vuslat ile bana bir cömertlik yap) ki (benim için) bir emniyet olsun.*
- 22 *Ona yakınlığı bana ikram et ki bedenim hayat bulsun, yoksa (öleceğim).*
- 23 *Son söz olarak (özetle) aşk için varlığım hem asıl hem fer‘ (hem aslı, hem hayâlî).*
- 24 *Bana ulaşsan da, ulaşmasan da ben senden dâima razıyım.*

Aşkın o kadar büyük bir etkisi vardır ki insanı ilkelere bile vazgeçirebilir. Normal zamanlarda asla yalan söylemeyecek olan bir kişi eğer aşk söz konusu ise bu uğurda yalan söyleyebilir. Hattâ aşk uğruna yalan söylemeyi yalan olarak bile kabul etmeyebilir. Nitekim aşk konusunda yalan söylemeyen de pek azdır.

Şair 23. beyitte hem gövde hem dal, aşk için varlığım, varlığımın hepsi diyerek sevgisinde ne kadar yok olduğunu belîğ bir şekilde dile getirmektedir.

Sonuç olarak el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın gerek hissî gerekse 'afif gazellerinden seçilen örnekler ve bunların tahlillerinden yola çıkarak şu yargılara varmak mümkündür:

Şairin kasîdelerinde gazeli asıl konuya geçiş için bir mukaddime olarak kullanmayı müstakil olarak gazel konulu kasîdeler yazması öne çıkan özelliklerinden biridir. Nitekim Osmanlı dönemi şairlerinin birçoğu geleneksel şiirde olduğu gibi gazele mukaddime bölümlerinde yer vermeyi tercih etmiştir¹⁹⁹. el-Müftî Abdullatîf Fethullah ise bu metodu pek takip etmeyerek dönemindeki şairlerin çoğunluğundan ayrı bir yerde durmaktadır.

Gazellerinde yer alan tasvirler, şairin klasik dönemlerde söylenen şiirlerden etkilendiğini göstermektedir. Özellikle hissî gazelerde Câhiliye dönemi şiirlerinde çizilen kadın portresinin birebir karşılıkları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra hissî gazellerinde sevgilinin birçok açıdan detaylı bir şekilde tasvir edilmesi dikkat çekmektedir.

'Afif gazellerinde ise merkeze kendisini koyan şair, aşkın kendisinde meydana getirdiği değişikliklerden bahsetmiş ve sevgilinin duygularına hiç yer vermemiştir. Nitekim bu şiirleri incelendiğinde şairin hep seven, acı çeken, ayrılıktan şikâyet eden, kınayıcılar ve dedikoducularla mücadele eden melankolik bir kişi olduğu görülecektir. Öte yandan şairin, müstehcen ifadeleri yok denecek kadar az kullanması da olumlu anlamdaki tespitlerdendir.

Birbirinden farklılık arz eden sevgili tasvirleri göz önüne alındığında şairin tek bir kadından bahsetmediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, şairin bu gazelleri gerçekten sevgilisi olan bir kadın için mi yoksa hayâlî bir sevgili için edebî gayeyle mi söylediği hususunda net bir yargıya varmak güç görünmektedir.

¹⁹⁹ Bekri Şeyh Emîn, *Mutâla'ât fi'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-Osmânî*, Dâru'ş-Şurûk, s. 118.

1.4. İHVÂNİYYÂT

“İhvâniyyât”, aralarında dostluk ve arkadaşlık bağı olan şair ya da edebiyatçıların birbirlerine gönderdikleri şiirler ve risaleler şeklindeki edebî türün adıdır²⁰⁰. Yönetici sınıfından bir edebiyatçının tebaasından biriyle, halktan bir edebiyatçının yöneticisiyle ya da eşit konumdaki iki edebiyatçının aralarında yazışmaları şeklinde olmak üzere toplumun farklı kesimlerinden²⁰¹, dostluk, akrabalık gibi sıkı bağları olan kişilerin farklı münasebetlerle dostluklarını pekiştirmek, birbirlerine duydukları bağlılığı samîmî ve dostâne bir üslupla dile getirmek için söyledikleri şiirler İhvâniyyât olarak değerlendirilmektir. Bu bağlamda İhvâniyyât şiiri kimi zaman eşit seviyedeki, kimi zaman da toplumun farklı seviyedeki bireyleri arasındaki ilişkileri kuvvetlendiren bir köprü görevi görmüştür²⁰².

Konu bakımından İhvâniyyât şiirleri, şairin muhatabına gönderdiği şiirini söyleyiş amacına göre çeşitlilik arz etmektedir. el-Ğalkaşendî (821/1419) İhvâniyyâtın kaleme alınma sebeplerini on yedi müstakil başlıkta değerlendirmekte ve her bir başlık altında farklı edebiyatçılardan ve şairlerden örnekler aktarmaktadır²⁰³. Genellikle şair, bir dostunun gönderdiği bir şiire yine şiirle cevap verme, kutlama ve tebriklerini iletme, taziye ve tesellî etme, davet, özür dileme, kınama, bir durumdan şikayet edip yardım isteme gibi farklı münasebetler bağlamında İhvâniyyât şiirini söyler²⁰⁴. Bu bakımdan İhvâniyyât şiiri zengin bir konu yelpazesini kapsamaktadır.

Arap edebiyatı tarihçilerinden kimileri İhvâniyyât şiirinin, şiiri nesir konumuna indirgemek olduğunu iddia etmiştir. Söz konusu edebiyat tarihçileri İhvâniyyâtın, şiirin toplumsal hüviyetinin göz ardı edildiği, özellikle Osmanlı

²⁰⁰ Cebbûr ‘Abdunnûr, *el-Mu‘cemu’l-Edebî*, s. 9.

²⁰¹ Ahmed b. Ali el-Ferâzî el-Ğalkaşendî, *Subhu’l-A‘şâ fî Şinâ‘ati’l-İnşâ*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut-1987, IX, 3.

²⁰² Mehmet Mesut Ergin, *Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar*, Nüsha, VI, S. 21, Ankara-2006, s. 42.

²⁰³ el-Ğalkaşendî, *Subhu’l-A‘şâ fî Şinâ‘ati’l-İnşâ*, IX, 4-227.

²⁰⁴ Bekrî Şeyh Emîn, *Mutâla‘ât fî Şi‘ri’l-Memlûkî ve’l-‘Osmânî*, s. 294-296.

dönemindeki edebî duraksamanın ve toplumsal boşluğun sonucu olarak, daha önceki dönemlerde söylenmiş şiirlerdeki yüce amaçlar dışında, şairlerin kendi aralarında kişisel becerilerini ve edebî hünelerini sergileme amaçlı söylediği şiirler mahiyetinde olduğunu söylemektedir²⁰⁵. Her ne kadar, İbrahim el-Ḥakîm (1192/1779)²⁰⁶ ve Mekkî el-Cûhî (1192/1779)²⁰⁷ gibi Osmanlı'nın son dönemlerindeki Arap şairlerden bazıları kira sözleşmesi, vasiyet belgesi, kitap ya da kalem açacağı ödünç almak, yağmur sebebiyle ziyarete gelemeyeceğini haber vermek, hatta arkadaşının ölen köpeğine ağıt yakmak gibi konularda²⁰⁸ ihvâniyyât şiirleri söylemişlerse de, ihvâniyyât hakkındaki bu görüş gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü ihvâniyyât, 'Abbâsî döneminden itibaren söylenegelmiş bir şiir türüdür. "Ebû Firâs el-Ḥamdânî'nin (357/968) esaret yıllarında özellikle Seyfu'd-Devle (356/967) ve ailesiyle yaptığı yazışmalar ile İbn Ma'sûm (1120/1708)'un Hindistan'dayken dostlarına yazdığı şiirler, bu alanda verilen en güzel örneklerdir"²⁰⁹. Yine Ebu Temmâm (231/846), el-Buhturî (284/897) ve Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî (354/965) ilk dönemlerde ihvâniyyât türünde şiirler söyleyen şairlerdendir²¹⁰. Öte yandan ihvâniyyât şiirleri, Ahmed Maṭlûb'un da belirttiği gibi, Arap şiirinde gazel teması değerindedir²¹¹. Her ne kadar medih, hicâ veya fahriyyât şiirleri gibi doğrudan sosyal içerikli olmasa da, şairin dostuna dair duygu ve düşüncelerini dile getirdiği bu şiir türü, aynı zamanda şairin dönemindeki ahlâkî yapı, toplumun sosyal dokusu ve insanlar arasındaki ilişkilerin durumuna

²⁰⁵ Bu tür iddialara örnek olarak bkz., Riyad Abdulhamîd Murad, *Şi'ru Dımaşk fi'l-Karnî's-Şânî 'Aşar el-Hicrî eş-Şâmin 'Aşar el-Milâdî*, el-Hey'etu'l-'Âmme es-Sûriyye li'l-Kutub, Dımaşk-2007, s. 115-116.

²⁰⁶ Şairin biyografisi için bkz. Ebu'l-Faql Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed el-Murâdî, *Silku'd-Durer fî A'yânî's-Şânî 'Aşar*, 2. bs., Dâru İbn Hazm, Beyrut-1408/1988I, 9-11.

²⁰⁷ Şairin biyografisi için bkz. el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 131-141.

²⁰⁸ Bekrî Şeyh Emîn, *Mutâla'ât fî's-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-'Osmânî*, s. 298.

²⁰⁹ Mehmet Mesut Ergin, *Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar*, s. 62.

²¹⁰ Ebu Ali el-Muhassin b. Ali b. Muhammed el-Kâdî et-Tenûhî, *Nişvâru'l-Muhâḍara ve Ahbâru'l-Muzâkera*, thk. Abbud eş-Şâlecî, 2. bs. Dâru Şâdir, Beyrut-1995, V, 226, VII, 45, VIII, 189; eş-Se'âlibî Ebû Mañşûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail, *Yetimetu'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-'Asr*, thk. Mufid Muhammed Kûmeyḥa, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1403/1983, I, 71-76, III, 190, IV, 365-383; İbnu'l-Eşîr Ebu'l-Feth Ziyâuddin Naşrullah b. Muhammed, *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Katib ve's-Şâ'ir*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut-1420, II, 395-396.

²¹¹ Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu Muştalahâti'n-Naḳdi'l-'Arabî*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrut-2001. s. 54-55.

dair önemli unsurları barındırır. Ayrıca her ne kadar belli bir dönemde çok basit, hatta garipsenecek münasebetlerle ihvâniyyât şiirleri söylenmiş olsa da, ‘Abbâsîlerden Osmanlılara varıncaya kadar söylenmiş ihvâniyyât şiirlerinin en belirgin özelliği, diğer şiir türlerinde görülen yoğun sanatlı anlatım yerine sade ve yalın bir dille söylenmiş olmasıdır. Çünkü ihvâniyyât şiirinde şair, medih şiirinde olduğu gibi bir sultana ya da valiye seslenmemekte, hicâ ve fahriyyât türlerinde olduğu gibi edebî maharetini ispatlama gayesi gütmemektedir. Şair söylediği ihvâniyyâtle dostuna seslenmekte ve ona olan yakınlığını dile getirmektedir. Bu yüzden ihvâniyyât şairleri şiirlerinde, basit, hatta kimi zaman hiç özen göstermeden, olanca sadeliğiyle arzusunu dile getireceği samîmî bir üslup kullanmıştır²¹². Bu bağlamda Osmanlı dönemi Arap şairlerden Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî’nin (1052/1643)²¹³ ve İbnu’n-Nakîb’in (1081/1670)²¹⁴ ve aynı dönem şairlerinden Mencek Paşa’nın (d.1007/1598, ö.1080/1669)²¹⁵ ihvâniyyâtı, Osmanlı dönemi Arap şairlerinin ihvâniyyât alanında söylediği şiirlerin de en azından bu türde söylenmiş önceki dönemlerdeki şiirler kadar güzel ve edebî anlamda değerli olduğunu gösteren kanıtlardır.

*“Abbâsî döneminden itibaren şairler, birbirlerine olan sevgi ve saygılarını dile getirmek, dost ve ahbablarına duygularını ifade etmek, aynı zamanda dilsel beceri ve yeteneklerini sergilemek amacıyla birbirlerine karşılıklı şiirler yazmışlardır”*²¹⁶. el-Müftî Abdullatîf Fethullah da Arap şiirindeki bu güzel geleneği şiirlerinde tatbik etmiş ve bu türde şiirler söylemiştir.

²¹² Muhammed et-Tenûhî, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fi’l-Edeb*, 2. bs., Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut-1999, I, 45.

²¹³ Muhammed Tasa, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, s. 51-61.

²¹⁴ İbrahim Fidan, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbnu’n- Nakîb el-Huseynî ve Şiirleri*, Gece Kitaplığı, Ankara-2016, s. 54-86.

²¹⁵ Yusuf Sami Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya-2017, s. 206-232.

²¹⁶ Mehmet Mesut Ergin, *Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar*, s. 47.

1.4.1. Başsağlığı Dileme ve Tesellî

İhvâniyyât şiirinin alt başlıklarından biri olan *taziye*, şairin bir dostunu ya da yakınına, başta sevdiği birinin vefatı olmak üzere yaşadığı bir sıkıntı sebebiyle tesellî etmek için söylediği şiirlerdir. Şair Abdullah b. Humâm es-Selûlî'nin ilk Emevî halifesi Mu'âviye b. Ebî Sufyân'ın vefatı üzerine oğlu Yezîd'i tesellî için söylediği şiir gibi²¹⁷, Arap edebiyatında özellikle vefat olaylarından sonra cenaze sahiplerini tesellî etmek amacıyla bu türde söylenmiş pek çok şiir kaynaklarda bulunmaktadır²¹⁸. Taziye şiiri, konu benzerliği bakımından klasik Arap şiiri türlerinden mersiyeyle benzerlik gösterir. Aşağıda örnek olarak verilen el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde de görüleceği üzere, ihvâniyyât şiirlerinden olan taziye ise şair, şiirini gönderdiği kişiyi vefatla birlikte başka sıkıntılara dair tesellî amacı gütmektedir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah aşağıdaki şiirini Osmanlı paşalarından el-Hacc Ali Bey'in tâûn sebebiyle h. 1207/m. 1792 yılında vefat etmesi üzerine taziye için söylemiştir²¹⁹: [el-Vâfir]

1	الثَّقَى زَادَ الْعَارِفِ الْمُسْتَقِيمِ	وَالرِّضَا بِالْقَضَاءِ شَأْنُ الْحَلِيمِ
2	فَعَلَامَ الْقَصُورِ عَنْ دَرْكِ نَفْعٍ	وَالْمَنَايَا تَعْتَالُ كُلَّ عَظِيمِ
3	هَا عَلِيُّ بْنُ الْوَزِيرِ الَّذِي قَدْ	مَلَكَ الشَّمَامَ بِالطَّرِيقِ الْقَوِيمِ
4	أَخَذَتْهُ يَدُ الْقَضَاءِ شَهِيدًا	فَأَجَابَ الْقَضَاءُ بِالتَّسْلِيمِ
5	وَلَقَدْ قُلْتُ لِلرِّضَا: أَيْنَ تَبْغِي؟	مُذْ تَبَدَّى بِمَرٍّ مِثْلَ التَّسِيمِ
6	قَالَ -أَخ-: أَرُومَ قَبْرِ عَلِيٍّ،	كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ بِالنَّعِيمِ

²¹⁷ el-Câhiz Ebû Osman 'Amr b. Baḥr b. Maḥbûb el-Kinânî el-Laysî, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâru'l-Hilâl, Beyrut-1423, II, 90, İbn Kuteybe, *eş-Şîr ve's-Su'arâ*, II, 638; İbn 'Abdi Rabbih Ebû 'Amr Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *el-İkdu'l-Ferid*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-1404, V, 123.

²¹⁸ Ebu'l-Feth Şihâbüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mañşûr el-İbşihî, *el-Mustaṭraf fî Kullî Fennin Mustazraf*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut-1419. s. 504-507.

²¹⁹ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 124. Şiir, s. 112.

1 *Takvâ, istikâmet üzere olan ârifin azığıdır. Kaderdekilerin gerçekleşmesine rızâ (ise) yumuşak huylu olanın şanındandır.*

2 *Bir faydaya ulaşmadaki kusurlar niçin? Ölümler, her yüce insana suikast düzenliyor.*

3 *İşte, dosdoğru bir yöntem ile Şam'a hükmeden vezirin oğlu Ali.*

4 *Kazânın eli onu şehit olarak aldı. O da kazâyâ teslimiyetle karşılık verdi.*

5 *Ben de hoşnutluğa 'rüzgar gibi uğrayarak ortaya çıktığından beri, nereye gitmek istiyorsun?' dedim.*

6 *Tarih düş dedi: 'Ali'nin kabrini istiyorum.' Allah onun yüzünü nîmetlerle şereflendirsin.*

Şair tam bir anlam bütünlüğü içerisinde mersiyeyle içiçe girmiş bu şiirinde tâûndan ölen dostunu bir suikasta uğramış ve şehit olmuş olarak nitelemekte ve Hz. Ali (ra.) için kullanılan özellikle nitelendirmektedir. Sanki ölüm konuşuyormuşcasına ifade ettiği bu şiirin son beytinde ölüm tarihini düşmüştür. Yine tarih düşürdüğü bir başka şiirinde ise bu kez hocası eş-Şeyh Abdurrahman el-Kuzberî'nin ölen oğlu Sa'îd için şöyle demiştir²²⁰: [el-Vâfir]

1 أَنَا الْمُحْتَاجُ لِلْغُفْرَانِ دَوْمًا وَأَكْبُرُ نَعْمَةً أَبِي شَهِيدٌ

2 وَسِبْطُ الْكَزْبِيِّ أَبِي الْمَعَالِي وَجَدِّي شَاكِرٌ وَاسْمِي سَعِيدٌ

3 وَقَدْ أَيَقْنْتُ أَنَّ الْخَلْقَ تَفَنَى وَكَأْسَ الْمَوْتِ تَشْرِبُهُ الْعَبِيدُ

4 وَعَنْهُ لَمْ أَجِدْ -أَرَّخْتُ- بَدًّا وَفِي الْفِرْدَوْسِ طَابَ لِي الْخُلُودُ

1 *Ben her zaman Gufrân'a (merhamet sahibine) muhtacım. En büyük nîmet (şudur ki), kuşkusuz ben bir şehidim.*

²²⁰ *Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah, I, 125. Şiir, s. 112.*

2 Ben yüceliklerin babası el Kuzberî'nin torunlarındanım. Ve dedem Şakir'dir, ismim (ise) Sa'îd.

3Yaratılan(lar)ın son bulacağına ve ölüm kadehini de kulların içeceğine yakînen inanıyorum.

4 Buna (bu inanca) uzak kalmadım. Şöyle tarih attım: 'Firdevs (cennetin)de sonsuzluk, benim için iyi oldu.

Görüldüğü üzere hocasının oğlunun ölümü üzerine büyük bir kedere bürünen şair çektiği acının olumlu bir tezâhürü olarak ölen çocuğun dilinden, ölümü bir kadehe benzetmekte ve bu kadehten içmemenin mümkün olmadığını hatırlatmaktadır. Çocuğun mâsumiyetinden dolayı da Firdevs cennetinde Kevser şarabından içerek sonsuzluk içinde olduğunu belirtmektedir.

1.4.2. Kutlama

Bir ihvâniyyât türü olan kutlama şiiri, şairlerin birbirlerine gönderdikleri tebrik amaçlı söylenmiş şiirlerden oluşmaktadır. “Şairler bu tür anlatımı, dînî bayramlar, düğün, doğum, hastalıktan kurtulma ve üstlenilen görevler gibi o günün sosyal realitesiyle alâkalı farklı münasebetler dolayısıyla eş ve dostlarına karşı besledikleri samîmî duygularını, hocalarına ve büyüklerine karşı sevgi ve saygılarını dile getirmek amacıyla sıkça kullanmışlardır”²²¹. Her ne kadar kimi edebiyat tarihçilerine göre kutlama amaçlı söylenen şiirler medih şiirine kıyasla edebî zevkten ve sanat birikiminden yoksun şiirler olarak görülse de ²²², kaynaklarda bulunan veriler, kutlama ve tebrik amaçlı söylenen ihvâniyyât şiirlerinin de medih şiirleri gibi değerli olduğunu, ‘Abbâsî döneminden itibaren pek çok şairin bu türde şiir söylediğini ortaya koymaktadır²²³. el-Müftû Abdullatîf

²²¹ Mehmet Mesut Ergin, *Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar*, s. 42.

²²² Örnek olarak bkz. Şevkî Dayf, *el-Fenn ve Mezâhibuhû fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabî*, Dâru’l-Ma’ârif, Kahire-2004, s. 372-375.

²²³ Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Se‘âlibî, *el-Muntehal*, thk. Ahmed Ebû ‘Alâ, el-Maţba‘atu’-t-Ticâriyye, İskenderiyye-1319, s. 25-44; en-Nuveyrî, *Nihâyetu’l-Ereb*, V, 127-164; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Edeb*, II, 376-381.

Fethullah da kendinden önce gelişip şekillenen bu geleneği takip etmiş ve tebrik amaçlı şiirler söylemiştir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah aşağıdaki şiiri, es-Seyyid eş-Şeyh Hasan el Meczûb el-Beyrûtî'nin hastalığından kurtulmasını tebrik etmek üzere felsefi kavramları da kullanarak söylemiştir²²⁴: [Meczû'u'l-Kâmil]

- 1 أَيْهَا السَّيِّدُ الَّذِي حَلَّ فِي جَسْمِهِ مَرَضٌ
2 إِيَّامًا أَنْتَ جَوْهَرٌ كَيْفَ تَخْشَى مِنْ الْعَرَضِ؟!؟

1 Ey vücuduna bir hastalığın yerleştiği efendim.

2 Sen ancak bir cevhersin. Hastalığın belirtilerinden nasıl korkarsın²²⁵?

Varlıkta kalabilmesi için başka bir şeye muhtaç olmayan maddeler cevherdir. Başka şeye muhtaç olan hassalar, özellikler ve sıfatlar ise arazdır. Meselâ demirin kendisi cevher, sertliği ise bir arazdır. İnsan vücudunun kendisi bir cevherdir ama hastalık onda bir özelliktir ve geçicidir. Muhtemelen es-Seyyid eş-Şeyh Hasan el Meczûb el-Beyrûtî'nin bu kavramlara dair bir bilgisi olduğundan dolayı şair onu daha iyi tesellî edebilmek için bu kavramları kullanmaktadır.

Yine Kethüdâ Abdullah Paşa'nın sağlığına kavuşması üzerine aşağıdaki şiiri söylemiştir²²⁶: [Mutekârib]

- 1 أَلَا أَيْهَا الْجَوْهَرُ الْفَرْدُ حَقًّا مُنِحَتْ بِحِفْظِ إِلَهٍ السَّمَاءِ
2 شَكْوَتٌ وَلَطْفٌ إِلَهٍ الْبَرَايَا يَحْفُكُ فَضْلًا بِدُونِ إِمْتِرَاءِ
3 فَأَرْقِيكَ - خِدْنَ الْعُلَى - بِاسْمِ رَبِّي فَإِنَّ إِسْمَهُ مِنْ أَجَلِّ الدَّوَاءِ
4 وَقَاكَ إِلَهِي مِنْ كُلِّ سَوْءٍ شَفَاكَ وَعَافَاكَ مِنْ كُلِّ دَاءِ

²²⁴ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 268. Şiir, s. 210.

²²⁵ “Araz, devamlılığı ve kalıcılığı olmayan, kendi başına bir varlığı bulunmayan ve var olmak için dayanacak bir cevhere muhtaç olan şey demektir.” Yüksel Kanar, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Risale Yay., ty., 1/67-68

²²⁶ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 1184. Şiir, s. 912.

5 وَإِنِّي أَهْنَيْكَ يَا ذُرَّ عَزِّ بِمَا نَلْتَمَسُ مِنْ صِحَّةٍ وَشَفَاءِ
6 وَأَنْ زَالَ عَنْكَ الَّذِي كُنْتَ تَشْكُو فَشُكْرًا لِرَبِّي بِحُسْنِ التَّنَاءِ
7 وَدُمِّ بِأَمَانٍ اللَّهُ مُعَاقٍ بِعَافِيَةٍ غَيْرِ ذَاتِ انْتِهَاءِ
8 مَدَى الدَّهْرِ، مَا الْبَرْقُ أَوْ مَضَّ لَيْلًا، وَبَدْرُ الدِّيَاجِيِّ بَدَا بِالضِّيَاءِ

1 Ey gerçekten eşsiz cevher! Sana Semânın İlâhî'nin koruması verildi.

2 Şikâyet ettin. Şüphesiz mahlûkatın ilâhının lütfunun sayesinde seni kuşattıyor.

3 Ey yüceliğ(in) dostu! Rabbimin adıyla seni okuyorum. Çünkü O'nun adı ilaçların en yücelerindedir.

4 Allah'ım seni her türlü kötülüklerden korusun. Her türlü hastalıktan şifâ ve âfiyet versin.

5 Ey onurun incisi! Sağlık ve şifaya ulaştığın için seni tebrik ediyorum.

6 Şikâyet ettiğin şey senden uzaklaştı. Bu sebeple Rabbime senâların (övgülerin) en güzeliyle şükrediyorum.

7 Sonsuz bir âfiyetle, Allah'ın emniyetinde âfiyetle kalmaya (devam et).

8 (Her) gece, şimşek zaman boyunca göz kırptıkça (parladıkça) ve karanlıkların dolunayı ışıkla ortaya çıktıkça (âfiyette kal).

‘Akka valisi Mustafa Çelebi’nin²²⁷ hastalığının ardından ortaya çıkan şikâyet üzerine onu tesellî etmek üzere şu şiiri söylemiştir²²⁸: [Meczû’u'l-Vâfir]

1 أَلَا يَا مُصْطَفَى شَلْبِي أَحَا الْمَعْرُوفِ وَالْأَدَبِ
2 وَرَبِّ الْمَجْدِ فِي شَرَفِ كَرِيمِ النَّفْسِ وَالْحَسْبِ

²²⁷ Kaynaklarda Mustafa Çelebi ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

²²⁸ *Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah*, II, 1208. Şiir, s. 958.

3	حَدِيثِ الْفَضْلِ، خِذْنِ ثَقْمِي	سَلِيمِ الْقَصْدِ وَالْأَرْبِ
4	شَفَاكَ اللَّهُ خَالِقِنَا	مِنْ الْأَلَامِ وَالْوَصْبِ
5	وَتَحْلُو -الدَّهْرَ- أَجْمَعَهُ	مِنْ الْأَتْعَابِ وَالنَّصْبِ
6	وَنَلْتِ -الدَّهْرَ- عَافِيَةً	وَعَنْكَ -الدَّهْرَ- لَمْ تَعْبِ
7	خَلِيٍّ الْجِسْمِ مِنْ مَرَضٍ	سَلِيمِ الْقَلْبِ مَنْ كَرِبِ
8	نَقْمِي الْعَيْشِ مِنْ كَدْرِ	سَلِيمِ الذَّاتِ مِنْ عَطْبِ
9	طَوِيلِ الْعَمْرِ فِي نَعْمِ	عَلِيٍّ الْقَدْرِ وَالرَّتْبِ
10	شَكْوَتِ الْآنَ مِنْ وَصْبِ	وَمِنْهُ صِرْتِ بِالْوَصْبِ
11	وَرَبِّكَ مِنْ مَحَبَّتِهِ	يُصِيبُ الْعَبْدَ بِالْوَصْبِ
12	لِإِعْلَاءِ لَهُ دَرَجًا	بِحَبَّتِهِ بِإِلَّا رَبِّ
13	وَتَكْفِيرِ لَسِيئَةٍ	كَمَا قَدْ قَالَ خَيْرِ نَبِي
14	وَإِكْتَارِ الثَّوَابِ لَهُ	وَذَاكَ عَلَيْهِ لَمْ يَجِبِ
15	فَدُمِ وَإِسْلَمِ بِعَافِيَةٍ	بِإِلَّا هَمِّ وَلَا تَعْبِ

1 Ey Mustafa Çelebi, iyiliğin ve edebin kardeşi!

2 Şerefle onurun efendisi, kerem sahibi ve asil,

3 Erdemin, takvânın dostu, istediği (kasti) ve amacı doğru (olan kimse),

4 Yaratanımız Allah, sana elemelerden ve hastalıklardan şifa versin.

5 Tüm zaman boyunca yorgunluklardan ve hastalıktan uzak olasın.

6 Zaman boyunca âfiyette kal. Âfiyet, zaman boyunca senden uzaklaşmasın.

7 (Yaratanımız Allah, sana) hastalıktan uzak bir beden, kederden uzak bir kalp sağlamlığı,

8 Kedersiz, saf bir hayat; hasardan uzak sağlam bir kişilik,

9 Nîmetler içinde uzun bir ömür, yüce bir derece ve rütbe (versin).

10 Şu an bir hastalıktan şikayet ettin. Ve bundan sonra hasta oldun.

11 Rabbin, kuluna sevgisinden dolayı bir hastalık ulaştırır.

12 Kuşkusuz cennetinde onun derecesini yükseltmek için,

13 Nebîlerin en hayırlısının söylediği gibi, bir günahını örtmek için,

14 Onun sevabını çoğaltmak için. Ki bu O'nun üzerine gerekli de değil!

15 Âfiyetle, kaygısız, yorulmadan selâmette (kalmaya) devam et.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah ihvâniyyât şiirlerinden tebrik ve tehni'e için söylediği şiirlerine örnek olarak bu başlıkta ele alınan üç örnekte de görüldüğü üzere, şairin bu tür ihvâniyyât şiirlerinde dikkati çeken husus, şairin kasîdelerinin medih şiirine benzemesi, ancak mukatta'alarında ise şiirin söylenme amacını net ifadelerle dile getirmesi sebebiyle böyle bir benzerliğin bulunmamasıdır. Bu durum kasîdenin yapısı gereği pek çok unsuru barındırabilecek hacimde olmasından kaynaklanmaktadır. Mukatta'ada ise zaten şiir kısa olduğu için şair doğrudan kutlama üzerinde yoğunlaşan ifadeleri tercih etmiştir.

1.4.3. Şiirsel Yazışmalar, Mudâ'abe ve 'İtab

Yazışma türünden şiirler, şairlerin hem dostlarına duygularını ifade etmek hem de dilsel beceri ve yeteneklerini sergilemek amacıyla birbirlerine yazdıkları şiirlerdir. Şairlerin birbirlerine sevgi ve saygılarını şiirle ifade ettikleri bu yazışma örnekleri Osmanlı Arap edebiyatı döneminde de oldukça yaygındır²²⁹.

²²⁹ Mehmet Mesut Ergin, *Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar*, s. 47.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah ihvâniyyât şiiirlerinden şiiirsel yazışmaları ele alan aşağıdaki şiiiri aynı zamanda şakalaşma da içeren bir şiiirdir. Dımaşğ'taki dostu es-Seyyid Ebû Bekr es-Şavvâf'a sürekli yazdığı mektupların kesilme sebebini şöyle sormaktadır²³⁰: [el-Hafîf]

- 1 لِمَاذَا أَبَا بَكْرٍ قَطَعْتَ رِسَائِلًا بِهَا يَنْعَشُ الْمُشْتَاقُ مِنْ كُلِّ قَابِضٍ
2 لَعَلَّكَ فِينَا قَدْ ظَنَنْتَ عَوَارِضًا أُعِيدُكَ مِنْ ذَا الظَّرِّ فِي كُلِّ عَارِضٍ
3 فَلَا تَتَوَهَّمْ فِيَّ مَا لَيْسَ كَائِنًا فَإِنِّي سَيِّئٌ وَلَسْتُ بِرَافِضِي

1 Niçin kestir mektupları Ey Ebâ Bekr? Her türlü can sıkıcı şeylerden, özleyene hayat verip can sıkıntısından kurtaran (mektupları)?

2 Belki de sen bizde geçici hastalıklar olduğunu zannettin. Her türlü ârız ile ilgili bu düşüncenden seni sakındırırım.

3 Bizde olmayan bir şeyle ilgili yanlış düşüncelere kapılma! (Çünkü) ben sünnîyim, râfîzî (şii) değil!

Bizi can sıkıntısına sokan şey senden mektup gelmeyişidir. Bundan başka da hiçbir hastalığımız yoktur. Kelâmî ve tasavvufî bir kavramı gündeme getirerek, ârız ile ilgili düşüncelerden dostunu sakındırmaktadır. Ârız kelimesi sözlükte, “ansızın ortaya çıkan durum, engel, hastalık” gibi anlamlara gelir. Tasavvuf kavramı olarak ise, nefis ve şeytanın telkin ettiği şeylerdir²³¹. Kendisinin -ki bu dostunun da bildiği bir şeydir- sünnî olduğunu hatırlatır.

Aşağıdaki şiiir de şakalaşma ihtivâ eden bir şiiirdir. Arkadaşı es-Seyyid Ebû Bekir es-Şavvâf, Abdülkâdir Cubeyne'nin kızı ile evlendiğinde ironik bir şekilde düğün tebriği de içeren aşağıdaki şiiiri gönderir²³²: [el-Mutekârib]

- 1 أَهْنِيكَ يَا ابْنَ الْكِرَامِ بِعُرْسٍ وَأَنْتَ لِي الرُّوحُ ثَمَّ الْعَيْنَةَ

²³⁰ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 132. Şiiir, s. 117.

²³¹ Süleyman Uludağ, “Ârız”, *DİA*, İstanbul-1908, III, 358-359.

²³² *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 161. Şiiir, s. 151.

2 كَأَنَّكَ فِي حَاجَةٍ "الْأَدَمَ" حَتَّى تَزُوجَتِ -وَاهِنًا- بِنْتِ "جُبَيْنَةَ"

1 *Düğünden dolayı seni tebrik ediyorum ey cömertlerin oğlu! Sen benim için ruhsun, sonra küçük gözlersin.*

2 *Sanki senin bir katığa ihtiyacın vardı da evlendin! Cubeyne'nin kızı sana âfiyet olsun (Cubeyne'nin kızı ile mutlu ol)!*

جُبَيْنَةَ hem جُبْنٌ kelimesinin ism-i taşğiri hem de adamın ismi olması hasebiyle dostuna latife yapmaktadır. 'Peynirin katık olarak yenmesi ekmeğin yavanlığını nasıl ortadan kaldırıyor, evlilik de senin hayatındaki yavanlığı öylece yok etsin' arzusunu dile getirmektedir.

Şakalaşma ihtiva eden aşağıda vereceğimiz son şiir ise el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın Dımaşk'tan Hüseyin isimli arkadaşı bir katır üzerinde Beyrut'a geldiğinde şair ile karşılaşır ve der ki: 'İbadetleri katırımla paylaşıyorum. Ben namaz kılıyorum, katırım ise oruç tutuyor.' Bunun üzerine şair şöyle der²³³: [eṭ-Ṭavîl]

1 وَإِنَّ الْحُسَيْنِيَّ الْحَمِيدَ شَمَائِلًا لَشَهْمٍ، حَوَى لُطْفًا يُضَمُّ إِلَى فَضْلِ

2 أَتَانَا إِلَى بَيْرُوتَ يَرْكَبُ بَعْلَهُ وَجَاءَ أَخَا عَقْلٍ فَرَّاحٍ بِإِلا عَقْلٍ

1 *Kuşkusuz ki karakteri övülmüş Huseynî, fazîlet ile içiçe girmiş, letâfet içeren, asil bir kimsedir.*

2 *Katırına binmiş olduğu halde bize, Beyrut'a geldi. Aklın kardeşiyken geldi, aklını yitirmiş bir halde döndü.*

Şair bir başka şiirinde ise ihvâniyyât ana başlığı içinde değerlendirilen ama bir mesel kullanarak 'ıtab içeren ilginç şiirinde ise şöyle demektedir ²³⁴ : [Muhalle'u'l-basîṭ]

²³³ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 399. Şiir, s. 314.

²³⁴ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 156. Şiir, s. 147.

1 قد زارني منّا حبيبي، مَنْ طَالَ فِي حُبِّهِ جَفَائِي

2 عَاتِبْتُهُ؛ قَالَ: لَا تَعَاتِبْ، فَإِنَّمَا الْعُتْبُ لِلنِّسَاءِ

1 Bir iyilik olarak dostum beni ziyaret etti, muhabbeti için eziyetimin uzadığı kimseyi,

2 Kınadım da, 'Beni kınama! Kınamak, kadınlara yakışır' dedi.

Dostu ile uzun süre görüşmemesinin ve muhabbet edememesinin kendinde oluşturduğu eziyeti onu kınamaya itti. Dostu ise kınamanın kadınlara ait bir özellik olduğundan hareketle kendini savundu.

Sonuç olarak şairin dostluk konusunda yazdığı ve daha çok ayrılık teması ile sevgi ve özlem duygusu merkezinde toplanan şiirler ihvâniyyât şiirlerinin belki de şiirsel değeri en yüksek olanlarıdır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah toplumsal hayatı yansıtan şiirler de yazmıştır. Çocuklarının doğması, oğullarının sünnet olması, hastalık ve ölüm gibi sebeplerle onları tebrik etmek veya taziyelerini bildirmek üzere yazdığı bu şiirlerden hareketle onun şeyhülislam ve kadılar gibi toplumun elit tabakasından kişilerle ilişki içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan bu şiirler söz konusu olayların toplumsal hayattaki yeri konusunda önemli veriler de sunmaktadır.

Şair ihvâniyyât konusunda söylediği şiirlerde kurallara uygun bir biçimde geniş bir hayal dünyasına yer vermeksizin okuyanın dikkatini dağıtmayacak basit edebî sanatlar, anlaşılması kolay anlamlar ve yorucu olmayan bir üslup tercih etmiş, içten duygularını yalın bir biçimde ifade etmiştir. Ayrıca ihvâniyyât konusunu işlerken medih ve tasvir sık başvurduğu yardımcı konular olarak dikkat çekmektedir.

1.5. MERSİYE

Sözlüklerde mersiye kelimesi, “birisini överek onun için ağlamak, biri için acı çekmek²³⁵, ölü için ağıt yakmak²³⁶, birisinin ardından güzel huylarını zikrederek ağlamak²³⁷, birisine karşı yufka yürekli olmak, merhamet beslemek²³⁸,” gibi anlamlara gelen رَثِي-رَثِي fiilinden isimdir. Terim anlamı olarak *mersiye*, yaşanan bir vefat olayı üzerine söylenen şiirlerdir. Kaynaklarda yine رَثِي fiilinden mastar olan الرثاء/*er-rasâ* kelimesi de bu tür şiirlerin adı olarak kullanılmaktadır. Arap edebiyatının en köklü şiir türlerinden olan mersiye şiirinde²³⁹, şair yakınlarından ya da çevresinden birinin vefat etmesiyle acı çekerek, önce bu kişinin vefat ettiğini doğrudan ya da dolaylı olarak dile getirir. Şiirin devamında vefat eden kişiyi kaybetmesinden dolayı duyduğu acı ve üzüntüyü, ayrıca o kimsenin artık geçmişte kalmış anısıyla hayattaki gerçek halini veya bu kişinin üstün özelliklerini zikrederek onu över ve o kişiye duyduğu özlemi ifade eder. Burada kişinin vefat etmiş olması önemlidir. Zira söz konusu şiir, kişinin vefatından önce bizzat kendi isteği üzerine söylenecek olursa buna mersiye denmez, bu takdirde söz konusu şiir medih türünde değerlendirilir²⁴⁰. Bu bilgileri destekler mahiyette Kudâme b. Ca‘fer (337/948), mersiye şiirini medihten ayıran en önemli özelliğin, mersiye şiirinin vefat etmiş bir kimse için söylenmesi ve bu tür şiirlerde geçmiş zaman kipinin kullanılması olduğunu söylemektedir²⁴¹.

Kaynaklarda mersiye türünde söylenmiş şiirlerin tasnifiyle ilgili edebiyat tarihçilerinin farklı görüşleri bulunmaktadır. Örnek olarak İbn ‘Abdi Rabbih (328/940) mersiye şiirini; şairin kendi ölümünü ve kabrini tasvir ettiği, oğlu için

²³⁵ el-Halîl, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 286.

²³⁶ İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğa*, II, 1035.

²³⁷ el-Cevherî, *es-Sihâh*, s. 391; el-Firuzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhtâ*, s. 491.

²³⁸ İbn Fâris, *Mu‘cemu Mekâyisi'l-Luğa*, I, 512.

²³⁹ Ahmed Maţlûb, *Mu‘cemu Muştalahâti'n-Nakdi'l-‘Arabî*, s. 234.

²⁴⁰ Mustafa Sâdık er-Râfi‘î, *Târîhu Âdâbi'l-‘Arab*, III, 72.

²⁴¹ Kudâme b. Ca‘fer, *Nağdu’s-Şi‘r*, s. 118.

söylediği, kardeşleri için söylediği, eşi için söylediği, cariyesi için söylediği ve toplumda ileri gelenler için söylediği mersiyeler olmak üzere 6 başlıkta değerlendirmiştir²⁴². Ebu'l-Me'âlî İbn Hâmdûn (562/1167) da bu tasnife benzer bir şekilde şiirin söylenildiği kişiyi esas alarak; krallar ve başkanlar için söylenenler, aile ve dostlar için söylenenler, çocuklar için söylenenler, kadınlar için söylenenler, kural dışı ve şâz olanlar ve nâdirattan olan mersiyeler şeklinde; mersiye şiirini 6 bölüm olarak ele almıştır²⁴³. Bu gruplandırmalardan farklı bir değerlendirme yapan ve mersiye şiirini şairin söyleme amacına göre gruplandıran Şevkî Dayf bu şiir türünü, ölen kişinin ardından şairin duyduğu üzüntü, acı ve özlemi dile getirdiği mersiyeler olan “ağıt mersiyeleri” (النَّدْب), şairin vefat eden kimsenin güzel hasletlerini dile getirdiği övgü mersiyeleri (التَّأْيِين), son olarak da şairin kendisine ve vefat edenin yakınlarına sabrı ve Allah'ın takdirine teslim olmayı, ölümün er ya da geç herkesin yüzleşeceği bir vâkıta olduğunu dile getirdiği tesellî mersiyeleri (العَزَاء) şeklinde üç farklı kategoride değerlendirmektedir²⁴⁴. Şevkî Dayf'ın bu üçlü tasnifini İbnu'n-Naķib gibi kimi şairler de mersiye kasîdelerini kurgularken, kasîdenin muhtevasında her üç tür mersiye anlatımını da kullanmış, *nedb* türüne kasîdenin giriş bölümü, *te'bîn* türüne gelişme bölümü ve *'azâ* üslubuna da hâtime olacak şekilde kasîdelerinde yer vermişlerdir²⁴⁵. Verilen örnekler arasında görüleceği üzere, bütün mersiyelerinde olmasa da bu türde söylediği bazı şiirlerinde bahsi geçen üslubu el-Müftî Abdullatîf Fethullah da kullanmaktadır.

Bekrî Şeyh Emîn ise mersiye şiirinin yukarıda anlatıldığı gibi bir sınıflandırmaya tabi tutulmaması gerektiği görüşündedir²⁴⁶. Kanaatimizce bu son

²⁴² İbn 'Abdi Rabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, III, 201-254.

²⁴³ İbn Hâmdûn Ebu'l-Me'âlî Bahâuddîn Muhammed b. Hasan, *et-Tezkiretu'l-Hamdüniyye*, thk. Bekr 'Abbas, İhsan 'Abbas, Dâru Şâdir, Beyrut-1996, IV, 194-327.

²⁴⁴ Şevkî Dayf, *Funûnu'l-Edebi'l-'Arabîyyi el-Fennu'l-Ġmâî 2: er-Risâ*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1955, s. 12-13, 54-55, 86-88.

²⁴⁵ İbrahim Fidan, *İbnu'n-Naķib el-Huseynî ve Şiirleri*, s. 188-189.

²⁴⁶ Bekrî Şeyh Emîn, *Mutâla'ât fî's-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-'Osmânî*, s. 98.

görüş diğerlerine nazaran daha isabetli ve mersiye şiirinin içeriği için daha uygundur. Çünkü kim için ve hangi tarzda söylenirse söylensin, mersiye şiiri şairin hissettiği üzüntüyü ve acıyı şiiriyle terennüm ettiği nağmeler, kelimelerle ifade ettiği gözyaşlarıdır. Bu bağlamda belli kayıtlarla şairi sınırlandırmak yerine, kelimelere döktüğü duygu ve hissiyat üzerine yoğunlaşmak daha doğru olacaktır. Mersiye şiirinin Bekrî Şeyh Emîn'in görüşünde olduğu gibi genel anlamıyla anlaşılmasını destekler bir diğer durum olarak bazı kaynaklarda, kimi şairlerin düşmana kaptırılan bir şehir, kaybedilen bir savaş ya da yıkılan bir devlet için duydukları üzüntüyü dile getirdikleri şiirlerin de mersiye türünün örnekleri olduğu belirtilmektedir. Özellikle haçlı ordularına karşı mücadele veren Eyyûbîler döneminde bu anlatımla pek çok şiir söylenmiştir²⁴⁷.

Muhadram şairlerden el-Hansâ lakabıyla meşhur Ummu 'Amr Tûmâdır bint 'Amr b. el-Hâris'in (24/645) öldürülen kardeşi Sahr için söylediği mersiyeleri²⁴⁸ ve Emevîler döneminin hanım şairlerinden Leylâ el-Ahyeliyye lakabıyla meşhur Leylâ bint Abdillâh b. Şeddâd b. Ka'b'ın (86/705), kendisiyle evlenmeyi çok istediği halde bir türlü kavuşamadığı sevgilisi Tevbe b. el-Humeyyir (20/640) için söylediği mersiyeleri²⁴⁹ bu şiir türünün en güzel örnekleridir. Bu zikredilenlerden başka, Arap edebiyatı tarihçileri, farklı dönemlerde yaşamış şairlerin söylediği pek çok şiiri mersiye türüne örnek olarak eserlerinde nakletmektedir²⁵⁰.

²⁴⁷ Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 121; Bekrî Şeyh Emîn, *Mutâla'ât fi'ş-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-'Osmânî*, s. 98-106.

²⁴⁸ el-Hansâ'nın mersiyeleri için bkz. el-Mubberred, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, thk. Muammer Ebu'l-Fağl İbrahim, 3. bs., Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kâhire-1417/1997, IV, 40-51.

²⁴⁹ Leylâ el-Ahyeliyye'nin mersiyeleri için bkz. Muhammed Tasa, *Leylâ el-Ahyeliyye'nin Şiirinde Tevbe b. el-Humeyyir'in Portresi*, SÜİFD, Yıl: 2007, S. 23, s. 142-155.

²⁵⁰ Arap şiirinde mersiye örnekleri için bkz. Ebû Zeyd Muhammed b. el-Hatîb el-Kuraşî, *Cemheratu Eş'ârî'l-'Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Maţba'atu Nehdâti Mısır, Kahire-1981, s. 534-615; el-Mubberred Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd b. 'Abdil'ekber, *et-Te'âzî ve'l-Merâsî*, thk. İbrahim Muhammed Hasen el-Cemel, Maţba'atu Nehdâti Mısır, Kahire-ty., s. 50-75; Ebu'l-Muzaffêr Mueyyiduddevle Usâme b. Murşid İbn Munkız, *Lubâbu'l-Âdâb*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mektebetu's-Sunne, Kahire-1407/1987, 2. bs., s. 405-410; en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, V, 164-229; Sirâcuddîn

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın mersiyelerinin tamamı konuları itibarıyla, şahısların vefatları üzerine söylenmiş ferdî mersiyelerdir. Şairin bu türde söylediği şiirlerden ilk olarak Dımaşık'ın Şafîî müftüsü eş-Şeyh Muhammed el-'Âmirî'nin (1032/1623) vefatı üzerine söylediği aşağıdaki mersiye örnek olarak incelenecektir. Söz konusu şiir şu şekildedir²⁵¹: [el-Hafîf]

1	الْمَنَايَا	قَوَاطِعُ	الْأَجَالِ	فَلِمَاذَا	الْعُرُورِ	بِالْأَمَالِ
2	أَفَلَا	يَهْتَدِي	اللَّيْبُ	بِفَكْرِ	فِي	إِنْتِقَالِ
3	ثُمَّ	هَلَّا	يَرَى	بِعَيْنِ	إِعْتِبَارٍ	حَادِثَاتِ
4	لَيْسَتْ	الدُّنْيَا	غَيْرَ	دَارٍ	فَنَاءٍ	أَمْرُهَا
5	زَادَ	فِيهَا	الْعُرُورُ	فِي	كُلِّ	وَقْتٍ
6	غَرَّ	فِيهَا	مَنْ	تَبَدَّى	جَهُولًا	وَهِيَ
7	لَا	تُسَاوِي	مَنْ	الْبَعُوضِ	جَنَاحًا	لَيْسَ
8	كَمْ	مَلِيكٍ	فَوْقَ	الْتَرَابِ	طَرِيحٍ	مَا
9	كَمْ	عَظِيمٍ	تَحْتَ	الثَّرَى	قَدْ	تَوَارَى
10	كَمْ	أُنَاسٍ	مِثْلَ	الشَّمُوسِ	أَضَاؤُوا	وَهَوُّوْا
11	لَيْسَ	تُبْقِي	يَدُ	الْمَنَايَا	شَرِيفًا	لَا
12	لَيْسَ	مِنْهَا	لِحَادِثٍ	مِنْ	نَجَاةٍ	إِذْ
13	كُلُّ	وَقْتٍ	أَظْفَارُهَا	مُنْتَشِبَاتٌ	لِإِفْتِرَاسِ	الْأَشْرَافِ
14	لَيْتَهَا	تُمَهِّلُ	الْكِرَامَ	زَمَانًا	أَيُّ	ضُرٍّ
15	لَيْتَهَا	أَمَهَّلَتْ	فَرِيدَ	زَمَانٍ	كَانَ	فِيهِ

Muhammed, *er-Risâ fî Ş-Şi'ri'l-'Arabî, Mevsû'atu'l-Mubdi'ûn*, Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, Beirut-ty., VII, 7-59.

²⁵¹ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 159. Şiir, s. 149.

16	فَهْوَ بَحْرُ الْعُلُومِ حَبْرٌ لَبِيبٌ	فاضلٌ كاملٌ خليفٌ جمالٍ
17	الأديبُ العزِّيُّ نسلُ كرامٍ	حيثُ كانوا على الملوكِ موالِي
18	مُدُّ تَرَفِّي فِي الدِّينِ أَعْلَى كَمَالٍ	فَلَهُ الدِّينُ قَالَ: أَنْتَ كَمَالِي!
19	وَلِذَا سَمَاءُ الْكَمَالِ إِفْتِخَارًا	وكسأه بهيئةً وجلالٍ
20	مُدُّ دَعَاهُ دَاعِي الْمَنَايَا وَآجِي	بَادَرَ السَّيْرَ غِيبٌ شَدَّ الرَّحَالِ
21	وَتَوَلَّى إِلَى الْجِنَانِ شَهِيدًا	إِذْ رَمَاهُ طَاعُونُهُ بِالْتَّبَالِ
22	فُقِطِعَتْ بِمَعْنَى طَاعِنٍ طَعَنَتْهُ	وَشِمَالٌ، لَوْ طَعَنَهُ بِالشَّمَالِ
23	لَيْتَ شَيْئًا يَفْدِيهِ مِنْ أَسْرِ مَوْتٍ	كُنْتُ يَمِّنُ يَفْدِيهِ فِي كُلِّ غَالِ
24	كَانَ مِنْ أَهْلِهِ شَمْسٌ وَبَدْرٌ	ثُمَّ نَجْمٌ حَلُّوا بُرُوجَ الْمَعَالِي
25	قَدْ تَوَلَّوْا وَذَكَرَهُمْ دَامَ فِينَا	لَيْسَ يَفْنَى عَلَى مَرِّ اللَّيَالِي
26	وَعَلِيهِ غَارُوا وَغَارَ عَلَيْهِمْ	وَاسْتَحَبُّوا إِقْتِرَانَهُمْ بِالْكَمَالِ
27	فَعَلِيهِ مِنْ الْكَرِيمِ رِضَاهُ	يَتَوَالَى دَوْمًا بَعِيرٍ إِفْصَالِ

1 Ölümler, ecelleri(n yolunu) kesiyor. Öyleyse umutlarla gurulanmak niye?

2 Zamanın ve durumların değişmesi fikriyle akıllı, doğru yolda olmaz mı?

3 Ardından da günlerin, sonra gecelerin olaylarını, itibarın gözüyle görse olmaz mı?

4 Dünya, yok olup gitme yurdu olmanın dışında bir şey değildir. Onun işi (durumu) son bulma durumuna doğru gidiyor.

5 İnsanların göğsünde olan hırs, her zaman onda gururu artırdı.

6 Cehâleti ortaya çıkan onda gururlandı. Bence o cahilleri gaflete sürüklüyor.

7 O (dünya) sivrisineğin kanadıyla denk değildir. Allah katında dünyadan daha değersiz bir şey yoktur.

8 Toprak üzerine atılmış nice krallar vardır. Ona mücevherler ve inciler de fayda vermedi.

9 Hilâl ortaya çıktığında güneş gibi (batan), toprak altına gizlenen nice büyük insan vardır.

10 Işık veren ve zeval vaktinde batan güneşler gibi olan nice insan vardır.

11 Ölümün eli şerefli bir kimseyi bırakacak değil. O, şerefli mi, değil mi aldırılmaz.

12 İki eliyle bütün ecelleri tuttuğunda bir olayın ondan kurtulması mümkün değildir.

13 O her zaman tırnaklarıyla (pençeleriyle) hazır; şerefli olanları da, âdi olanları da parçalamak için.

14 Keşke (ölüm) şereflilere biraz mühlet tanısa. Bu mühlet vermenin hangi zararı var ki?

15 Keşke (ölüm) zamanın biricğine mühlet verseydi. Onun bu zamanda bir eşi-benzeri yoktu.

16 O, ilimlerin denizi, âlim, akıllı, erdemli, kâmil ve güzellik sahibiydi.

17 O, Gazze’li edebiyatçı; o efendilerin, kralların (bile) üstünde olduğu cömertlerin neslindedir.

18 Onu dinde en yücelik derecesinde yükselttiğinde, din ona ‘Sen benim kemâlimsin’ dedi.

19 Bu yüzden kemâl onu gururla isimlendirdi ve ona heybeti ve yüceliği giydirdi.

20 Onu ölümlerin davetçisi çağırduğında (o bu daveti) kabul etti, aceleyle hazırlandıktan sonra gitti.

21 Cennetlerin yönetimini şehit olarak ele aldı. Ona tâûnu (hastalığı) yücelikle isabet ettiğinde.

22 Yaralayanın yaraladığı sağ eli kesilsin (elleri kopsun)! (Eğer bunu) sol eliyle (yapıyorsa) o da kesilsin (kopsun)!

23 Ölümün esaretine (verilecek) keşke bir fidye olsaydı. Yanımdaki tüm değerli şeyleri fidye olarak verirdim.

24 (Güneşler ve dolunay) onun ailesinden. Sonra (o) yüceliğin burçlarına tat veren bir yıldız.

25 Onlar öldüler (gittiler) ve hatıralar bizde devam ediyor. Geceler boyunca bu hatıralar bizde son bulmaz (unutulmaz).

26 (Onların hatıraları) ölüme saldırdılar, ölüm de onlara saldırdı. Onlarla, kemâlle beraber olmayı sevdiler.

27 Allah'tan gelene razı olmak gerekir. Kesilmeksizin, sonsuza kadar devam etsin.

Şairin bu kasîdesi, Arap şiiri geleneğindeki mersiye şiiri yapısıyla tam olarak örtüşmemektedir. Zira şiirin ilk beytinde şair önce güzelleme ve acı ile değil bir hikmetle başlamıştır. Ölümü somut bir kavrama dönüştürerek, şerefli insanlara biraz daha mühlet vermesini istemekte ve eğer fidye kabul etseydi yanındaki tüm değerli şeyleri fidye olarak verebileceğini söylemektedir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın dostu es-Seyyid Yahya en-Naşşâr es-Şaydâvî için söylediği ve babasına gönderdiği aşağıda zikredilen kasîdede ise üzüntüsünü şöyle ifade etmektedir²⁵²: [Meczû'u'r-rem]

²⁵² *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 226. Şiir, s. 184.

1	إِنَّمَا	الدُّنْيَا	فَنَاءٌ	قَدْ نَأَى	عَنْهَا	الْبَقَاءُ
2	لَمْ	يَكُنْ	فِيهَا	إِنَّمَا	فِيهَا	الْعَنَاءُ
3	لَمْ	تَكُنْ	تَحْفَظُ	وَدًّا	لَمْ	يُفِدْ
4	طَبَعُهَا	نَقَضُ	عُهُودِ	مَا	لَهَا	يَوْمًا
5	غَدْرُهَا	دَاءٌ	غُضَالٌ	مَا	لَهُ	فِيهَا
6	فِعْلُهَا	مَكْرٌ	وَحَدَعٌ	وَنَفَاقٌ	وَرِيَاءٌ	
7	صَفْوُهَا	الْأَكْدَارُ	دَوْمًا	أَيْنَ	لِي	فِيهَا
8	عَيْشُهَا	هَمٌّ	وَعَمٌّ	وَكُرُوبٌ	وَبَلَاءٌ	
9	حُلُوءٌ	تَخَضَّرُ	عَيْشًا	طَعْمُهُ	فِيهِ	الْأَذَاءُ
10	كَلَّمَا	فِيهَا	ضَحِكُنَا	أَعْقَبَ	الضَّحِكَ	الْبُكَاءُ
11	لَمْ	يَدُمْ	فِيهَا	سُرُورٌ	لَمْ	يَدُمْ
12	لَمْ	يَدُمْ	فِيهَا	إِفْتِقَارٌ	لَمْ	يَدُمْ
13	لَمْ	يَدُمْ	فِيهَا	إِجْتِمَاعٌ	لَمْ	يَدُمْ
14	فَهِيَ	لَا	شَكَّ	فِرَاقٌ	وَبِعَادٌ	وَجَفَاءٌ
15	وَهِيَ	لَا	شَكَّ	مَجَازٌ	مَا	لَنَا
16	عُمُرُنَا	فِيهَا	قَصِيرٌ	مَا	لَهُ	فِيهِ
17	إِنَّهُ	لَوْ	طَالَ	فِيهَا	لَصَبَّاحٌ	أَوْ
18	جَيْشُهَا	كَانَ	الْمَنَايَا	شَأْنُهُ	فِينَا	الْعَرَاءُ
19	لَا	نُضَاهِيهَا	أَسْوَدٌ	لَوْ	بَدَا	مِنْهَا
20	فَلَهَا	الْأَسَادُ	تَخَشَى	إِذْ	لَهَا	فِيهَا
21	مَا	نَجَا	مِنْهَا	عَظِيمٌ	أَيْنَ	يَنْجُو

22	كم	ملك	صَرَعتُهُ	ما له فيها فداء
23	كم	كريم	أَحَدَتْهُ	ظِلَّ بيكيه السخاء
24	فَجَعَتْنَا	بِكْرِيمِ	فيه تسمو الكرماء	
25	فَجَعَتْنَا	بَأَدِيهِ	عَنهُ تَروي الأذباء	
26	فَجَعَتْنَا	بِشَرِيفِ	فيه تَعلو الشرفاء	
27	فَجَعَتْنَا	ببليغ	منه تعيا البُلغاء	
28	كَانَ فِي الدُّنْيَا	كَشَمْسِ	عَمَّهَا منه الضياء	
29	إِبْنُ نَصَارٍ،	وَأَنْعَمُ	مَنْ بهم طابَ الثناء	
30	فَهُوَ ذُو العُلَيَاءِ	يَحْيَا	مَنْ به يحيا العلاء	
31	عَيْنُ صَيْدَا	وَحَلَاهَا	وَلَهَا فِيهِ إعتلاء	
32	وَهُوَ بَدْرٌ فِيهِ	كَانَتْ	تَغِيظُ الأَرْضَ السَّمَاءُ	
33	مَنْ لَهُ عِزٌّ	وَفَخْرٌ	مَنْ لَهُ المجدُ رداء	
34	وَكَمَالٌ	وَجَمَالٌ	وَجَلالٌ وَبَهَاءٌ	
35	وَلَهُ حِلْمٌ	وَحَزْمٌ	ثُمَّ عَزْمٌ وَمِضَاءٌ	
36	وَسَخَاءٌ	وَعِطَاءٌ	وَوَقارٌ وَحِياءٌ	
37	حِينَ أودى،	وَعَلِمْنَا،	فَبِنَا ضاقَ الفِضَاءُ	
38	وَبَكِينَاهُ	دُموعًا	هِيَ، لا شَكَّ، دَماءُ	
39	لَمْ يَكُنْ يُجْدِي	بِكَاءُ	لَيْتَهُ يُجْدِي البِكاءُ	
40	مَوْتُهُ	حَطْبٌ عَظِيمٌ	عَمَّنَا فِيهِ البلاءُ	
41	لَيْتَهُ قَدْ كَانَ	يَحْيَا	وَبه يحيا الهناءُ	
42	لَيْتَهُ قَدْ كَانَ	يُفْدَى	وَلَهُ الدُّنْيَا فِدَاءُ	

43	هَلْ لِمَوْتٍ مِنْ شِفَاءٍ؟	لَيْسَ لِلْمَوْتِ شِفَاءٌ
44	رَبِّ: صَبْرًا وَرِضَاءً	بِالَّذِي يَقْضِي الْقَضَاءَ
45	رَبِّ: أَجْرًا فِي مُصَابٍ	مَا لَنَا عَنْهُ عَزَاءٌ
46	رَبِّ وَامْنَحْهُ نَعِيمًا	مَا لَهُ مِنْكَ انْقِضَاءٌ
47	وَعَلَيْهِ مِنْكَ فَضْلًا	رِحْمَاتٍ وَرِضَاءٍ
48	كُلَّمَا جَاءَ صَبَاحٌ	ظَلَّ يَتْلُوهُ الْمَسَاءُ

1 Dünya ancak geçicidir. Kalıcılık ondan uzaklaştı.

2 Onda hiç rahat yok. Onda olan şey sadece yorulmaktır.

3 Sevmeyi hiç korumaz. Kardeşlik ona fayda vermez.

4 Onun karakteri sözlere hainliktir. Onda bir gün bile vefâ yoktur.

5 Onun vefâsızlığı onulmaz bir hastalıktır. Onda da herhangi bir ilaç yoktur.

6 Onun yaptığı şey tuzak, hileler, nifak ve ikiyüzlülüktür.

7 Berraklığı daima bulanıklıktır. Onda benim için (zevk-u) safâ(yı) nerede(n bulayım)?

8 Onun hayatı tasa, gam, felaketler ve belâdır.

9 (O dünya) tatlıdır. Hayatı yeşillendirir (canlandırır). Tadında ise eziyetler vardır.

10 Onda (dünyada) her ne zaman gülsek, peşinden ağlama gelir.

11 Onda sevinç devam etmedi. Onda saadet devam etmedi.

12 Onda fakirlik devam etmedi. Onda zenginlik devam etmedi.

13 Onda toplanma devam etmedi. Onda karşılaşma devam etmedi.

- 14 O, kuşkusuz ayrılık, uzaklaşma, gözden uzak gönülden uzak değildir.
- 15 O, kuşkusuz bir geçiştir (geçip gitmedir). Onda bizim için bir kalıcılık yoktur.
- 16 Ondaiki ömrümüz kısadır. Onda bir kalış yoktur.
- 17 Eğer onda (ömür) uzun olsa bile, sadece akşam ve sabah gibi (kısa)dır.
- 18 Onun ordusu ölümlerdir (ki), onun işi bizimle savaştır.
- 19 Arslanlar ona (ölüme) benzemez, arslanlarda cesaret ortaya çıksa bile.
- 20 Arslanlar ondan korkar, güç onlarda olsa bile.
- 21 Hiçbir azametli ondan kurtulmadı. Azametliler ondan nereye kaçıp kurtulacaklar?
- 22 Nice kralları öldürdü. Onun (ölüm) için bir fidye yok.
- 23 Cömertliğin kendisine ağladığı ne kadar çok cömerti (kendine) aldı.
- 24 Cömertlerin kendisiyle yüceldiği cömerti (yanına alarak) bizi perişan etti.
- 25 Edebiyatçıların kendisinden rivayet ettiği (öğrenip söylediği) edebiyatçıyı (alarak) bizi perişan etti.
- 26 Şerefliilerin kendisiyle yüceldiği şerefliyi (alarak) bizi perişan etti.
- 27 Belâgatçıların (ulaşmakta) aciz kaldığı belâgatçıyı (alarak) bizi perişan etti.
- 28 O, dünyada ışığı kendisinden alıp yaydığı bir güneş idi.
- 29 İbnu'n-Naşşâr, övgünün onunla iyi olduğu bir kimse olarak ne güzel!
- 30 O yücelik sahibi Yahyâ, yücelik onunla yaşar.

31 O Şayda'nın gözü (bebeği), tadı (tuzu), o (Şayda) onunla yücelir.

32 (O yeryüzünde olduğundan dolayı) semânın yeryüzüne gıpta ile baktığı bir dolunaydır.

33 Onur ve övünç ona ait (olan bir kişi)dir. Şerefîn, elbisesi olduğu bir kimsedir.

34 Kemâl, güzellik, yücelik, parlaklık (ona aittir).

35 Yumuşak huyluluk, kararlılık, ardından azîmet, sonra da uygulama (pratik, ona aittir).

36 Cömertlik, verme, vakar (saygınlık) ve hayâ (ona aittir).

37 O öldüğünde, gökyüzünün bile daraldığını anladık.

38 Kuşkusuz kan olan gözyaşıyla ağladık.

39 Ağlamanın bir faydası yok. Keşke ağlamanın bir faydası olsa!

40 Onun ölümü, belânın aramızda yayıldığı büyük bir olaydır.

41 Keşke o yaşasaydı. Onunla birlikte mutluluk da yaşasaydı.

42 Keşke ona feda olacak biri olsa. Tüm dünya ona feda olsun.

43 Ölüm için bir şifa var mı? Ölümden bir kurtuluş yoktur.

44 Ey Rabbim! Kaderin hükmünün gerçekleştiğinden (öldürdüğünden) dolayı bize sabır ve kabullenme ver.

45 Allahım, başımıza gelen bu musibetten dolayı bize ecir ver. Onun için yeterli bir ta'ziye yoktur.

46 Rabbim, ona katından sonsuz bir cennet ver.

47 Rabbim, ona kendi fazlından rahmetler ve rıza ver.

48 Her sabah geldiğinde akşam da onun ardından gelir.

Şair bu uzun mersiyesinin 45. beytinde Bakara sûresinin 156. ayetinden²⁵³ iktibas yaparak ve hadiste geçtiği şekilde başımıza gelen bu musibetten dolayı bize ecir ver demektedir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın bu başlık altında verilen örneklerle açıklanmaya çalışılan mersiyelerinde, şairin uzun kasîdeleri tercih ettiği görülmektedir. Bu durumun şairin ölüm karşısında kendini çaresiz görmesi ve de duyduğu acının büyük olduğu şeklinde yorumlanabilir.

1.6. HİCÂ

يهجو - هجا fiilinden mastar olan الهجاء sözlükte “şiiirle hakaret etme”, “karalama” gibi anlamlara gelmektedir²⁵⁴. Cahiliye döneminden itibaren söylenegelmiş şiiir türlerinden olan hicâ²⁵⁵, medih şiiirinin tam olarak zıddıdır. Kudâme b. Ca'fer'in (337/948) ifadesiyle, “Bir şiiirde medih şiiirinin zıddı olan unsurlar ne kadar çok yer alırsa, şiiirdeki hicâ ağırlığı o denli artar”²⁵⁶. Kaynaklarda hiciv şiiirinin üslup ve içerik olarak bazı şartları taşımasının şiiirin değerini artırdığı belirtilmektedir. Bu şartlar arasında hicâ şiiirinde küfür ve sövme anlamlı lafızların kullanılmaması, beyit sayısının az olması ve aruz vezinlerinden kısa olanlarının tercih edilmesi gelmektedir. Bir şiiirde iftira, ağır hakaretler ve sövgüler yer alırsa bu durum şiiiri söyleyen şairin alçaklığını ve şahsiyetsizliğinin bir delilidir. Dolayısıyla böyle bir durumda hicvedilen kişiden önce şair kendi kendini hicvetmiş ve karalamış olur²⁵⁷.

²⁵³ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ “Onlar, başlarına bir musibet geldiği zaman ‘Biz Allah’a aidiz ve sonunda O’na döndürüleceğiz’ derler.”

²⁵⁴ el-Firuzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhtâ*, s. 1339.

²⁵⁵ İbn Raşîk el-Şayravânî, *el-Umde*, II, 170-176.

²⁵⁶ Kudâme b. Ca'fer, *Nağdu's-Şi'r*, s. 113.

²⁵⁷ Necmuddîn Ahmed b. İsmail el-Halebî İbnu'l-Esîr, *Cevheru'l-Kenz*, thk. Muhammed Zağlûl Sellâm, Munşe'etu'l-Ma'ârif, İskenderiye-1983, s. 310.

Hicâ türünü sınıflandırmada kaynaklarda, bir takım benzerliklerle beraber farklı tasnifler yapılmıştır. Sirâcuddîn Muhammed üslup bakımından hicâ şiirini; hicvedilen kişinin olduğu gibi tasvir edildiği “gerçekçi hicâ”, hicvedilen kişinin kötü özellikleriyle şairin dalga geçtiği “alaycı ve karikatürist hicâ”, şairin hicvettiği şahsın adını doğrudan zikrederek ifşa ettiği “sarih hicâ” ve şairin hicvedilen şahsın sadece özelliklerini belirterek üstü kapalı bir şekilde dinleyenlere kimi hicvettiğini işaret ettiği “îmalı hicâ” olmak üzere dörde ayırmaktadır²⁵⁸. Aynı edebiyatçı işlenen konular bakımından hicâ şiirini şairin belirli bir şahsı hicvettiği “ferdî hicâ”, şairin belirli bir toplumu hedef aldığı “toplumsal hicâ”, şairin eleştirdiği kişideki korkaklık, yalancılık gibi ahlâkî kusurları dile getirdiği “ahlâkî hicâ” ve hicvedilen kişinin fiziksel eksikliklerinin dile getirildiği “fitrî hicâ” olmak üzere yine dört bölümde değerlendirmiştir²⁵⁹. Abdullah Abdulcebbâr ve Muhammed Abdulmun‘im el-Hafâcî ise hicâ şiirini “ferdî hicâ”, “ahlâkî hicâ”, “siyasî hicâ” ve “dînî hicâ” şeklinde tasnif etmiştir²⁶⁰. Hicâ şiirini Sâmî ed-Dehhân da dört grupta, ancak isimlendirmede farklı olarak “ferdî hicâ”, “siyasî hicâ”, “dînî hicâ” ve “toplumsal hicâ” olarak tasnif etmekte ve yine yukarıda verilen tasniflerden farklı bir tanımlamayla, toplumsal hicâyı şairin belirli bir grubu hedef alarak değil, genel anlamda toplumun ahlâkî çöküşünü ve farklı zümrelerin durumunu şairin resmettiği şiirler olarak açıklamaktadır²⁶¹. İbn Hâmdûn (562/1167) ise hicâ şiirini, “kınama ve ayıplama”, “kötü özellikleri dile getirme” ve “zamanın şartlarından şikâyet etme” şeklinde üç grupta değerlendirmiştir²⁶². İbn Hâmdûn’un zamanın şartlarından şikâyet etme şeklinde isimlendirdiği hicâ türü, Sâmî ed-Dehhân’ın toplumsal hicâ şeklinde sınıflandırdığı grupta aynı türde şiirleri içermektedir. Zira özellikle Memlûkler döneminde toplumsal eleştirinin yapıldığı şiirlerin revaçta

²⁵⁸ Sirâcuddîn Muhammed, *el-Hicâ fi’s-Si’ri’l-‘Arabî, Mevsû’atu Ravâi’i’s-Si’ri’l-‘Arabî*, Dâru’r-Râtib el-Câmi’iyye, Beyrut-ty., III, 6.

²⁵⁹ Sirâcuddîn Muhammed, *el-Hicâ fi’s-Si’ri’l-‘Arabî*, III, 7.

²⁶⁰ Abdullah Abdulcebbâr, Muhammed Abdulmun‘im el-Hafâcî, *Qıssatu’l-Edeb fi’l-Hicâz fi’l-‘Asri’l-Câhilî*, Mektebetu’l-Kulliyâti’l-Ezheriyye, Kahire-1980, s. 537-546.

²⁶¹ Sâmî ed-Dehhân, *Funûnu’l-Edebi’l-‘Arabîyyi el-Fennu’l-Gmâi 6: el-Hicâ*, Dâru’l-Ma’ârif, Kahire-1982, s. 10.

²⁶² İbn Hâmdûn Ebu’l-Me‘âli Bahâuddîn Muhammed b. Hasan, *et-Tezkiretu’l-Hamdüniyye*, V, 30.

olduğu, bu dönem şairlerinin genel anlamda toplumlarındaki sosyal, siyâsî, dînî ve ahlâkî bozulma ve eksiklikleri şiirlerinde konu olarak işledikleri, içinde buldukları zamanın şartlarını hicvettikleri, Memlûkler dönemine dair telif edilmiş edebiyat tarihi kaynaklarında belirtilmektedir²⁶³.

Aşağıda verilen örneklerle şairin hicâ şiirleri üslup ve muhteva bakımından tahlil edilecektir.

Bu başlıkta el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın hicâ şiirlerinden verilecek ilk örnek, *Dîvân*'da bu türde söylenmiş müstakil mukatta'alardan olan 4 beyitlik cimrilikle ilgili aşağıdaki şiirdir²⁶⁴: [el-Basît]

1	لا تَمْتَدِحْهُ، فَإِنَّ الشَّحَّ شَيْمَتْهُ	والبخلُ طَبَعُ لَهُ، فِي الدَّهْرِ لَمْ يَجِدْ
2	لَقَدْ رَأَى مَادِرًا فِي النَّاسِ ذَا سَرْفٍ	وَوَظَنَهُ حَاتِمًا فِي بَدَلِ كُلِّ يَدٍ
3	لَوْ يَمْلِكُ الْمَاءَ مَاتَ النَّاسُ مِنْ عَطَشٍ	لَوْ يَمْلِكُ الْقَوْتَ أَفْنَى كُلِّ ذِي كَبِدٍ
4	لَوْ كَانَ أَرْضًا لَكَانَتْ غَيْرَ مَنبَتَةٍ	لَوْ كَانَ شَمْسًا لَمَا بَانَتْ عَلَى أَحَدٍ

1 Onu övme. Kuşkusuz cimrilik onun mizacıdır. Cimrilik, onun doğasında vardır. Zaman boyunca hiç cömertlik yapmadı.

2 Bu adam, insanlar arasında Mâdir'i (bile) müstrif gördü. Ve onu elindekilerin tamamını verme konusunda (cömertlikte) Hâtim gibi zannetti.

3 Eğer suya sahip olsaydı, insanlar susuzluktan ölürdü. Eğer mülkünde (elinde) azık olsaydı, bütün ciğer sahiplerini (canlı mahlûkatı) yok ederdi.

4 Eğer toprak olsaydı münbit olmazdı. Eğer güneş olsaydı hiç kimseye görünmezdi.

Cimrilik konusundaki bu beyitlerde şair abartılı bir şekilde cimrilüğün sembolü olan Mâdir'in bile israfçı olduğunu kabul eden bir cimrinin durumunu

²⁶³ Mahmûd Rızk Selîm, *el-Edebu'l-'Arabi fî 'Aşri'l-Memâlik ve'l-Osmâniyyîn ve'l-'Aşri'l-Hadis*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabîyyi'l-Mısri, Kahire-1377/1957, s. 74-76.

²⁶⁴ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 105. Şiir, s. 104.

anlatmaktadır. Ki kendisini, cömertlik sembolü olan Cahiliye döneminin ünlü şairi Hâtim et-Tâî'den bile cömert kabul eden kişi, eğer suya sahip olsaydı insanlar susuzluktan ölürdü diye nitelenmektedir. Şair dördüncü beytin ikinci şatırındaki meselle cimrilikte son noktayı; toprak olsaydı münbit olmaz, güneş olsaydı kimseye görünmezdi diyerek koymaktadır.

Şişman bir adamın şişmanlığı ile ilgili hiciv şiiri ise şu şekildedir²⁶⁵: [Meczû'u'r-recez]

1 ما فيه شيءٌ حسنٌ بين الأنام رائج

2 ما فيه شيءٌ داخلٌ بل كلُّ شيءٍ خارجٌ

1 Onda, insanlar arasında revaçta olan güzel hiçbir şey yok.

2 Onun içinde hiçbir şey yok. Aksine her şey dışarda.

Aynı konuyu hicveden şair aşağıdaki şiirinde ise bunu mudâ'abe şekline sokarak anlatmaktadır²⁶⁶: [Meczû'u'r-recez]

1 أَكَلْتِ أَكْلاً وَافِراً لَمْ يَحِكِ أَكَلَ الْبَشْرِ

2 لَا دَاءَ فَيْكَ إِتْمَا وَرِثْتَ عَمَرَ الْبَقْرِ

1 O kadar çok yedin ki, hiçbir insanın yemesi (seninkine) benzemez.

2 Sende hiçbir hastalık yok. Sadece sen ineğin ömrünü (yaşantısını) miras aldın.

Bir başka hiciv şiirinde de el-Müftû Abdullatîf Fethullah İbn-i Nubâte es-Sa'dî'ye ait bir şiire taştîr yaparak soğuk karakterli kişileri şöyle eleştirmektedir²⁶⁷: [et-Ṭavîl]

²⁶⁵ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 621. Şiir, s. 578.

²⁶⁶ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 664. Şiir, s. 620.

²⁶⁷ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 869. Şiir, s. 690.

1 وَبَارِدٍ طَبِيعٍ قَدْ تَقَلَّدَ صَارِمًا وَأَظْهَرَ بَيْنَ النَّاسِ إِفْرَاطَ ضَيْرِهِ

2 وَقَالَ: بِسَيْفِي أَوْ بِطَبْعِي أُبِيدُكُمْ، وَمَنْ لَمْ يَمُتْ بِالسَّيْفِ مَاتَ بِغَيْرِهِ

1 Soğuk karakterli (kişi), bir kılıncı kuşandı ve insanlar arasında çok zarar verdi.

2 Kılıncımla veya karakterimle sizi yok edeceğim. Kim kılıncı ile ölmezse başka bir şeyden (soğuk karakterden) dolayı ölür.

İkinci beytin ikinci şatırında, İbn-i Nubâte es-Sa'dî'ye²⁶⁸ ait olan bu şatır hiciv şiirinde kullanılarak taştîr yapan şair aynı şatır bu kez hissî gazel kategorisindeki başka bir şiirinde kullanmıştır²⁶⁹: [eṭ-Ṭavîl]

1 حَوَى لِحَظُهُ لِلْقَتْلِ سِحْرًا وَصَارِمًا وَسَهَمَ جُفُونٍ وَهَوَى يُرْدِي بِجَوْرِهِ

2 فَقُلْتُ: قُتِلْتُمْ، يَا ذَوِي الْعِشْقِ وَالْهَوَى وَمَنْ لَمْ يَمُتْ بِالسَّيْفِ مَاتَ بِغَيْرِهِ

1 Onun bakışı ölüm için bir sihir ve kılıncı ihtiva etti. Zulmüyle öldüren gözkapaklarının oku (nu ihtiva etti).

2 Dedim ki: 'Ey aşk ve sevdâ sahipleri, öldürüldünüz! Kim kılıncı ile ölmezse başka bir şeyden dolayı ölür (eninde sonunda mutlaka ölür).'

Şairin, meşhur bir şiirin aynı şatırını farklı konulardaki şiirlerinde taştîr yaparak kullanması onun şiir nazmetmedeki yeteneğini de göstermektedir.

Hiciv şiirlerinde sert bir dil kullanmaktan kaçınmayan şairin aşağıdaki nutfesi buna bir örnektir²⁷⁰: [el-Kâmil]

1 يَا مُقْرِفًا فِي الْأَكْلِ حِينَ يُرِيدُهُ مَا كَانَ بَيْنَ النَّاسِ بِالْإِنْسَانِ

²⁶⁸ Şihâbuddîn b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî, *Rayḥânetu'l-'Elîbbâ' ve Zehratu'l-Ḥayati'd-Dunyâ*, thk. 'Abdulfettâḥ Muhammed el-Hulv, Matba'atu 'Îsâ el-Bâbî el-Ḥalebî, Kahire-1386/1967. I/444

²⁶⁹ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 869. Şiir, s. 690.

²⁷⁰ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 892. Şiir, s. 699.

2 مَنْ شَأْنُهُ شَمُّ الطَّعَامِ بِأَنْفِهِ مِثْلَ الحِمَارِ يَشَمُّ بَوَلَ أَتَانِ

1 Ey yemek yemek istediğinde tiksindirici olan, insanlar arasında insan değildir (insanlar arasında böyle biri olamaz)!

2 Yemeği burnuyla koklayan kimsenin durumu, dışisinin idrarını koklayan erkek eşeğe benzer.

Kendisinin de müftülük makamında olması sebebiyle hüküm verme konumunda bulunan birinin bu konuda yanlış yapmasının ağır sonuçları olacağını aşağıda verilen şiirde şöyle ifade ederek hicvetmiştir²⁷¹: [el-Kâmil]

1 وَقَاضٍ تَوَلَّى الشَّرْعَ وَالشَّرْعُ عَيْنُهُ بِهَا يَظْهَرُ الحَقُّ المُبِينُ وَيَسْطَعُ

2 وَلَمَّا عَلَى الثَّلَاثِينَ مِنْهُ قَدْ انْطَوَى فَمَنْ تَمَّ عَيْنُ الشَّرْعِ أَصْبَحَ يَقْلَعُ

1 ‘Şeriat kurallarını üstlenen bir kadı ve şeriat onun gözüyle ortaya çıkıyor. Hakku’l-Mubîn parlıyor.

2 Üçte ikisiyle (= شَرٌّ) onun içinde gizlendi. Bundan dolayı şeriatın gözü yerinden söküldü.

Şeriat kelimesinde ع harfi yerinden söküldüğünde geriye sadece شَرٌّ kalır.

ع harfi aynı zamanda gözü de simgelemektedir ki göz, insan organlarının birçoğunun yerine de kullanılabilen bir kelimedir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın şikayet ve sosyal eleştirilerine dair aşağıda konu edilecek şiirler, genel anlamıyla toplumdaki kötü özelliklerin ve yaşadığı dönemdeki ahlâkî çözümlenin veya bir kişide ortaya çıkabilecek kötü hasletlerin konu edildiği şiirlerdir²⁷²: [el-Basîf]

1 لَمَّا تَكَلَّمْتُ كَانَ النُّطْقُ لِي شَرًّا وَالنُّطْقُ فَحٌّ لِصَيْدِ الحَاذِقِ الفَظِنِ

²⁷¹ Divânu’l-Müftî Abdullatîf Fethullah, II, 1095. Şiir, s. 833.

²⁷² Divânu’l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 137. Şiir, s. 119.

2	وَصِرْتُ فِي قَفْصِ الْإِفْتَاءِ مُحْتَبَسًا	فِيهِ أُعَدِّي بِمَرِّ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ
3	فَقُلْتُ: أَسْكْتُ، عَلِّي أَنْ يَخْلَصَنِي	حُسْنُ السَّكُوتِ مِنَ الْأَحْزَانِ وَالْمِخَنِ
4	وَقَلْتُ: أَجْهَلُ، عَلِمًا أَنَّ مَعْرِفَتِي	لِي آفَةٌ، وَيَجْهَلِي رَاحَةُ الْبَدَنِ
5	وَقَلْتُ: إِنْ مِتُّ، أَحْيَا فِي الدُّنْيَا فَرَحًا	مَنْ مَاتَ عَاشَ بِعَيْشٍ طَيِّبٍ حَسَنٍ
6	فَلَمْ يَفِدْنِي شَيْئًا مَا ذَكَرْتُ سِوَى	زِيَادَةِ الْهَمِّ، وَالْمَوْلَى يُخَلِّصُنِي

1 Konuştuğumda, konuşma benim için bir tuzak oldu. Konuşma, yetenekli ve zekîyi avlamak için bir tuzaktır.

2 Fetva kafesinde mahpus kaldım. Orada (kafeste) kaygının ve tasanın acısıyla gıdalanıyorum.

3 ‘Susayım’ dedim. Felâketlerden ve hüznlerden, susmanın güzelliğinin beni kurtarması gerekir.

4 ‘Cahil olayım’ dedim. Bilgim, benim için bir bela, cehaletim ise vücudun rahatlığıdır.

5 Ölürsem (cahil olursam) dünyalarda mutlu olarak yaşarım. Kim ölürse (cahil olursa) iyi, güzel bir şekilde yaşar.

6 Zikrettiğim şey kaygımı artırmaktan başka bir fayda sağlamadı. Mevlâ beni kurtarın.

Müftülük ve kadılık görevleri için ehil biri olmasına rağmen bu görevin ağır sorumluluğu şairi bir hayli yormuş, bu yüzden defalarca görevinden istifa etme talebini yinelemiştir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah fetva makamında olduğu için, hüküm vermesi konusunda kendisine aktarılan, muhtemelen kişilerin mahremiyetiyle ilgili bir çok bilginin kendisini rahatsız ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum kendisini huzursuz etmekte ve keşke bu konuda cahil olsaydım temennisi içine girmektedir.

Yine aynı dertten mustarip olduğu için bir yakarış ve temennî olarak aşağıdaki nutfede sıkıntısını şu şekilde dile getirmektedir²⁷³: [el-Mutekârib]

1 يَا رَبُّ: حَسَنَ التَّخْلِصِ مِمَّا بُلِيتُ؛ فَذَا مُنْتَهَى الْأَمَلِ

2 فَإِنِّي، وَأَنْتَ الْعَلِيمُ بِنَا، لَقَدْ ضِيقْتُ ذَرْعًا وَلَا صَبْرًا لِي

1 *Ey Rabbim! Felâketlerimden (belâyâ uğratıldığım şeylerden) beni güzel bir şekilde kurtar. İşte bu umudun varacağı son noktadır.*

2 *(Allah'ım) Sen durumuzu biliyorsun, sıkıldım ve benim hiç sabrım kalmadı.*

Yine çaresiz kaldığı ve elinden de bir şey gelmediği zaman dilimlerinden birinde olsa gerek ki, doğduğu ve hayatını sürdürdüğü, çok sevdiği Beyrut ile ilgili duygularını şöyle ifade etmektedir²⁷⁴: [Meczû'u'r-recez]

1 بَيْرُوتُنَا مَقْبَرَةٌ لِلْعِلْمِ وَالْعِرْفَانِ

2 الْجَهْلُ فِيهَا ذُو بَقَا وَالْعِلْمُ فِيهَا فَانِي

1 *Beyrut'umuz ilim ve irfan için bir mezardır.*

2 *Cehalet orada kalıcı, ilim ise geçicidir.*

Yukarıdaki beyitleri yazmasına neden olan duygulardan birisi de eğitim aldığı ve yaklaşık 11 yıl yaşadığı Dımaşk'a olan özlemidir.

Muhtemelen kronik bir rahatsızlığı bulunan ve tedavisinde çaresiz kaldığı kendi hastalığı ile ilgili şikayetinde ise şöyle der²⁷⁵: [Meczû'u'r-recez]

1 يَا وَيْحَ جِسْمِي لَا أَرَى لِصِحَّةٍ فِيهِ عَرَضٌ

2 لَسْتُ أُعَافِي سَاعَةً فِي كُلِّ يَوْمٍ لِي مَرَضٌ

²⁷³ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 150. Şiir, s. 134.

²⁷⁴ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 136. Şiir, s. 118.

²⁷⁵ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 626. Şiir, s. 579.

1 *Vücûduma yazıklar olsun! Onun sağlıklı olabilmesi için herhangi bir umut göremiyorum.*

2 *Hasta olduğum her günde bir saat bile âfiyette olmadım.*

el-Müftî Abdullatîf Fethullah kazancın artmasına rağmen gerekli harcamaların daha fazla olması karşısında sıkıntıda olan insanlara karşı hasetçilerin ne düşündüğünü de şu iki beyitte anlatmaktadır²⁷⁶: [er-Recez]

1 كَم مِّنْ مَّا مَدْخُولُهُ لَكِنَّهُ مَصْرُوفُهُ فِي غَايَةِ التَّضْعِيفِ

2 كَم مِّنْ حَسَوْدٍ مُّبْصِرٍ مَدْخُولُهُ لَكِنَّهُ أَعْمَى عَنِ الْمَصْرُوفِ

1 *Nice kimseler vardır ki, geliri (girişi) artıyor lâkin harcaması ondan kat kat daha fazla(dır).*

2 *Nice haset eden kimse de vardır ki, onun gelirini görür ama harcamalarına kördür.*

Bir kimsenin kazancından daha çok ne kadar gideri olduğunu hesaba katmak, o kişi ile ilgili adaletli olmanın bir gereğidir.

1.7. VASF

وصف kökünden mastar olan **vasf** kelimesi sözlüklerde bir şeyin süslü özelliklerini söylemek²⁷⁷, bir şeyi nitelemek ve özelliğini belirtmek²⁷⁸, bir şeyi süslemek²⁷⁹ gibi anlamlara gelmektedir. Bir edebiyat terimi olarak **vasf**, çiçekler, mevsimler, kuşlar ve diğer hayvanlar gibi başta tabiat unsurları olmak üzere, bahçeler, saraylar, hanlar, kimi zaman bir kitap, kimi zaman bir gece gibi şairin gördüğü ve güzelliğini hissettiği bir unsuru betimlemek, bu unsurun gönlündeki yansımalarını tasvîrî bir üslupla dile getirmek amaçlı söylediği şiirlerdir. Bu

²⁷⁶ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 643. Şiir, s. 607.

²⁷⁷ el-Ḥalîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, s. 904.

²⁷⁸ İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğa*, II, 893; el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳâmûsu'l-Muḥîṭ*, s. 1402.

²⁷⁹ İbn Fâris, *Mu'cemu Meḳâyisi'l-Luğa*, II, 633-634.

bağlamda Sâmi ed-Dehhân bütün türleriyle Arap şiirinin temel anlamda vâsf şiiri olduğunun söylenebileceğini belirtmektedir²⁸⁰. İbn Raşîk el-Ğayravânî vâsf şiirini Arap şiirinin temel konu başlıkları arasında zikretmese de²⁸¹, Arap şiirinin çok az bir bölümü haricinde bütünyle vâsf kavramının içerisinde yer aldığını, bu sebeple vâsf kavramını sınırlandırmanın ve bütün yönleriyle incelemenin mümkün olmadığını belirtmiştir²⁸². Ebû Hilâl el-‘Askerî gibi pek çok edebiyatçı vâsf türünü Arap şiirinin en temel konu başlıklarından biri olarak kabul etmiştir²⁸³. Ğudâme b. Ca‘fer’e göre, “*Vâsf, bir şeyi içerisinde bulunduğu durum ve görünümüyle ifade etmektir. Şairlerin vâsf şiirleri genellikle, anlam türlerinden birden çok unsurdan oluşan şeyleri betimleme şeklinde gerçekleşmiştir. Bu tür şiirlerin en güzelileri, şairin ilk olarak, şiirde betimlenen şeyin olduğu unsurlara dair birden çok anlamı, sonrasında da betimlenen şeyde bulunan özelliklerin en belirgin ve uygununu zikredip kullandığı şiirlerdir. Şair bu sayede şiiriyle o nesneyi anlatabilir ve onu tasviriyle güzel bir örnek haline getirebilir*²⁸⁴.” Bu bağlamda bir şairin vâsf şiirinde kullandığı lafızlar, teşbihler ve isti‘âreler, bir ressamın resminde kullandığı renklerle ve bir ses sanatçısının kullandığı nağmelerle eşdeğerdir²⁸⁵.

Bu başlıkta, yukarıda açıklaması yapılan Arap şiir geleneğinde ilk dönemlerden itibaren önemli bir yere sahip olmuş, özellikle de ‘Abbâsîler döneminde ağırlık kazanarak sonraki dönemlerde en güzel ürünleri verilmiş²⁸⁶ vâsf türünde şairin söylediği müstakil şiirleri değerlendirilecektir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın *Dîvân*’da vâsf türünde söylediği müstakil şiirleri aşağı şekilde sınıflandırmak mümkündür.

²⁸⁰ Sâmi ed-Dehhân, *Funûnu’l-Edebi’l-‘Arabiyyi el-Fennu’l-Ğinâi 3: el-Vâsf*, Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire-ty., s. 5.

²⁸¹ Şevki Dayf, *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî el-‘Aşru’l-Câhilî*, s. 195.

²⁸² İbn Raşîk el-Ğayravânî, *el-‘Umde*, II, 194.

²⁸³ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *eş-Şinâ‘ateyn*, s.131.

²⁸⁴ Ğudâme b. Ca‘fer, *Nağdu’s-Şi‘r*, s. 130.

²⁸⁵ Cebbûr ‘Abdunnûr, *el-Mu‘cemu’l-Edebi*, s. 292-293.

²⁸⁶ Muhammed Mustafa Heddâra, *İtticâhâtu’s-Şi‘ri’l-‘Arabî fi’l-Ğatni’s-Şânî’l-Hicrî*, Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire-1963, s. 454.

Vasf Türü	KASİDE	MUKATTA‘A	TOPLAM
1 Bahar,tabiat ve bahçe tasviri	1	11	12 şiir
2 Diğer tasvirleri	-	115	115 şiir
TOPLAM	1	226	127 şiir

Şairin vasf şiirlerini yukarıda belirtilen sınıflandırmaya göre müstakil başlıklar altında incelemek konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

1.7.1. Bahar, Aylar, Tabiat ve Bahçe Tasviri

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın tasvir şiirleri arasında en büyük bölümü tabiat, bahar, aylar, dolunay, gökkuşağı, deniz ve bahçe tasviri için söylediği şiirler oluşturmaktadır. Tabiat konulu şiirlerinden hareketle el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın iyi bir tabiat gözlemcisi olduğunu söyleyebiliriz. O, ilkbaharın gelişinden kuşların şarkılar terennüm edişine, rüzgârın suyun üzerinde dalgalar oluşturmasından bulutların ağaçlar üzerine inciler saçışına; boynu bükük çiçeklerin renk seremonisinden yıldızların gökyüzündeki kaçışına varıncaya dek pek çok doğa olayını dikkatle gözlemlemiş ve bir ressamın kâğıt üzerine fırçasını vuruşu gibi tüm bunları ustalıklı şiir kalıbına dökmüştür.

Bir ölümün ardından doğanın tekrar diriltildiği²⁸⁷ mevsim olan ilkbaharın el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın gönlünde ayrı bir yeri vardır. İlkbaharda oluşan koyu bir bulutu, sansargil familyasından bir gelincik türü olan kakıma benzetmiştir. Çünkü kakımın rengi yaz aylarında kahverengiye çalan koyu kırmızı olmasına rağmen kış aylarında bembeyaz olmaktadır ve kürkü de çok değerlidir. Bulutlu bir havada olmasına rağmen güneşin beyazlığını kakımın kış aylarındaki beyazlığına benzetmektedir²⁸⁸: [e-Ṭavîl]

²⁸⁷ Ankebut 29/63; Rum 30/19; Hadîd 57/17

²⁸⁸ *Divânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 630. Şiir, s. 575.

1 أَيَا حُسْنِ يَوْمٍ فِي الرَّبِيعِ مَغِيَّبٍ بِأَبْيَضِ غَيْمٍ مِنْ بَدِيعِ الْعَمَائِمِ

2 بِهِ الْبَرْدُ قَدْ أَضْحَى شَدِيدًا بِلَا إِمْتِرَا فَشَمْسُ الصَّحَى فِيهِ ارْتَدَّتْ فَرَوَ قَائِمُ

1 Bulutların güzellerinden bir beyaz (bulut) ile, bulutlu bir bahar günü ne kadar da güzeldir!

2 Kuşkusuz dolu onda şiddetli oldu. Ve sabah güneşi onda kakım postunu giydi.

Bir hayvanın bile renginin değişmesine neden olan mevsim geçişleri, doğal olarak insan psikolojisinde de bir takım değişikliklere neden olmaktadır.

Şair aşağıdaki mukatta'ada ise zeytin bahçesi ile ilgili şöyle bir tasvir yapmaktadır²⁸⁹: [eṭ-Ṭavîl]

1 وَرَوْضَةٍ زَيْتُونٍ أَقَمْتُ بِظِلِّهَا يَجْمَعُ لَهُمْ دُونَ الْوَرَى الْعُزُّ وَالْعَقْلُ

2 وَقَدْ مَالَتْ الْأَغْصَانُ تَحْنُو عَلَيْهِمْ وَحَنَّتْ حَنَانَ الْأُسْدِ إِذْ يَرْضَعُ الشَّبْلُ

3 وَلَا بَدَعَ إِنْ مَالَتْ إِلَيْهِمْ لَظْنِهَا وَهَمَّ هَمَّ ضِيَاءٍ أَنَّهَا لَهُمْ أَصْلُ

1 İzzet ve akıl sahibi toplulukla gölgesinde oturduğum bir zeytin bahçesi vardır, insanlarda eşsiz onur ve akıl sahibi olmayacak (kadar).

2 Dallar, onlara şefkat göstermek için eğildi ve arslanın yavrusunu emzirirken gösterdiği gibi merhametli oldu.

3 Dalların, onların bir ışık olduğunu ve kendi aslından olduğunu zannettiğinden, onlara eğilmesinde şaşılacak bir şey yoktur.

Dallar arslan gibi güçlü ama şefkatlidir. Bir hayvan ne kadar vahşi olursa olsun yavrusuna karşı anne merhametiyle davranır ve onu emzirir. Bir anne emzirirken yavrusu daha rahat emsin diye nasıl ona doğru eğilirse, zeytin ağaçları da altında oturan verâ sahibi insanlara doğru bir anne şefkatiyle eğilmektedir.

²⁸⁹ *Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah*, I, 88. Şiir, s. 98.

Bitkiler ışığa doğru meylettiklerinden dolayı da altındaki insanlara ışık kaynağı muamelesi yapmıştır.

Aşağıdaki şiirde gökkuşağını tasvir ederken onu kılıncını çekmiş bir savaşçı olarak nitelendirmektedir²⁹⁰: [el-Vâfir]

1 بَدَا قَوْسُ السَّمَاءِ بِكُلِّ حُسْنٍ وَكَانَ التَّوَهُ طَالَ وَزَادَ حَيْفًا

2 فَلَا عَجَبَ لِضَعْفِ التَّوَهُ عَزْمًا فَقَدْ سَلَّ السَّحَابَ عَلَيْهِ سَيْفًا

1 Göküzünün kuşağı (gökkuşağı) bütün güzellik(ler)le ortaya çıktı. Fırtına uzun sürdü ve zulmü artırdı.

2 Fırtınanın azmindeki zayıflığa şaşırarak bir şey yoktur. Çünkü bulutlar ona kılıncı çekti.

Şiddetli ve uzun süren bir fırtına ve yağmurdan sonra ufukta oluşan gökkuşağı bir savaşçı gibi betimlenerek, şeklinden dolayı kılınca benzetilmektedir. Fırtına çok sürse de gökkuşağı sonunda galip gelmiştir. Göze hitabıyla geçici mutluluk kaynağı olan gökteki renkler kuşağı şairin dilinden böyle kelimelere dökülmektedir.

Güneşi ve ayı tasvir ettiği şiirinde ise sultan ve vezir metaforlarına dayanan şair şöyle demektedir²⁹¹: [eṭ-Ṭavîl]

1 أَرَى الشَّمْسَ سُلْطَانًا لَقَدْ دَامَ مُلْكُهُ وَمَا الْقَمَرُ الْمَعْرُوفُ إِلَّا وَزِيرُهُ

2 يُؤَلِّيهِ حُكْمَ اللَّيْلِ مِنْ أَجْلِ رَاحَةٍ وَيَحْكُمُ فِيمَا فِيهِ يَبْدُو ظُهُورُهُ

3 يُؤَلِّيهِ شَهْرًا ثُمَّ يَنْصَبُ غَيْرَهُ وَيَعَزِّلُهُ، غَضْبَانَ، ثُمَّ يُبِيرُهُ

4 وَحِينَ يُؤَلِّيهِ يَقْوِيهِ رَاضِيًا إِلَى أَنْ يَصِيرَ الْبَدْرُ قَدْ تَمَّ نَوْرُهُ

5 يَعُودُ عَلَيْهِ غَيْرِ رَاضٍ بِضَعْفِهِ وَسَلَبِ الَّذِي أُولَى فَتَوَهَى أُمُورُهُ

²⁹⁰ Divānu'l-Müfti Abdullatif Fethullah, II, 826. Şiir, s. 676.

²⁹¹ Divānu'l-Müfti Abdullatif Fethullah, I, 601. Şiir, s. 558.

6 وَعِنْدَ انْقِضَاءِ الشَّهْرِ يَحْكُمُ بِالرَّدَى فَيُرْدِيهِ غَضَبَانًا وَيَأْتِي نَظِيرَهُ

7 وَذَا حَالٌ ذَا السَّلْطَانِ مِنْ حِينَ مَا انْتَشَا وَأَوْجَدَهُ رَبُّ إِلَيْهِ مَصِيرُهُ

1 Güneşi, saltanatı devam eden bir sultan gibi görüyorum. Bilinen ay ise onun sadece bir veziridir.

2 Dinlenmek için gecenin hâkimiyetini ona (aya) veriyor. (Ay da, güneş) ortaya çıkıncaya kadar hükmediyor.

3 (Güneş, aya) bir ay görev veriyor, sonra başkasını onun yerine atıyor. Sonra ona kızarak azledip, ardından yok ediyor.

4 Memnunken yönetimi verdiğinde, dolunayın ışığını en son haddine gelinceye kadar güçlendiriyor.

5 (Sultan) memnuniyetsiz bir şekilde onun zayıflığından dolayı ve tamamen onun işini bitirmek için ona dönüyor (verdiği gücü geri alıyor).

6 Ay bittiğinde, ölümüne hükmediyor ve onu kızgın bir şekilde öldürüyor ve onun bir benzeri geliyor.

7 İşte bu, sultanın mutlu olduğu andaki hâlidir. Allah onun âkıbetini (böyle) yarattı.

Gücün kaynağı sultan, o güçten geçici bir güç elde eden vezirdir. Eğer sultanın dinlenmeye ihtiyacı varsa işleri onun yerine vezir yürütür. Güneşi sultan, ayı vezir olarak tasvir eden şair; ay, yüzünü peçesiz bir şekilde gösterip te ortalığı aydınlatırsa güneş ona haddini bildirip asıl aydınlık sebebinin kendisi olduğunu aya hatırlatır ve onun aydınlıkla ilgili hükmünü ortadan kaldırır. Bu her ay sürekli tekrarlanarak gerçekleşen doğa olayında, güneş kendi gücünü her seferinde yeniden hatırlatır.

Şair aşağıdaki üç beyitlik bir mukatta'adan ibaret olan şiirde geceyi de şu şekilde nitelemektedir²⁹²: [el-Basîṭ]

1 ما أَحْسَنَ اللَّيْلِ إِذْ تَزْهَوُ كَوَاكِبُهُ وَالْبَدْرُ قَدْ مَالَ نَحْوَ الْعَرَبِ وَاقْتَرَبَا

2 وَالْبَرْقُ مِنْ جَنِبِهِ أَبَدَى تَلَامِعُهُ عَلَى التَّوَالِي وَقَدْ هَبَّتْ نَسِيمِ صَبَا

3 فَأَنْجُمُ اللَّيْلِ، إِذْ تَشْدُو الصَّبَا، رَفَقَتْ وَالْعَرَبُ بِالسَّيْفِ ثُمَّ التَّرْسِ قَدْ لَعِبَا

1 Yıldızları parladığında, dolunayı batıya doğru meylettiğinde ve yaklaştığında, gece ne kadar da güzel!

2 Şimşek yanında parlaklığını kesintisiz bir şekilde gösterdi ve Sabâ meltemi esti.

3 Sabâ rüzgarı şarkı söylediğinde gecenin yıldızları dansetti sonra batı kılıncı ve kalkan oynadı.

Şair şimşegın sesi ve ışığıyla ilgili yapılan tasvirde, dolunay ve şimşegi farklı bir birliktelik olarak değerlendirmektedir. Şimşegın görüntüsü şairin hayal dünyasında bir kılıncı, yuvarlak olan dolunayı da kalkana benzetilmeye sevkirmektedir. Zaten kılıncı ve kalkanın ayrılmaz bir birlikteliğı vardır.

el-Müftü Abdullatîf Fethullah'ın vasf şiirlerinin bir bölümü çiçek türlerinin tasvirinin yapıldığı şiirlerdir. Çiçek türlerinden gelincik²⁹³ ve karanfil çiçekleri şairin vasf şiiri için özel olarak tercih ettiği çiçeklerdir. Şair aşağıda verilen şiirde karanfili tasvir etmektedir²⁹⁴: [el-Munserih]

1 فِي الرَّوْضِ قَدْ أَزْهَرَتْ قَرْنَفَلَةٌ حَمْرَاءُ لِلْقَلْبِ تَجْلِبُ الْفَرْحَا

2 كَأَنَّهَا جَمْرَةٌ بِمَجْمَرَةٍ مِنَ الزَّمْرُدِ عِطْرُهَا نَفْحَا

1 Bahçelerde, kalbe sevinç ulaştıran, kırmızı bir karanfil çiçek açtı.

²⁹² *Divānu'l-Müftü Abdullatîf Fethullah*, I, 594. Şiir, s. 556.

²⁹³ *Divānu'l-Müftü Abdullatîf Fethullah*, I, 90. Şiir, s. 99.

²⁹⁴ *Divānu'l-Müftü Abdullatîf Fethullah*, I, 89. Şiir, s. 99.

2 Sanki o mangaldaki, kokusu etrafa yayılan, zümrüitten bir ateş parçası (gibidir).

Şairin bu nutfesinde, ağızda bekletildiğinde ağız kokusunu gideren ve hoş bir aroması olan karanfilin güzel kokusu ve rengi anlatılmaktadır. Özellikle eski Türk edebiyatında karanfil tasvirinin yeri ve Osmanlı dönemi Dîvân şiirinde karanfil mazmununun durumu göz önüne alındığında²⁹⁵, el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirinde karanfil çiçeğini konu etmesi döneminin Türk edebiyatına olan ilgisini ortaya koymaktadır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah nahiv ilminin kavramlarını kullanarak yazdığı aşağıdaki şiirde de meltemi tasvir etmektedir²⁹⁶: [eṭ-Ṭavîl]

1 مَرَّ النَّسِيمُ عَلَى الْأَغْصَانِ سَاكِنَةً وَرَاحَ عَنْهَا وَأَشْدَى الْعَطْرِ يَكْتَسِبُ

2 جَرَّ النَّسِيمُ عَلَيْهَا ذَيْلَهُ فَغَدَّت تَمِيلُ بِالْجَرِّ مِنْهُ ثُمَّ تَنْتَصِبُ

1 Meltem, dallara sâkinen uğradı. Ondan en güzel kokuyu alarak ayrıldı.

2 Meltem kuyruğunu çekti. Bunun üzerine dallar (meltemin peşinden) eğildi, ardından tekrar ayağa kalktı.

Hafif deniz esintisi olan meltem, insanları başka iklimlere sürüklediğinden dolayı şairin dilinde böyle ifadesini bulmaktadır.

Buraya kadar verilen örneklerde el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın bahar, tabiat ve çiçek tasvirini konu ettiği vasf şiirlerindeki anlatım incelikleri ele alınmıştır. Şairin bunlardan farklı unsurlara dair tasvirleri, konunun daha iyi anlaşılması için sıradaki başlık altında müstakil olarak ele alınacaktır.

²⁹⁵ bkz. Fatih Sona, “Divan Şiirinde Karanfil”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 8, S. 41, s. 307-3014;

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi41_pdf/sayi41_dilededebiyat.htm, Aralık-2015, 10.01.2016

²⁹⁶ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 821. Şiir, s. 675.

1.7.2. Diğer Tasvirleri

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın bahar, tabiat ve bahçe tasvirlerinden farklı olan unsurları tasvir ettiği vasf şiirlerinin arasında pervane, çiçek demeti, tütün ve nargile, kahve, kandil vb. söylediği şiirler gelmektedir. Ocaktaki kömür ile ilgili yaptığı tasvir aşağıdaki gibidir²⁹⁷: [el-Basît]

1 ما أَحْسَنَ الْفَحْمِ فِي الْكَانُونِ مَتَّقِدًا فَصَارَ جَمْرًا يَلُونِ الْوَرْدِ مَنَعُوتًا

2 كَأَنَّهُ بَجْرٌ عَوِدٍ مَوْجُهُ ذَهَبٌ مَا مَاجَ حَتَّى اسْتَحَالَ الْعُودُ يَاقُوتًا

1 Ocaktaki kömür tutuşmuşken ne kadar da güzel! Gül rengiyle nitelenen bir kor parçasına dönüştü.

2 Sanki o dalgaları altın olan bir kamış denizidir; kamış, yâkûta dönüşünceye kadar dalgalanan.

Sanki bu şiir Ebu Temmâm'ın (231/846) aşağıdaki şiirinden mülhem bir anlatım zenginliğine sahiptir²⁹⁸:

1 وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ نَشْرَ فَضِيلَةٍ طُوِيَتْ أَتَاحَ لَهَا لِسَانَ حَسُودٍ

2 لَوْلَا اشْتِعَالُ النَّارِ فِيمَا جَاوَزَتْ مَا كَانَ يُعْرَفُ طِيبُ عَرَفِ الْعُودِ

1 Allah gizli kalmış bir faziletin yayılıp bilinmesini istediği zaman bu iş için bir hasetçinin dilini istihdam eder.

2 Şayet ateş iliştiği şeyi yakmamış olsaydı, bir dalın güzel kokusu bilinmezdi.

Mânânın açıklığı ve güzelliği açısından birinci beyitte ifade edilen şeyin gerçekleşmesi ikinci beyitteki temsil ve tasvir sayesinde bütün güzelliği ile karşımıza çıkmaktadır. Gizli kalmış güzellik ve zînetini ancak bu ikinci durumdaki

²⁹⁷ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 211. Şiir, s. 179.

²⁹⁸ Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân el-Curcânî, *Esrârü'l-Belâğa fî 'İlmi'l-Beyân*, thk. Abdu'l-Hamîd Hindâvî, Dâr'ul-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût-1422/2001. I, 100.

temsil sayesinde göstermektedir. Kömürün tutuşma esnasındaki yalazları ve ateş yalımı bir dalgaya benzemekte ve tamamen tutuşuncaya kadar salınmaktadır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın yukarıdaki şiiri, şairin vasf şiirlerinden önemsiz gibi görünen nesnelere ve konuları tasvir için söylediği beyitlerinin genel yapısını göstermesi bakımından önemlidir. Zira bu tür şiirlerinde şair anlaşılır bir üslupla beraber oldukça sanatlı bir anlatım tercih etmektedir.

Keyif veren ve kokusuyla cezbeden kahve şairin dilinde şöyle hayat bulmaktadır²⁹⁹: [Meczû'u'l-Medîd]

1	أنا	أهوى	قهوةً	لستُ	عنها	أعرضُ
2	كلّما	مرّت	حلّت	أيُّ	حالٍ	يُبعضُ
3	كم	سمِعنا	قولها،	إذْ	علينا	نُعرضُ:
4	أنا	لوني	أسودُّ	وثَنائي	أبيضُ	

1 Ben kahveyi çok seviyorum. Ondan asla uzak kal(a)mam.

2 O, her ne zaman acılaşırsa tatlılaşır. Hangi durum (ondan) nefret ettirebilir?

3 Bize sunulurken, onun sözünü ne kadar da çok duyduk:

4 'Benim rengim siyahtır (ama) övgüm beyazdır.

Dost meclislerinde içilmesi, şekersiz olanının daha makbul olması gibi özellikleri ile şair için vazgeçilmez bir içecek olan kahve kendini sunarken sanki şöyle demektedir: 'Benim rengimin siyah olmasına bakma! Hakkımda yapılan övgüler beni beyazlatıyor çünkü beni neredeyse sevmeyen insan yoktur.'

Şairin kahveye olan düşkünlüğünü şu şiir daha iyi ifade etmektedir³⁰⁰: [eṭ-Ṭavîl]

²⁹⁹ *Divānu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 230. Şiir, s. 188.

1 عَلِيكَ بِالْقَهْوَةِ السُّودَاءِ تَشْرِبُهَا وَدَع لِرَشْفِ الطَّلِي مَوْلُودَةَ الْعِنَبِ

2 كَمْ غَابَ عَنِ عَقْلِهِ بِالْحَمْرِ شَارِبُهَا وَشَارِبُ الْقَهْوَةِ السُّودَاءِ لَمْ يَغِبْ

1 Siyah kahve içmen gerekir. Üzümün evladı şarabı içmeyi bırak.

2 Şarap içtiğinden dolayı aklını kaybeden nice insan vardır (ama) siyah kahve içtiğinden dolayı aklını kaybeden yoktur.

Üzümün hayırsız evladı şaraptır. Çünkü insanın aklını başından alır. Koyu ve yoğun da olsa kahve bırak insanın aklını başından almayı, insanın aklını başına getirir. Bir kahve ne kadar koyu yani yoğun olursa o kadar uyarıcı özelliği vardır.

Minare ile ilgili irticalen söylediği şiirinde şair, beklenmedik anda olan bir gerçekliği farklı bir sebebe bağlayarak şöyle tasvir etmektedir³⁰¹: [el-Basîf]

1 مَنَارَةٌ كَثُرَتْ سُرْجًا وَقَدْ رُفِعَتْ فَخَلَّتْهَا كَالْتَرِيَّا ، دُونَ مَا رِيَبِ

2 إِذِ أَنْهَا سَمِعَتْ إِنْشَادَ مُنْشِدِنَا إِلَيْهِ قَدْ هَبَطَتْ رَقْصًا مِنَ الطَّرَبِ

1 Minarenin birçok lambası oldu ve yükseltildi. Kuşkusuz sen onu Sureyyâ yıldızı gibi hayâl ettin.

2 O, şarkıcımızı ilâhî söylerken işittiğinde, coşkusundan dolayı raksetmek üzere düştü.

Ramazan ayında bir şarkıcı minare şamdanının yanında ilahi söylediği esnada, içinde kandillerin bulunduğu şamdan yere düştüğünde büyük bir gürültü koştı. Şair bunun üzerine hemen doğaçlama olarak; minarenin düşmesinden dolayı oluşan hüznü sevince dönüştürmek için bu şiiri söyledi. Şiir nazmetmek bir emek işidir. Üzerinde uzun uzadıya düşünmek ve şiirle ilgili çalışmak gerekir. Şairin bir olay üzerine hemen bir şiir söylemesi bu konudaki yeteneğini de göstermesi açısından ilginçtir. Şair şamdanın düşme gerçekliğini ilâhiye olan coşkusu nüktesine bağladı.

³⁰⁰ Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah, II, 774. Şiir, s. 661.

³⁰¹ Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah, I, 465. Şiir, s. 394.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın *Dîvân*'da yer alan diğer vâf şiirlerinden kartal tasvirine dair söylediği aşağıdaki iki beyitlik nutfe de oldukça mânîdardır. Söz konusu şiir şu řekildedir³⁰²: [el-Kâmil]

1 وَعُقَابٌ جَوْرٌ كَاسِرٍ يَسْطُو عَلَى أَسْنَى الطَّيْرِ، يَصِيدُهَا مَا أَجْبَرَهُ!
2 أَرْسِلْ لَهُ -رَبِّ السَّمَاءِ- بَدِيلَهَا، وَإِلَيْهِ أَرْسِلْ فُتْبَرَهُ

1 *Yırtıcı zulüm kartalı, en yüce kuşlara, (onları) avlamak üzere hücum ediyor. (Bu) ne kadar da zâlimce!*

2 *Ey Semânın Rabbi! Onların üzerine büyük bir topluluk ve çayırkuşu gönder (ki onları yok etsin).*

Kartal ne kadar yırtıcı olursa olsun, nahif yapısına göre çayırkuşu ebâbil kuşlarına benzetilerek, Kâbe'yi yıkmak üzere yola çıkan fil ordusunun başına gelenlere gönderme yapılarak yokediciliği arzu edilmektedir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah bir nesneyi tasvir ettiğinde, o nesne ile kendisi arasında bir bağlantı kurmaya farklı bir önem vermektedir. Bu duruma örnek olarak aşağıdaki şiir örnek olarak gösterilebilir³⁰³: [es-Serî]

1 يَا شَمْعَةٌ لَيْسَتْ تُشَاهِدُنِي إِذْ كَلْنَا قَدْ ذَابَ وَاحْتَرَقَا
2 بِيَقِي لَهَا رَمَقٌ إِذَا احْتَرَقَتْ لَكِنِّي قَدْ صِرْتُ لَا رَمَقَا

1 *Ey hepimiz eriyip yanarken, bana benzemeyen mum!*

2 *Yandığında (mumun) son nefesi kalır. Fakat benim hiçbir hayat belirtim kalmaz.*

Yukarıda örnekleri incelenen şairin gerek bahar, tabiat ve bahçe tasvirlerine, gerek de farklı unsurların tasvirine dair söylediği vâf şiirlerinde, sanatlı bir dilin kullanıldığı gözlenmektedir. şairin vâf şiirlerinde tasviri yapılan

³⁰² *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 1027. şiir, s. 808.

³⁰³ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 775. şiir, s. 661.

unsurların çeşitliliği, tasvirlerdeki incelikler ve ayrıntılar el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın çevresini dikkatle inceleyen, gördüğü soyut ya da somut varlıklara, görünümün ötesinde anlamlar yükleyebilen hayal dünyası geniş bir şair olduğunu ortaya koymaktadır.

1.8. DİĞER KONULAR

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın yukarıda ayrı ayrı başlıklar halinde incelenen konulardan başka *fahr*, *ahâcî*, *mua'mma*, tarih düşürme ve *'itâb* gibi konularda da şiirler nazmettiği görülmektedir. Her ne kadar bu konularda nazmedilen şiirlerin diğerleri kadar ağırlığı olmasa da şairin çeşitli konularda da şiirler söyleyebilme yeteneğini ortaya koymak ve *Dîvân*'ındaki konu çeşitliliğini gerçeğe uygun bir biçimde yansıtabilmek bakımından bu konuda yazılan şiirleri de kısaca ele almak uygun olacaktır.

1.8.1. Fahr

Sözlükte *fahr*, kişinin atalarını yâd etmesi³⁰⁴, yüce ve köklü olma³⁰⁵, sahip olduğu özelliklerle kendini övme, birisine baskın gelip onu yenme³⁰⁶ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Terim anlamı olarak *fahr*, şairin kendisinin, ailesinin, kavminin ya da atalarının üstün özelliklerini anlattığı, kendisini ayrıcalıklı kılan yücelikleri dile getirdiği, kişisel değer yargılarına göre övünç vesilesi olduğunu düşündüğü özellikleri sayarak övündüğü şiir türüne verilen isimdir³⁰⁷.

Ebû Hilâl el-'Askerî (400/1009) gibi kimi edebiyat tarihçileri *fahr*ı, medih şiirinin bir alt başlığı olarak değerlendirmiştir³⁰⁸. Modern dönem edebiyat tarihçilerinden olan Mustafa Sâdık er-Râfî'î ise *fahr* şiirini *hicâ* şiirinin bir bölümü kabul etmektedir³⁰⁹. Ancak edebiyat tarihçilerinin çoğu *fahr*ı, Cahiliye

³⁰⁴ İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğa*, I, 589; el-Cevherî, *eş-Sıhâh*, s. 799.

³⁰⁵ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, II, 344.

³⁰⁶ el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhtâ*, s. 979.

³⁰⁷ Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 189.

³⁰⁸ Ahmed Maţlûb, *Mu'cemu Muştalahâti'n-Nakdi'l-'Arabî*, s. 310.

³⁰⁹ Mustafa Sâdık er-Râfî'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, 2. bs., Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut-1974/1394, III, 69.

döneminden itibaren var olan müstakil bir şiir türü olarak kabul etmektedir³¹⁰. Örneğin İbn Raşîk el-Ğayravânî (456/1064) Arap edebiyatındaki temel şiir türleri arasında zikrettiği fahr şiirini “*şairin kendini ve kavmini övmesi*” şeklinde tanımlamakta ve konu olarak medih şiirine benzediğini, medih şiiri için uygun olan ya da olmayan hususların aynı şekilde fahr şiiri için de geçerli olduğunu belirtmektedir³¹¹.

Cahiliye şairlerinden Zuheyr b. Ebî Sulmâ ve ‘Antera b. Şeddâd gibi pek çok şairin fahr şiiri kaynaklarda nakledilmektedir³¹². Sahabeden Ali b. Ebî Tâlib, Şa’d b. Ebî Vaqqâs, Mu’âviye b. Ebî Sufyân ve Hassân b. Sâbit fahr şiirleri söylemişlerdir³¹³. Aynı şekilde Emevîler dönemi şairlerinden Cerîr b. ‘Atıyye et-Temîmî (110/728)³¹⁴ ve el-Ferazdağ’ın (114/732)³¹⁵ fahr şiirleri meşhurdur. ‘Abbâsîler döneminde el-Mutenebbî’nin (354/965) gerek Seyfuddevle (944-967) için söylediği şiirlerinde ara beyitlerde, gerek müstakil şiirlerinde olmak üzere fahr türünde söylediği pek çok şiiri vardır. Yine Eyyûbîler dönemi şairlerden İbnu’l-Fârîd (632/1235) fahr temalı şiirler söylemiş şairler arasındadır³¹⁶. Eyyûbîler ve Memlûkler döneminde zirve noktaya ulaşan fahr şiirine bu dönemlerde din ve mezhep ile övünme gibi yeni unsurlar eklenmiş, ancak daha sonraki dönemlerde fahr şiiri anlatım zenginliklerini yitirerek tekrar klasik yapısı olan şairin kendisi ve kavmine dair övgülerde bulunduğu fahr türüne dönmüştür.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın bu konudaki bazı şiirleri aşağıda gösterildiği şekildedir³¹⁷: [er-Reml]

³¹⁰ bkz. Hannâ el-Fahûrî, *el-Fahr ve’l-Ĥamâse*, 5. bs., Dâru’l-Ma’ârif, Kahire-1992, s. 5-6.

³¹¹ İbn Raşîk el-Ğayravânî, *el-Umde*, II, 143.

³¹² Sirâcuddîn Muhammed, *el-Fahr fi’s-Şi’ri’l-‘Arabî*, II, 7-19.

³¹³ el-Cerrâvî Ebu’l-‘Abbâs Ahmed b. Abdisselâm, *el-Ĥamâse el-Mağribiyye MuĤataşaru Kıtâbi Şafveti’l-Edeb ve NuĤbeti Divâni’l-‘Arab*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Dâru’l-Fikri’l-Mu’âşır, Beyrut-1991, I, 567-574.

³¹⁴ Şairin fahrîyyâtı için bkz. Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Divânu’l-Me’ânî*, I 76.

³¹⁵ Şairin fahrîyyâtı için bkz. İbn Raşîk el-Ğayravânî, *el-Umde*, II, 143.

³¹⁶ bkz. Sirâcuddîn Muhammed, *el-Fahr fi’s-Şi’ri’l-‘Arabî*, II, 35-40.

³¹⁷ *Divânu’l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 260. Şiir, s. 203.

- 1 أَلْحَظْ مَا تَكْحَلْ أَمْ حُسَامٌ؟ وَغُصْنٌ مَا تَمَائِلَ أَمْ قَوَامٌ؟
- 2 وَخُدُّ مَا تَضَرَّحَ أَمْ وُرُودٌ وَرَيْقٌ مَا تَحَالَى أَمْ مُدَامٌ
- 3 وَبَرِّقْ مَا تَلَامَعَ فِي الدِّيَاجِي وَصَالَ عَلَى الظَّلَامِ أَمْ ابْتِسَامٌ
- 4 وَتَعَزَّرْ مَا رَأَيْنَا أَمْ لَالٍ وَدُرٌّ مَا سَمِعْنَا أَمْ كَلَامٌ
- 5 وَصُبْحٌ مَا بَدَأَ نَوْرٌ جَيِّدٌ وَوَجْهٌ بَانَ أَمْ بَدُرٌ تَمَامٌ
- 6 وَلَمْ أَجْهَلْهُ، إِذْ قَدْ بَانَ، لَكِنْ لَهَانِي عَنْ تَحْقِيقِهِ الْهِيَامُ
- 7 يَلُوحُ، وَسَارَ مَاءُ الْحُسْنِ فِيهِ، وَذَا مَاءٌ بِهِ تَشْفَى السَّقَامُ
- 8 فَكَمْ أَطْفَانُ مِنْ قَلْبِي لَهِيًّا بِهِ فَاشْتَدَّ فِي قَلْبِي الضَّرَامُ
- 9 وَزِدْتُ عَلَى النَّوَى فِيهِ عَرَامًا وَزَادَ عَلَى الْوِصَالِ بِي الْعَرَامُ
- 10 وَأَيَّامُ النَّوَى، لَا شَكَّ، دَهْرٌ وَأَيَّامُ الْوِصَالِ هِيَ إِحْتِلَامُ
- 11 وَلَيْسَ مِنَ الْهَوَى يَوْمًا خَلَاصٌ وَلَيْسَ عَلَى الْهَوَى يُجْدِي الْمَلَامُ
- 12 أَجِيدِي اللَّوْمَ وَالْعُشَاقُ صُمٌّ وَبِكُمْ تَمَّ غَمِّي حَيْثُ هَامُوا
- 13 وَإِنِّي لَيْسَ مَعشوقِي غَلَامًا وَلَسْتُ بِمَنْ تَمَلَّكَهُ غَلَامُ
- 14 وَلَسْتُ بِمَنْ تَمَلَّكَهُ الْعَوَانِي وَلَا قَدُّ يَمِيدٍ وَلَا قَوَامُ
- 15 وَلَا وَجْهٌ يُضِيءُ بِهِ ظَلَامٌ وَلَوْ لَمْ يَنْكَشِفْ عَنْهُ اللَّثَامُ
- 16 وَمَعشوقِي مِنَ الدُّنْيَا كَمَالٌ وَغَيْرُ هَوَاهُ فِي ظَنِّي حَرَامُ
- 17 وَلِي نَفْسٌ عَلَى الْإِذْلَالِ تَأْبِي وَدُونَ تَدْلُلي الْمَوْتُ الزَّوَامُ
- 18 تَمِيلُ إِلَى الْمَكَارِمِ وَالْمَعَالِي وَمَا مَالَتْ لِيذًا إِلَّا الْكِرَامُ
- 19 وَلَا يَرْضَى الْهَوَانَ شَرِيفٌ نَفْسٍ وَلَا يَرْضَى بِهِ إِلَّا اللَّثَامُ
- 20 تَوُدُّ بِأَنَّهَا تَطُّ الثَّرِيًّا وَيَحْدِمُهَا السَّلَاطِينُ الْعِظَامُ
- 21 وَتَأْخُذُ فَوْقَ هَامِ الشَّمْسِ دَارًا وَفَوْقَ دَعَائِمِ الْعُلِيَا نِقَامُ

22 وَتُفْرَشُ بِالسَّعُودِ وَكَلَّ مَجْدٍ وَتُكْسَى بِالْكَمَالِ وَلَا تُضَامُ

23 وَتُسَكَّنُ بِالسَّرُورِ عَلَى صَفَاءٍ وَيَبْقَى بِإِهْتَاءٍ هَا الدَّوَامُ

1 Sürme çeken göz mü, yoksa bir kılınç mı? Salındığında o bir dal mı, yoksa boyu-posu mu?

2 Kırmızı olan yanak mı, yoksa güller mi? Tatlı olan tükürük mü, yoksa şarap mı?

3 Karanlıklarda parlayan ve karanlığa hücum eden ne? Şimşek mi, yoksa tebessüm mü?

4 Gördüğümüz, dişlerinin arasındaki boşluk mu, yoksa inciler mi? İşittilerimiz inciler mi, yoksa sözler mi?

5 Ortaya çıkan şey sabah mı, yoksa boynun nûru mu? Ortaya çıkan şey yüz mü, yoksa dolunay mı?

6 Ortaya çıktığında onun cahili değilim (biliyorum), lâkin onun gerçekleşmesinden dolayı aşk beni oyaladı.

7 Güzelliğin suyu onda (yüzünde) yürüyor gibi görünüyor. İşte bu su, hastaların şifâ bulduğu sudur.

8 Kalbimde ne kadar çok ateş söndürdüm. (Ama) onunla, kalbimde ateşler (daha da) şiddetlendi.

9 Uzaklaştığımdan dolayı da aşkım arttı, vuslatta da.

10 Uzaklık günleri kesinlikle uzun zamandır. Vuslat günleri ise bir rüya gibidir.

11 Aşktan kurtulacak tek bir gün bile yoktur. Aşkta da kınamanın bir faydası yoktur.

12 Sevdiklerinde âşıklar sağır, dilsiz ve kör iken, onları kınamanın bir faydası var mı?

13 Kuşkusuz sevgilim bir delikanlı değildir. Ve ben delikanlının bana sahip olduğu bir kimse de değilim.

14 Ben güzel kızların sahip olduğu bir kimse değilim. Boy-posun beni meylettirdiği bir kimse (de) değilim.

2 Tüm kanaati (yeterlik duygusunu) nefsin onuru için biriktirdim. Nefis sadece bu tür bir hazineyle azîz olur.

Şair, yeterlik duygusunun üzerinde başka bir zenginlik olamayacağını, dünyalara sahip olsan bile eğer bu duygu yoksa fakirlik hissinden asla kurtulunamayacağına işaret etmektedir.

Fahr konusundaki son şiirine örnek olarak ise Hz. Peygamber (sav)'in şairi olarak bilinen Hassân b. Sâbit'in³¹⁹ bir şiirinden etkilenerik yazdığı şiirdir:

لَنَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ مَجْدٌ مُؤْتَلٌ بِإِرْضَائِنَا حَيَّرَ الْبَرِيَّةَ أَحْمَدًا

Yaratılmışların en hayırlısı ve övülmüş (Ahmed)'i memnun ettiğimizden dolayı en asil şeref bize, Ensar topluluğuna aittir.

Diniyle övünmenin de en asil övünme gerekçesi olduğu şairin dilinde bu şekilde ifade edilmektedir³²⁰: [et-Ṭavîl]

1 لَنَا مَعْشَرَ الْإِسْلَامِ أَشْرَفٌ سُوْدِدٌ وَأَعْلَى مَعَالِي الْمَجْدِ بَيْنَ الْأَكْرَامِ

2 بِمَا أَنَّنَا أَتْبَاعُ مَنْ جَاءَ رَحْمَةً وَأَرْسَلَهُ الْمَوْلَى لِكُلِّ الْعَوَالِمِ

1 Biz İslâm ümmeti en şerefli hâkimiyete sahibiz. Cömertlerin arasında, onur yüceliğinin en üstündeyiz.

2 Bu, rahmet olarak gelen kimseye tâbî olduğumuzdan dolayıdır. Allah onu tüm âlemlere göndermiştir.

Sonuç olarak şair, övünmenin gerekçesi olarak kendi müdahalesi olmadan elde edilen soy-sop, cinsiyet gibi şeylerle değil, tercih edilen bir anlayış, inanç vb. ile olduğunu ifade etmektedir.

³¹⁹ Hüseyin Elmalı, "Hassân b. Sâbit", *DİA*, İstanbul-1997, XXXVI, 399-402.

³²⁰ *Divânü'l-Müftî Abdullatif Fethullah*, I, 595. Şiir, s. 557.

1.8.2 Tarih Düşürme

Arap edebiyatında “et-te’rîhu’s-şî’rî” ve “et-te’rîhu’l-ḥarfî” terimleriyle ifade edilen tarih düşürme, bir olayın tarihini ebced hesabına³²¹ uygun biçimde beyit içerisinde belirtme sanatıdır³²². Arap şiirinde ebced hesabından yararlanma ilk defa hicrî VI. asra rastlamakla birlikte bugün anlaşıldığı şekliyle tarih düşürme ilk olarak h. IX. asrın ilk yarısında kullanılmıştır³²³.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın şiirlerinde de bir çok tarih düşürme örnekleri yer almaktadır. Şair şiirlerinde kastettiği tarihi, beytin yanında açıkça zikretmiş, ve bunu أرخت “*tarih düştüm*”, أرخوا “*şöyle tarih atıyorlar*” vb. ifadelerle belirtilmiştir. Bu örneklerin hepsi “harflerin sayısal değerleri hesaplandığında tarihin tam olarak elde edildiği” mustevfâ türündendir ki bu, tarih düşürme sanatının en güzel çeşidi kabul edilir³²⁴. Şairin, doğum, sünnet, göreve atanma ve ölüm gibi olayların tarihini düşürmek için söylediği bu örneklerin anlam olarak şiirin konusuyla bir bütünlük arz etmesi ise edebiyatçılar nezdinde güzel kabul edilen başka bir durumdur. Bu bağlamda şiirde te’rîh kavramı, şiirin muhteva özelliğiyle değil, şiirin şekil özelliğiyle ilgilidir³²⁵.

Aşağıdaki şiir el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın, ‘Akka’ya kanallar vasıtasıyla tatlı su getirilmesi üzerine kendisinden bununla ilgili tarih düşürülmesi isteği

³²¹ Ebced (ḥisâbu’l-cummel), harfler için takdir edilen sayısal değerlere dayalı bir hesap sistemidir. Bu sistemde harflerin sayısal karşılıkları şu şekildedir: ا=1, ب=2, ج=3, د=4, ه=5, و=6, ز=7, ح=8, ط=9, ي=10, ك=20, ل=30, م=40, ن=50, س=60, ع=70, ف=80, ص=90, ق=100, ر=200, ش=300, ت=400, ث=500, خ=600, ذ=700, ض=800, ظ=900, غ=1000. Ebced hesabında şeddeli harfler tek harf kabul edilir. Harf-i ta’rifler, vasil hemzeleri ve işbâ’ elifleri hesaplama dâhil edilir. Destek üzerine yazılmayan hemzelerin sayısal değeri yoktur ve diğer hemzeler elif gibi kabul edilir. Emîl Bedî’ Ya’kûb, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal fî ‘İlmi’l-‘Arûd ve’l-Kâfiye ve Funûni’ş-Şîr*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut-1411/1991. s. 183; Mustafa Uzun, “*Ebced*”, *DİA*, İstanbul-1994, X, 68-69.

³²² Emîl Bedî’ Ya’kûb, *el-Mu’cemu’l-Mufaşşal*, s. 183; Turgut Karabey, “*Tarih Düşürme*”, *DİA*, Ankara-2011, XL, 80.

³²³ Mustafâ Sâdık er-Râfi’î, *Târîhu Âdâbi’l-‘Arab*, Mektebetu’l-Îmân, Kahire, ty., II, 339.

³²⁴ er-Râfi’î, *Târîhu Âdâbi’l-‘Arab*, II, 341.

³²⁵ Te’rîh hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Sâdık er-Râfi’î, *Târîhu Âdâbi’l-‘Arab*, III, 377-383; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi IV, Osmanlı Dönemi*, Fenomen Yay., Erzurum-2015, s. 371-393.

üzerine nazmettiği bir şiidir. Son beyitin son şatırında yer alan harflerin ebced hesabındaki sayısal değeerlerinin toplamı kanalın inşa edildiği tarihi, 1231 yılını vermektedir³²⁶: [es-Serî’]

1	أَحْيَيْتَ عَكَاءَ بِمَاءٍ حَلَا	وَفَاقَ بِالذَّقِ عَلَى الشُّكْرِ
2	جَرَى لُجَيْنًا فِي فَنَاقٍ عَدَّتْ	حَصْبًا وَهِيَ كَالذَّرِّ وَالْجَوْهَرِ
3	عَذْبُهُ فِرَاتٌ، سَائِعٌ شُرْبُهُ،	وَبَهْجَةُ النَّاطِرِ فِي الْمَنْظَرِ
4	أَجْرِيَّتُهُ فِيهَا، سُلَيْمَانًا،	لِلَّهِ إِخْلَاصًا بِعِزِّ جَرِي
5	كَيْفَ وَقَدْ أَجْرِيَّتِ مِنْ قَبْلِهِ	عَيْنًا تُسَمَّى عَيْنَ الْإِسْكَانِدَرِ
6	فَاللَّهُ يَجْزِيكَ بِخَيْرِ الْجَزَاءِ،	وَاللَّهُ يَسْقِيكَ مِنَ الْكَوْثَرِ
7	وَاللَّهُ يَكْسُوكَ بِتَوْبِ الرِّضَا	فِي جَنَّةِ الْخَلْدِ، وَفِي الْمَحْشَرِ
8	مُحَلَّدًا فِيهَا مَعَ الْمُصْطَفَى	مُزَيَّنًا بِالسُّنْدُسِ الْأَخْضَرِ
9	مِنْ حَوْضِهِ، أَرَّحْ: بَعَثَ الْهَنَاءِ	تُسْقَى بِيَوْمِ الْفَرَجِ الْأَكْبَرِ!

1 Tat olarak şekerden daha tatlı bir su ile ‘Akka’ya hayat verdin.

2 (Bu su) bir kanaldan gümüş (rengindeki) gibi aktı. Ve onun çakıl taşları inci ve mücevher gibi göründü.

3 Tatlılığı Fırat nehridir. İçimi hoştur. Manzara olarak ise ona bakanın mutluluğudur.

4 Onu orada (‘Akka’da), Allah’ın rızası ve gayretini gözetererek aktırttın (ey) Süleyman’ımız!

5 Nasıl olmasın?! Daha önce de, İskender’in pınarı olarak adlandırılan bir pınarı aktırtmıştın.

³²⁶ Divānu’l-Müfti Abdullatif Fethullah, I, 537. Şiir, s. 465.

6 Allah sana bunun en güzel karşılığını verecek ve seni Kevser'den sulayacak.

7 Allah sana rızâ elbisesini, ebedî cennette ve mahşerde giydirecek.

8 Orada, yeşil ipek bir kıyafetle süslenmiş bir şekilde Mustafâ (sav) ile ebediyyen (bırakacak).

9 Tarih dü: En korkunç günde (kıyamet gününde), (Kevser) havuzundan mutluluk ışıyla sulanacaksın.

Sakalının çıkması ile ilgili attığı tarihi belirten şair şiirinde bunu şöyle anlatmaktadır³²⁷: [el-Kâmil]

فَزَهَا النَّبَاتُ بِحَدِّهِ مَعَ نَارِهِ	نَبَتَ الْعِذَارُ بِوَجْهِهِ مِنْ مَائِهِ	1
لِسِوَاهُ بَعْضُ الْعُشْرِ مِنْ مِعْشَارِهِ	وَبِوَجْهِهِ تَمَّ الْجَمَالُ فَلَمْ يَكُنْ	2
إِذْ أَرَّخُوا: قَدْ دَبَّ نَمْلٌ عِذَارِهِ	لَا شَيْءَ مِنْ أَهْلِ الْمَحَاسِنِ مِثْلُهُ	3

1 Yüzünde yeni çıkan sakal, suyundan (tükrüğünden) yetişti. Bitkiler yanaklarında ateşiyle çiçek açtı.

2 Yüzünde güzellik tamamlandı. Onda birin onda birinde bile onun bir benzeri olmadı. (Onun güzelliği, o diyarda yüzde birde bile yok).

3 Güzellik ehli arasında onun bir benzeri yoktur. Şöyle tarih atıldığında: 'Sakalının karıncası emekledi'

Şiirde altı çizili kelimenin sayısal olarak değeri 1206 yılına tekabül etmektedir.

Sonuç olarak el-Müftî Abdullatîf Fethullah bir delikanlının sakalının çıkması, ölüm, su kanalı inşası, bir hamamın inşası vb. olaylar sebebiyle yazdığı bazı şiirlerin sonlarına söz konusu olayların tarihini düşürmüştür. Olayın tam

³²⁷ Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 67. Şiir, s. 84.

tarhini vermesi ve şiirin genel konusu ile anlamca bütünlük arz etmesi bu örneklerin edebî değerini daha da yükseltmektedir. Şairin vezin ve kâfiyeye riayet etme zorunluluğuna rağmen bu sanatta başarılı olması onun şiirdeki hünerini yansıtmaktadır.

1.8.3 Sebku'l-Mesel

el-Müftî Abdullatîf Fethullah bazen birkaç beyitlik kısa şiirlerinde bazen de muhtelif şiirlerinin satır aralarında yaşam ve ölümün yanı sıra cömertlik, iyilik ve doğruluk gibi insânî erdemlere dair hikmetli beyitler söylemiştir. Kimi zaman ise bir meseli almış ve onu şiir halinde yeni bir forma sokmuştur. Sonradan ortaya çıkan bu konu ile ilgili birkaç şiir aşağıda zikredilmektedir³²⁸:

1 يُفَاخِرُنَا بِكَثْرَتِهِمْ عَدِيدًا بُغَاثُ الطَّيْرِ أَكْثَرُهَا فِرَاخَا

2 يُعَيِّرُنَا بِقِلَّتِنَا عَدِيدًا وَفَرَزٌ وَاحِدٌ يُرْدِي الرَّخَاخَا

1 Sayılarının çokluğuyla bize karşı övünüyor. Küçük kuşlar (ki) bir çoğu henüz palaz.

2 Sayımızın azlığıyla bizi kınıyor. -Satrançta- Şah bir tanedir (ama) kaleyi öldürür (yer).

Ufak veya zayıf kuşların yavruları çok olur anlamına gelen بُغَاثُ الطَّيْرِ أَكْثَرُهَا

bu meselin Türkçe karşılığı şu olabilir: 'Arslan bir kez doğurur ama arslan doğurur.' Sayıların çok da önemli olmadığını asıl önemli olan şeyin nitelik olduğunu ifade eden şair bunu farklı bir bakışla anlatmaktadır.

Aşağıdaki beyitlerde ise yokluğunda yalnızlık hissedilmeyen kimsenin varlığının bir şey katmayacağı şu şekilde ifade edilir³²⁹:

³²⁸ Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 360. Şiir, s. 293.

³²⁹ Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 266. Şiir, s. 207.

1 فِي ذَا الرِّمَانِ، مِنَ الحِلَالِ أَصَدَقُهُمْ مَنْ وُدُّهُ المِلْحُ فَوْقَ الجَفَنِ قَدْ ظَهَرَ

2 إِنَّ غَيْبَ عَنْهُ فَلَمْ تُوحِشْهُ عَيْبُهُ مَنْ قَدْ غَابَ عَنْهُ، وَلَمْ يَأْنَسْ بِمَنْ حَضَرَ

1 Bu zamanda dostların en sâdığı, sevgisi gözkapagının üzerinde ortaya çıkan tuz (parçası) gibidir. (En ufak bir harekette düşer.)

2 Ondan uzak kaldığında, yokluğundan (dolayı) yalnızlık, beraber iken (de) yakınlık hissetmezsin.

فُلَانٌ لَا يُوحِشُهُ مَنْ قَدْ غَابَ عَنْهُ، وَلَا يَأْنَسُ بِمَنْ حَضَرَ

Bu beyitlerde şair جَفْنِهِ إِذَا حَرَكَهُ سَقَطَ veya فُلَانٌ لَا يُوحِشُهُ مَنْ قَدْ غَابَ عَنْهُ meselini söz konusu etmiştir.

Bu konuda örnek olarak verilebilecek bir başka şiir ise şu şekildedir³³⁰: [es-Serî’]

1 وَمُدَّعٍ لِلْفَهْمِ، مِنَ فَهْمِهِ لَا يَفْرُقُ النِّشْرَ مِنَ الطِّيِّ

2 مَنْ عِلْمُهُ كَانَ وَمَنْ فَضْلُهُ لَا يَعْرِفُ الحَيِّ مِنَ اللَّيِّ

1 Anladığını iddia eden (bir kimse ki), anlayışı tafsîl (bilinen şeyi) ve icmâlî (gizliyi de) ayırt ed(e)mez!

2 Öyle bir ilmi ve fazileti olan kimse ki, hakk ile bâtlı bil(e)mez!

Bilmediği halde bildiği iddiasıyla ortaya çıkan bir kimseye yapabilecek hiçbir şey yoktur. Ahmaklık hariç her türlü hastalığın tedavisinin olduğu bilinen bir gerçektir.

Kendisi hakkında bile yalan söylenebilen bir kuruşluk bir miktar, bir başka deyişle uğruna yalan söylenebilecek en ufak bir şey için bile yalan söylemek

³³⁰ Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah, I, 346. Şiir, s. 289.

mümkünken, insanın bunları duyduğunda yalan olma ihtimali olabileceğini hesaba katması gerekir³³¹: [el-Vâfir]

1 وَلَا تَسْمَعُ مِنَ الْحُسَّادِ قَوْلًا فَلَانٌ حَازَ أَمْوَالًا لَدَيْهِ

2 فَإِنَّ الْكُذِبَ يَنْقُلُهُ كَذُوبٌ وَإِنَّ الْقِرْشَ مَكْذُوبٌ عَلَيْهِ

1 Hasetçilerin, 'Falancanın yanında epeyce malı var' gibi sözünü dinleme!

2 Çünkü yalanı, yalancı nakleder. Kuşkusuz ki bir kuruş hakkında bile yalan söylenir.

Hasetçi ile yalancı, neredeyse 'al birini vur ötekine' dedirtebilecek kişilerdir. Dolayısıyla her ikisinin de söylediklerine güvenmemek gerekir.

Sonuç olarak sebku'l-mesel bahsinde sözkonusu edilen şiirlere baktığımızda el-Müftü Abdullatîf Fethullah halk arasında bilinen meselleri farklı bir şekilde, kendi dilinde farklı bir formata sokarak şiirlerinde kullanmakta olduğu görülmektedir.

³³¹ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 273. Şiir, s. 217.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EI-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLÂH'IN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EL-MÜFTÎ ABDULLATÎF FETHULLÂH'IN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Bir edebî eser; muhteva, biçim yani şekil ve üslup özellikleri olmak üzere iki temel üzerine inşâ edilir. Eserin bir bütün olarak kabul edilebilmesi ve edebî değerinin olabilmesi için her iki temelin de aynı ölçüde kuvvetli ve edebî açıdan zengin olması gerekir. Bu bölümde el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiiri şekil ve üslup açısından edebî kriterler dikkate alınarak incelenecektir.

Edebî bir eserde şekil ve üslup özellikleri denilince ilk akla gelen “*edebiyat eserinin dış yapısı/görünüşü, anlatımla ilgili unsurların bütünü, nazım biçimleri, kâfiye, ölçü, ses, üslup, eserin uzunluk ve kısalığı, kelimelerin örgüsü gibi unsurlar akla gelir*”³³². el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerindeki yapısal özellikleri, şiirlerin vezin ve kâfiye özelliklerini, dil ve üslup açısından tahlilini değerlendirmeden önce, Arap şiirinin şekilsel özelliklerine dair bazı açıklamaları burada zikretmek konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

Klasik Arap şiirinin yapı olarak en küçük birimi beyittir. Şiirin ilk beytinde kullanılan aruz bahri, şiirin diğer beyitlerinde de aynı şekilde devam ettirilir³³³. Şekil olarak şiirlerin tasnifinde şiirin beyit sayısı önemlidir. Zira kaynaklarda şiirlerin beyit sayısına göre farklı isimlerle adlandırıldıkları belirtilmektedir. Buna göre şiir; tek beyitten oluşuyorsa *yetîm* (یتیم)³³⁴, 2 beyitten oluşuyorsa *nutfé*

³³² Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yedigece Kitapları, İstanbul-2001, s. 69.

³³³ Nihad Mazlum Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniv. Yay. Şarkiyat Enst., İstanbul-1973. s. 64-65.

³³⁴ el-İşfehâni, *el-Eğâni*, XXI, 59; Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fî 'İlmi'l-'Arûd ve'l-Kâfiye ve Funûni's-Şi'r*, s. 182.

(تنفة)³³⁵ veya *dû beyt* (دو بيت)³³⁶, 3 ilâ 6 beyitten oluşuyorsa *kıt‘a* (قطعة)³³⁷ veya *mukatta‘a* (مقطعة)³³⁸, 7 beyit ya da daha fazla beyitten oluşuyorsa *kasîde* (قصيدة)³³⁹ olarak isimlendirilmiştir. Edebiyat tarihçileri arasında kasîde türünün asgari beyit sayısı ile ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte, genel kabul gören görüş 7 beyitten oluşan şiirin kasîde olarak isimlendirilmesidir³⁴⁰.

Klasik Arap şiirinde şekilsel özellik olarak, yukarıda belirtildiği şekliyle şiirin beyit sayısına göre tasnif edilen nazım türlerinden başka, şiirin ahengi ve mûsikîsi de önemli bir şekil özelliğidir. Zira Şevkî Dayf'ın ifadesiyle, “*Şairin şiirini söylerken ilk dikkat etmesi gereken husus şiirdeki müzikal ahenktir*³⁴¹.” Klasik Arap şiiri anlık bir ilhamla, irticalen söyleniveren manzumeler değildir. Zira şairin şiirinde dikkat etmesi gereken müzikal ahengi sağlayacak unsurların şiirde mevcut olması gerekir.

Şiirde müzikal ahenk ilk olarak aruz vezninin bahirlerinden bir bahrin şiirde olabildiğince kusursuz bir şekilde uygulanmasına bağlıdır³⁴². Şair ilk beyitte kullandığı aruz bahrini son beyite kadar uygulamaya, kelimeleri bu bahrin hece yapısına göre seçmeye dikkat etmelidir.

Şiirin mûsikîsini tamamlayan bir diğer unsur beyit sonlarındaki harftir. *Revîy* harfi (حرف الروي) olarak isimlendirilen bu harf, beyit sonlarında aynı harfin

³³⁵ Emîl Bedî‘, *el-Mu‘cem*, s. 445. 3 beyitten oluşan şiirler de kimi kaynaklarda nutfe şeklinde isimlendirilmektedir. bkz. Mustafa Sâdık er-Râfi‘î, *Târîhu Âdâbi‘l-‘Arab*, III, 43.

³³⁶ el-Bağdâdî, *Hızânetu‘l-Edeb*, II, 6, 101, 117.

³³⁷ Emîl Bedî‘, *el-Mu‘cemu‘l-Mufaşşal fî ‘İlmi‘l-‘Arûd ve‘l-Kâfiye ve Funûni‘ş-Şi‘r*, s. 378.

³³⁸ Nu‘mân ‘Abdulmute‘âl el-Kâdî, *Şi‘ru‘l-Futûhi‘l-İslâmiyye fî Şadri‘l-İslâm*, Mektebetu‘l-Şekâfe ed-Dîniyye, Kahire-1426/2005, s. 286; Hüseyin Tural, *Arap Edebiyatında Aruz*, Ensar Neşriyat, İstanbul-2011, s. 23.

³³⁹ Emîl Bedî‘, *el-Mu‘cemu‘l-Mufaşşal fî ‘İlmi‘l-‘Arûd ve‘l-Kâfiye ve Funûni‘ş-Şi‘r*, s. 376-377; Hüseyin Elmalı, “*Kasîde*”, *DİA*, İstanbul-2001., XXIV, 562.

³⁴⁰ Mustafa Sâdık er-Râfi‘î, *Târîhu Âdâbi‘l-‘Arab*, III, 43; Yusuf Hüseyin Bekkâr, *Binâu‘l-Kasîde fî‘n-Nakdi‘l-‘Arabiyyi‘l-Kadîm*, Dâru‘l-Endelus, Beyrut-1982, 2. bs., s. 24-25.

³⁴¹ Şevkî Dayf, *Târîhu‘l-Edebi‘l-‘Arabî el-‘Aşru‘l-Câhili*, s. 227.

³⁴² ‘Abdulazîz ‘Atik, *‘İlmu‘l-‘Arûd ve‘l-Kâfiye*, Dâru‘n-Nehdâti‘l-‘Arabiyye, Beyrut-1985, s. 12-13.

kullanılmasıyla kendini gösterir. Dolayısıyla bir şiirin söylenmesinde aruz ilminin ve kâfiye ilminin kuralları göz önünde bulundurulmalıdır³⁴³. Nitekim Cahiliye dönemi şairlerinden Zuheyr b. Ebî Sulmâ'nın bazı şiirlerinin; lafızları, vezni, gramer yapısı gibi hususlara dair düzeltilemlerle bir yıl süren bir çalışmadan sonra tamamlanması sebebiyle “*ḥavliyyât*” olarak isimlendirildiği kaynaklarda bildirilmektedir³⁴⁴.

Bu bölümde ilk olarak el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirleri, yukarıda bahsi geçen şiirin beyit sayısına göre yapılan tasnif gereğince gruplandırılacak ve *Dîvân*'daki şiirlerden her bir nazım türü ve ilgili türün özellikleri müstakil başlıklar altında ele alınacaktır. Daha sonra şairin şiirlerindeki vezin ve kâfiye yapısı değerlendirilecektir.

1.1. DÎVAN'DAKİ NAZİM TÜRLERİ

Edebiyat kaynaklarındaki beyit sayılarına göre şiirlerin tasnifine dair yapılan açıklamalar ışığında el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın *Dîvân*'daki şiirlerini aşağıda görüldüğü şekliyle gruplandırmak mümkündür.

NAZİM TÜRÜ	ŞİİR SAYISI	BEYİT SAYISI
1 Kasîde	282	9764
2 Mukatta'a	245	928
3 Dû Beyt	715	1430
4 Yetim	8	8
TOPLAM	1250	12130

Yukarıdaki istatistiklere bakıldığında el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinin çoğunluğunun iki beyitlik şiirler olduğu görülmektedir. Şiirlerden ikinci sırada gelen ise kasîdelerdir. Üçüncü sırada ise şairin 3 ilâ 6 beyit uzunluğunda

³⁴³ Şevkî Dayf, *el-Fenn ve Mezâhibuhû fi's-Şi'rî'l-'Arabî*, s. 14.

³⁴⁴ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, I, 78; Süleyman Tülücü, “*Züheyr b. Ebû Sülmâ*”, *DİA.*, XLIV, 541; *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*, çev. Nurettin Ceviz, Kenan Demirayak, Nevzat H. Yanık, Ankara Okulu Yay., Ankara-2004, s. 58; Muhammed Rislân Tahhân, *Şerhu'l-Mu'allakâti'l-'Aşr*, s. 88-109.

söylediği mukatta‘alar gelmektedir. Yetim tarzında söylenmiş tek beyitlik şiirler ise son derece azdır.

Yukarıda verilen sayısal veriler doğrultusunda, el-Müftü Abdullatîf Fethullah’ın *Dîvân*’da kullandığı şekilsel nazım türleri, beyit sayılarının ağırlığına göre sırasıyla müstakil başlıklar altında değerlendirilecektir.

1.1.1. Kasîdeler ve Kasîde Yapısı

قصد kökünden isim olan *kasîde* kelimesinin çoğulu olan *kasîd* kelimesi, sözlükte şiirin iki şatr olarak tamamlanmış beyti anlamındadır³⁴⁵. *Bir edebiyat terimi olarak kasîde; şekilsel özellikler olarak gelişmiş bir yapıda söylenmiş, ritimsel bir ahenkle birlikte konu ve mânâya dair zihinde canlandırılan açıklamayı güzel bir şekilde ifade eden yüksek seviyeli hassas bir dilin kullanıldığı manzum edebiyat türüdür*³⁴⁶. Kasîdenin anlam olarak bir bütünlük arz etmesi ve vezin bakımından beyitlerinin düzgün yapıda olması kasîdenin mükemmelliği için en temel iki unsurdur. Zira Arap şiirinin en mükemmel şekli olarak kabul edilen bu nazım türünün, kasîde kelimesiyle isimlendirilmesinin sebebi olarak sözlüklerde, peş peşe gelen sözlerdeki veznin eksiksiz ve tam oluşu³⁴⁷, beyit yapısının kusursuz olması³⁴⁸, mânâlarının gözden geçirilerek olgunlaştırılmış olması³⁴⁹ gibi hususlar zikredilmektedir.

Cahiliye dönemi kasîde yapısında şiirin ilk bölümünde şair, yurtları ve kalıntıları (atılâl) anarak bu kalıntıların başında şikâyet eder ve gözyaşı döker. Ardından tepeye, vadiye ya da İmru’u’l-Ğays gibi³⁵⁰, bulunduğu mekânda kendisine arkadaşlık eden yardımcılara seslenerek çekip giden sevgilinin hatıralarını onlarla yâd eder. Sonra aşkın kendisine verdiği acıyı veya aşktan

³⁴⁵ el-Ğalîl, *Kitâbu’l-‘Ayn*, s. 657.

³⁴⁶ İbrahim Fethî, *Mu‘cemu Mustalahâti’l-Edebiyye*, et-Te‘âdudiyye el-‘Âlemiyye li’t-Ğıbbâ’a ve’n-Neşr, Sfax/Tunus-1986, s. 277.

³⁴⁷ İbn Dureyd, *Cemheratu’l-Luğa*, II, 656.

³⁴⁸ İbn Fâris, *Mu‘cemu Mekâyisi’l-Luğa*, II, 404.

³⁴⁹ el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsu’l-Muĥîĥ*, s. 1062.

³⁵⁰ Muhammed Rislân Ĥahhân, *Şerĥu’l-Mu‘allağâti’l-‘Aşr*, s. 21.

duyduğu lezzeti dile getirdiği ve sevgilinin tasvir edildiği nesib bölümüne geçer. Bu nesib bölümüyle amaç dinleyenlerin ilgisini çekmek ve dikkatleri şiir üzerinde toplamaktır. Nesib bölümünden sonra çöl yolculuğu, bu yolculukta karşılaşılan sıkıntılar, gece yürüyüşü, uykusuzluk, devenin ya da yolculukta kullanılan bineğin tasviri yer alır. Bu tasvirlerden sonra ise şiirin ana bölümü olan medih, fahr ve hamâse ya da hicâ bölümüne geçilir³⁵¹. Başta İbn Kuteybe (276/889) olmak üzere kimi edebiyat tarihçileri, klasik kasîde yapısındaki zikredilen bu bölümleri asıl kabul etmekte; kasîdenin kusursuz ve tam olması için, bu bölümleri ihtiva etmesi gerektiğini savunmaktadır³⁵². Edebiyat tarihçilerinden kimileri ise Arap şiirinin Cahiliye döneminden itibaren hemen hemen her dönemde bizzat hayatla irtibatlı olması ve şairin bireysel yaşantısının, yaşadığı çevrenin ve coğrafyanın, toplumunun izlerini taşıması sebebiyle³⁵³ kasîde yapısının da hayat şartlarının değişmesiyle değişebileceğini, şairin tercihinine göre kasîdenin muhtevasının klasik dönemdeki yapıdan farklı olarak şekillenmesinde bir beis olmadığını ifade etmiştir³⁵⁴.

Dîvân'da el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın kasîde şeklinde söylediği toplamda 282 şiir bulunmaktadır. Bu şiirler beyit sayısı olarak toplam 9734 beyitten oluşmaktadır. *Dîvân*'ın büyük bölümünün kasîde türünde söylenmiş şiirlerden olması el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirinde kasîde türü nazım şeklinin ağırlığını ortaya koymaktadır. Şairin kasîdelerinin beyit sayılarına göre tasnifi ise aşağıda gösterildiği şekildedir:

<i>Kasîde Uzunluğu</i>	<i>Şiir Sayısı</i>
1. 38 beyitten fazla	100

³⁵¹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, I, 75-76; Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, çev. 'Abdulhalim en-Neccâr, 5. bs., Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-ty., I, 59-60; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 72-73; Hüseyin Elmalı, "Kasîde", *DİA*, XXIV, 562-563.

³⁵² İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, I, 76-77; Ebû Hilâl el-'Askerî, *eş-Sinâ'ateyn*, s. 431; Ahmed Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Nakdi'l-Edebi' inde'l-'Arab*, Dâru Nehdâti Mısr li't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, Kahire-1996, s. 296-297.

³⁵³ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Câhilî*, s. 195-219.

³⁵⁴ İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-Umde*, I, 226-231; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 73-74.

2. 30-37 beyit	32
3. 19-29 beyit	54
4. 10-18 beyit	41
5. 7-9 beyit	55
TOPLAM	282

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere şairin kasîdelerinin çoğu kısa şiirler değil, daha çok uzun kasîdelerden oluşmaktadır. Bu bağlamda el-Müftî Abdullatîf Fethullah kasîdelerinde, ‘Abbâsî dönemi şairlerinden Ebû Nuvâs (198/813) ve Ebû'l-‘Atâhiye (210/825) ile h. IV. yy. şairlerinden el-Mutenebbî'nin (354/965) takip ettiği usulden farklı bir yöntem uygulamıştır. Çünkü Ebû Nuvâs'ın en uzun kasîdesi 51 beyit³⁵⁵, Ebû'l-‘Atâhiye'nin en uzun kasîdesi ise 48 beyittir³⁵⁶. Yine el-Mutenebbî'nin söylediği en uzun kasîde de 59 beyitten oluşmaktadır³⁵⁷.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın söylediği en uzun kasîde, kendisi için çok özel duygular beslediği halîfe II. Mahmûd'un zamanında gerçekleşen Osmanlı-Rus savaşını anlattığı ana teması dua olan 149 beyitlik şiirdir³⁵⁸.

Kasîde nazım türünün içerdiği anlatımlara göre farklılık arz eden bölümlerine dair yukarıda yapılan açıklamaların yanı sıra Arap edebiyatı kaynaklarında ve şiir üzerine yapılan çalışmalarda kasîdenin şekilsel bölümleri şu şekilde tasnif edilerek incelenmektedir³⁵⁹:

1. **Matla'**: Kasîdenin ilk beytidir.

³⁵⁵ Ebu Nuvâs, el-Hasen b. Hânî', *Dîvânu Ebî Nuvâs*, 2. bs., Dâru Şâdir, Beyrut-1998, s. 313-317.

³⁵⁶ Ebû İshak İsmail b. Kâsım b. Suveyd Ebu'l-‘Atâhiye, *Dîvânu Ebi'l-‘Atâhiye*, Dâru Beyrût li't-‘Tîbâ'a ve'n-Neşr, Beyrut-1406/1986, s. 493-496.

³⁵⁷ Ebu't-Tayyib Ahmed b. Huseyn el-Ca'fî el-Mutenebbî, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, Dâru Beyrût li't-‘Tîbâ'a ve'n-Neşr, Beyrut-1403/1983, s. 560-565.

³⁵⁸ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 1225. Şiir, s. 999-1007.

³⁵⁹ Söz konusu tasnif için bkz. Ahmed Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, s. 297-329; Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde*, s. 203-240; Muhammet Tasa, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, s. 85-88; Mücahit Küçüksarı, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri*, s. 134; İbrahim Fidan, *İbnu'n-Nakîb el-Huseynî ve Şiirleri*, s. 198.

2. **Mukaddime:** Şiirin giriş bölümüdür.

3. **Tehalluş:** Mukaddime bölümünün bitirilerek ana konuya geçilen bölümdür.

4. **Hâtîme:** Şiirin sonlandırıldığı bölümdür.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın kasîde olarak söylediği şiirleri yukarıda verilen tasnife göre sırasıyla müstakil başlıklar altında incelenecektir.

1.1.1.1. **Matla'**

طلع kökünden isim olan **matla'**, kasîdenin ilk beytine verilen isimdir³⁶⁰.

Dinleyenin dikkatini çekmek, söylenilen şiire olan ilgisini sağlamak ve şiirin çekiciliğini yeterli ölçüde artırmadaki önemine binaen kasîdenin matla'ı, şairlerin ve edebiyatçıların üzerinde önemle durduğu bir bölümdür³⁶¹. Bu bağlamda İbn Raşîk kasîdeyi açılacak bir kilide, matla'ı da bu kilidin anahtarına benzetmektedir³⁶². Edebiyatçılar matla' beytinde, kötümserliği çağrıştıran ya da dinleyenleri şiirin mefhumuna dair bıktıracak ve kötü düşüncelere sevk edecek ifadelerden kaçınılması³⁶³, gramer yapısı ve fesâhat bakımından kusursuz ifadelerin kullanılması, Cahiliye şiirinde sıkça kullanılan **أَلَا**, **حَلِيلِي** ve **قَدْ** kelimelerinin özellikle ilk kelime olarak şiirlerde sıkça tekrarlanmaması, ayrıca matla' beytinin şiirin mefhumuyla uyumlu olması gerektiğini belirtmiştir³⁶⁴.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın kasîdelerinde ilk beyitler, yukarıda zikredilen özelliklere bağlı kalınarak söylenmiş matla' beyitleridir. Örnek olarak dostu es-Seyyid Muhammed Ağa el-'Azâzî el-Ḥamevî için söylediği methiyenin matla'ı şu şekildedir³⁶⁵: [er-Reml]

³⁶⁰ Cebbûr 'Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 254.

³⁶¹ el-İşfehânî, *el-Eğânî*, I, 217; Emîl Bedî', *el-Mu'cemu'l-Mufassal*, s. 412.

³⁶² İbn Raşîk el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 218.

³⁶³ Kâmil el-Muhendis Mecdî Vehbe, *Mu'cemu'l-Muştalahâtî'l-'Arabiyye fi'l-Luğati ve'l-Edeb*, 2. bs. Mektebetu Lubnân, Beyrut-1984, s. 369.

³⁶⁴ İbn Raşîk el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 218; Bekkâr, *Binâu'l-Ḳasîde*, 203-204.

³⁶⁵ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 952. Şiir, s. 726.

مُعْمِضُ الْجَفْنِ عَلَى لِحْظِ أَحَدٍ مِنْ حُسَامٍ قَاتِلٍ كُلِّ أَحَدٍ

Bir bakışa gözkapaklarını kapatan kimse, herhangi birini öldüren bir kılınçtan daha keskindir.

Şairin methiyelerinin konu edildiği bölümde de belirtildiği gibi, el-Müftî Abdullatîf Fethullah yukarıdaki beyitle başlayan kasîdeyi dostunu mutlu etmek ve onun ilimdeki derecesini göstermek üzere methiye olarak söylemiştir. Klasik kasîde yapısında söylenmiş bu şiirin nesîb bölümünde şair, aşkın verdiği acıyı ve sevgilinin karşısında aciz kalışını dile getirmekte ve hüznü bir dil kullanarak sadece onunla göz teması kuramamayı bile birini öldüren keskin bir kılınca benzetmektedir. Yukarıda verilen matla‘ beytinin söz konusu şiirin mukaddimesindeki bu anlatımla anlam bakımından uyumlu olduğu görülmektedir.

Aşağıda verilen beyit yine el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın klasik yapıdaki kasîdelerinden birinin matla‘ beytidir³⁶⁶: [el-Hafîf]

أَبَدَ اللَّهُ حُسْنَ هَذَا الزَّمَانِ وَسَقَاهُ مِنْ مَائِهِ الْهَتَّانِ

Bu zamanın güzelliğini Allah ebedî kılsın. Allah onu bol sularından sulasın.

Söz konusu edilen beyit şairin Abdülkâdir el-Geylânî’nin tarikata girmesinden dolayı verilen bir icâzet talebine yazdığı takriz için söylediği ve yirmibeş beyitlik uzun kasîde olan bir murâselât şiirinin matla‘ beytidir. el-Müftî Abdullatîf Fethullah yazdığı bu şiirin 15. beytinde Rahmân sûresinin 66. âyetinden (فيهما عينان نضاختان) ‘İkisinde de fişkırان iki kaynak vardır’, iktibas yaparak güzel bir tehallusla şiirini güzelleştirmiştir. Bu açıdan şiirin matla‘ beyti, devamında gelen nesîb bölümüyle güzel bir uyum sergilemektedir.

Aşağıda verilen matla‘ ise yukarıdaki iki örnekten farklı yapıda bir şiirin ilk beytidir³⁶⁷: [eṭ-Ṭavîl]

³⁶⁶ *Divânu’l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 1082. Şiir, s. 827.

³⁶⁷ *Divânu’l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 82. Şiir, s. 94.

بِعَيْرِ الْعُلَا وَالْفَخْرِ لَا يَحْسُنُ الْجَدُّ وَلَيْسَ بِعَيْرِ الْفَضْلِ يُكْتَسَبُ الْمَجْدُ

Yücelik ve övünç olmaksızın ciddiyet güzel olmaz. Faziletsiz onur kazanılacak (bir şey) değildir.

Hakkında fazlaca medih yazdığı hadis ilimlerinde temâyüz etmiş olan hocası Muhammed b. Abdurrahman el-Kuzberî³⁶⁸ ile ilgili yazdığı şiirde ise görüldüğü gibi bir gramer kusuru bulunmamaktadır. Cümleler söz dizimi bakımından başarılı olup ta'kid³⁶⁹ uzaktır. Ayrıca kullanılan kelimelerin neredeyse tamamı telaffuzları bakımından kulağa hoş gelen ve kendi aralarında belli bir anlam ilişkisi barındıran kelimelerdir. Öte yandan şair bu beyitle, şiirin ilerleyen bölümlerinde “sevgiliden ayrı kalmanın kendisini ne kadar çok etkilediği” konusundan bahsedeceği hakkında ipucu vermekte, dinleyicinin dikkatini çekerek bu konuda bir merak uyandırmaktadır.

Yukarıda verilen matla' beyitlerinde görüldüğü gibi şairin kasîdelerin matla'ında kullandığı ifadelerinde herhangi bir gramer hatası ya da fesâhat kusuru bulunmamaktadır. Ayrıca kasîdelerin mefhumuyla matla' beyitlerinin anlamları birbiriyle uyumludur. Yine beyitlerde merak uyandıracak coşkulu ya da ilgi çekici ve dikkatleri şiirin üzerinde yoğunlaştıracak bir üslup tercih edilmiştir. Gerek Cahiliye dönemi kasîde yapısıyla gerek de klasik yapıdan farklı şekillerde söylenmiş kasîdelerde şairin belli kalıplardan daha ziyade zengin bir anlatım sergilediği görülmektedir. Bunun yanı sıra beyitlerde tasrî' sanatının uygulanıyor olması da diğer dikkat çekici bir özelliktir.

Aşağıdaki beyit el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın ihvâniyyât temasıyla söylediği 8 beyitlik kısa bir kasîdenin matla' beytidir³⁷⁰: [Mutekârib]

³⁶⁸ Muhammed b. Abdurrahman el-Kuzberî, h. 1184-1262, m. 1771-1846, Muhaddis, Dimaşk'ta doğdu, hacc için bulunduğu Mekke'de vefat etti. ez-Ziriklî, *el-A'âm*, III, 333.

³⁶⁹ Ta'kid: Cümle içerisindeki kelimeleri takdim-te'hir yoluyla, gelmeleri gereken yerin dışında kullanmak veya muzâf-muzâfun ileyh gibi art arda gelmesi gereken kelimelerin arasını ayırmak suretiyle ifadenin anlaşılmasını güçleştirmektir. bkz. Mecdi Vehbe-Kâmil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-'Arabîyye fî'l-Luğati ve'l-Edeb*, s. 112.

³⁷⁰ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 1184. Şiir, s. 912.

أَلَا أَيُّهَا الْجَوْهَرُ الْفَرْدُ حَقًّا مُنِحْتَ بِحِفْظِ إِلَهِ السَّمَاءِ

Ey gerçekten eşsiz cevher! Sana Semânın İlâhı'nın koruması verildi.

Şairin bu beytindeki başlangıç ifadeleri olan *أَلَا أَيُّهَا* şeklindeki ifadeler Cahiliye şiirinde kullanılan anlatımlarla tam anlamıyla örtüşmektedir. Zira her ne kadar bu beyitle başlayan kasîde klasik şiir yapısında olmasa da, matla' beytinin ilk kelimesi ve devamındaki anlatım bir çok meşhur kasîdeye benzemektedir³⁷¹.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın kasîdelerinin matla' beyitlerine dair yukarıda verilen örnekler incelendiğinde şairin bu beyitlerindeki üslubunun gramer ve fesâhat bakımından hatasız olduğu görülmektedir. Şairin matla'larda hem Cahiliye üslubunu kullanması hem de yeni anlatımlar uygulaması, onun klasik şiire dair birikimini ve sahip olduğu dil becerisini ortaya koymaktadır. Bir sonraki başlıkta şairin kasîdelerinin mukaddime bölümlerinden örnekler verilerek şairin mukaddimedede sergilediği üslup özellikleri değerlendirilecektir.

1.1.1.2. Mukaddime

Kasîde şiirinin temel bölümlerinden biri olan mukaddime, şiirin matla'ından sonra gelen ve giriş kısmını oluşturan bölümdür. Edebiyatçıların üzerinde önemle durduğu mukaddime bölümünün nasıl olması gerektiğine dair kaynaklarda temel olarak iki farklı görüş bulunmaktadır. Başta İbn Kuteybe ve İbn Raşîk el-Ğayravânî'nin savunduğu birinci görüşü benimseyen edebiyat eleştirmenlerine göre, kasîdenin genel özelliklerine dair yukarıda verilen açıklamalarda belirtildiği gibi, şair söylediği kasîdenin mukaddimesinde atlâl, sevgilinin ardından gözyaşı dökme, sevgilinin fizikî güzelliklerinin tasviri, gece yapılan çöl yolculuğu ve bu yolculukta karşılaştığı tehlikeler gibi Cahiliye şiirinde bulunan belli anlatım özelliklerine bağlı kalmalıdır³⁷². Bu görüşten farklı olarak

³⁷¹ Bu tür kasîdeler için bkz. en-Nâbiğa ez-Zubyânî, *Dîvânü'n-Nâbiğa*, s. 153, Ebû Zekeriyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî 'Antera*, thk. Mecîd Târâd, Dâru'l-Kuttâbi'l-'Arabî, Beyrut-1992/1412, s. 214.

³⁷² İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-Şu'arâ*, I, 76-77; Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde*, 212-213.

başta İbnu'l-Esîr (637/1239) olmak üzere kimi edebiyatçılar ise, şairin yaşantısının, içinde bulunduğu ortam ve çevrenin şiirini etkilemesi sonucu, şiirin mukaddimesinde şiirin ana temasıyla uyumlu olmak üzere farklı anlatımların sergilenebileceğini veya doğrudan medih ya da ihvâniyyât konusundan bahsederek şiire başlanabileceğini belirtmiştir³⁷³. Şiirin mukaddimesine dair birbirinden farklı bu iki görüş için, mukaddimenin şiirin mefhumuyla uyumlu olması³⁷⁴ ve şiirin ana temasını gölgede bırakacak derecede uzun tutulmaması³⁷⁵ gibi ortak noktaların bulunduğu da unutulmamalıdır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın kasîdelerinde mukaddime bölümü, Arap şiiri kasîde yapısı geleneğinde bu bölümle ilgili yukarıda özetlenen edebiyatçıların görüşleri doğrultusunda, şu şekillerde karşımıza çıkmaktadır: Buna göre şair, kasîdelerinin birçoğunun mukaddimesinde, İbn Kuteybe ve İbn Raşîk'ın savunduğu görüş doğrultusunda, Cahiliye şiiri geleneğine bağlı kalmaktadır. el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın eş-Şeyh Muhammed b. Abdurrahman el-Kuzberî'yi övmek için söylediği 34 beyitlik methiyenin mukaddime bölümü, şairin bahsi geçen türdeki mukaddimeleri için güzel bir örnektir. Söz konusu şiirin mukaddimesi şu şekildedir³⁷⁶: [et-Ṭavîl]

1	وَمَا الْمَرْءُ إِلَّا بِالْمُرْوَةِ فَخْرُهُ	وَمَا الْفَخْرُ إِلَّا الْعَقْلُ وَالذَّوْقُ وَالرِّفْدُ
2	فَدُونَكَ قَصَبُ السَّبْقِ فِي حَلْبَةِ الْعُلَى	وَدُونَكَ حَيْلُ الْفَضْلِ لِلْسَّبْقِ إِذْ تَعْدُو
3	وَشَاهِدُ مُجُومِ الْعِزِّ فَوْقَ سَمَائِهِ	فَمُدَّ لَهَا هَامًا إِلَى الْعِزِّ تَمْتَدُّ
4	وَكُنْ بَازِيًا يَصْطَادُ كُلَّ فَضِيلَةٍ	وَكُنْ رَجُلًا تَخْشَاهُ مِنْ حَوْفِهَا الْأَسْدُ
5	وَكُنْ سَيِّدًا بِالْحِزْمِ بَاتِرٍ عَزْمِهِ	يَقْدُ بِهِ هَامَ الصَّخُورِ فَتَنْقَدُ
6	وَلَا تَخْشَ مِنْ رَيْبِ الزَّمَانِ وَصَدْعِهِ	فَمَا الْحُرُّ ذَا جُبْنٍ إِذِ الرَّيْبُ يَشْتَدُّ

³⁷³ İbn Raşîk el-Ğayravânî, *el-Umde*, I, 226-231, İbnu'l-Esîr, *el-Meşelu's-Sâir*, II, 223-224.

³⁷⁴ İbnu'l-Esîr, *el-Meşelu's-Sâir*, II, 223.

³⁷⁵ İbn Raşîk el-Ğayravânî, *el-Umde*, II, 123.

³⁷⁶ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 82. Şiir, s. 94.

7	فَإِنِّي إِمْرُؤٌ لَا يَخْتَشِي قَهَرَ ذَهْرِهِ	فَإِن كُنْتُ أَخْشَاهُ فَإِنِّي إِمْرُؤٌ وَعَدُّ
8	رَكِبْتُ إِلَى الْعَلِيَا عَلَى غَارِبِ الشُّهَا	وَحُضْتُ بِحَارًا فِي النَّوَى مَا لَهَا حَدُّ
9	أَمِيلُ إِلَى صَيْدِ الْكَمَالِ وَكَسْبِهِ	وَلَمْ تَكُ تُشْجِبُنِي الْمَعَاطِفُ وَالْقَدُّ
10	وَلَسْتُ بِمَيْيَالٍ إِلَى حُسْنِ وَجَنَةِ	وَمَا لَدَّ لِي مِنْهَا الْوُرُودُ وَلَا الْوَرْدُ
11	وَمَا لِي إِيْتِافَاتٌ نَحْوَ سَلْمَى وَعَبَلَةَ	وَمَا مَلَكَتْ قَلْبِي سَعَادًا وَلَا دَعْدُ
12	وَلَا هَزْنِي وَجَدًا مِنَ الْعِيدِ غَادَةً	يَزِينُهَا عِقْدٌ كَمَا زَاهَا نَهْدُ
13	فَقَدْ سُدْتُ أَهْلَ الْمَجْدِ مِنْ قَبْلِ مَجْدِهِمْ	وَمَجْدِي عَلَى مَنْوَالِهِ جَلٌّ أَنْ يَسُدُوا

1 Kişi ancak karakterli olmakla övünç duyabilir. Övünç ise ancak akıl, zevk sahibi olmak ve yardımla olur.

2 Yücelik arenasındaki zafer çubuğunu al. Koştuğunda fazîlet yarışının atlarını al.

3 Kendi semâsının üzerindeki onur yıldızlarını seyret. Onura başını uzat, o (baş) ulaşır.

4 Bütün erdemleri avlayan bir şahin ol. Arslanların korkusundan huşû duyduğu bir adam ol.

5 Keskin görüşlü bir beyefendi ol. Kararlılığın keskinliği kayaların kafasını kesiyor; onlar (kafalar) da kesilir.

6 Zamanın kuşkusundan ve çatlağından korkma. Özgür (bir kimse), kuşkular arttığında korkak değildir.

7 Ben zamanın kahrından korkan bir kimse değilim. Eğer ondan korkan biri olsaydım, alçak bir kimse olurum.

8 Yüceliğe, Sühâ yıldızının boynuna binerek gittim. Uzaktaki uçsuz bucaksız denizlere daldım.

9 Kemâli avlamaya ve onu ele geçirmeye düşkünüm. Kadının yan tarafları ve boyu posu beni etkilemiyor.

10 Elmacık kemiğinin güzelliğine (de) meyilli değilim. Ona gitmek ve gül (yanağının kırmızılığı) bana göre lezzetli değil.

11 Selmâ ve 'Able'ye karşı bir arzum yok. Ne Suâ'd ne de Da'd, kalbimi ele geçirmedi.

12 Güzel göğüslerin süslediği gibi, bir kolye ile süslenen hafif meşrep kızlardan hiçbiri beni sarsmadı.

13 Şerefliilerin şereflerinden önce, şeref ehline efendilik ettim. Şerefim, onların ulaşamayacağı bir yüceliktedir.

Yukarıdaki beyitlerde görüldüğü üzere, el-Müftî Abdullatîf Fethullah bu methiyesinde klasik kasîde yapısını uygulayarak şiirin mukaddime bölümünde gazel temasına yer vermektedir. Şairin hocası Ahmed el-Berbîr' için söylediği 50 beyitlik kasîdenin mukaddimesinde yine klasik mukaddime yapısı bulunmakla birlikte Cahiliye şiirinde yer alan unsurlar daha belirgindir³⁷⁷: [er-Reml]

وَأَتَتْ شَمْسُ الضَّحَى ذَاكَ الْعَقِيقِ	بَحْتَلِي	الدَّرِّ	الْثَمِينِ	الصَّدْفِ	1
قَدْ أَمَاتَ الْغَمِّ إِذْ أَحْيَا النَّفُوسَ					2
وَسَقَانَا الْأَنْسَ مِنْ كَأْسِ الطَّرْبِ					3
وَقَدَوْدُ الزَّهْرِ بُجْلَى كَالْعَرُوسِ					4
تُدْهِشُ الْأَلْبَابَ مِنْ بَرَقِ الشَّنْبِ					5
حَلَّةُ السَّعْدِ، فَمِنْ أَيْنَ النَّحُوسِ					6
وَكَسَاهُ الْحُسْنُ أَنْوَاعَ الْعَجَبِ					7

³⁷⁷ Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 131. Şiir, s. 114.

- 8 وَلَهُ الضَّوُّ مِنَ الْبَدْرِ زَفِيْقٌ مُدُّ عَلَا الْبَدْرِ بِرَجِ الشَّرْفِ
- 9 فَاجْتَلِ الْأَفْرَاحَ مِنْهُ كَالرَّحِيْقِ وَأَنْزِلْنِ مِنْهُ بِأَعْلَى الْغَرْفِ
- 10 وَبِهِ الْقُمْرِيُّ لَمَّا غَرَّدَا
- 11 حَرَّكَ الْقَلْبَ إِلَى دَاعِي الشَّجْوْنِ
- 12 وَتَغَيَّ قَاطَرَ الْأَكْبُودَا
- 13 وَكَسَانِي كُلَّ أَنْوَاعِ الْجُنُونِ
- 14 فَاتَّخَذَ كَنْزَكَ مِنْ قَطْرِ النَّدَى
- 15 وَيَوَاقِيتِ الرَّبِّي ذَاتِ الْغَصُونِ
- 16 وَأَجَلْ طَرْفَكَ فِي الرُّوْضِ الْأَنْبِقِ حَيْثُمَا فِيهِ شِفَاءُ الدَّيْفِ
- 17 تَلْقُوكَ الْأَزْهَارُ بِالْوَجْهِ الطَّلِيْقِ فَوْقَ قَامَاتٍ بَدَتْ كَالْأَلْفِ
- 18 يَا حَلِيلِي طَابَ وَقْتُ الْإِنْشِرَاحِ
- 19 فَاجْتِنِ الصَّفْوَةَ وَدَعْ طَيِّبَ الْمَنَامِ
- 20 وَاطْلُبِ الْفَضْلَ مَسَاءً وَصَبَاحَ
- 21 وَاتْرِكِ اللَّهْوَ وَكَاسَاتِ الْمُدَامِ
- 22 يَا تَيْتَكَ الْفَضْلُ بِرُوحٍ ثَمَّ رَاحَ
- 23 طَعْمُهَا الشَّهْدُ وَيَحْكِيهَا الْحُزَامُ
- 24 وَهَلَا الْبَدْرُ حَلِيْفٌ أَوْ شَقِيْقٌ أَوْ غُلَامٌ، مَنْ رَأَاهَا يَعْرِفُ
- 25 مَا إِحْتَسَاهَا غَيْرُ صَدِيْقٍ عَرِيْقٍ فَاحْتَضِيْ مِنْهَا بِأَعْلَى التُّحْفِ
- 26 فَاعْتَنِمْهَا وَالْدَّرَارِي تَرْقُصُ
- 27 حِينَ يُجَلَى فِي الثَّرِيَا الْقَمْرُ
- 28 وَلَنْتَكُنَّ مِمَّنْ عَلَيْهَا يَحْرُصُوا

- 1 Sabah güneşi bu akıka (akik taşı gibi kırmızı olan gelincik çiçeğine) geldi. Değerli inci sedefini parlatıyor.
- 2 (Bu manzara) gamı öldürdü, çünkü nefisleri diriltti.
- 3 Coşku kadehinden bizi cana yakınlık ile suladı.
- 4 Çiçeğin sapı gelin gibi ortaya çıkarılıyor.
- 5 (Dişlerin arasındaki) boşluğun parlaklığından dolayı akılları hayrete düşürüyor.
- 6 Mutluluk orada oturdu. Felaketler nereden gelebilir ki?
- 7 Güzellik ona, çeşitli ilginç şeylerden giydirdi.
- 8 Dolunay şeref burcuna yükseldiğinden beri, onun dost olarak dolunaydan bir ışığı vardır.
- 9 Güzel koku gibi sevinçleri ondan al. Onun (dolunayın) en yüce odalarında otur.
- 10 (Bu bahçede) kumru öttüğünde,
- 11 Kumrunun hüznü ötüşünün davetçilerine doğru kalbi hareketlendirdi.
- 12 Şarkı söyledi ve karaciğerleri uçurdu (yerinden çıkardı).
- 13 Ve bana deliliğin tüm çeşitlerini giydirdi.
- 14 Hazineni çiy damlalarından edin.
- 15 Yâkutlardan ve dallı (ağaçlı) tepelerden (edin).
- 16 Bakışını, ağrı hastanın şifasının olduğu zarif bahçede gezdir.

17 Elif gibi bir boy-pos üzerindeki çiçekler, mütebessim bir çehreyle seni karşılar.

18 Dostum, iç aydınlığının (gönül ferahlığının) vakti iyi oldu.

19 Safâları topla, uykunun güzelliğini bırak.

20 Sabah-akşam fazîleti iste.

21 Boş şeyleri ve şarap kadehlerini terket (ki),

22 Erdem sana rahatlıkla ve şarapla gelsin.

23 Ki o (şarabın) tadı lavantayı çağrıştıran bal gibidir.

24 Dolunayın bir destekçisi, bir kardeşi veya görenlerin tanıdığı bir oğlu vardır.

25 Onu ancak siddik ve asil olanlar içer ve antikaların en değerlisini elde eder.

26 Gezegenlerin dansetmesini (kıyametin henüz kopmamış olmasını) ganîmet bil.

27 Ay, Süreyyâ yıldızına çıktığında,

28 Ona istekli olanlardan al.

29 Seher güzelleştiğinde onu yudum yudum için.

el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın yukarıdaki beyitleri incelendiğinde, şiirin mukaddimesinde son derece sistematik bir yapı dikkati çekmektedir. Şair toplam 50 beyitten oluşan methiyenin yarısından fazlası olan ilk 29 beytini gazel temasına ayırmıştır.

Yukarıdaki beyitler konu bakımından değerlendirildiğinde işlenen gazel temasını hissî ya da 'afîf olarak sınıflandırmak mümkündür. Bu beyitlerde 'afîf

gazel ağırlıktadır. Bu iç içe girmiş anlatımla şair, söz konusu kasîdede hem Cahiliye dönemi geleneğini takip etmekte hem de ‘afif gazel öğelerine yer vererek sonraki dönemlerde şekillenen üslubu kullanmaktadır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah aşağıda verilen eş-Şeyh Muhammed Târşahânî için söylediği 35 beyitten oluşan methiyenin mukaddimesi, öncesinde verilen örneklerden farklı yapıdadır. Şair bu kasîdenin mukaddimesini, yukarıda belirtilen İbnu'l-Esîr'in savunduğu görüşe uygun olarak söylemiştir. Zira burada şair, matla'dan itibaren hamriyyât temasını ilk 21 beyitte kullanmış, 22. beyitte tehallus yaparak 23-34. beyitlerde medih temasıyla devam etmiş ve ilginç bir şekilde kasîde başladığı gibi 35. beyitte hamriyyât ile bitmiştir. 11. beyitte ise hamriyyât, gulâmiyyât ve tabiat tasviri içiçe geçmiştir. Görüldüğü üzere kasîdenin mukaddimesi ana konudan daha geniştir. Kasîdenin beyitleri şu şekildedir³⁷⁸: [el-Basî]]

1	بَاكِرُ شَرَابِكَ، أَحْلَى الشَّرْبِ بَاكِرُهُ	وَقَدْ تَغْنَى بِأَعْلَى الدَّوْحِ طَائِرُهُ
2	وَالرَّوْضُ تَنْمُو بِهِ الْأَزْهَارُ زَاهِيَةً	وَالرَّوْضُ مُثْنٍ عَلَيْهِ الطَّيْبُ، شَاكِرُهُ
3	تَمْوجُ فِيهِ إِلَى أَنْ خِلْتَهُ بَحْرًا	مَا جَتَ بِهِ وَهِيَ تَعْلُوهُ جَوَاهِرُهُ
4	وَالرَّوْضُ فِيهَا بِسَاطُ حَيْكٍ مِنْ دَرَرٍ	هَلْ مِثْلُهُ الدَّهْرُ نَالَتْهُ أَكَاسِرُهُ
5	وَالنَّهْرُ فِيهِ يَتَغَرُّ الْأَنْسُ مُبْتَسِمٌ	مِنْ حَيْثُ قَدْ رَقَصَتْ أَزَاهِرُهُ
6	وَاللَّيْلُ تَرْقُصُ بِالْأَنْوَارِ أَنْجُمُهُ	فَلَا ظَلَامَ ثَلَاقِينَا عَسَاكِرُهُ
7	كَأَمَّا الْفَجْرُ سَيَّافٌ عَلَى يَدِهِ	سَيْفٌ مِنَ النُّورِ فِي الظُّلْمَاءِ شَاهِرُهُ
8	فَقُمُ إِلَى ذَوْبِ يَاقُوتٍ يَصَّبُ عَلَى	الْجَيْنِ كَوْبٍ يُبَاهِي الْفَجَرَ بَاهِرُهُ
9	كَأَنَّهَا الشَّمْسُ فِيهِ وَهِيَ ظَاهِرُهُ	نِصْفَ النَّهَارِ وَإِنَّ الْبَدْرَ ظَاهِرُهُ
10	حَمَاءَ نَاوْهَاتِ سَاقٍ لَهُ شَبَّ	كَالْبَرْقِ يَلْمَعُ لَيْلًا وَهَوَّ سَائِرُهُ
11	فِي ثَغْرِ مِثْلِهَا، بَلْ لَا تُمَاتِلُهُ،	فِي طَرْفِهِ خِدْنُهَا، بَلْ لَا تُنَاطِرُهُ

³⁷⁸ *Divānu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 440. Şiir, s. 359.

- 12 طَوْرًا يُنَاوِلُ مِنْ هَدْيٍ، وَأَوْنَةً مِنْ تِي، وَتَارًا تُعَاطِنَا نَوَاطِرُهُ
- 13 فَلَسْتُ أَدْرِي الَّتِي مِنْهَا سَكِرْتُ بِهَا، إِنِّي إِمْرُؤٌ ضَائِعٌ عَقْلًا وَحَائِرُهُ
- 14 سَاقٍ تَكْوَنُ فِي ظِلْمَاءٍ مُبْدَرَةٍ فَايِيضُ حَدَاهُ، وَأَسْوَدَّتْ عَدَائِرُهُ
- 15 فَهَالَهُ الشَّمْسُ كَانَتْ فِي مَعَاصِمِهِ أَسَاوِرًا عَيْرَ أَنْ حُرْسُ أَسَاوِرُهُ
- 16 وَالشَّمْسُ فِي فُرْصِهَا إِذْ صَبَغَ حَاتِمَهُ تَحْتَمَّتْ فِيهِ لَا يَبْلَى خِنَاصِرُهُ
- 17 وَقَدْ تَمَنَّقَ فِي حَصْرِ بِلْوَلُؤَةٍ كَذَرَةٍ فَوْقَ طَوْدٍ سَرٍّ نَاطِرُهُ
- 18 مُكْحَلُ الْعَيْنِ فِي عُجْجٍ وَفِي حَوْرٍ مُؤْتَتْ الْجَفْنِ، سَاجِي الطَّرْفِ، فَاتِرُهُ
- 19 كَمْ لَأْمَنِي فِي هَوَاهُ الْعَذْبِ عَازِلُهُ، يَا وَيْحَهُ، وَأَنَا بِالْجَهْلِ عَازِرُهُ
- 20 لَوْ ذَاقَهُ لَمْ يَلْمَنِي الدَّهْرُ فِيهِ وَلَا قَدْ كَانَ فِي لَوْمِهِ يَبْدُو تَظَاهِرُهُ
- 21 يَا لَيْتَ لَاحِيٍّ قَدْ خَلَى لَنَا وَلَهُ مَحَلٌّ صُلِحَ، كَلَانَا قَدْ يِبَادِرُهُ
- 22 فَالصَّلْحُ خَيْرٌ، وَخَيْرُ النَّاسِ صَالِحُهُمْ أَخُو الْفَضَائِلِ، مَنْ جَلَّتْ مَآثِرُهُ
- 23 اللُّوْذَعِيُّ الْأَدِيبُ الْأَلْمَعِيُّ وَمَنْ قَدْ كُحِلَّتْ بِالتَّقَى نَوْرًا بَصَائِرُهُ
- 24 بِطَيْبِ سِيرَتِهِ طَابَتْ سِرِيرَتُهُ وَأَطْيَبُ النَّاسِ مَنْ طَابَتْ سَرَائِرُهُ
- 25 مَنْ فَعَلَهُ صَبِيحًا عَنِ كَسْرِ وَعَنْ عِلَلٍ، مَنْ صَبِيحًا فَعَلًا فَقَدْ طَابَتْ مَصَادِرُهُ
- 26 "قِسُّ" الْبَلَاغَةِ، "سَحْبَانُ" الْفَصَاحَةِ مَنْ بِهِ الْبَيَانُ بَدِيعُ الشَّكْلِ فَاحِرُهُ
- 27 أَكْرَمُ بِهِ مِنْ حَطِيبٍ مِصْنَعٍ لِسِنِ عَلَى الْبَرَاعَةِ قَدْ ثُبِنِي مَنَابِرُهُ
- 28 الْجَوْهَرُ الْفَرْدُ، بَدْرُ الْوَقْتِ، وَاحِدُهُ، بِالْخَيْرِ حَامِدُهُ، مِثْلِي، وَشَاكِرُهُ
- 29 رَبُّ الْقَوَافِي بِحُسْنِ السَّبْكِ فِي عَزْلِ يَحْلُو وَمَنْ هُوَ فِي ذَا الْوَقْتِ شَاعِرُهُ
- 30 يَا ذَا الْكَمَالِ الَّذِي تَعْلُو مَرَاتِبُهُ وَذَا الْجَمَالِ الَّذِي تَعْلُو مَفَاخِرُهُ
- 31 فِي كَفِّكَ الدَّرُّ: طَوْرًا أَنْتَ نَاطِمُهُ، إِنْ شِئْتَ، نَظْمًا وَطَوْرًا أَنْتَ نَاطِرُهُ
- 32 أَهْدَيْتَنِي مِنْ بَدِيعِ الشَّعْرِ جَوْهَرَةً وَأَحْسَنُ الشَّعْرِ مَا تُهْدِي جَوْاهِرُهُ

- 33 يَتِيمَةً، بِنْتِ فِكْرٍ، لَا مِثَالَ لَهَا، وَأَحْسَنُ الشَّيْءِ فِي الدُّنْيَا نَوَادِرُهُ
- 34 لَا فُضَّ فَوْكَ، وَلَا خَائِتِكَ فِي زَمَنِ، أَفْكَارِكَ الْعُرِّ فِيمَا أَنْتَ فَاكِرُهُ
- 35 وَأَسْلَمَ وَدُمَ مَا إِبْنُ فَتْحِ اللَّهِ أَنْشَدَكُمْ: بَاكِرُ شَرَابِكَ، أَحْلَى الشَّرْبِ بِاِكِرُهُ!

1 Şarabını erkenden iç. İçeceklerin en tatlısı erkenden, kuş, ağaç dallarının en tepesinde cıvıldarken içilendir.

2 Bahçelerde göz alıcı bir şekilde çiçekler yetişiyor. Güzel koku bahçeleri övüyor ve teşekkür ediyor.

3 Onu bir deniz gibi hayal ettiğinde, onda mücevherler dalgalanıyor. (Deniz) onda dalgalandı ve mücevherler üste (ortaya) çıktı.

4 Bahçede, inciden dokunmuş bir halı vardır. Zamanın Kisrâ'ları onun gibisini (hiç) elde etti mi?

5 Çiçeklerinin dans etmesinden dolayı, nehir; onda, ülfetin boşluğuyla, tebessüm ediyor.

6 Ve gece ışıklarıyla, yıldızları dans ediyor. Ve karanlığın askerleri bizimle karşılaşmaz.

7 Sanki şafak, elinde, kınından çıkarılmış nurdan kılıncıyla, karanlık karşısına çıkan bir silâhşor gibidir.

8 Fecrin parlaklığıyla övünen gümüşten kadehe dökülen erimiş yâkuta (içkiye) git.

9 Sanki o (içki, kadehteyken) güneş gibidir. Gün ortasında ortaya çıkan dolunaydır.

10 O (şarap) yürürken (dolaşırken) geceleyin parlayan bir şimşek gibi bıyıklı bir sâkî tarafından takdim edildi.

11 Onun boşluğunda onun gibi var, hattâ ona benzemez. Bakışında onun dostu var, ona benzemez.

12 Bazen bundan (şaraptan), bazen şundan (tükrükten) sunuyor. Bazen de etkili bakışları(nı bize) veriyor.

13 Hangisinden sarhoş olduğumu bilmiyorum. Ben aklını kaybeden ve şaşkın bir kişiyim.

14 Dolunaylı karanlıkta şarap sunan bir kişi oluşturdu. Yanakları beyazlaştı, bukleleri siyahlaştı.

15 Bileklerindeki bilezik gibi güneşin (ışık) hâlesi vardı. Ancak bilezikleri dilsizdir (ses çıkartmaz).

16 Yüzüğü yapıldığında, güneşin yuvarlaklığı onun yüzüğü oldu. Serçe parmakları yok edilmez.

17 Bakanlara sevinç veren dağın üzerindeki inci parçacıkları gibi bir (kuşağı) beline doladı.

18 Sürmeli göz, cilve içinde. Gözünün kontrastı (yoğun), zeytin gözlü, gözkapığı kız gibi, sakın bakışları yarı kapalı (ve) ılık.

19 Onun kınayıcısı, onun aşkından dolayı beni ne çok kınadı! Yazıklar olsun ona! Ben cahilliğinden dolayı onu mazur görüyorum.

20 Eğer onun tadına varsaydı beni zaman boyunca kınamazdı. O, kınamasında gösteriş yapıyor (gibi) görünüyor.

21 Keşke benim kınayıcım bizim ve onun için bir sulh yeri (uygun bir yer) bıraksaydı. Hepimiz ona hızlıca gidebiliriz.

22 (Çünkü) sulh hayırlıdır. Ve insanların en hayırlısı, fazîletler kardeşi, kahramanlığı en yüce olan, sâlih olanlardır.

23 Uyanık, edebiyatçı, zekî, basîretleri nur olarak takvâ ile sürmelenmiş kimse,

24 Davranışının güzelliği niyetiyle güzelleşti. İnsanların en güzeli iç dünyası güzel olandır.

25 Kimin fiillerinde kesr (parçalanma), ilel (hastalıklar)'dan bir korunma olursa, kim fîlini (amelini) korursa onun mastarları (soyları) güzel olur.

26 Belâgatın Kıss'u, fesâhatin Sahbân'ı, onunla beyânın, şeklin eşsizliğiyle övünç duyulan bir kimsedir.

27 O, mükemmel hitâbeti ve dili sebebiyle ne yüce biri! Minberler onun yeteneği üzerine kurulur.

28 Eşsiz bir cevher, zamanın dolunayı, biriciği; benim gibi onu hayırla övüyor ve ona teşekkür ediyor.

29 Tatlanan gazeldeki güzel ifadesiyle kâfiyelerin efendisi ve o, bu zamanın (gazel) şâiri!

30 Ey dereceleri yükselen kemâl sahibi ve ey övünçleri değerli olan güzellik sahibi!

31 Avuçlarında inci vardır. İstersen, bazen onu şiir olarak diziyorsun, bazen de düzyazı olarak.

32 Güzel şiirden bir mücevher hediye ettin bana. Şiirin en güzeli, mücevherleri hediye edilendir.

33 Bir benzeri olmayan fikrin kızının eşsizliği, dünyadaki en güzel şeyin ender bulunanı,

34 Ağzına sağlık! Düşündüğün şeylerdeki saygın fikirlerin sana zaman boyuncu ihanet etmesin!

35 Sağlıcakla kal! İbn Fethillah size ‘Şarabını erken iç. İçeceklerin en tatlısı, erken içilendir’ (şeklinde) şiir söylediği sürece.

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi söz konusu kasîdenin mukaddimesi klasik kasîde yapısında söylenmiş mukaddimelerden farklı bir yapıdadır.

1.1.1.3. Tehalluş ve Vahde Mevdû’iyye

Tehalluş, şiirde ya da nesirde giriş bölümünden sonra asıl konuya geçme sanatı veya bu geçişin yapıldığı bölümünün adıdır³⁷⁹. Arap şiirinde kasîdenin birden çok konuyu içeren yapısı gereği, şairin bir konudan diğereine geçişini sağlayan *tehalluş*, edebiyatçıların üzerinde önemle durduğu bir unsurdur. Şiirde *tehalluş*un sert ve belirgin geçişlerle değil de dinleyiciye hissettirmeden yapılması, *tehalluş* beytinde kasîdenin matla’ında işlenen konuya gönderme yapılması ve bu sâyede kasîde bütünlüğünün korunması gerektiğı eleştirmenler tarafından konuyla ilgili belirtilen görüşler arasındadır³⁸⁰. *Vahde mevdû’iyye* ise *tehalluş*larla ayrılan bölümlerin, kasîdenin bütünlüğü içerisinde tek bir yapı oluşturacak şekilde kurgulanmasıdır.

el-Müftü Abdullatîf Fethullah’ın kasîdelerinde yer alan *tehalluş* bölümleri büyük ölçüde yukarıda özetlenen şartları taşımaktadır. Çalışmanın II. bölümünde şiirlerin muhteva tahlili esnasında yapılan açıklamalarda ve bu bölümde kasîde yapısına dair yukarıdaki başlıklar altında belirtildiğı gibi, şairin kasîdelerinin tamamı klasik kasîde yapısında söylenmemiştir. Bu bağlamda el-Müftü Abdullatîf Fethullah’ın şiirinde yer alan *tehalluş* bölümleri şairin klasik kasîde yapısında söylediğı şiirlerinde görülmektedir. Bu başlıkta şairin kasîdelerindeki *tehalluş*lar ve

³⁷⁹ Ahmed Maţlûb, *Mu’cemu Muştalahâti’n-Nakdi’l-‘Arabî*, s. 143; Küçüksarı, *es-Sefercelâni ve Şiiri*, s. 160;

³⁸⁰ İbn Raşîk el-Şayravânî, *el-Umde*, I, 237-238; Ebû Muhammed İbn Sinân Abdullah b. Muhammed b. Saîd el-Hafâci, *Sirru’l-Fesâha*, thk. Abdulmute’âl es-Sa’îdi, Kahire-1372/1953, s. 268; Bekkâr, *Binâu’l-Kasîde*, s. 221-228.

kasîde bütünlüğüne dair üslup incelikleri şairin söz konusu klasik yapıda söylediği kasîdelerinden örneklerle değerlendirilecektir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın aşağıda verilen şiiri kendisiyle ilgili söylediği bir fahrdır. Söz konusu kasîdenin mukaddime bölümü şu şekildedir³⁸¹:
[el-Vâfir]

- 1 أَلْحَظُّ مَا تَكْحَلُ أَمَّ حُسَامٌ؟ وَعُصْنٌ مَا تَمَائِلُ أَمَّ قَوَامٌ؟
- 2 وَخَدُّ مَا تَضَرَّجُ أَمَّ وُرُودٌ وَرَبْقٌ مَا تَحَالِي أَمَّ مُدَامٌ
- 3 وَبَرْقٌ مَا تَلَامَعُ فِي الدِّيَاجِي وَصَالٌ عَلَى الظَّلَامِ أَمَّ ابْتِسَامٌ
- 4 وَتَعَزُّ مَا رَأَيْنَا أَمَّ لَالٍ وَدَرٌّ مَا سَمِعْنَا أَمَّ كَلَامٌ
- 5 وَصُبْحٌ مَا بَدَا أَمَّ نُورٌ جِيدٌ وَوَجْهَةٌ بَانَ أَمَّ بَدْرٌ تَمَامٌ
- 6 وَلَمْ أَجْهَلُهُ، إِذْ قَدْ بَانَ، لَكِنَّ هَانِي عَنْ تَحْقِيقِهِ الْهِيَامُ
- 7 يَلُوحُ، وَسَارَ مَاءُ الْحُسْنِ فِيهِ، وَذَا مَاءٌ بِهِ تَشْفَى السَّقَامُ
- 8 فَكَمْ أَطْفَأْتُ مِنْ قَلْبِي لَهِيْبًا بِهِ فَاشْتَدَّ فِي قَلْبِي الضَّرَامُ
- 9 وَزِدْتُ عَلَى النَّوَى فِيهِ غَرَامًا وَزَادَ عَلَى الْوِصَالِ بِي الْعَرَامُ
- 10 وَأَيَّامُ النَّوَى، لَا شَكَّ، دَهْرٌ وَأَيَّامُ الْوِصَالِ هِيَ إِحْتِلَامُ
- 11 وَلَيْسَ مِنَ الْهَوَى يَوْمًا خَلَاصٌ وَلَيْسَ عَلَى الْهَوَى يُجْدِي الْمَلَامُ
- 12 أَيُّجْدِي اللَّوْمُ وَالْعُشَاقُ صُمٌّ وَبِكُمْ تَمَّ عُمِّي حَيْثُ هَامُوا

1 Sürme çeken göz mü, yoksa bir kılınc mı? Salındığında o bir dal mı, yoksa boyu-posu mu?

2 Kırmızı olan yanak mı, yoksa güller mi? Tatlı olan tükruk mü, yoksa şarap mı?

³⁸¹ *Divānu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 260. Şiir, s. 203.

3 *Karanlıklarda parlayan ve karanlığa hücum eden ne? Şimşek mi, yoksa tebessüm mü?*

4 *Gördüğümüz, dişlerinin arasındaki boşluk mu, yoksa inciler mi? İşittiklerimiz inciler mi, yoksa sözler mi?*

5 *Ortaya çıkan şey sabah mı, yoksa boynun nûru mu? Ortaya çıkan şey yüz mü, yoksa dolunay mı?*

6 *Ortaya çıktığında onun cahili değilim (biliyorum), lâkin onun gerçekleşmesinden dolayı aşk beni oyaladı.*

7 *Güzelliğin suyu onda (yüzünde) yürüyor gibi görünüyor. İşte bu su, hastaların şifâ bulduğu sudur.*

8 *Kalbimde ne kadar çok ateş söndürdüm. (Ama) onunla, kalbimde ateşler (daha da) şiddetlendi.*

9 *Uzaklaştığımdan dolayı da aşkım arttı, vuslatta da.*

10 *Uzaklık günleri kesinlikle uzun zamandır. Vuslat günleri ise bir rüya gibidir.*

11 *Aşktan kurtulacak tek bir gün bile yoktur. Aşkı da kınamanın bir faydası yoktur.*

12 *Sevdiklerinde âşıklar sağır, dilsiz ve kör iken, onları kınamanın bir faydası var mı?*

Şair burada ilk oniki beyitte kasîdeye gazel teması ile başlamış, sorduğu sorularla aşkın kendisini ne hale getirdiğini ve ayrılığın onda derin üzüntüler meydana getirdiğini söyleyerek bu aşkın kendisini sağır, dilsiz ve kör bir insan haline getirdiğinden bahsetmektedir. Daha sonraki üç beyit olan 13., 14. ve 15. beyitlerde ise bu anlatım teması değişmekte, sevgilisinin ne peçeli bile olsa bir kız, ne de bir delikanlı olmadığını anlatmaktadır:

- 13 وَإِيَّيَ لَيْسَ مَعشُوقِي غُلَامًا وَلَسْتُ بِمَنْ تَمَلَّكَهُ غُلَامٌ
 14 وَلَسْتُ بِمَنْ تَمَلَّكَهُ الْعَوَانِي وَلَا قَدُّ يَمِيدٍ وَلَا قَوَامٌ
 15 وَلَا وَجْهٌ يُضِيءُ بِهِ ظَلَامٌ وَلَوْ لَمْ يَنْكَشِفْ عَنْهُ اللَّتَامُ

13 Kuşkusuz sevgilim bir delikanlı değildir. Ve ben delikanlının bana sahip olduğu bir kimse de değilim.

14 Ben güzel kızların sahip olduğu bir kimse değilim. Boy-posun beni meylettirdiği bir kimse (de) değilim.

15 Peçeli bile olsa karanlıkları aydınlatan parlak bir yüzden de (etkilenen bir kimse değilim).

Bu üç beyitle tehalluş yaparak insana ve onun fizikî güzelliğine ait bir şeyden etkilenmediğini, onu etkileyen asıl şeyin kemâl olacağını söyleyerek asıl konuya geçiş yapmaktadır.

16. beyit de dahil olmak üzere yine sekiz beyit boyunca devam eden bir sonraki bölümde ise şair, fahr bölümüne geçmekte ve kendisiyle övünmektedir. Şiirin devamı şu şekildedir³⁸²:

- 16 وَمَعشُوقِي مِنَ الدُّنْيَا كَمَالٌ وَعَیْرُهُ هَوَاهُ فِي ظَنِّي حَرَامٌ
 17 وَلِي نَفْسٌ عَلَى الْإِذْلَالِ تَأْبَى وَدُونََ تَدُلُّهُي الْمَوْتُ الزُّوَامُ
 18 تَمِيلُ إِلَى الْمَكَارِمِ وَالْمَعَالِي وَمَا مَالَتْ لِيذًا إِلَّا الْكِرَامُ
 19 وَلَا يَرْضَى الْهَوَانَ شَرِيفُ نَفْسٍ وَلَا يَرْضَى بِهِ إِلَّا اللَّتَامُ
 20 تَوَدُّ بِأَنَّهَا تَطُّ الثَّرِيًّا وَيُخَدِّمُهَا السَّلَاطِينُ الْعِظَامُ
 21 وَتَأْخُذُ فَوْقَ هَامِ الشَّمْسِ دَارًا وَفَوْقَ دَعَائِمِ الْعَالِيَا تَقَامُ
 22 وَتُفْرَشُ بِالسَّعُودِ وَكَلَّ مَجْدٍ وَتُكْسَى بِالْكَمَالِ وَلَا تُضَامُ

³⁸² Divānu'l-Müfti Abdullatif Fethullah, I, 260. Şiir, s. 204.

23 وَتُشْكِنُ بِالسَّرورِ عَلَى صَفَاءِ وَيَقِي بِالْهَنَاءِ لَهَا الدَّوَامُ

16 Dünyada âşık olduğum şey kemâldir. Bence onun dışındakiler haramdır.

17 Zelîl olmayı (alçaklaşmayı) kabullenmeyen bir nefsim vardır benim. Benim zelil olmamdan önce de âni bir ölüm vardır.

18 (Nefsim) fazîlet ve yüceliklere meyillidir. Ve bunun için yüce olanın dışındakiler ona meyletmez.

19 Şerefli bir nefis sahibi âdilikten memnun kalmaz. Ondan ancak alçaklar memnun olur.

20 Sen Süreyyâ yıldızına ayak basmayı seversin. Ve o (nefise), büyük sultanlar hizmet eder.

21 Ve güneşin tepesinden, yücelik payandalarının üzerine kurulan bir ev almak istiyor.

22 Ve o (ev) mutlulukla ve bütün şereflerle tefrîş ediliyor. Kemâl ile giydiriliyor ve (o eve) zulmedilmez.

23 Safâ üzerinde mutlulukla oturuluyor ve orada neşe ile devamlı bir şekilde kalıyor.

Beyitlerin anlamlarında, şiirin başlangıcındaki güzel şeylere gönderme yapılması dikkatlerden kaçmamaktadır. Zira şair bu sayede güzel bir tehalluş örneği sergilemekle birlikte şiirin vahde mevdû'îyyesi/konu bütünlüğünü de korumaktadır.

Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü gibi el-Müftî Abdullaîf Fethullah'ın bu kasîdesi üslup olarak güzel ve zengin anlamlarla kurgulanmış sanatlı söyleyişler içeren bir şiirdir. Şiirin konu bütünlüğü bakımından durumu aynı derecede kuvvetlidir. Şairin söylediği diğer şiirlerinde konudan konuya geçişlerindeki yumuşaklık burada da görülmektedir. Şairin kasîdelerindeki konular arasındaki

tehalluşlarına ve kasîdelerde konu bütünlüğüne dair yukarıda zikredilen örnekler, el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerindeki güzelliği ortaya koymaktadır. Şairin kasîdelerinin son bölümü olan hâtîme bölümü bir sonraki başlıkta değerlendirilecektir.

1.1.1.4. Hâtîme

Kasîdenin son bölümü olan hâtîme edebiyat eleştirmenlerinin, matla' ve tehalluş bölümleri kadar olmasa da, üzerinde durdukları ve nasıl olması gerektiğine dair bazı kurallar söyledikleri bir bölümdür. Konuya dair İbn Raşîk el-Şayravânî, hâtîme bölümünün kasîdenin üzerine bina edildiği temel olduğunu söylemekte, kasîdenin matla' bölümünü anahtara, hâtîme bölümünü de kapıyı kapatan kilide benzetmektedir³⁸³. Edebiyat eleştirmenleri hâtîme bölümünün kasîdenin muhtevasıyla, kasîdede uygulanan anlatım metotları ve üslupla uyumlu olması, kasîde bitirilirken zihinde hoş anlamlar uyandıran ifadelerin tercih edilmesi, dinleyenlerde nefret uyandıracak anlamlardan uzak durulması gerektiğini belirtmişlerdir³⁸⁴. el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın kasîdelerinde hâtîme bölümleri, edebiyatçıların bu bölüme dair belirttikleri kurallara uygun olarak, kasîdenin söylendiği muhtevaya göre farklı yapılarda gelmektedir.

Şairin hâtîmeleri arasında en sık karşılaşılan anlatım, şairin kendi şiiriyle övünerek şiirini sonlandırmasıdır. Özellikle medih şiirlerinden alimler ve hocaları için söylediği methiyelerinde el-Müftû Abdullatîf Fethullah, kasîdeyi şiirinin güzelliği, memduhun özelliklerini ifade etmedeki şiirin anlam zenginliği gibi unsurlara yer vererek kasîdesini bitirmektedir. Sanki *değerlinin değerini bilen de değerlidir* gibi bir ifadeyle kasîdesini sonlandıran şairin hakkında fazlaca medih yazdığı hadis ilimlerinde temâyüz etmiş olan hocası Muhammed b. Abdurrahman

³⁸³ İbn Raşîk el-Şayravânî, *el-Umde*, I, 239.

³⁸⁴ Yusuf Huseyn Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde*, s. 229-240.

el-Kuzberî³⁸⁵ için söylediği 34 beyitlik methiyenin hâtimesi şu şekildedir³⁸⁶: [eṭ-Ṭavîl]

29 فَيَا أَيُّهَا الْمَوْلَى الَّذِي حَارَ هِمَّةً وَعَزَمًا كَسَيْفٍ لَيْسَ يُمَسِّكُهُ غِمْدُ

30 فَهَاكَ -وَقَاكَ اللَّهُ كُلَّ كَرِيهَةٍ- وَلِيدَةً فِكْرٍ هَاجَهَا نُحُوكَ الْقَصْدُ

31 تَأْمَلُ غَضَّ الطَّرْفِ عَنِ لَمَحِ عَيْبِهَا وَأَنْتَ غَضِيضُ الطَّرْفِ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ

32 وَتَرْجُو قَبُولًا مِنْكَ فَضْلًا وَمِنَّةً وَتَقْبِيلَ رَاحَاتِ بِهِ يُنْعَشُ الْكَبْدُ

33 وَدُمٌ فِي أَمَانِ اللَّهِ مَا هَبَّتِ الصَّبَا وَقَامَ هَزَارُ الرُّوضِ فِي عُصْنِهِ يَشْدُو

34 وَحَيْثُ ابْنُ فِتْحِ اللَّهِ يَلْتَدُّ مَدْحَكُمْ وَلَيْسَ عَجَبًا أَنْ يَلْدَّ لَهُ الشَّهْدُ

29 Ey, kının tut(a)madığı bir kılıç gibi azîmetin ve himmetin (denizine) dalan Efendim!

30 İşte bu sana (efendim). -Allah seni tüm kötülüklerden korusun- Amacın (bu medh kasîdesinin) sana doğru (giderken) heyecanlandığı fikrin evlâdı!

31 (Bu kasîde sizden) onun kusurlarına bakmamanızı umuyor. Zaten sen öncesinde de sonrasında da (hatalara) göz yumarsın.

32 Karaciğere hayat verecek ellerinden öpmeyi, fazlından ve minnetinden (dolayı) senden kabul bekliyor.

33 Sabâ rüzgarı estiği, bahçenin bülbülü dalında öttüğü sürece, dâima Allah'ın emanetinde ol.

34 İbn Fethillah seni övmekten tat aldığı (sürece dâim ol). Baldan tat almak garipsenecek bir şey değildir.

Şairin hâtimelerinde karşılaşılan anlatım türü, kasîdenin tasvir anlamı içeren ifadelerle sonlandırılmasıdır.

³⁸⁵ Muhammed b. Abdurrahman el-Kuzberî, bkz. ez-Ziriklî, *el-A'âm*, III, 333.

³⁸⁶ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 82. Şiir, s. 94.

el-Müftü Abdullatîf Fethullah'ın, dua ifadeleriyle kasîdeyi sonlandırdığı şiiri, h. 1221 yılında bir işi için 'Akka'ya gittiğinde vezir el-Hacc Süleyman Paşa ile görüştüğü ve onun mutluluğu temennisi ile yazdığı aşağıdaki şiirin hâtimesidir³⁸⁷: [eṭ-Ṭavîl]

- 12 وَحَاشَاهُ أَنْ يُصْغِيَ فَأَرْجِعَ خَائِبًا وَيُصْمِي فُؤَادِي مِنْ وُشَاتِي بِأَسْهَمِ
13 وَلِي حَبْلٍ حَبِّ لَيْسَ يُمَكِّنُ قَطْعُهُ وَحَبْلِ وِدَادٍ لَمْ يَكُنْ غَيْرَ مُبْرَمِ
14 فَلَا زَالَ لِلرَّاجِينَ أَكْرَمَ قَابِلٍ وَلَا زَالَ طَوْلَ الدَّهْرِ كَهْفًا لِمُحْتَمِي
15 مَدَى الدَّهْرِ مَا "ابْنُ الْفَتْحِ" يَنْظُمُ مَدْحَهُ وَأَبْدَى حَمَامِ الْأَيْكِ حُسْنَ التَّرْتُمِ

12 Onları (kınayıcıları) dinlemekten ve eli boş bir şekilde dönmekten; ara bozucuların oklarla, kalbimi avlamasından Allah korusun!

13 Benim kopması imkansız bir sevgi bağım ve sağlam eğirilmiş bir sevgi ipim vardır.

14 İsteyenler için (istekleri) en cömert kabul edici, zaman boyunca himâyeye isteyenler için bir sığınak gibi süreklidir.

15 Zaman boyunca İbn'ul-Feth methiyeler dizdikçe, ağaçlıklı yerlerin güvercini güzel bir şekilde öterek ortaya çıktıkça (o, dâim olsun).

el-Müftü Abdullatîf Fethullah'ın kasîdelerinde hâtîme bölümlerine dair yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi, şair kasîdeyi sonlandırırken güzel çağrışımları bulunan anlamlı kelimeler kullanmaktadır. Şairin birden çok konuya değindiği uzun kasîdelerinin neredeyse tamamı medih ve ihvâniyyât temalı şiirler olması sebebiyle kasîde yapısına dair buraya kadar yapılan açıklamalar, şairin bu iki temada söylediği şiirleriyle sınırlı kalmaktadır. Şairin daha çok diğer temalarda kullandığı kasîdeden farklı olan nazım türleri bir sonraki başlıkta konu edilecektir.

³⁸⁷ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 419. Şiir, s. 344.

1.1.2 Diğer Nazım Türleri

Arap edebiyatında şiir, içerdiği beyit sayılarına göre, sadece tek beyitten oluşan *yetîm* (یتیم)³⁸⁸, 2 beyit *nutfe* (نتفة)³⁸⁹ veya *dû beyt* (دو بیت)³⁹⁰, 3 ilâ 6 beyit *kıt'a* (قطعة)³⁹¹ veya *mukatta'a* (مقطعة)³⁹², 7 beyit ya da daha fazla beyitten oluşan şiirler ise *kasîde* (قصيدة)³⁹³ şeklinde isimlendirilmek üzere 4 temel kategoride değerlendirilmiştir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın *Dîvân*'ında, şairin kasîde türünde söylemediği 6 ve daha az beyitten ibaret olan şiirler toplamda 968 şiirdir. Söz konusu kısa şiirlerin beyit sayısı ise 2396'dır. Yukarıda verilen sınıflandırmaya göre şairin kasîde dışındaki şiirleri ve beyit sayıları aşağıda gösterildiği şekildedir.

<i>Nazım Türü</i>	<i>Şiir Sayısı</i>	<i>Beyit Sayısı</i>
1 Mukatta'a	: 245	928
2 Dû beyt	: 715	1460
3 Yetîm	: 8	8
TOPLAM	: 968	2396

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirleri arasında, yukarıda konu edilen nazım türlerine ek olarak, *Dîvân*'da muvaşşah türünde iki şiiri bulunmaktadır. Şairin söz konusu iki şiirinin özellikleri, şiirlerin vezin ve kâfiye yapılarının ele alındığı bir sonraki başlıkta değerlendirilmiştir

³⁸⁸ el-İşfehânî, *el-Eğânî*, XXI, 59; Emîl Bedî', *el-Mu'cem*, s. 182.

³⁸⁹ Emîl Bedî', *el-Mu'cem*, s. 445.

³⁹⁰ el-Bağdâdî, *Hızânetu'l-Edeb*, II, 6, 101, 117.

³⁹¹ Emîl Bedî', *el-Mu'cem*, s. 378.

³⁹² 'Abdulmute'âl, *Şi'ru'l-Futûhi'l-İslâmiyye*, s. 286; Hüseyin Tural, *Arap Edebiyatında Aruz*, s. 23.

³⁹³ Emîl Bedî', *el-Mu'cem*, s. 376-377; Hüseyin Elmalı, "Kasîde", *DİA*, XXIV, 562.

1.2. VEZİN VE KÂFİYE YAPISI

el-Müftü Abdullatîf Fethullah şiiirlerini Arap şiiirinin temel vezni olan aruz vezninde söylemiştir. Toplamda 12130 beyitten oluşan şiiirlerin vezinleri, bahirlerin uzun ve kısalığına göre tasnifi yapıldığıında aşağıda gösterildiğıi şekildedir:

<i>Bahir</i>	<i>Beyit Sayısı</i>	<i>Şiiir Sayısı</i>
el-Kâmil	1719	162
el-Hafif	974	104
eṭ-Ṭavîl	3324	337
el-Basîṭ	2508	264
el-Vâfir	422	67
el-Munserih	8	4
Er-Recez	23	252
el-Muteḳârib	264	59
el-Mutedârek	74	1
TOPLAM	9084	1250

<i>Bahir</i>	<i>Beyit Sayısı</i>	<i>Şiiir Sayısı</i>
Meczû'ul-kâmil	264	36
Meczû'ul-vâfir	69	3
El-Mudâri'	2	1
er-Reml	1190	30
Meczû'u'r-reml	67	9
Meczû'u'l- Munserih	6	2
Muhalle'u'l-basîṭ	2	1
es-Serî'	336	56
Meczû'u' s-Serî'	8	3
Meczû'u'l-hafif	28	10
el-Medîd	2	1
Mevaliyyâ	246	12
Meczû'u'r-recez	270	23
el-Muctes	175	37
Es-Silsile	149	6
TOPLAM	2814	230

Şiirlerin bahirlerine dair yukarıda verilen tabloda ilk dikkati çeken özellik, el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın bahir tercihlerindeki çeşitliliğidir. Vezinlerin meczû'ları göz ardı edilirse, şairin bütün bahirlerde şiir söylediği görülmektedir. Hatta klasik şiir bahirlerinin dışında sonradan ortaya çıkan bahirlerde de şiirleri vardır. Bu durum el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın, şiir üslubu sığ bir şair değil, tam tersine pek çok bahirde şiir söyleyebilen ve aruza hâkim bir şair olduğunu göstermektedir.

Tablodaki sayısal verilerde görüldüğü gibi, el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde ağırlıkta olan vezin yapısı klasik dönem Arap şiirinin en çok kullanılan vezinleridir. Şair, neredeyse *Dîvân*'ın büyük bir oranını kapsayacak hacimde, şiirlerini et-ţavîl vezninde söylemiştir.

Edebiyatçılar Arap şiiri geleneğinde, er-Recez ya da er-Reml gibi kısa bahirlerin daha çok gazel türünde ve mûsikînin ön planda tutulduğu şiirlerde kullanıldığını, uzun bahirlerin ise daha tercihe şayan ve şairin duygu ve düşüncelerini muhataba aktarma gayesine daha elverişli olduğunu belirtmektedir³⁹⁴. Aruz bahirlerinin bu durumu dikkate alındığında, el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde, kısa bahirler yerine daha çok uzun bahirleri tercih etmesi, şairin şiirlerinde bestelenmeye uygunluktan ziyade, kendini ifade etmeye ve mânâyâ daha çok önem verdiğini ortaya koymaktadır.

el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerindeki kâfiye sistemi daha çok, şiirlerin vezin özellikleriyle paralel olarak, Arap şiirinin klasik kâfiye yapısının özelliklerini taşımaktadır. Şiirlerin çoğunda “*beyit sonlarındaki harfu'r-reviy uyumu*” sistemi gözetilmiştir.

Şairin *Dîvân*'ında 12 mevâliyâ olmak üzere geleneksel kâfiye yapısından farklı kâfiyelerde söylenmiş şiirler bulunmaktadır. Endülüs edebiyatı ürünlerinden olan muvaşşah, kendine has kâfiye ve dize usulü olan bir şiir türüdür. Muvaşşah şiir klasik Arap şiirinde kullanılan bahirlerde söylendiği gibi, kimi zaman da

³⁹⁴ Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 87, 92, 103.

bahirlerde bazı değişikliklerin yapılması mümkündür. Ayrıca muvaşşah, geleneksel Arap şiirindeki beyit usûlünden farklı olarak, simt, kûfl ve devir adı verilen bölümlerden oluşur. Muvaşşahın kâfiye düzeni de normal şiirden farklı olarak bu bölümlerin düzenine göre şekillenmektedir³⁹⁵.

Şairin geleneksel kâfiye uyumundan farklı yapıda kâfiye düzeneği kullandığı şiirlerinden biri de, *Dîvân*'daki mevâliyyâ türünde söylediği şiirlerdir. Mevâliyyâ şiirleri, vezin olarak el-basît bahrindedir. Kaynaklarda bu şiir türünün ortaya çıkışı ve mevâliyyâ isminin nerden geldiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kökeni hakkında verilen bilgiler, bu şiir türünün muvelledûn dönemine ait olduğunu ve 'ammîce kullanımlardan kaynaklandığını göstermektedir³⁹⁶. Mevâliyyâ türünün en önemli özelliği, beyitlerdeki harfu'r-reviyelerin 'irab verilmeksizin harekesiz olarak söylenmesidir. Genellikle 2 ya da 3 beyitten oluşan mevâliyyâ şiirinde anlamdan çok ses ahengine ve şiirin mûsikîsine önem verilir³⁹⁷. Bu tür şiirler kâfiye yapılarındaki farklılığa göre, *er-rubâ'î*, *er-rubâ'î el-a'rac* ve *en-nu'mânî* olmak üzere temelde üç ayrı alt türde tasnif edilmektedir³⁹⁸. *Dîvân*'da el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın mevâliyyâ kâfiyesiyle söylediği toplamda 246 beyitlik mukatta'alar şeklinde 12 şiiri bulunmaktadır. Söz konusu şiirlerin hepsinde kâfiye yapısı aynıdır ve mevâliyyâ türünün *er-rubâ'î* ismiyle adlandırılan kâfiye düzeneğine göre söylenmiş şiirlerdir³⁹⁹:

1 مَرَضْتُ فِي الْعِشْقِ وَالْمَحْبُوبِ مَا لِي عَاد

2 لَقَدْ جَفَانِي وَعَيِّي رَاحَ مَا عَادَ عَاد

³⁹⁵ Muvaşşaha türü hakkında geniş bilgi için bkz. Ebu'l-Kâsim Hibetullah b. Cafer b. Senâ el-Mulk, *Dâru't-Tirâz fî 'Ameli'l-Muvaşşahât*, Dâru'l-Fikr, Beyrut-1400/1980, 3. bs.; Ebu'l-Hasen Ali b. Musa b. Saîd el-Endelusî, *el-Muktefat min Ezhârî't-Taraf*, Şeriketu Emel, Kahire-1425, s. 255-262; İbn Manşûr el-İbşihî, *el-Mustaţraf fî Kulli Fennin Mustaţraf*, s. 446-449.

³⁹⁶ es-Seyyid Ahmed b. İbrahim el-Hâşimî, *Mizânü'z-Zeheb fî Şinâ'ati Şi'ri'l-'Arab*, thk. Husnî Abdulcelîl Yusuf, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire-1997. s. 147.

³⁹⁷ Muhammed b. Hasan b. Osman, *el-Murşidu'l-Vâfi fî'l-'Arûd ve'l-Kavâfi*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-1425/2004, s. 193.

³⁹⁸ Emil Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 432-433.

³⁹⁹ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 962. Şiir, s. 735.

- 3 إِذَا رَأَيْتَ غَدَا يَرْكُضُ كَأَسْرَعِ عَادِ
- 4 يَجِدُّ فِي الْعَدُوِّ إِعْرَاضًا وَفَوْقَ الْحَدِّ
- 5 وَيَجْعَلُ الْهَجْرَ لِلْعُشَّاقِ أَقْوَى حَدِّ
- 6 يَا مُنِيَّتِي مَا أَحَدٌ حَبِيٍّ لَهُ قَدْ حَدِّ
- 7 إِنِّي هَوَيْتُكَ حَبِيْبِي قَبْلَ يُخْلُقُ عَادِ

1 Aşkta(n dolayı) hasta oldum ve sevgili beni ziyaret etmedi.

2 Benden uzaklaştı ve beni terketti ve normale dönmedi.

3 Beni gördüğünde en hızlı koşan gibi koşmaya başladı.

4 Uzaklaşmak için koşmada sınırların ötesinde (fevkalâde) çabaladı.

5 Ayrılık, aşıklar için en güçlü sınıra dönüşüyor.

6 Ey umudum! Benim sevgimi sınırlayacak bir kimse yok!

7 (Ey) sevgili, Âd kavmi yaratılmadan önce sevdim seni.

Şairin bu şiirlerinde, yukarıdaki şiirde de görüldüğü gibi uyguladığı kâfiye sistemi şu şekildedir:

- :a _____
- :a _____
- :a _____
- :b _____
- :b _____
- :b _____
- :a _____

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerindeki kâfiye yapısına dair yukarıda verilen bilgiler, şairin klasik Arap şiiri geleneğine bağlı, bu geleneğe dair bilgi ve becerisi ileri düzeyde bir şair olduğunu, bunun yanı sıra şiirde yeni usullere de âşina olduğunu ve klasik şiir yapısındaki maharetiyle aynı derecede, muvelledûn

dönemi şiir türlerinde de ustaca şiir söyleyebildiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

2. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Bir edebî eseri diğer şair ya da yazarların eserleri arasında farklı kılan şey kendine özel dil yapısı ve üslubudur. Her sanatçı, edebiyatçı ya da şairin kendine özel bir ifade etme biçimi, anlatış metodu olmalıdır. Yoksa ortaya koyduğu ürün taklitten öteye geçemez. Edebiyat özelinde üslup, bir yazarın duyuş ve düşünüşünün dile yansımına, dili kendine özgü kullanım biçimine denir. Yazarın ya da şairin üslubu, cümlelerinin uzunluğu veya kısalığına, kelimelerin seçilişine, edâ ve ahenkteki özelliklerine göre şekillenir. Bu bağlamda üslup, edebiyatçının ya da şairin kullandığı dille doğrudan ilintilidir⁴⁰⁰. Şiirde üslup nazmın oluşturulduğu tür ve nazımda takip edilen metottur. Bir şair kendine ait bir üslup geliştirerek şiirlerinde uygular ve tıpkı bir kunduracının diğer meslektaşından görerek ayakkabının derisini keşişi gibi, başka bir şair de bu üsluba göre şiirini oluşturur⁴⁰¹. Bu anlamda üslup, ifadelerin dokunduğu tezgah, düşünce ve duyguların şekil kazanması için eritilip içine döküldüğü pota gibidir⁴⁰².

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın, söylediği şiirlerinde uyguladığı üslubun ele alınacağı bu bölümde, ilk olarak şairin kullandığı dilin özellikleri, kelime ve cümle tercihlerindeki yöntemi üzerinde durulacaktır. Sonrasında şairin şiirlerinde uyguladığı farklı anlatım yöntemleri tahlil edilecektir. Ardından şairin şiirlerindeki sanatlı söyleyişleri üzerinde durulacak, beyân ve bedî' alanındaki söz sanatlarını şiirlerinde uygulama şekilleri örnekler üzerinde incelenecektir. Şairin üslubuna dair ele alınacak son başlık ise, kullandığı kelime ve cümle yapılarındaki sanatlı ifadelerle kurguladığı edebî tasvirler olacaktır.

⁴⁰⁰ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 446-447.

⁴⁰¹ Ebû Bekr Abdulkâdir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Curcânî, *Delâ'ilü'l-İ'câz fî 'İlmi'l-Me'ânî*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, 3. bs., Maḥbaa'atü'l-Medenî, Kahire-1413/1992, s. 468-469.

⁴⁰² Bekkâr, *Binâu'l-Ḳasîde*, s. 148.

2.1. KELİME VE CÜMLE TERCİHLERİ

Edebiyat kaynaklarında bir kelimenin fasih olabilmesi için, kelimenin fesâhatini ortadan kaldıran dört kusurdan uzak olması gerektiği belirtilmiştir. Sözü edilen kelime kusurları şunlardır:

1. Tenâfur (التنافر): Kelimenin harflerinin mahreç olarak birbirine yakınlığı sebebiyle söylenişinin zor olması.
2. Ğarâbet (الغرابة): Kelimenin anlam olarak alışılmıştın dışında mânâlarda olması, kullanımdan düşmüş uzak anlamlar ifade etmesi.
3. Kıyasa aykırılık (مخالفة القياس): Kelimenin sarf kurallarına aykırı bir iştikâkla türetilmiş olması
4. Çirkinlik (كراهة السمع): Kelimenin kaba anlamlı, dinleyenlerin kulağına hoş gelmeyen, çirkin anlamlarda olması⁴⁰³.

el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerindeki kelime tercihleriyle ilgili ilk söylenmesi gereken özellik, şairin kullandığı kelimelerde yukarıda belirtilen fesâhat kusurlarının bulunmamasına özellikle dikkat etmesidir.

el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın kelime tercihlerinde dikkate alınması gereken diğer bir husus, şiirlerde kullandığı kelimelerin şiirin konusu ve yazılış amacıyla uyumlu olmasıdır. Hatta bu bağlamda şair, kimi kullanımlarında kelimeyi, gündelik hayatta kullanılan bağlamından çok farklı konularda kullanmaktadır. Şairin aşağıda verilen beyitleri bu durumun güzel bir örnek teşkil etmektedir⁴⁰⁴: [et-Tavîl]

⁴⁰³ Abdurrahman Hasen Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye Esâsuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, 3. bs., Dâru'l-Kalem, Dımaşk-2010, I, 111-115; es-Seyyid Ahmed b. İbrahim el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'âni ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Hasan Hamed, Dâru'l-Cil, Beyrut-ty., s. 11.

⁴⁰⁴ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 1031. Şiir, s. 809

- 1 لَقَدْ زَارَنِي لَيْلًا فَفُئْتُ ضَمَمْتُهُ فَقَدْ صَارَ جِسْمَانَا كَجِسْمِ بَحْسَدَا
2 وَلَا عَجَبٌ أَنَّا كَحَرْفَيْنِ أُدْغِمَا فَصَارَا لَدَى الْإِدْغَامِ حَرْفًا مُشَدَّدَا

1 Geceleyin beni ziyaret etti. Ayağa kalktım ve onu kucakladım. İkimizin vücudu tek bir vücut gibi oldu.

2 Bunda şaşılacak bir şey yok. Kuşkusuz biz idğâm edilmiş iki harf gibiyiz. Ve bu iki harf, idğâmda şeddeli (şiddetli) bir harf gibi oldu.

Tecvid ilminden etkilenmenin söz konusu olduğu bu şiirde şair sevgili ile kucaklaşmadaki beraberliği ve iç içe girişi idğâma benzeterek sevginin şiddetini şeddeli bir harfin etkileyciliği ile anlatmıştır. Çünkü idğâm, mahreçleri aynı veya yakın olan harflerin yan yana gelmesiyle dilde ve kıraatta ortaya çıkan ağırlığın giderilmesi için uygulanan telaffuz biçimini ifade eden terimdir. Oysa burada hissî gazelin içinde kullanılan, sevgiliyle beraberliği anlatan bir anlama bürünmüştür.

el-Müftü Abdullatîf Fethullah'ın kelime tercihlerinde göz ardı edilmemesi gereken bir diğer özellik de şairin kelimelerin anlamlarında uyguladığı çift anlama gelebilecek şekilde yaptığı söz oyunlarıdır. Aşağıda beyitleri aktarılan 11 beyitlik kasidesinde, şairin bahsi geçen üslup özelliği görülmektedir⁴⁰⁵: [Meczûu'l-Kâmil]

- 1 أَحْمَدُ اللَّهُ إِلَهِي مِنْ حَبَانَا خَيْرَ نِعْمَةٍ
2 نِعْمَةَ الْإِسْلَامِ دِينًا نَحْنُ فِيهَا خَيْرَ أُمَّةٍ
3 وَصَلَاتِي وَسَلَامِي لِنَبِيِّ جَاءَ رَحْمَةً
4 مَنْ مَحَا نُورَ هُدَاهُ مِنْ ضَلَالٍ كُلِّ ظَلَمَةٍ
5 أَيُّهَا السَّائِلُ مَيِّ طَالِبًا فَتَوَى مُهِمَّةً
6 فَلِرَاءِ وَرْدِ رَوْضِ قَدْ أَبَاخَ الشَّرْعِ سُمَّةً
7 وَلِرَاءِ وَرْدِ خَدِّ لَوْ حَلَالًا أَنْ يَشُمَّةً

⁴⁰⁵ Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, II, 1186. Şiir, s. 913

8	وَلِمَن هَامَ بَطِيٍّ	إِن حَالًا أَنْ يَضُمَّهُ
9	إِنَّ هَذَا شَرَعٌ طَهَ	فَهُوَ حَقٌّ وَهُوَ حِكْمَهُ
10	وَلِأَهْلِ الْعِشْقِ شَرَعٌ	يَعْلَمُ الْوَلَهَانَ حُكْمَهُ
11	إِنَّ هَذَا الْقَدَرَ كَافٍ	لَكَ فِي هَذَا الْمُهْمَّةِ

1 Bize en hayırlı nimetleri karşılıksız veren İlahım Allah'a hamdolsun.

2 Din olarak, onda en hayırlı ümmet olduğumuz İslâm nîmetini,

3 Salât-u selâmum rahmet olarak gelen peygambere,

4 Hidayet nûruyla dalâletin tüm karanlık(lar)ını silen peygambere(dir).

5 Ey benden önemli bir fetva isteyen kimse!

6 Şeriat, bahçenin (bir) gülünü gören kimseye onu koklamayı da mubah kılmıştır.

7 Bir yanak gülünü gören kimseye ise, eğer helâl (nikahlı) ise, kucaklaması da (helâldir).

8 Ceylan için deli dîvane olan kimseye ise, eğer helâl (nikahlı) ise, kucaklaması (helâl)dir.

9 Şüphesiz o, Tâ-Hâ (Muhammed sav)'ın şeriatıdır. Çünkü o (onun) hakkıdır ve onun hikmetidir.

10 Aşk ehlinin (de) bir şeriatı vardır. Kara sevdalı onun hükmünü bilir.

11 Bu önemli konuda, sana bu kadar (fetva) yeterlidir.

Kendisine sorulan ve şiir şeklinde ifade edilen bu soruda yanağı güle, ceylanı ise kadına benzeterek açıkça sormuyor. Şair de verdiği cevapta klasik bir fetva üslubu olarak önce hamdele ve salvele ile şiire başlayarak gülü, hakikî anlamda ise helâl, mecâzî anlamda ise nikah olarak helâl olarak nitelendirmektedir.

Fetva istenilen soru açık sorulmayınca verilen cevap da açık olmamaktadır. Şairin aşağıdaki şiiri ise kelimelerde uyguladığı çift anlamlarla yaptığı söz oyunlarına başka bir örnektir⁴⁰⁶: [el-Vâfir]

1 وَخُتَّضِبِ الْيَدَيْنِ بَدَا بَقْدٍ كَعُصْنِ الْبَانِ مَيَّاسٍ رَشِيقِ

2 يَلُوحُ وَفِي يَدَيْهِ حَمْرٌ كَأْسٍ لِيَشْرَبَهَا رَحِيْقًا كَالْعَقِيقِ

3 كَأَنَّ يَدَيْهِ وَالصَّهْبَا وَفَاهُ شَقِيقٌ فِي شَقِيقٍ فِي شَقِيقِ

1 İki eli kınalı olan, sorkun ağacının dalı gibi, salınarak yürüyen, naif (yumuşak) ve güzel (bir şekilde) göründü.

2 Elinde, içmek için bir şarap kadehi ki sanki içinde akik gibi keskin (kıpkırmızı) şarap parlıyor.

3 Sanki iki eli kırmızı (kınalı), şarap kırmızı, ağzı kırmızı; kırmızı kırmızı içinde, o da kırmızı içinde.

İki eli kınalı olandan kasıt sâkîdir, شقائق النعمان ise renginin kırmızılığı ile dikkat çeken ve gelincik çiçeği diye bilinen çiçektir.

Şairin kelime tercihlerindeki üslubuna dair son olarak zikredilmesi gereken özellik, kullandığı kelimelerin fonetik yapılarının, kelimelerin yer aldığı şiire göre farklılık göstermesidir. Örneğin fahr ve hicâ temalı ifadelerinde şair, sert seslerden oluşan ص, س, ط ve ظ gibi harflerle arka damak mahreçli ve ağır söylenişteki ق, ع, غ gibi harflerden oluşan kelimeler kullanmaktadır. Gazel, hamriyyât ve ihvâniyyât türü şiirlerinde ise daha çok med harfleri içeren ve د, ذ, ن, م ve ب gibi ön damak ve dudak mahreçli, söylenişi diğer harflere kıyasla daha kolay

⁴⁰⁶ Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah, I, 30. Şiir, s. 60.

harflerden oluşan kelimeler tercih etmektedir⁴⁰⁷. Şairin kelime seçiminde tercih ettiği bu ayrıntı, şiirlerindeki müzikaliteyi ve cümlelerin ahengini güçlendiren unsurlar arasındadır. Aşağıda zikredilen şiir bunun bir örneğidir⁴⁰⁸: [Meczû'l-Kâmil]

1	قُلْ لِلَّذِي بِصُرُوفِ الدَّهْرِ عَيَّرَنَا	وَلَا يَعَارِ بِهَا فِي دَهْرِهِ بَشْرُ
2	قَدْ أُولِعَ الدَّهْرُ إِغْرَاءً بِذِي شَرَفٍ	هَلْ عَانَدَ الدَّهْرُ إِلَّا مَا لَهُ حَطْرُ
3	وَكَمْ عَلَى الْأَرْضِ مِنْ خَضْرَاءٍ مَوْرِقَةٍ	مِنْ ذَاتِ زَهْرٍ وَأُخْرَى مَا لَهَا زَهْرُ
4	مَا لَا ثِمَارَ لَهَا أَوْ زَهَرَ قَدْ سَلِمَتْ	وَلَيْسَ يُرْجَمُ إِلَّا مَا لَهُ ثَمْرُ
5	أَمَا تَرَى الْبَحْرَ تَعْلُو فَوْقَهُ جَيْفٌ	وَلَيْسَ يُمَسِّكُهَا فِي جَوْفِهِ الْبَحْرُ
6	يُرِيدُ إِخْرَاجَهَا إِذْ أَتَهَا قَدْرٌ	وَيَسْتَقِرُّ بِأَقْصَى قَعْرِهِ الدَّرُّ
7	وَفِي السَّمَاءِ نُجُومٌ مَا لَهَا عَدَدٌ	بَلْ لَيْسَ يَحْصُرُ مِنْهَا مَا يَرَى الْبَصْرُ
8	أَخْسُهَا لَمْ يَنْلُهُ الْكَسْفُ فِي زَمَنِ	وَلَيْسَ يُكْسَفُ إِلَّا الشَّمْسُ وَالْقَمْرُ

1 Zamanın kötü davranışlarından dolayı bizi yeren kimseye söyle: 'Zamanından dolayı hiçbir insan yerilmez!'

2 Zaman şerefli insanlara (eziyet etmeyi) çok sever. Önemsiz insanlar konusunda zaman inat etti mi?

3 Yeryüzünde nice yeşil, yapraklı, çiçekli, çiçeksiz,

4 Meyvesiz ve çiçeksiz ağaç kurtuldu. Sadece meyveli olan ağaç taşlanır.

5 Denizin leşleri içinde tutmayıp, dışarı çıkardığını görmüyor musun?

6 Onu dışarı çıkarmak istiyor, çünkü o bir pisliktir. En derininde ise (geriye) inciler kalıyor.

⁴⁰⁷ Bahsi geçen harflerin anlam ve ses bakımından özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz. Hasan Abbas, *Haşâişu'l-Ĥurûf'i'l-'Arabîyye ve Me'ânihâ*, Menşûrâtu İttihâdî'l-Kuttâbi'l-'Arab, Dımaşk-1998.

⁴⁰⁸ *Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah*, I, 575. Şiir, s. 531.

7 Gökyüzünde sayısız yıldızlar vardır. Hattâ göz gördüğünde bile onları sayamaz.

8 Hiçbir zaman (yıldızlar) tutulmadı, hattâ en kıymetsizi bile. Ancak güneş ve ay tutulur.

Hamriyyât mı yoksa gulâmiyyat mı diye birbirine karıştırılan aşağıdaki şiir ise açıklamanın ikinci kısmına örnek olarak verilebilecek bir mukatta‘adır⁴⁰⁹: [el-Basîf]

لَقَدْ بَدَا تَمَلًّا مَا لَتْهُ نَشْوَتُهُ	وَعَرَبَدَتْ عِنْدَ سُكْرِ مِنْهُ مُقَلَّتُهُ	1
فَتَعْرُهُ الْكَاسُ وَالصَّهْبَاءُ رَيْقَتُهُ	يَسْقِي وَيَشْرَبُ لَا تُلْهِمُهُ سَكْرَتُهُ	2
عَنِ الْمُدَامِ وَلَا يَلْهُو عَنِ الْكَاسِ		3
هِلَالٌ حُسْنٍ بِهِ بَدُرُ السَّمَاءِ فُتِنٌ	وَصَارَ كُلُّ بَلِيدٍ فِي هَوَاهُ فَطِنٌ	4
لَمَّا تَصَاحَى وَفَعَلَ الْحَمْرُ فِيهِ كَمَنْ	أَطَاعَهُ سُكْرُهُ حَتَّى تَمَكَّنَ مِنْ	5
فَعَلَ الصُّحَاةَ فَهَذَا سَيِّدُ النَّاسِ		6

1 Kendinden geçmiş bir şekilde ortaya çıktı. Şarabın coşkusu onu sallandırdı. Sarhoşluğundan dolayı gözleri fıldır fıldır oldu.

2 Dişlerinin arasındaki boşluk kadeh, tükrüğü şarap (gibi)dir. Şarap sunuyor ve içiyor. Onun sarhoşluğu onu oyalamıyor (işinden alıkoymuyor).

3 (Onun sarhoşluğu), şarap sunmasına engel olmuyor.

4 Güzellik hilâli, gökyüzünün dolunayı onunla fitneye düştü. Bütün aptallar ona olan aşkından dolayı zekî oldu.

5 (Sarhoşluğundan) ayıldığında şarabın etkisi onda kalıyor (gizleniyor). Ayıkların yapabileceği şeyleri yapabilecek kadar, sarhoşluğu ona itaat ediyor.

⁴⁰⁹ *Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah*, I, 48. Şiir, s. 74.

6 İşte bu insanların efendisidir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerindeki cümle tercihleri, şairin kelime tercihlerine dair yukarıda belirtilen hususlarla paralel bir yapı sergilemektedir. İlk olarak şairin cümle tercihlerinde, belâgat kitaplarında yer alan kelimelerin yakın telaffuzlarda olması sonucu oluşan cümledeki tenâfur, nahiv ilminin kurallarına aykırı şekilde kurgulanması bakımından da'fu't-te'lîf ve cümlenin anlamının kapalı olması, mânâyâ delaletinin net olmamasıyla meydana gelen ta'kîd gibi söz kusurlarından⁴¹⁰ uzak, fasih cümleler kullandığı görülmektedir. Şair, daha çok haberî cümleleri tercih etmekte, inşâî cümlelere nazaran anlatımlarında haberî cümleleri daha fazla kullanmaktadır. Haberî cümlelerden ise tercih ettiği alt tür, daha çok te'kit edatlarının bulunmadığı basit cümlelerdir. Ayrıca haberî cümlelerinden isim cümlelerinde, genellikle mubtedalar hazfedilmekte ve beytin sadrında cümleye doğrudan haberle başlanıp ardından haberin sıfatları olan cümleler söylenmektedir. Şairin te'kit edatlarını içermeyen cümleleri daha çok kullanıyor olması ve isim cümlelerinde mubtedaları hazfetmesi şeklinde cümle düzeyindeki bu üslup özelliği, onun kendine güvenen bir kişiliğinin olduğunu göstermektedir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın kimi şiirlerinde cümlelerde tekrarlar yapılmaktadır. Söz konusu tekrarlar, haşv türünde yapılan itnâblar değil, aksine şiirin anlatımını destekleyen ek unsurlar mahiyetindedir. Aşağıda verilen beyitler şairin söz konusu tekrarlamalarının yer aldığı örneklerden biridir⁴¹¹: [eṭ-Ṭavîl]

كُذِّبَ	عَلَى	الْأَلِ	الْكِرَامِ	وَصَحْبِهِ	أُولَى	الْفَضْلِ	وَالْإِخْلَاصِ	فِي	الْعَزْمِ	وَالْقَصْدِ	4	
كُذِّبَ	عَنْ	مُشِيرٍ	أَوْ	وَزِيرٍ	يُعِينُهُ	وَعَنْ	وَالدِّ	وَالْأُمَّ	ثُمَّ	عَنْ	الْوَالِدِ	8
كُذِّبَ	عَنْ	شَرِيكِ	فِي	الصِّفَاتِ	وَذَاتِهِ	وَأَفْعَالِهِ	يَا	مَنْ	تَنْزَعَهُ	عَنْ	ضِدِّ	9
كُذِّبَ	بِصِفَاتِ	اللَّهِ	جَلَّ	كَمَالُهَا،	بِكِتَابِ	إِلَهِ	الْعَرْشِ	أَنْزَلَهَا	تَهْدِي		11	

⁴¹⁰ Ḥabenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabîyye*, I, 116-117.

⁴¹¹ *Divânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 1225. Şiir, s. 999.

كَذَا	"بِالنَّسَا"	رَبِّي	"بِمَائِدَةٍ"	أَتَتْ	لِعَبْدِكَ	عِيسَى	رَبِّ	أَكْرَمُهُ	مِنْ	عَبْدِ	17
كَذَا	"بِسَبَا"	رَبِّي	بِسُورَةٍ	"فَاطِرٍ"	"بِياسين"	"بِالصَّاقَاتِ"	جَلَّتْ	عَنْ	الْعَدِّ		27

Yukarıda verilen beyitler şairin munâcât temalı şiirlerinden birine aittir. Her beytin başında yer alan tekrarlamalar lafzî te'kit türünde ve şiirdeki munâcât üslubunu kuvvetlendiren yapıdadır.

Şairin cümlelerine dair son olarak belirtilmesi gereken üslup özelliği, cümlelerdeki sanatlı kullanımlardır. Zira şiirlerde yer alan cümleler son derece yoğun sanatlı anlatımlar içermekte, bununla beraber oldukça sâde, hatta kimi yerlerde gündelik konuşma akıcılığında olan bir yapı sergilemektedir. *Beyân ve Bedî' Sanatlarının Kullanımı* başlığında verilen örneklerde de görüleceği⁴¹² üzere kimi zaman tek bir beyitte aynı anda birden çok isti'âre ve teşbih sanatına yer veren şair, ifadelerinin bu denli süslü olmasına rağmen cümle kuruluşlarının 'irab ve nahiv anlamında kusursuz kurgulanmış olmasıyla kolay anlaşılır bir anlatım göstermektedir.

Sonuç olarak el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirinde kelime ve cümle tercihlerine dair yukarıda verilen örnekler ve yapılan açıklamalar, şairin Arapça ve belâgat alanlarındaki bilgi ve becerisinin son derece üst düzey olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda el-Müftî Abdullatîf Fethullah gibi bir şairin geldiği aşama da, Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki eğitim seviyesinin ileri düzey olduğunu göstermektedir.

2.2. ANLATIM YÖNTEMLERİ

el-Müftî Abdullatîf Fethullah, şiirlerinde dinleyiciye konuyu sunuş tarzı olarak farklı anlatım yöntemleri uygulamaktadır. Şairin söz konusu anlatım yöntemlerini,

1. İç Konuşma,

⁴¹² bkz. s. 242

2. Hitabet,

3. Muhâvere (Karşılıklı Konuşma),

4. Tahkiye

olmak üzere dört grupta sınıflandırmak mümkündür. Çalışmanın II. bölümünde ve bu bölümdeki diğer başlıklarda aktarılan şiirlerde bu dört üslubun da örnekleri bulunmaktadır. Bu başlıkta çalışmanın amacını aşmaması açısından sözü edilen üsluplara dair birer örnekle yetinilecektir.

İç konuşma yöntemiyle şair, tıpkı aynanın karşısında kendi kendine konuşan birinin üslubuyla şiirini söylemektedir. Şairin, genellikle geçmişe özlem, içinde yaşadığı toplumdaki şikayet ve rûmiyyât (vatan özlemi) temalı şiirlerinde karşılaşılan bu üslupta, coşkulu olmayan, kırgın ve nahîf ifadelerle anlatım kurgulanmaktadır. Şairin rûmiyyâtından olan aşağıdaki beyitler, şairin bu üslupla söylediği şiirlerindendir⁴¹³: [el-Basîf]

يَحْصُلُ بِهَا لِيَعِيدَ الدَّارِ إِنْبَاءُ	هَلَّا مِنَ السَّاحِلِ الْبَحْرِيِّ أَنْبَاءُ	1
مَعَ التَّسِيمِ لَنَا سَلْمَى وَأَسْمَاءُ	وَهَلْ أَشْتَمُ شَذَاهُ حِينَ تُرْسِلُهُ	2
وَفِي رُبُوعِ سِوَاهُ مِنْهُ أَسْمَاءُ	حَوَى مَعَايِي مِنْ أُنْسٍ مَعَاهِدُهُ	3
وَكَمْ حَلَّتْ لِي بِهِ فِي الْكَاسِ صَهْبَاءُ	كَمْ لَدَّ لِي فِيهِ عَيْشٌ طَيِّبٌ حَسَنٌ	4
وَلِي فُؤَادٌ بِهِ حَقًّا وَأَحْشَاءُ	فَهَلْ أَعُودُ؟ وَمَا عَوْدِي لَهُ عَجَبًا	5
وَهَلْ يَكُونُ لِسَمْعِي فِيهِ إِصْغَاءُ	وَهَلْ تَقْرُ عُيُونِي عِنْدَ رُؤْيَتِهِ	6
وَنَالَهَا مِنْ مِيَاهِ اللَّطْفِ إِحْيَاءُ	سَقَى الْإِلَهَ رُبُوعًا طَابَ رَوْثُهَا	7

1 *Deniz sahilinden haberler yok mu, evinden uzaktakine (gurbettekine) haber verecek?*

2 *Selmâ ve Esmâ bize meltemle gönderdiğinde onun râyihasını koklayayım mı?*

⁴¹³ *Divânu'l-Müftî Abdullatif Fethullah*, I, 64. Şiir, s. 81.

3 (Özlediğinden dolayı dönüp dolaşıp tekrar geldiği) yerler, ünsiyetin anlamlarını kendinde topladı. (Diğer) yerlerin ise sadece adı var.

4 Orada yaşam bana ne kadar güzel ve hoş oldu! Ve orada nice şarap kadehi benim için boşaldı!

5 Bu sahile dönüşümde şaşırarak herhangi bir şey olmadığı halde (o sahillere) geri döneyim mi? Gerçekten benim kalbim ve diğer organlarım orada.

6 (Sahillerini) gördüğümde gözüm aydın olacak mı? Kulaklarımda onun (dalgalarının sesini) dinlemek olacak mı?

7 Güzelliği olgunlaşan yaylaları Allah sulasın! Ve (Allah) onlara hayat veren lütuf suyunu ulaştırın!

Eğitim hayatını geçirdiği Dımaşk'ta, uzun süredir ayrı kaldığından dolayı yaşadığı özlem nedeniyle Beyrut için yazdığı şiiirdir.

Hitabet yöntemiyle söylediği şiiirlerde şair, ikinci şahıs kipiyle muhatabına seslenerek şiiirini söylemektedir. Şairin bu tür anlatımları, şiiirlerinden farklı temalarda sıkça karşılaşılan bir anlatım yöntemidir. Aşağıdaki şiiir şairin bu yöntemle söylediği şiiirler için güzel bir örnektir⁴¹⁴: [eṭ-Ṭavîl]

1 عَلِيٌّ بَلِيمُونَ كَرَمَتَ، أَخَا التَّدَى وَقَدْ كَانَ عِنْدِي مِنْ أَجْلِ الْمَوَاهِبِ
2 مِنْ الْبُرْتَقَالِ الْحَلْوِ طَعْمًا، وَإِنَّهُ كَبِيرٌ، جَمِيلُ الْخَلْقِ مِنْ كُلِّ جَانِبِ
3 كَأَنَّكَ قَدْ طُلْتَ النُّجُومَ مِنَ السَّمَاءِ فَأَهْدَيْتَنِي مِنْهَا بُدُورَ الْكَوَاكِبِ

1 Ey cömertliğin kardeşi! İkrâm ettiğin limonu almam gerekiyor. O, en yüce hediyelerden biri oldu.

2 O, portakaldan daha tatlı. O, kesinlikle daha büyük, onun yaratılışı her açıdan daha güzeldir.

⁴¹⁴ Divānu'l-Müfti Abdullatif Fethullah, II, 1195. Şiiir, s. 973.

3 Sanki sen gökyüzüne ulaştın da, yıldızların dolunaylarından bana (bir şey) hediye ettin.

Muhâvere (karşılıklı konuşma) üslubuyla söylenen şiirlerde şair, genelde beyitlerin sadrılarında yer alan قَالَ ya da قَالَتْ ve قُلْتُ ifadeleriyle kendisi ve bir üçüncü şahıs arasında geçen diyalogu aktarmaktadır. Bu yöntem, diğer üçüne kıyasla şairin şiirlerinde çokça kullandığı bir yöntemdir. Aşağıdaki beyitler el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın muhâvere üslubuyla söylediği ve *Dîvân*'ındaki ilk şiirin beyitleridir⁴¹⁵: [eṭ-Ṭavîl]

- 1 وَقَائِلَةٌ: مَا بَالُ دَمْعِكَ أَحْمَرٌ؟ وَمَنْ ذَا الرَّشَا تُقْلَى بِنَارِ جَفَائِهِ؟
2 فَقُلْتُ لَهَا: الْهَجْرَانُ لِلْعَيْنِ جَارِحٌ، وَمِنْ عَادَةِ الْمَجْرُوحِ سَيْلٌ دِمَائِهِ!

1 'Niçin gözyaşların (kan gibi) kırmızı? Seni, ayrılığının ateşiyle yakıp kavuran bu ceylan da kim?' diyen birine,

2 Ona dedim ki: '(Sevdiğinden) ayrı kalmak gözü yaralar. Yaralananın âdeti de gözyaşının akmasıdır.'

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde uyguladığı anlatım yöntemleri arasında en sık kullandığı yöntem tahkiye yöntemidir. Adından da anlaşıldığı gibi şair bu anlatım yönteminde, muhatap zamirine yer vermeyip, sanki bir kitap yazıyor edasıyla şiirini söylemektedir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın tahkiye üslubunu kullandığı çok açık olan şiiri aşağıdaki gibidir⁴¹⁶: [el-Basît]

- 1 زَارَتْ بِلَيْلٍ شَدِيدِ الْعَيْمِ، مُظْلِمَةٌ فِي أَوَّلِ الشَّهْرِ، لَا نَجْمٌ وَلَا قَمَرٌ
2 أَرَادَتْ السَّتْرَ لَا يَدْرِي بِنَا أَحَدٌ فَالْكُونُ مِنْ حُسْنِهَا قَدْ ضَاءَ يَزْدَهْرُ

⁴¹⁵ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 1. Şiir, s. 44.

⁴¹⁶ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 699. Şiir, s. 638.

3 فَشَامَتِ النَّاسُ هَذَا الضُّوءَ فَانْتَبَهُوا ظَنُّوا النَّهَارَ بَدَا فَاهْتَجَتِ الْفِكَرُ

4 فَأَدْرَكُوا الْحَالَ لَا تَخْفَى حَقِيقَتُهُ، فَمَا اسْتَرْنَا وَلَكِنْ قَدْ فَشَا الْحَبْرُ

1 *Ayın başında, çok bulutlu, hiçbir yıldız ve ayın olmadığı, çok karanlık bir gecede beni ziyaret etti.*

2 *Beni hiç kimse görmesin diye gizlenmeyi istedi. Fakat kâinat onun güzelliğinden dolayı ışıldı ve aydınlandı.*

3 *İnsanlar bu ışığı gördüler ve dikkat kesildiler. Zannettiler ki gündüz başladı ve fikirler heyecan yaptı. (İnsanlar ansızın meydana çıkan bu ışıktan dolayı, gündüz mü oldu? diye, bu olağandışılıktan heyecanlandılar.)*

4 *Bu durumun, hakîkati gizlenemeyecek bir durum olduğunu anladılar. Biz gizlemedik ama haber ifşâ oldu.*

Şairin aşağıdaki şiiri tahkiye yöntemiyle söylediği şiirlerindedir⁴¹⁷: [el-Basîṭ]

1 يَا زَيْمًا فَرَسٌ إِنْ زُيْمْتُ أَمْدَحُهُ رَأَيْتُهُ لَا يُسَاوِي الْبَاعَ مِنْ مَرَسٍ

2 وَكَمْ جِمَارٍ غَدَا بِالْيَمَنِ مُتَّصِفًا وَكَمْ جِمَارٍ عَلَا قَدْرًا عَلَى فَرَسٍ

1 *Belki bir atı övmek istersem, bir kulaç ipin ona denk olmadığını görürüm.*

2 *Nice eşek kısmet ile nitelendirilir oldu. Ve (yine) nice eşek rütbe olarak atın üzerine çıktı.*

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerindeki anlatım yöntemlerine dair son olarak söylenmesi gereken özellik, şairin çoğu şiirinde tek bir anlatım yöntemine bağlı kalmak yerine, şiirin beyitlerinde birden çok anlatım yöntemini kullanıyor olmasıdır. Şairin aşağıda verilen medih temasında söylediği şiirde, sırasıyla ilk 5 beyitte iç konuşma, 6. beyitte hitabet, 7. ilâ 15. beyitlerde iç konuşma, 16. ilâ 22.

⁴¹⁷ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 526. Şiir, s. 460.

beyitlerde tasvir ve 23. beyitten şiirin son beytine kadar süren bölümde dua yöntemi olmak üzere bir çok anlatım yöntemi kullanılmaktadır⁴¹⁸: [er-Reml]

1	مُعْمِضُ الْجَفَنِ عَلَى لِحْظٍ أَحَدٌ	مِنْ حُسَامٍ قَاتِلٍ كُلِّ أَحَدٍ
2	حَدَّ قَلْبِي وَرَدَةٌ فِي حَدِّهِ	إِذْ هِيَ النَّارُ عَلَى جَنَّةٍ حَدِّ
3	مَائِسُ الْقَدِّ كَرْمِجٍ طَعْنُهُ	أَوْقَدَ النَّارَ بِقَلْبِي فَوَقَدَ
4	فَوَدِدْتُ الطَّعْنَ مِنْهُ فِي الْحِشَا	إِذْ تَنَتَّى بِإِهْتِزَازٍ وَأُودَ
5	إِنَّ عِشْقِي مَا لَهُ حَدٌّ وَمَنْ	حَدَّهُ مِنْ حَدِّهِ أَنْ قَدْ يُحَدِّ
6	يَا لِقَوْمِي فِي الْهُوَى مِنْ شَادِنٍ	يَسْتَشْبِهُ اللَّيْثَ، يَصْطَادُ الْأَسَدَ
7	فَعَلْتُ نَكْهَتَهُ فِي فِكْرَتِي	فِعْلُهُ الْحَمْرِ بِمِنْ مِنْهَا وَرَدَ
8	أَنْفَ الْوَصْلِ، وَيَأْبَى الْمُلتَقَى	أَلْفُ الْمَهْجَرِ عَلَى بُعْدِ فَصَدَ
9	غَيْرَ أَبِي لَوْ مَحَالًا وَصَلُّهُ	لَمْ أَكُنْ عَن طَمَعِي فِيهِ أُرْدُ
10	إِنَّ وَجْدِي فِي الْهُوَى مِنْ طَمَعِي	مِنْهُ بِالْوَصْلِ وَلَوْ مِثُّ كَمَدَ
11	جَدَّ تَرْجُو الْوَصْلَ تُصْبِحُ وَاجِدًا	صَدَقَ الْقَائِلُ "مَنْ جَدَّ وَجَدَ"
12	وَاحْتَمَلَ عَذْلَ اللّٰوْحِي فِي الْهُوَى	وَإِنَّ الْعَذْلَ مِنَ الْقَتْلِ أَشَدَّ
13	وَكُنَّ الصَّبَّ الصَّبَّورَ الْجَلْدَ فِي	عِشْقٍ مَنْ تَهْوَى فَمَا أَسْنَى الْجَلْدَ
14	إِنَّ مَنْ يَعْلُو وَيَسْمُو هِمَّةً	شَأْنُهُ الصَّبْرُ فَحَلَّى مَنْ جَحَدَ
15	إِنَّ صَبْرَ الْمَرْءِ رَأْيِي صَائِبٌ	وَسَدَادُ الرَّأْيِ هَدْيِي وَرَشْدُ
16	وَسَدِيدُ الرَّأْيِ عَالٍ قَدْرُهُ	وَعَلْيَّ صَاحِبِ الرَّأْيِ الْأَسَدَ
17	أَسْعَدَ الْجَدَّ، أَبُوهُ أَسْعَدُ	مَنْ أَبُوهُ أَسْعَدَ أَسْعَدُ جَدِّ
18	الْمُهْزَبُ الْفَحْلُ ضِرْغَامُ الشَّرَى	وَالْفَتَى الصَّنْدِيدُ بِالْأَلْفِ يُعَدُّ

⁴¹⁸ *Divānu'l-Müfti Abdullatif Fethullah*, II, 952. Şiir, s. 726.

19	فَارِسُ الْعَبْرَاءِ يَسْطُو فِي الْوَعَى	مَا رَأَهُ فَارِسٌ إِلَّا ارْتَعَدَ
20	سَيْفُهُ الْقِرْضَابُ شَرَابُ الدِّمَا	يَلْمَعُ الْمَوْتُ بِهِ مَتْنًا وَحَدَ
21	فَإِذَا انْقَضَّ عَلَى صَفِّ الْعِدَى	فَقَضَاءٌ مُبْرَمٌ لَيْسَ يُرَدُّ
22	حَاتِمُ الْجُودِ هُوَ الْبَحْرُ تَرَى	أَيَّ بَحْرِ مِنْ نَرَاهُ لَا يُمَدُّ
23	دَامَ فِي عِزِّ وَجْدٍ وَعَلَى	يَدُهُ لَا يَعْتَلِيهَا - الدَّهْرُ - يَدُ
24	وَسُعودِ وَسُرُورِ وَصَفَا	رَائِقِ الْبَالِ فِي الْعَيْشِ الرَّغْدِ
25	وَطَوِيلِ الْعُمْرِ فِي عَافِيَةٍ	وَسَلِيمِ الرَّأْيِ فِي كَلِّ الْأَمْدِ

1 Bir bakışa gözkapaklarını kapatan kimse, herhangi birini öldüren bir kılıncıdan daha keskindir.

2 Kalbimin yan tarafı, onun yanağında bir güldür. Çünkü o (gül) yanak cenneti üzerinde bir ateş (gibi)dir.

3 Selvi boylu, kalbime hücum edip kıvılcımlar saçan ve kalbimi yaralayan bir mızrak gibidir.

4 Nazlı nazlı, salına salına, bütün vücuduma yaptığı saldırıyı sevdim.

5 Aşkımın bir sınırı yok. Kendi kafasından onu sınırlayan kişiden ise şüphe edilir.

6 Kavmim! Arslanın avlamak istediği ama arslanın avlandığı bu ceylan yavrusuna olan aşkımdan beni kurtarın.

7 Onun lezzeti, fikrimde (düşünce dünyamda); şarabın, içenlerde yaptığı etkiyi yaptı.

8 Vuslata tenezzül etmeyen, görüşmek istemeyen, uzak durmaya alışan (benden) yüz çevirdi.

9 Ne var ki ona ulaşmak imkansız olsa da, tutkularımı ondan uzaklaştırmam.

10 Hüznümden ölecek olsam bile, aşktaki hüznümün sebebi, ona ulaşma arzumdandır.

11 Üzülecek olsan da ona ulaşmayı istemeye çabala. 'Çalışan kazanır' diyen doğru söylemiştir.

12 Aşk konusunda kınayıcıların kınamasına katlan. Çünkü kınamak, öldürmekten daha şiddetlidir.

13 Aşk mevzuunda sevdiğine karşı tahammülkâr ve sabırlı bir âşık ol. Çünkü (aşk uğruna) katlanmak ne güzel bir şeydir!

14 Yüce olan ve sabrı fazla olanın işi sabırdır. Bu işi inkâr eden (kabul etmeyen) kimseden de uzak dur!

15 Kişinin sabrı isabetli bir görüştür. Görüşün doğruluğu ise doğru yolda olma ve doğru yolu takip etmektir.

16 Doğru görüş sahibinin derecesi yüksektir. Ve Ali görüş sahibi ve arslandır.

17 O, gayreti mutlu etti. Babasının adı Es'ad'tır. Babası, dedelerin en mutlusunu mutlu eden Es'ad'tır (Dedesini en bahtiyardır. Babası da Es'ad'tır. O, dedelerin en bahtiyarını mutlu eden kimsedir).

18 Güçlü kuvvetli erkek dağ arslanı, cesur, genç bin kişi yerine geçer.

19 O, yeryüzünün süvarisi, savaşta saldıdır. Onu bir süvari gördüğünde sadece titrer.

20 Onun çok keskin ve parçalayıcı kılıcı, sürekli kan içer. Onun (kılıncın) hem keskin hem kör tarafında ölüm parıldar.

21 *Düşman saflarına atıldığında, ölüm kaçınılmazdır ve (ölümden) kaçış yoktur.*

22 *O, cömertliğin son noktasıdır (O, cömertlikte Hâtim'dir.) O, bir denizdir ki, baktığında (özellikleri bakımından) onun bir benzerinin olmadığını görürsün.*

23 *Zaman boyunca onun elinin üzerine çıkabilecek bir el olmadan; o, şan-seref ve yücelik üzere devam etsin.*

24 *Mutluluk, sevinç ve safâ üzere (devam etsin). Kafası rahat, nîmetler içinde bir hayatta (devam etsin).*

25 *Uzun ömürlü, âfiyet içinde ve her zaman görüşü sağlam bir şekilde (devam etsin).*

2.3. BEYÂN VE BEDÎ' SANATLARININ KULLANIMI

Edebî sanatlar gerek şiir gerekse nesirde lafız ve anlamları güçlü kılmanın en önemli araçlarından. Hem beyân hem de bedî' sanatları Arap edebiyatının her döneminde şiirin vazgeçilmezleri olmakla birlikte bedî' sanatlarının tarihsel süreç içerisinde kullanım bakımından sürekli yükselen bir grafiğe sahip olduğu söylenebilir.

Belâgat biliminin önemli dallarından olan bedî', durumun gereğine uygun söylenmiş ve delâleti açık olan bir ifadeyi "güzelleştirme" usullerinden bahseden bir ilimdir⁴¹⁹. Belâgat bu disiplinin altındaki sanatlar aracılığı ile bir ifadeyi normal dildekenden daha canlı, bir fikri normal dildekenden daha duyarlı kılmayı hedef alır⁴²⁰.

Arap Edebiyatı tarihinde Câhiliyeden itibaren bedî' sanatları bilinmekle birlikte Memlûkler dönemi bu sanatların şiirde önceki dönemlere göre daha fazla

⁴¹⁹ el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvîni, *el İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, I/50; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Bedî'", *DİA*, İstanbul-1992, V, 320.

⁴²⁰ Şerif Aktaş, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, 2.bs., Akçağ, Ankara-1993. s. 67.

yer aldığı bir dönem olarak kabul edilir⁴²¹. Hattâ Hz. Peygamber'in methini konu alan ve her beyitte bir bedî' sanatının yer alması ilkesiyle yazılan "bedî'iyât" türüne dair ilk örneğin de bu dönemde kaleme alındığı bilinmektedir⁴²².

Şiirde bedî' sanatlarına çok yer verme eğiliminin Osmanlı dönemi şairleri tarafından da devam ettirildiği anlaşılmaktadır⁴²³. Bazı araştırmacılara göre bu dönemde bedî' sanatları haddinden fazla kullanılmış, ifadeyi güzelleştirme aracı olmaktan çıkarılıp amaç haline dönüştürülmüş, lafızla ilgili sanatlara daha fazla yoğunlaşarak mânâ göz ardı edilmiş ve böylece şiirler edebî zevkten yoksun bırakılmıştır⁴²⁴. Hiç kuşkusuz bu ve benzeri değerlendirmeleri incelemek çalışmamızın hedeflerini aşmaktadır. Fakat el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerindeki beyân ve bedî' sanatlarının inceleneği bu başlık altında söz konusu iddiaların onun şiirlerinde ne ölçüde karşılık bulduğuna da bir bakıma cevap aranmış olacaktır. Bu nedenle şimdi el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde öne çıkan edebî sanatları, kullanım şekillerini, anlatımı güçlü kılma ve ifadeyi güzelleştirmeye katkıları bağlamında incelemek uygun olacaktır.

2.3.1. Teşbîh

Sözlük anlamı olarak "benzetmek, örneklendirmek, iki şey arasında benzerlik kurmak" gibi anlamları olan et-teşbîh⁴²⁵, beyân ilminin ilk sırada yer alan başlıklarından ve temel konularındandır. Genel olarak bir betimleme/tasvir sanatı olan teşbîh⁴²⁶, belli bir gaye doğrultusunda, iki varlık ya da olgunun, bir veya birden çok özellikte uyuşması veya birbirlerine yakın olması sonucu, aralarında bir

⁴²¹ Ömer Musa Paşa, *el-Edeb fî Bilâdi's-Şam 'Asru'z-Zenkiyyîn ve'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*, el-Mektebetü'l-Abbâsiyye, Dımaşk-1964. s. 589-591.

⁴²² Ömer Musa Paşa, *el-Edeb fî Bilâdi's-Şam*, s. 591; Hulûsi Kılıç, "Bedî'iyât", *DİA*, İstanbul-1992, V, 323.

⁴²³ Alî Sadruddîn el-Medenî İbn Ma'sûm, *Envâru'r-Rabî' fî Envâ'i'l-Bedî'*, thk. Şâkir Hâdi Şukr, Matbaatu'n-Numân, Bağdat-1389/1969. s. 172-181.

⁴²⁴ Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Hilâl, Kahire, ts., III/293; Muhammed Mustafa Heddâre, *Dirâsât fî'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, 1.b., Dâru'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye, Beyrut-1990. s. 15.

⁴²⁵ el-Halîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, s. 396; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s. 533.

⁴²⁶ İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-Umde*, I, 120.

benzerliğin kurulması sanatıdır. Bu bağlamda temel olarak teşbîh, benzeyen (المشبه), kendisine benzetilen (المشبه به), benzetme edatı (أداة التشبيه) ve benzetme yönü (وجه الشبه) olmak üzere dört temel unsur üzerine kurgulanır⁴²⁷. Kudâme b. Ca'fer'e göre muşebbeh ve muşebbeh bih arasındaki ortak özellik ne kadar çok ve kuvvetli olursa teşbîhin güzelliği ve kuvveti de o denli artar⁴²⁸. el-Ğayravânî ise, Kudâme b. Ca'fer'in savunduğu şekliyle muşebbeh ve muşebbeh bih'in birbirinin aynısı gibi algılanabileceğini söyleyerek, gerçek teşbîhin asıl itibarla birbirinden uzak olan iki şeyi, aralarında ortak bir özellik ya da benzerlik kurmak için birbirine yakınlaştırmak olduğunu belirtmektedir⁴²⁹. Belâgat kaynaklarında teşbîh, yukarıda bahsi geçen dört unsurun ifadede bulunup bulunmaması, teşbîhin gayesi, içerdiği anlamlar gibi farklı değerlendirmelerle alt başlıklara ayrılmaktadır⁴³⁰. Bu bölümde teşbîh sanatının alt türleri, çalışmanın sınırlarını aşmamak için ayrıca ele alınmayacak, el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde teşbîh sanatını kullanımına örnekler verilirken ilgili örneklerde kullanılan teşbîhin türüne dair açıklamalarla yetinilecektir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde en çok kullandığı sanat olan teşbîh, şairin daha çok gazel ve medih temalı şiirlerinde görülmektedir. Aşağıda verilen örneklerde de görüleceği üzere, şairin muşebbeh ve muşebbeh bih arasında pek çok ortak noktaya işaret ederek genellikle temsîlî teşbîh kullanmasından, el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın teşbîh sanatında son derece usta olduğunu görmek mümkündür.

⁴²⁷ Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, II, 161-162.

⁴²⁸ Kudâme b. Ca'fer, *Nağdu's-Sîr*, s. 124.

⁴²⁹ İbn Raşîk el-Ğayravânî, *el-'Umde*, I, 289.

⁴³⁰ Teşbîhin çeşitleri için bkz. Ebû Hilâl el-'Askerî, eş-Şinâ'ateyn, s. 240, 245-256; Ebû Bekr Abdulkâhîr b. Abdurrahman el-Curcânî, *Esrârü'l-Belâğa*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Maḥba'atu'l-Medenî, Kahire-1991, s. 90-237; Ebû Ya'kub Siracuddîn Yusuf b. Ebû Bekr b. Muhammed es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1995, s. 332-355; Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, II, 172-208; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, 157-178.

Aşağıdaki kasîde, şairin hissî gazel teması işlenen 23 beyitlik bir şiiridir⁴³¹:

- 1 التَّغْرِ أَفَاحٌ بِهِ السُّلَافَةُ وَالرَّاحُ وَالْخُدُّ كَرُوضٍ بِهِ الْوَرُودُ وَتُقَافُحُ
- 2 وَالْوَجَنَةُ شَمْسٌ بَدَتْ تُضِيءُ نَهَارًا وَالْوَجْهُ كَبَدْرٍ عَلَى الْمَحَاسِنِ قَدْ لَاحَ
- 3 وَالطَّرَّةُ تَعْلُو عَلَى الْجَبِينِ فَتَسْبِي، مَا أَحْسَنَ لَيْلًا بِهِ تَزَاهِرُ مِصْبَاحُ
- 4 وَاللَّحْظُ حَسَامٌ أَرَاهُ يَلْمَعُ سَحْرًا كَمْ سَلَّ عُقُولًا وَكَمْ تَنَاهَبَ أَرْوَاحُ
- 5 وَالْخَالُ كَمِسْكِ يَحُلُّ وَرْدَةً خَدِّ مَا أَعْطَرَ وَرْدًا يَعْرِفُ مِسْكَكَ نَفَاحُ
- 6 وَالْجِيدُ عَمُودٌ مِنَ الضِّيَاءِ مُنِيرٌ سُبْحَانَ بَدِيعِ السَّمَاءِ فَالِقِ الْإِصْبَاحِ
- 7 وَالْقُدُّ كَرُمِحٍ يَمِيسُ حُوطَةً بَانٍ كَمْ أَخْجَلَ عُصْنًا تُمِيلُهُ يَدُ أَرْوَاحِ
- 8 وَالْعِشْقُ كَسَعِيرٍ تَحَلَّى مُهْجَةً صَبَّ إِنِ قَسَتْ عَلَيْهَا تَرَى جَهَنَّمَ ضَحَضَاحِ
- 9 يَا رَوْحَ قُلُوبٍ وَيَا حَيَاةَ نُفُوسٍ أَهْلَكَتَ مُعْتَى مِنَ التَّبَاعِدِ قَدْ سَاحَ
- 10 وَالْمَاءُ حَيَاةً، وَكَمْ أَمَاتَ أَنْاسًا: مَنْ لَيْسَ بِسَبَاحِهِ، وَمَنْ هُوَ سَبَاحِ
- 11 أَسْرَرْتُ غَرَامِي وَلَا أَبُوحُ بِعِشْقِي، لَكِنِ نُحُولِي أَدَاعُهُ، وَبِهِ بَاحِ
- 12 أَغْدُو بِهَيَامِي إِلَى الْغَرَامِ وَأُمْسِي مَا أَصْدَقَ صَبًّا غَدَا لِحَبِّكَ أَوْ رَاحِ
- 13 فِي اللَّيْلِ شَهَادٌ وَفِي النَّهَارِ هَيَامِ ذَا حَالٍ كَمِيبٌ لَوْ اسْتَرَاحَ ارْتِاحِ
- 14 مَا بَالُ عَدُولِي يَلُومُ وَهُوَ خَلِيٌّ، لَا عَاشَرَ عَدُولٌ يَلُومُ فَيْكَ وَلَا لَاحِ
- 15 لَا تُصْغِ لِعَدْلِ وَلَا تُطْغِ لِعَدُولِ فَالْعَدْلُ مُضَرٌّ وَمَنْ يَلُومُ كَذْرَاحِ
- 16 وَالْوَصْلُ حَمِيدٌ، وَمَنْ وَصَلَتْ سَعِيدٌ، وَالقُرْبُ حَيَاةٌ لَدَى الْغَرَامِ وَإِصْلَاحِ
- 17 وَالْهَجْرُ مُبِيدٌ، وَمَنْ هَجَرَتْ صَرِيْعٌ وَالْبُعْدُ عَذَابٌ، بِهِ الْهَمُومُ وَأَتْرَاحِ
- 18 يَا بَدْرَ جَمَالٍ جَعَلْتَنِي كَخِلَالِ أَلْعَمِ بِوَصَالٍ لِمَنْ يَهْجُرُكَ قَدْ طَاحِ
- 19 يَا حُوطَةَ بَانٍ وَلَمْ يَكُنْ لَكَ ثَانٍ بَلْ كَمْ لَكَ ثَانٍ مِنَ النَّسِيمِ وَأَرْيَاحِ

⁴³¹ *Divānu'l-Müftî Abdullatif Fethullah*, I, 447. Şiir, s. 370.

- 20 أَفْدِيكَ بِرُوحِي وَطَارِي وَتِلَادِي لَوْ شَخَّ مُحِبُّ بِرُوحِهِ لَكَ، سَمَاح
- 21 وَأَسْلَمَ وَعَيْشِ الدَّهْرِ فِي أَجَلٍ جَمَالٍ فِي جَوْهَرِ حَسَنِ وَفِي مَلَابِسِ أَفْرَاح
- 22 مَا نَاحَ حَمَامٌ عَلَى مَنَابِرِ دَوْحٍ مَا الْبُلْبُلُ -صُبْحًا- رَقَى الْغُصُونَ وَقَد
- 23 مَا هَبَّ نَسِيمٌ وَمَا يُعْرَبِدُ سُكْرًا فِي الْحَبِّ نَدِيمٌ عَلَى السُّلَافَةِ وَالرَّاح

1 (Sevgilinin) dişleri arasındaki boşluk, içinde içkinin ve şarabın bulunduğu bir papatya (gibi)dir. Yanağı ise içinde güllerin ve elmanın bulunduğu bir bahçe gibidir.

2 Onun elmacık kemikleri ise, parlaklığı gündüz ortaya çıkan güneş gibidir. Yüzü, güzelliklerin üstüne doğan bir dolunay gibi.

3 Onun alınına düşen perçemi esir alır. Lambanın parıldadığı gece ne kadar da güzeldir!

4 Bakışları kılınç (gibi)dir. Onu (bakışları) parlayan bir sihir gibi görüyorum. Nice akılları başından aldı! Nice ruhları talan etti (öldürdü)!

5 Ben'i yanak gülünde (gül yanağında) oturan bir misk gibi. Yayılan güzellik kokusuyla ne hoş bir güldür!

6 Onun boynu ışık veren bir sütundur. Semâyı yaratan, sabahları yarıp çıkartan (Allah) ne yücedir!

7 Onun boyu-posu sorkun ağacının dalı gibi sallanan mızraktır. Rüzgârların eliyle salladığı nice dalları utandırdı.

8 Aşk, âşıkın kanına yerleşen bir cehennem gibidir. Onu cehennemle kıyaslarsan, cehennem sığ su gibidir.

9 Ey kalplerin dinginliği! Ey nefislerin hayatı! Uzak kalmaktan dolayı eriyen azap edileni helak ettin.

10 Su hayattır. (Buna rağmen su) hem iyi yüzemeyen hem de iyi yüzen nice insanı öldürdü!

11 Sevdamı gizledim. Aşkımı (da) îlan etmem. Ama (aşka karşı) zayıflığımı onu yaydı ve açığa çıkardı.

12 Aşkımın çılgınlığından dolayı sabahlıyorum ve geceliyorum. Senin sevginden dolayı sabahlayan, geceleyen âşık, (aşkına) ne kadar da sadıktır!

13 Geceleyin uykusuzluk, gündüzleyin aşk... Bu (gece-gündüzdeki) durum gamlı. Eğer (aşkıdan uzaklaşarak) istirahat etseydi, dinlenirdi.

14 Beni habire (çok) azarlayanın durumu nedir? O dertsizken (aşık değilken) beni azarlayanın durumu. Senin aşkıdan dolayı azarlayan yaşamasını (gebersin)! (Bir daha da) görünmesin!

15 Seni kınayana kulak asma ve ona itaat etme! Kınama zarar verir. Kınayan, (zehiri öldürücü) kuduz böceği gibidir.

16 Vuslat övülmüştür. Senin ulaştığın kimse mutludur. Yakınlık aşk sahibi için bir hayat ve iyileşmedir.

17 Uzaklık öldürücüdür. Uzak durduğun kimse ölüdür. Bu uzak durmada bir azap ve işkence vardır.

18 Ey güzelliğin dolunayı! Beni bir çöpe çevirdin. Senin çekip gitmenle ölmüş kimse için vuslatı fısılda.

19 Ey sorkun ağacının yumuşak dalı! Senden iki tane yok (senin bir benzerin yok). Aksine senin için meltemle ve rüzgarla eğilip bükülen niceleri var!

20 Canım, gözüm ve sahip olduğum her şey sana fedâ olsun. Eğer bir seven, sana ruhunu vermekte cimri davranırsa, hoş görülmüştür.

21 Selamette kal. Zamanın en güzel yüceliğinde yaşa, güzelliğin cevherinde ve mutluluk elbisesinde (yaşa).

22 Güvercin, dalların minberinde öttükçe, bülbül sabah sabah dallara tırmanıp şakıdıkça.

23 Meltem estikçe, aşktan dolayı şarap içen sarhoş gürültü-patırtı çıkardıkça (yaşa).

Yukarıdaki şiirin birinci beytinde şair sevgilinin dişlerinin arasındaki boşluğu tasvir etmektedir. Şair bu boşluğun güzelliği bakımından sevgilinin dişlerinin içinde içkinin ve şarabın bulunduğu bir papatyaya benzetmektedir. Muşebbeh sevgilinin dişleri (التَّعْرُ), meşebbeh bih kadeh (والراخ), teşbîh edatı (ك) unsurlarını beyitte kullanmaktadır. İkinci beyitte de bu sanatın bir başka örneği daha vardır. Sadece bu kasîdede onlarca teşbîh sanatı kullanılmıştır.

el-Müftü Abdullatîf Fethullah'ın aşağıdaki şiiri yine gazel temalı 2 beyitlik bir nutfedir. Şair bu beyitlerde peş peşe teşbîh sanatını kullanmış ve anlatımını temsîlî teşbîhlerle süslemiştir⁴³²: [eṭ-Ṭavîl]

1 ما أَحْسَنَ الْفَحْمِ فِي الْكَانُونِ مَتَّقِدًا فَصَارَ جَمْرًا بَلَوِنِ الْوَرْدِ مَنْعُوتًا

2 كَأَنَّهٗ بَحْرٌ عَوْدٍ مَوْجُهُ دَهَبٌ مَا مَاجَ حَتَّى اسْتَحَالَ الْعُودُ يَاقُوتًا

1 Ocaktaki kömür tutuşmuşken ne kadar da güzel! Gül rengiyle nitelenen bir kor parçasına dönüştü.

2 Sanki o dalgaları altın olan bir kamış denizidir; kamış, yâkûta dönüşüncüye kadar dalgalanan.

Şairin aşağıda verilen şiiri hissî gazel temalı 2 beyitlik bir nutfedir. Şair bu şiirin ikinci beytinde de anlatımını temsîlî teşbîhle taçlandırmıştır⁴³³: [el-Basîṭ]

كَأَنَّهٗ نُقْطَةٌ مِنْ عَنَبٍ سَكَبَتْ وَسَطَ الْهِلَالِ فَرَادَتْ حُسْنَهُ شَرْفًا

⁴³² Divānu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 114. Şiir, s. 107.

⁴³³ Divānu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 3. Şiir, s. 44.

Sanki (o ben) hilâlin ortasına düşen amberden damlayan bir damla ve onun güzelliğini, şerefini artırdı.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın medih temalı şiirlerinde belîğ teşbîh kullanmasına dair aşağıdaki kasîde güzel bir örnektir. Şairin methettiği hocasını Venüs gezegenine benzettiği bu şiirin 11. beyti şu şekildedir⁴³⁴: [el-Basît]

هَذَا هُوَ الْكَوْكَبُ الرَّهْرِيُّ الَّذِي مُجِيتٌ عَنَّا الْعُمُومُ بِهِ لَمَّا اِهْمُومُ جَلَا

İşte o, bizden kaygıları sildiğinde, tasaları kaldıran bir Venüs gezegenidir.

Söz konusu beyitte memduhu tasaları kaldıran Venüs gezegenine benzetmektedir. Bu ifadelerde hem vechu's-şebeh hem de teşbîh edatı hafzedildiği için bu teşbih, belîğ teşbîh türündedir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın teşbîh sanatını kullanımına dair yukarıda verilen örneklere bakıldığında şairin bu sanatı çeşitli temalarda söylediği şiirlerinde mâhir bir şekilde kullandığı görülmektedir. Şairin teşbîhlerindeki akıcı ve zorlamadan uzak üslubu dikkat çekmektedir. Şiirlerde teşbîhler son derece fazla kullanılmasına rağmen betimlemeler zorlama anlam ve benzetmelerden uzak, yalın ve kolay anlaşılır bir anlatımla kurgulanmıştır.

2.3.2. İsti'âre

العارية kökünden gelen el-isti'âre kelimesi sözlükte “ödünç almak” anlamında mastardır⁴³⁵. Bir beyân sanatı olarak isti'âre istilahta, alâkası muşâbehet olmak üzere, lafzın hakîkî anlama gelmesine engel olan bir karîneyle, bir lafzın hakîkî anlamı yerine mecâzî anlamında kullanılması sanattır⁴³⁶. Bu bağlamda

⁴³⁴ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 16. Şiir, s. 49.

⁴³⁵ el-Cevherî, *eş-Sîhâh*, s. 754.

⁴³⁶ el-Curcânî, *Esrârü'l-Belâğa*, s. 30; Ebu'l-Muzaffer Mueyyiduddevle Usâme b. Murşid İbn Munkız, *el-Bedî' fî Nakdî's-Şi'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî, Hâmid Abdulmecid, Mustafa el-Babi el-Halebi, Kahire-1960, s. 41; İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-Sâir*, I, 344; en-Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, VII, 49; Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, II, 229.

isti'âre luğavî mecazlardandır⁴³⁷. İbn Raşîk el-Ğayravânî isti'ârenin en üstün mecâz olduğunu belirtmekte ve yerinde kullanılması koşuluyla, şiiri süsleyen ve sözü güzelleştiren bedî' sanatlarının arasında isti'âreden daha güzel bir sanatın olmadığını söylemektedir⁴³⁸. İbn Hicce de aynı görüşü savunmakta ve belâgat alimlerinin isti'âreyi mecâzın da ötesinde kabul ettiklerini söylemektedir. İbn Hicce'ye göre isti'âre mecâzdan daha özeldir ve zevk-i selîm sahiplerince isti'âreden daha belâgatlı bir söz ve daha hoş giden bir bedî' sanatı bulunmamaktadır⁴³⁹.

İsti'âre sanatı, mecâzda olduğu gibi özel isimlerde icrâ edilemez. Öncelikle câmid isimlerde, ikincil olarak da mastarlarının isim kabul edilmesiyle fiillerde ve muştâk isimlerde isti'âre sanatı yapmak mümkündür⁴⁴⁰. Alâkası muşâbehet olan bir mecâz olması sebebiyle ifadede teşbîhin iki temel ögesi olan muşebbeh ve muşebbeh bih'ten birini söyleyerek diğerini kasetme yoluyla yapılır⁴⁴¹. Bu bağlamda isti'âre sanatının:

1. el-Muste'âr minh (Teşbîh sanatındaki karşılığı muşebbeh bih)

2. el-Muste'âr leh (Teşbîh sanatındaki karşılığı muşebbeh) olmak üzere iki temel unsur bulunur.

İsti'ârenin alt türlerine dair yapılan ilk sistemli sınıflandırma 'Abdulğâhir el-Curcânî'ye aittir⁴⁴². el-Curcânî mufid (anlamca geniş ve zengin) ve ğayr-ı mufid (dar anlamlı) olmak üzere isti'âreyi iki temel alt tür olarak tasnif etmiştir⁴⁴³. İsti'ârenin yapıldığı kelime çeşidi, muste'âr minh ile muste'âr leh arasındaki benzerlik yönünün bir ya da daha fazla olması, ifadede muhatabın zihnini muste'âr minhe veya muste'âr leh'e yönlendirecek mulâimlerin bulunup bulunmaması gibi unsurlar dikkate alınarak modern dönem belâgat kaynaklarında

⁴³⁷ Ahmed Maţlûb, *Mu'cemu Mustalahâti'l-Belâga ve Ta'avvurihâ*, 2. bs., Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrut-2008, s. 82.

⁴³⁸ İbn Raşîk el-Ğayravânî, *el-'Umde*, I, 269.

⁴³⁹ İbn Hicce, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 109.

⁴⁴⁰ en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, VII, 52-53.

⁴⁴¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 369.

⁴⁴² Ahmed Maţlûb, *Mu'cemu Mustalahâti'l-Belâga*, s. 86.

⁴⁴³ el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâga*, s. 30.

isti'âre farklı açılardan alt başlıklarda ele alınmaktadır⁴⁴⁴. En yaygın tasnif ise ifadede muste'âr minh ve muste'âr leh'ten birinin söylenip diğerinin hazfedilmesiyle yapılan tasniftir. Buna göre ifadede muste'âr minh zikredilmiş ve muste'âr leh hazfedilmişse **tasrîhî isti'âre**, muste'âr leh zikredilmiş muste'âr minh hazfedilmişse **meknî isti'âre** olarak isimlendirilmektedir⁴⁴⁵.

Aşağıda verilen beyit el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın ayrılık üzerine yazdığı 'afif gazeldir⁴⁴⁶: [et-Ṭavîl]

1 وَقَائِلَةٌ: مَا بَالُ دَمْعِكَ أَحْمَرٌ؟ وَمَنْ ذَا الرَّشَا تُقْلَى بِنَارِ جَفَائِهِ؟

2 فَقُلْتُ لَهَا: الْهَجْرَانُ لِلْعَيْنِ جَارِحٌ، وَمِنْ عَادَةِ الْمَجْرُوحِ سَيْلُ دِمَائِهِ!

1 'Niçin gözyaşların (kan gibi) kırmızı? Seni, ayrılığının ateşiyle yakıp kavuran bu ceylan da kim?' diyen birine,

2 Ona dedim ki: '(Sevdiğinden) ayrı kalmak gözü yaralar. Yaralananın âdeti de gözyaşının akmasıdır.'

Şair bu beyitte دَمْعِكَ أَحْمَرٌ "Gözyaşın kırmızıdır." ifadesiyle gözyaşını kana benzetmekte ve muste'âr minh olan دم kelimesini ifadede zikretmeyerek meknî isti'âre yapmaktadır. Yine bir başka meknî isti'âre örneği aşağıda zikredilmiştir⁴⁴⁷: [el-Kâmil]

لَمَّا أَسْأَلَ دَمِي بِصَارِمٍ لِحُظَيْهِ وَسَطًا عَلَيْنَا بَعْدَ ذَاكَ بِأَسْهُمٍ

Bakışlarının sertliğiyle kanımı akıttığında, o sert bakışların ardından oklarla hücum etti.

Yukarıdaki beyitte muste'âr minh zikredilmemiş, bakışların sertliği mızrağa benzetilmiştir.

⁴⁴⁴ Örnek olarak bkz. Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, II, 235-270.

⁴⁴⁵ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, s. 185-186.

⁴⁴⁶ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 1. Şiir, s. 44.

⁴⁴⁷ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 5. Şiir, s. 45.

Şairin tasrîhî isti'âre örneği ise söylediği gazelden alıntılanan aşağıdaki beyittir⁴⁴⁸: [el-Kâmil]

ويريقُ أسنانِ الحبيبِ سبَى التُّهَى لَمَّا تَبَسَّمَ والدِّيَاحِي فِي عَسَقِ

Sevgilinin dişlerinin parıltısı, akılları başından aldı, gecenin zifirî karanlığında tebessüm ettiğinde.

el-Müftû Abdullatîf Fethullah yukarıdaki beyitte, “*sevgilinin dişleri*” ifadesiyle parıltısı bakımından dolunaya benzetmektedir. Bu ifadede de muste'âr minh zikredildiği ve muste'âr leh hazfedildiği için tasrîhî isti'âre kurgulanmaktadır.

Şairin bir diğer tasrîhî isti'âre örneği hocası ve kendisinden edebiyat ilimleri tahsil ettiği eş-Şeyh Ahmed el-Berbîr için söylediği methiyeden alıntılanan aşağıdaki 16. beyittir⁴⁴⁹: [el-Basîf]

يَمِّمُ حِمَاهُ لِتَجْنِي مِنْ بَدَائِعِهِ دُرُّ الْعُقُودِ إِلَى أَنْ تَبْلُغَ الْأَجَلَا

Ecel sana ulaşana dek, onun güzelliklerinden, kolyelerin incilerinden toplamak için onun himayesine sığın.

el-Müftû Abdullatîf Fethullah yukarıdaki beyitte memdûhu, دُرُّ الْعُقُودِ “*kolyelerin incilerinden*” ifadesiyle ilminin enginliği ve güzelliği bakımından kolyeye benzetmektedir. Muste'âr minh zikredildiği için bu ifadelerde tasrîhî isti'âre kullanılmaktadır.

2.3.3. Kinâye

Kinâye, gerçek mânâyı engelleyen bir karîne bulunmaması kaydıyla, sözü gerçek mânâsına da gelebilecek şekilde başka bir mânâ kastederek kullanma ya da hakikî anlamla mecâzî anlamı bir arada tutacak bir özellikte bir lafzı hem hakikî

⁴⁴⁸ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 2. Şiir, s. 44.

⁴⁴⁹ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 16. Şiir, s. 49.

hem de mecâzî anlamda kullanma sanatıdır⁴⁵⁰. Daha kısa ifadeyle bir lafızda başka bir anlamı kastetme sanatıdır⁴⁵¹. Bu beyan sanatına dair ilk dönem belâgat kaynaklarında irdâf (إرداف)⁴⁵², işâra (إشارة)⁴⁵³ ve ta'riğ (تعريض)⁴⁵⁴ gibi farklı isimlendirmeler de yapılmıştır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın da şiirlerinde bu sanata başvurduğu görülmektedir. Aşağıda verilen beyit şairin 34 beyitlik bir kasidesinin 29. beyti olarak kinâye kullanımına güzel bir örnektir⁴⁵⁵: [eṭ-Ṭavîl]

فِي أَيُّهَا الْمَوْلَى الَّذِي حَارَ هِمَّةً وَعَزَمًا كَسَيْفٍ لَيْسَ يُمَسِّكُهُ غَمْدٌ

Ey, kının tut(a)madığı bir kılıncı gibi azîmetin ve himmetin (denizine) dalan Efendim!

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın medih şiirlerinden olan bu beyitte şair “*kının tut(a)madığı bir kılıncı gibi*” ifadesinde غَمْدٌ kelimesindeki kılıncı kını anlamını memduhun kılıncının kınında hiç durmadığını ve sürekli savaştığını, mecâzî anlamda da cesaret ve atılganlığı kastederek kinâye yapmıştır.

Şairin aşağıdaki şiiri de söz konusu sanatın kullanımına başka bir örnektir⁴⁵⁶: [el-Basîṭ]

"قِسُّ" الْبَلَاغَةِ، "سَحْبَانُ" الْفَصَاحَةِ مَنْ بِهِ الْبَيَانُ بَدِيعِ الشَّكْلِ فَاخِرُهُ

Belâgatın Kıss'u, fesâhatin Sahbân'ı, onunla beyânın, şeklin eşsizliğiyle övünç duyulan bir kimsedir.

⁴⁵⁰ İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, III, 52. Ḥabenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, II, 135.

⁴⁵¹ Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu Mustalahâti'l-Belâğa*, s. 568.

⁴⁵² Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdu's-Sîr*, s. 157; İbn Sinân el-Hafâcî, *Sirru'l-Fesâha*, s. 270.

⁴⁵³ Kudâme b. Ca'fer, *Naḳdu's-Sîr*, s. 154; İbn Raşîk el-Ḳayravânî, *el-'Umde*, I, 312.

⁴⁵⁴ Ebû Hilâl el-'Askerî, *eş-Şinâ'ateyn*, s. 350.

⁴⁵⁵ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 82. Şiir, s. 94.

⁴⁵⁶ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 82. Şiir, s. 94.

Ḳuss b. Sâide b. ‘Amr el-Iyâdî (ö. 600), câhiliye döneminde Hz. Peygamber (sav)’in döneminde yaşayan, tevhid inancına bağlı bir hatip ve şairdir. Yetiştirildiği hatiplerle tanınan Necran çevresindeki İyâd kabilesine mensuptur. Hz. Peygamber (sav), Ukaz panayırında verdiği belîğ hutbeyi bizzat kendisinden dinlemiştir⁴⁵⁷.

Sahbân el-Vâilî ise Vâil kabilesinin hatip ve şairidir. Hem Câhiliye devrinde hem İslâmî dönemde hitabet, fesâhat ve belâgatıyla meşhur oldu. Arap dilinde de *أبلغ من سحبان* gibi darb-ı mesellerin konusu oldu⁴⁵⁸.

el-Müftû Abdullatîf Fethullah’ın yukarıdaki beyti eş-Şeyh Muhammed et-Ṭarşahânî’yi övdüğü bir methiyede geçmektedir. Şair söz konusu şiirinde, bu beytin bulunduğu bölümde et-Ṭarşahânî’yi methetmekte ve onu beytin 1. şatırındaki *“قِسُّ الْبَلَاغَةِ”*, *“سَحْبَانُ الْفَصَاحَةِ”* *“Belâgatın Ḳuss’u, fesâhatin Sahbân’i”* ifadeleriyle methetmesi söz konusu şahsın belâgat ve fesâhatta çok iyi olduğundan kinâye yapmaktadır.

el-Müftû Abdullatîf Fethullah’ın bu başlıkta verilen kinâye örneklerinde şairin bu sanatı kullanmadaki başarısı açıkça görülmektedir. Söz konusu kinâyeler şiirin temasına uygun kelimelerle, pek çok farklı temada söylediği şiirlerde başarılı bir üslupla kullanılmıştır. Bu kinâyeleriyle el-Müftû Abdullatîf Fethullah, zengin bir edebî zevkin ve ince bir zekanın ürünü olan çok hoş anlatımlarla şiirin konu edindiği anlamı süslemektedir.

2.3.4. Tevriye

Bedî‘ ilminin manevî güzelleştiricilerinden olan tevriye, biri uzak ve gizli, diğeri ise ifadeden ilk bakışta anlaşılacak açık ve yakın anlam olacak şekilde iki mânâlı bir lafzı, açık ve yakın anlamında değil de gizli ve uzak olan anlamında

⁴⁵⁷ Mehmet Ali Kâpar, *“Ḳuss b. Sâide”*, *DİA*, XXVI, 460.

⁴⁵⁸ İsmail Durmuş, Mustafa Öz, *“Sahbân el-Vâilî”*, *DİA*, XXXVI, 511-512.

kullanma sanatıdır. Bu sanat kaynaklarda tahyîl (تَحْيِيل), tevcîh (تَوْجِيه), ve tahyîr (تَحْيِير) olarak da isimlendirilmiştir⁴⁵⁹. Tevriyeli lafızda bulunan bu iki anlam arasındaki irtibat mecaz ya da kinâye sanatındaki karîneden farklıdır. Zira tevriyeli kelimenin yakın anlamı ve uzak anlamının her ikisi de hakîkîdir ve ifadede ya da ifadenin zımında bu anlama yönlendiren karîne zikredilmez⁴⁶⁰. Tevriye sanatı el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde, özellikle de methiyelerde ve dînî içerikli şiirlerinde sık kullandığı bir sanattır.

Şairin, dostu Halîl Bek el-'Azm için söylediği methiyesinde yer alan aşağıdaki beyit, tevriyeli anlatımlarına güzel bir örnektir. Söz konusu beyit şu şekildedir⁴⁶¹: [el-Basîf]

لَا تَعْبُؤُوا قَطُّ شَخْصًا بَاتَ مُسْتَجِيًّا لَدَى حَلِيلِ شَرِيفِ الْعِزِّ وَالْمَجْدِ

Onurlu ve şerefli dostunun (Halîl'in) yanında geceleyen utangaç bir kimseyi asla azarlamayın!

Beytin 2. şatırındaki حَلِيلِ شَرِيفِ الْعِزِّ وَالْمَجْدِ ifadesinde حَلِيلِ kelimesi için ilk akla gelen anlam “dost” anlamındaki kelimedir. Ancak şiirde kastedilenin bu yakın anlam değil de, Halîl Bek el-'Azm'ın adı olmasıyla söz konusu ifadede tevriye yapılmaktadır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde tevriye, dini içerikli şiirlerinde de kullandığı bir sanattır. Aşağıdaki teması duâ olan şiirin 2. beytinin 2. şatırındaki tevriye buna güzel bir örnektir⁴⁶²: [eṭ-Ṭavîl]

1 أَيَا رَبِّ، إِنَّ الْعُمَرَ وَوَلِيَّ كَثِيرُهُ فَيَا رَبِّ تَمِّمَهُ بِحُسْنِ الْخِتَامِ

⁴⁵⁹ en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, VII, 131; İbn Hicce, *Hizânetu'l-Edeb*, II, 39.

⁴⁶⁰ 'İzzuddîn et-Tenûhî, *Tehzîbu'l-İdâh*, Matbaa'tu'l-Câmi'ati's-Sûriyye, Dımaşk-1367/1948, I, 89.

⁴⁶¹ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 49. Şiir, s. 75.

⁴⁶² *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 1196. Şiir, s. 935.

2 وَأَنْعَمَ بِمَحَوِّ الدَّنْبِ عَنِّي بِجَاوِزًا وَبِالْفَضْلِ أَوْصِلَنِي لِدَارِ السَّلَامِ

1 *Ey Rabbim, ömrün çoğu gitti. Ey Rabbim, onu en güzel bir sonla tamamla.*

2 *Benden olan günahları affedip silmekle nîmetlendir ve fazlından beni Dâru's-Selâm'a (cennete) ulaştır.*

2. beytin 2. şatırındaki لِدَارِ السَّلَامِ kelimesi için ilk akla gelen anlam “Tanzanya'nın en büyük şehri ve eski başkenti olan yer” anlamındaki kelimedir. Ancak şiirde kastedilenin bu yakın anlam değil de, maddî ve mânevî afetlerden korunmuş esenlik yurdu anlamına gelen ve Kur'ân-ı Kerîm'de⁴⁶³ cennetin isimlerinden biri olarak geçen yer adı olması sebebiyle söz konusu ifadede tevriye yapılmaktadır.

Tevriye sanatı mecaz, isti'âre ve kinâyeden farklı ve daha zor bir sanattır. İnce bir üslup ve anlatım tekniği gerektirmektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında şairin yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü gibi şiirlerinde bu sanatı başarıyla uygulamaktadır.

2.3.5. İktibâs

Kök olarak “kor, ateş parçası” gibi anlamlarda kullanılan القبس kelimesinden türeyen *el-iktibâs* sözlükte ateş almak için bir yerden kor almak, ilim almak” gibi anlamlara gelmektedir⁴⁶⁴. Bir bedî' kavramı olarak el-iktibâs, şairin söylediği şiirinde veya yazarın kaleme aldığı nesirde, bir âyet veya hadîsi, قال الله veya قال رسول الله gibi cümlelerle ifadenin âyet ya da hadis olduğunu belirtmeksizin, kimi zaman aynı kelimelerle, kimi zaman da şiirin vezin ve kâfiye yapısına uygun düşecek şekilde âyetin veya hadisın lafızlarında bazı değişiklikler

⁴⁶³ Yûnus, 10/25., En'am, 6/127.

⁴⁶⁴ İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğa*, I, 338-339; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhtâ*, s. 1024.

yaparak kullanması sanatıdır⁴⁶⁵. Bu başlıkta verilen örneklerde görüleceği üzere el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın daha çok hikmet ve dînî konulu şiirlerinde iktibâs sanatına yer verdiği, kimi zaman lafız olarak kimi zaman da mefhum olarak âyet ve hadisleri şiirin muhtevasında ustaca kullandığı görülmektedir.

Aşağıda verilen beyit *Dîvân*'da hikmet temasıyla yer alan bir şiiridir⁴⁶⁶: [eṭ-Ṭavîl]

1 يَقُولُونَ: إِنَّ الْكُتُبَ عِنْدَكَ جَمَّةٌ فَمَا لَكَ فِي الْعِرْفَانِ شَخْصٌ بِمِثَالِ

2 فَقُلْتُ: حِمَارُ الْكُتُبِ مِثْلِي بِحِمْلِهَا وَرَبُّ سِلَاحٍ عِنْدَ مَنْ لَا يُقَاتِلُ

1 'Senin çok kitabın var' diyorlar. 'İrfan olarak senin gibi bir kişi yok.'

2 Ben (de onlara) dedim ki: 'Kitapları (taşıyan) merkep de yüküyle (beraber aynı) benim gibi. Savaşmadığı halde, yanında silah bulunan nice kimseler vardır.

Beytin ikinci şatırında Cuma sûresindeki *مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ* *الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ* "Kendilerine Tevrat yükletilip de sonra onu taşımayanların durumu, kitaplar taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlayanların durumu ne kötüdür. Allah zalim toplumu doğru yola iletmez."⁴⁶⁷ âyetinden iktibâs yapılmıştır.

Şair bir başka hikmet temalı dü-beyt şiirinin her iki beytinde de iktibâs yapmaktadır⁴⁶⁸: [eṭ-Ṭavîl]

1 إجابة الجاهل مذمومة إن سكوت المرء أمر حسن

⁴⁶⁵ Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Temim el-Ḳayrevânî, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, 4. bs., Dârü'l-Cil, Beyrut-ty., IV, 1106-1108; el-Ḳalkaşendî, *Şubhu'l-A'sâ*, I, 237-243; İbn Hicce, *Hizânetu'l-Edeb*, II, 455-477; Abdulhâdî el-Fukeykî, *el-İktibâs mine'l-Kur'âni'l-Kerîm fî's-Şi'ri'l-'Arabî*, Dârü'n-Nemîr, Dımaşq-1996, s. 11-15.

⁴⁶⁶ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 111. Şiir, s. 106.

⁴⁶⁷ Cumâ, 62/5.

⁴⁶⁸ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 263. Şiir, s. 206.

2 أَقُولُ لَوْ كَلَّمَنِي جَاهِلٌ نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ

1 Cahile cevap vermek yerilmiştir. Kuşkusuz bir kimsenin susması iyi bir iştir.

2 Bir cahil benimle konuştuğunda ona şöyle diyorum: ‘Ben Rahmân’a susmayı adadım (konuşmayacağım).’

Birinci beytin ikinci şatırında Furkan sûresinin وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا “Rahmân’ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman ‘selâm’ der (geçer)ler.”⁴⁶⁹ âyetinden iktibâs yapılmakta, ikinci beytin ikinci şatırında ise Meryem sûresinin فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيَا “De ki: ‘Şüphesiz ben Rahmân’a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım’.⁴⁷⁰” şeklindeki âyetinden iktibâs yapılmaktadır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah zühd temalı aşağıdaki şiirinde de Kurân-ı Kerîm’den bir iktibâs bulunmaktadır. Söz konusu şiir şu şekildedir⁴⁷¹: [eṭ-Ṭavîl]

1 أَتَيْتُ فِي كُلِّ ذَنْبٍ وَكُلِّ ذَنْبِي عَظِيمٌ
2 وَعَفَوَ رَبِّي أَرْجُو فَهُوَ الْعَفْوُ الْكَرِيمُ
3 وَزَادَنِي حُسْنَ ظَنِّي كَلَامُ رَبِّي الْقَدِيمُ:
4 نَبِيَّ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْعَفْوُ الرَّحِيمُ

1 Bütün günahları işledim. (Bütün günahlardan geldim.) Ve her günahım büyüktür.

⁴⁶⁹ Furkan, 25/63.

⁴⁷⁰ Meryem, 19/26.

⁴⁷¹ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 653. Şiir, s. 611.

2 *Ey Rabbim! Affını istiyorum. Çünkü O çok affeden Kerîm'dir.*

3 *Rabbimin Kelâm-ı Kadîm'i benim hüsn-ü zannımı artırdı.*

4 *'Kullarıma haber ver, kuşkusuz ben Ğafûr ve Rahîm'im'.*⁴⁷²

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi el-Müftû Abdullatîf Fethullah âyetlerden yaptığı iktibâslarında âyetlerdeki kelimelerin aynısını kullanmakla birlikte anlam olarak aktarma gibi, ifadenin yapısında bazı değişiklikler yaparak da iktibâs etmektedir.

Şair genel anlamda iktibâs sanatını yerli yerinde ve ustaca kullanmış, alıntı yapılan metnin orijinal bağlamındaki anlamından da yararlanarak duygularını daha etkili bir biçimde aktarmayı başarabilmiştir. el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde yaptığı iktibâslardan hareketle onun geniş bir Kurân-ı Kerîm kültür ve birikimine sahip olduğu görülmektedir.

2.3.6. Cinâs

Cinâs ya da diğer adıyla *tecnîs* bedî' ilminin lafzî güzelleştiricilerindedir. Edebiyatçılar tarafından pek çok tarifi yapılan çok sayıda alt başlıklar altında tasnifi yapılarak değerlendirilen bu söz sanatı⁴⁷³, en kısa tarifile anlamca farklı iki lafız arasında söyleniş ve telaffuzda benzerliğin olmasıdır⁴⁷⁴. *Cinâs*, lafzın harflerinin türü, sayısı, harekeleri ve harflerin diziliş sırası olmak üzere dört özellikte farklı anlamı olan iki lafzın birbiriyle uyuşması sanatıdır. Bu dört özellikte lafızlar arasında uyum bulunursa tam *cinâs* olarak isimlendirilir⁴⁷⁵. *Cinâs*ın diğer tasniflerindeki isimlendirmeler de temel olarak bu dört unsurdan eksik olan özelliğe göre verilmektedir.

Şiirlerinde kelime oyunlarına ve yeni anlamlara yer vermesiyle meşhur olan el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın, lafzî güzelleştiriciler arasında en yoğun kullandığı

⁴⁷² Hicr, 15/49.

⁴⁷³ İbnu'l-Esîr, *el-Meşelu's-Sâir*, I, 241.

⁴⁷⁴ et-Tenûhî, *Tehzibu'l-İdâh*, I, 238; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, s. 243..

⁴⁷⁵ et-Tenûhî, *Tehzibu'l-İdâh*, I, 238-259.

sanatlardan biri de cinâs sanatıdır. Aşağıda verilen beyitlerde şairin bu sanatı kullanımına dair örnekler bulunmaktadır. Şairin cinâslı anlatımına dair ilk örnek aşağıdaki beyittir⁴⁷⁶: [el-Hafif]

وَعَلِيهِ تَلُوْحُ أَنْوَارٍ فَتْحٍ وَأَجَلُّ الْفَتْوحِ فَتْحُ الْبَارِي

Fethin (ortaya çıkışının) sırları onunla ortaya çıkar. Fetihlerin en yücesi Allah'ın fethidir.

Yukarıdaki beyit el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın mersiye-medih temalı, hadis ilimleriyle meşgul olmuş Ahmet el-‘Attâr⁴⁷⁷ ile ilgili söylediği kasîdelerindendir. Memdûhun hadis ilimleriyle meşgul olmasının da konu edildiği bu şiirde 1. ve 2. şatındada iki kez فَتْح kelimesi geçmektedir. Şair bu kelimelerden ilkinin فَتْح fiilinin mastarı olarak “açmak” anlamında, ikincisini de İbn Hacer el-‘Askalânî'nin yazmış olduğu Sahih-i Buhârî şerhi olan فَتْح الْبَارِي isimli kitabın birinci kelimesi olarak kullanmaktadır. Her iki kelimenin de yukarıda geçen vucûh-u erba‘a bakımından uyuşmaları sebebiyle bu lafızlar arasında tam cinâs söz konusudur.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın kullandığı cinâs daha çok, sanatları bir önceki örnekte gösterilen kullanımın aksine, tam cinâsın dışındaki diğer cinâs türleri şeklindedir. Aşağıdaki beyit şairin bu tür kullanımlarına güzel bir örnektir⁴⁷⁸: [el-Hafif]

مَا إِنْ سَلَوْتُ وَلَسْتُ أَسْلُو حُبَّهُ وَعَلَى التَّبَاعِدِ لَسْتُ بِالْمُتَجَنِّبِ

Unutsam bile onun sevgisini unutmuş değilim. Uzaklığa rağmen ben ondan uzak değilim.

⁴⁷⁶ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 406. Şiir, s. 323.

⁴⁷⁷ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 48.

⁴⁷⁸ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 278. Şiir, s. 221.

Beyitteki سَلَوْتُ ve وُلِّسْتُ kelimelerinde harf türleri ve harf sayısı bakımından tam uyum bulunmaması sebebiyle nâkıs cinâs vardır.

Şairin gazel temasında söylediği aşağıdaki beyitte yine çok hoş bir cinâslı anlatım bulunmaktadır. Söz konusu şiir şu şekildedir⁴⁷⁹: [el-Kâmil]

عَادَ الْكَرَى جَفْنَ الْحَبِيبِ وَقَدْ جَفَا عَيْنِي فَلَا زَمَهَا لَذَاكَ سُهَادُ

Uyku benim gözümünden uzaklaşmışken, sevgilinin gözkapaklarına geri döndü ve ben bundan dolayı uykusuz kaldım.

Beyitteki جَفْنَ ve جَفَا kelimelerinde harf türleri ve harf sayısı bakımından tam uyum yoktur. Bu sebeple nâkıs cinâs sanatı uygulanmıştır.

Sonuç olarak el-Müftî Abdullatîf Fethullah şiirlerinde çeşitli türleri ile cinâs sanatına yer vermiştir. Cinâs onun şiirlerine ahenk katan bir unsur durumundadır. Zira şair bu sanattan yeri geldikçe ve kıvamında yararlanmıştır. Sırf sanat yapmak için çok sık cinâsa başvurarak şiirin duygusuna zarar vermemiştir.

2.3.7. Tasrî‘

Bedî‘ ilminde tasrî‘ sanatı, beytin sadrı olan 1. şatırının son kelimesinin beytin acûzu olan 2. şatırın son kelimesiyle kâfiye, vezin ve ‘irab bakımından uyuşması demektir⁴⁸⁰. Buna göre tasrî‘, en genel anlamıyla şiirde uygulanan secî‘⁴⁸¹ ya da beyit sonlarındaki kâfiyenin şatır sonlarında da bulunması sanatı⁴⁸² olarak tarif edilebilir.

Şiirde lafzî güzelleştiricilerden olan tasrî‘ sanatının, şiirin ahengini ve mûsikîsini kuvvetlendirmenin yanı sıra pratik olarak da bir takım faydaları

⁴⁷⁹ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 51. Şiir, s. 75.

⁴⁸⁰ ‘Abdul‘azîm b. el-Vâhid b. Zâfir İbn Ebi'l-İşba‘ el-Mısri, *Tahrîru't-Tahrîr fî Sinâ'ti's-Şi'r ve'n-Nesr ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref, Kahire-1383, s. 305.

⁴⁸¹ İbnu'l-Esîr, *el-Meşelu's-Sâir*, I, 242.

⁴⁸² İbn Sinân el-Hafâci, *Sirru'l-Fesâha*, 221.

bulunmaktadır. Zira Arap şairler tasrî‘ sanatını daha çok şiirin 1. beytinde kullanarak, sözün başında söylenen ifadenin nesir değil de manzum olduğunu muhataba bildirmiş olmaktadır. Başta Cahiliye dönemi şairlerinden İmru’u’l-Kays olmak üzere şairlerden kimileri de bu sanata sadece kasîdenin matla‘ beytinde değil, ara bölümlerinde de yer vermekte⁴⁸³; bununla dinleyiciye tehallus yaptığını ve şiirin muhtevasında bir bölümden diğerine geçtiğini işaret etmektedir⁴⁸⁴. Tasrî‘ sanatını yedi farklı derecede tasnif eden İbnu’l-Esîr, en güzel tasrî‘in anlam olarak müstakil bölümden oluşan musarra‘lı ifade olduğunu söylemektedir⁴⁸⁵.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın şiirlerinde tasrî‘ sanatını kullanımını, musarra‘lı beyitler üzerinde örnekleriyle değerlendirmek konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacaktır. Aşağıdaki beyit şairin eş-Şeyh Muhammed Târşahânî için söylediği 35 beyitlik bir kasîdenin matla‘ beytidir⁴⁸⁶: [el-Basît]

بَاكِرٌ شَرَابِكُ، أَحْلَى الشَّرْبِ بَاكِرُهُ وَقَدْ تَغَى بِأَعْلَى الدَّوْحِ طَائِرُهُ

Şarabını erkenden iç. İçeceklerin en tatlısı erkenden; kuş, ağaç dallarının en tepesinde cıvıldarken içilendir.

Beytin metninde de gösterildiği gibi sadr ve acûz aynı harfle bitmekte, ayrıca بَاكِرُهُ ve طَائِرُهُ kelimelerinin hece yapıları birbiriyle uyuşmaktadır. Şatırların sonunda yer alan kelimeler arasındaki bu uyum sebebiyle bu beyitte kâmil tasrî‘ söz konusudur.

Şairin musarra‘lı anlatımlarından bir diğeri de aşağıdaki örnektir. ‘Akka emîri iken kendisine bir kitap hediyesi gönderen Abdullah b. el-Hacc Ali Ağa, şairden Mua’llaka şairlerinden olan ‘Antere’nin şiirine benzer bir şiir göndermesini ister. el-Müftî Abdullatîf Fethullah bunun üzerine ‘Antere’nin şiirinden ilhamla

⁴⁸³ Kudâme b. Ca’fer, *Nağdu’s-Sîr*, s. 51.

⁴⁸⁴ İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-Umde*, I, 174.

⁴⁸⁵ İbnu’l-Esîr, *el-Meselu’s-Sâir*, I, 242

⁴⁸⁶ *Divânu’l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 440. Şiir, s. 359.

yazdığı kasidede hem şiirdeki hem de klasik eski kelimeleri kullanmadaki ustalığını gösteren şiiri yazar. Bu şiir aynı zamanda el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirdeki ustalığını göstermesi açısından da önemlidir⁴⁸⁷: [el-Kâmil]

يا دارَ زَيْنَبَ بِالْعَقِيْقِ تَبَسَّمِي مِنْ فِي السَّرْوِرِ، وَبِالْعَذِيْبِ تَكَلَّمِي

Ey Zeyneb'in Akik'teki yurdu! Mutluluk dudağıyla tebessüm et. Tatlılıkla konuş.

Beytin her iki şatırı da aynı hece yapısında ve aynı sesle biten kelimelerden oluşmaktadır.

Buraya kadar verilen el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde tasrî sanatı kullanımına dair örnekler incelendiğinde şairin her iki şatırda müstakil anlamlar içeren ifadeler yer verdiği görülmektedir. Bu da şairin tasrîlerinin değer bakımından üst düzeyde kullanımlar olduğunu göstermektedir.

2.3.8. Tıbak

Bedî' ilminin mânâ güzelleştirici sanatlarının en başta gelenlerinden olan tıbak sanatı, iki zıt anlamlı kelimeyi bir arada kullanmak, diğer bir ifadeyle cümlede iki karşıt anlamı birbirlerini nakzetsin olacak şekilde bir arada toplamaktır⁴⁸⁸. Edebiyat kaynaklarında tezat (تَضَادٌّ), tatbîk (تَطْبِيقٌ), tekâfu' (تَكَافُؤٌ), mutâbaka (مُطَابَقَةٌ) ve mukâseme (مُقَاسَمَةٌ) gibi farklı şekillerde isimlendirilen tıbak sanatında⁴⁸⁹, zıt anlamlı olmak koşuluyla iki ismi, iki fiili, iki harfi veya yine zıt anlamlı olmak kaydıyla biri isim ve diğeri fiil şeklinde farklı türde iki kelimeyi bir arada zikretmek şeklinde yapılır⁴⁹⁰.

⁴⁸⁷ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 444. Şiir, s. 365.

⁴⁸⁸ et-Tenûhî, *Tehzibu'l-İdâh*, s. 18.

⁴⁸⁹ Hâbenneke el-Meydânî, *el-Belâğatü'l-'Arabîyye*, II, 382; Ahmed Maflûb, *Mu'cemu Mustalahâtü'l-Belâğa*, s. 522.

⁴⁹⁰ et-Tenûhî, *Tehzibu'l-İdâh*, s.19-21.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirinde tıbak sanatı sıkça kullanılan sanatlardan biridir. Şair anlatımı güçlendirmek, şiirin anlamını daha zengin ve dikkat çekici hale getirmek için beyitleri zıt anlamlı kelimeleri bir arada zikrederek süslemektedir. Aşağıda örnek olarak zikredilen beyitlerde şairin tıbak sanatıyla söylenmiş ifadelerindeki anlatım özelliklerini görmek mümkündür. Aşağıdaki beyit el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın, hocası es-Seyyid Şâkir b. Mes'ad için söylediği methiyede yer almaktadır⁴⁹¹: [eṭ-Ṭavîl]

فَهَاتِيكَ مِنْهَا النَّفْعُ، وَهُوَ أَقْلُهَا، وَقَدْ ضَاقَ عَنْهُ اللَّفْظُ فِي النَّظْمِ وَالنَّشْرِ

Fayda(lı olması özelliği) onda en az bulunanlardandır. Şiirde ve nesirde, lafız (onu) övmeye yetersiz kaldı.

Şair 2. şatırda “nazım” anlamındaki النَّظْمِ kelimesiyle “nesir” anlamındaki النَّشْرِ kelimesini bir arada kullanmak suretiyle tıbak yapmaktadır. Bu ikisi birbirine zıt iki ayrı edebî ifade biçimidir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde, aralarında olumlu-olumsuz ilişkisi bulunmayan iki zıt kelimenin zikredilmesi esasına dayalı olumlu tıbak (tıbak-ı icâb)⁴⁹² hâkimdir. Öte yandan şairin en çok başvurduğu tıbak türü, ismin isimle zıtlığına yönelik olandır.

Yine hissî gazel temalı 23 beyitlik bir şiirden alınan aşağıdaki 3. beyitte el-Müftî Abdullatîf Fethullah farklı bir tıbak yapmaktadır⁴⁹³: [eṭ-Ṭavîl]

وَالطَّرَّةُ تَعْلُو عَلَى الْجَبِينِ فَتَسْبِي، مَا أَحْسَنَ لَيْلًا بِهِ تَزَاهَرِ مِصْبَاحِ

Onun alınına düşen perçemi esir alır. Lambanın parıldadığı gece ne kadar da güzeldir!

⁴⁹¹ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 440. Şiir, s. 359.

⁴⁹² Mecdî Vehbe-Kâmil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-Muştalâhâti'l-'Arabîyye fi'l-Luğa ve'l-Edeb*, s. 233.

⁴⁹³ *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 447. Şiir, s. 370.

Geceyi saça, lambayı ise yüze benzeten şair bu beytin 2. şatırında yer alan iki kelimedede tıbak yapmaktadır. Hakîkî mânâları birbirine zıt olan kelimelerin, aralarında zıtlık yokmuş gibi kullanılmalarına (tıbak-ı ihâmu't-tezâd)⁴⁹⁴ denir. لَيْلًا ve مصباح kelimeleri arasında hakîkî anlamda bir zıtlık yoktur. لَيْلًا kelimesinin zıttı نهار kelimesidir.

Tüm bu örneklerden hareketle şairin bazı şiirlerinde, kavramların karşıtlığından yararlanma esasına dayalı tıbak sanatının çeşitli türlerini başarıyla kullanarak anlatımını daha etkili ve daha güçlü hale getirdiği söylenebilir.

2.3.9. Mukâbele

Temelde tıbak sanatının daha gelişmiş şekli olan mânevî güzelleştiricilerden mukâbele sanatı, önce anlam bakımından birbiriyle uyumlu iki ya da daha fazla lafzın zikredilmesi, ardından da sıralanış tertibinde aynı olmak kaydıyla zikredilen lafızların anlamca zıt olanlarının söylenmesi yoluyla yapılan bedî' sanatıdır⁴⁹⁵. Bu başlıkta el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde mukâbele sanatını nasıl kullandığına dair örnekler incelenecektir. Şairin şiirlerinde geçen mukâbele sanatlarından ilk örnek, medih temasında söylenmiş bir şiirde yer alan aşağıdaki beyitlerdir⁴⁹⁶: [et-Tavîl]

1 فَمَنْ شَبَّهَ الْبَحْرِيَّ بِالْبَحْرِ مُخْطِئٌ وَلَيْسَ لِيَذَا التَّشْبِيهِ عِنْدِي الْإِنْفَاتُ

2 فَذَلِكَ مِلْحُ الطَّعْمِ، مُرٌّ مَذَائِقُهُ وَهَذَا عَذِيبُ الْفَضْلِ، حُلْوٌ فُرَاتُ

1 Kim el-Bahrî'yi denize benzetirse yanlış yapar. Bu (tür) bir benzetmenin benim yanımda bir değeri yoktur.

⁴⁹⁴ el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman el-Kazvîni, *el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, I-II, Beyrut-1987. s. II/484.

⁴⁹⁵ İbn Raşîk el-Şayravânî, *el-'Umde*, II, 15; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 16; et-Tenûhî, *Tehzîbu'l-Îdâh*, s. 32.

⁴⁹⁶ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 44. Şiir, s. 72.

2 Çünkü öteki tat olarak tuzludur, lezzeti acıdır. Bu ise tatlı bir fazîlet, içimi tatlı olan bir sudur.

Verilen beyitlerin ikincisinde “tat olarak tuzludur” ve “lezzeti acıdır” anlamındaki مِلْحُ الطَّعْمِ ve مُرٌّ مَذَائِقُهُ ifadelerinin ardından “tatlı bir fazîlet” ve “içimi tatlı olan bir sudur” anlamındaki عَذِيبُ الْفَضْلِ ve خُلُوُّ فُرَاتٍ ifadeleri gelmektedir. Kelimelerin anlamca birbirlerine karşıt mânâlarda olması, ayrıca ifadedeki diziliş sırasının aynı olması sûretiyle bu iki ifade arasında mukâbele yapılmıştır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın şiirinde mukâbele sanatının kullanılmasına dair diğer bir örnek şairin kimi övdüğü belli olmayan medih temalı bir nutfesinden alınan aşağıdaki beyittir⁴⁹⁷: [el-Hafif]

فَلَيْتَ الْأَنْامُ أَهْلٌ لِحِقْدِ وَكِرَامُ الْأَنْامِ أَهْلٌ لِعَفْوِ

Çünkü insanların alçakları kin tutma ehlidir. İnsanların kerîm olanları ise affetme ehlidir (affetmeden yanadır).

Beyitte geçen “çünkü insanların alçakları kin tutma ehlidir” anlamındaki فَلَيْتَ الْأَنْامِ أَهْلٌ لِحِقْدِ ifadesi ile “insanların kerîm olanları ise affetme ehlidir” anlamındaki وَكِرَامُ الْأَنْامِ أَهْلٌ لِعَفْوِ şeklindeki bölüm arasında mukâbele söz konusudur.

2.3.10. Murâ‘âtu’n-Nazîr

Bedî‘ ilminin mânevî güzelleştiricilerinden olan murâ‘âtu’n-nazîr sanatı, aralarında zıtlık dışında bir anlam birlikteliği olan, yani birbiriyle anlamca uyum bulunan kelimeleri biraraya getirme sanatıdır⁴⁹⁸. Kaynaklarda bu sanata dair i’tilâf (اِتِّتِلَافٌ), telfik (تَلْفِيقٌ), tenâsub (تَنَاسُبٌ), tevfik (تَوْفِيقٌ) ve mu’âhât (مُؤَاخَاةٌ) gibi

⁴⁹⁷ Divânu’l-Müftî Abdullatîf Fethullah, II, 414. Şiir, s. 338.

⁴⁹⁸ es-Sekkâkî, Miftâhu’l-‘Ulûm, s. 200; et-Tenûhî, Tehzîbu’l-‘Îdâh, s. 43.

isimlendirmeler bulunmaktadır⁴⁹⁹. Murâ'âtu'n-nazîr el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde dikkat çeken bedî' sanatlarından biridir. Özellikle medih şiirlerinde bu sanatın ön plana çıktığı, çeşitli yönlerden aralarında uyum bulunan kelimelerin onun şiirlerde anlam itibari ile bir ahenk oluşturduğu görülmektedir. Şairin şiirlerinde bulunan murâ'âtu'n-nazîr sanatları için aşağıdaki beyti örnek göstermek mümkündür⁵⁰⁰: [el-Kâmil]

مُذِّفِيكَ أَشْرَقَ شَمْسُنَا مَعَ بَدْرِنَا لَا بَدْعَ إِنْ أَمْسَيْتِ لَيْلَةً قَدْرِنَا

(*Ey gece!*) *Güneşimiz, dolunayımızla beraber doğduğundan beri; senin, bizim Kadir gecemiz olmanda şaşılacak bir şey yoktur.*

Yukarıdaki beyitte geçen بَدْرِنَا (dolunayımız) ile شَمْسُنَا (güneşimiz) kelimeleri arasında zıtlık dışında bir anlam uyumu olması sebebiyle, yani her ikisinin de gökyüzünde bulunma ve etrafa ışık saçma özelliklerinde birleşen varlıkları simgelemekte olduğundan dolayı bu beyitte murâ'âtu'n-nazîr sanatı kullanılmaktadır. Bu sanatın yer aldığı bir diğer beyit, şairin yine medih temalı söylediği bir kasîdesinin aşağıdaki beytidir⁵⁰¹: [el-Kâmil]

الْمِصْفَعُ التُّوُّ الْحَطِيبِ الْمُعْتَلِي، حَذْفًا، عَلَى قِسِّ الْبَيَانِ، وَيَعْرِبُ

Gür sesli, hazırcevap, hatip, kabiliyet olarak beyânın Kuss'unu ve Ya'rub'u aşan.

عرب بن قحطان Arap dilinin babası olarak kabul edilen ve nesebi Himyerîlere kadar dayandırılan, Arap isminin de ondan geldiği rivayet edilen ve cahiliye döneminde Yemen krallarından olan bir şahıstır⁵⁰². Kuss b. Sâide b. 'Amr el-Iyâdî (ö. 600), câhiliye döneminde Hz. Peygamber (sav)'in kendisini dinlediği, tevhid inancına bağlı bir hatip ve şairdir. Yetiştirdiği hatiplerle tanınan Necran

⁴⁹⁹ Ahmed Maţlûb, *Mu'cemu Mustalahâti'l-Belâğa*, s. 614.

⁵⁰⁰ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 414. Şiir, s. 338.

⁵⁰¹ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 278. Şiir, s. 221.

⁵⁰² ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 76.

çevresindeki İyâd kabilesine mensuptur. Hz. Peygamber (sav) kendisini Ukaz panayırında verdiği belîğ hutbeyi bizzat kendisinden dinlemiştir⁵⁰³.

Bu iki şahıs arasındaki anlam uyumu, hitabetin ve belâgatın üst temsilcileri olması sebebiyle bu beyitte murâ'âtu'n-nazîr sanatı söz konusudur. Çünkü her ikisi de gür sesli, hazırcevap ve hatiptirler.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirinde murâ'âtu'n-nazîr sanatının kullanılmasına dair bu başlıkta zikredilecek son örnek şairin yine medih temalı bir şiirinden alınan aşağıdaki şu iki beyittir⁵⁰⁴: [el-Hafîf]

17 حامِداً، ذا الشَّمائِلِ البِيضِ وَجْهًا، جَوْهَرَ الحُسْنِ، مُفْرَدَ الأَخْيَارِ

18 عالِماً، جَهْبَدًا، أَدِيًّا، لَبِيًّا، حَاضِرَ الذَّهْنِ صَادِقَ الأَفْكارِ

17 Övülmüş ahlâk sahibi beyaz yüzlü, güzellik cevheri, hayırlı (insanların) biricigi.

18 Âlim, mütehassıs, edebiyatçı, bilge, hazır akıllı (uyanık), doğru fikirler sahibi.

Her iki beytin neredeyse bütün kelimeleri arasındaki anlam ilişkisi gereği bu beyitte uygulanan söz sanatı murâ'âtu'n-nazîrdir.

Sonuç olarak şair murâ'âtu'n-nazîr sanatını yerinde ve zamanında uygulayarak anlatımını zenginleştirmektedir.

2.3.11. Husnu't-Ta'lîl

Husnu't-ta'lîl, bir olgu ya da gerçekliği, hoş bir nükte veya edebî bir kasıtle asıl ve olaydaki meydana geliş sebebinden farklı bir sebebe bağlayarak açıklama

⁵⁰³ Mehmet Ali Kapar, "Kuss b. Sâide", *DİA*, XXVI, 460.

⁵⁰⁴ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 406. Şiir, s. 324.

sanatıdır⁵⁰⁵. el-Müftü Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde yer verdiği bir sanat olan husnu't-ta'lîl sanatının *Dîvân*'daki kullanımına dair aşağıda örnek verilmektedir.

Minare ile ilgili irticalen söylediği şiirinde şair, bir gerçekliği farklı bir sebebe bağlayarak şöyle tasvir eder⁵⁰⁶: [el-Basîṭ]

1 مَنَارَةٌ كَثُرَتْ سُرُجًا وَقَدْ رُفِعَتْ فَخَلَّتْهَا كَالثَّرِيَّا ، دُونَ مَا رِيْبِ

2 إِذِ أَنْهَا سَمِعَتْ إِِنْشَادَ مُنْشِدِنَا إِلَيْهِ قَدْ هَبَطَتْ رَقْصًا مِّنَ الطَّرْبِ

1 Minarenin birçok lambası oldu ve yükseltildi. Kuşkusuz sen onu Sureyyâ yıldızı gibi hayâl ettin.

2 O, şarkıcımızı ilâhî söylerken işittiğinde, coşkusundan dolayı raksetmek üzere düştü.

Bir Ramazan ayında bir şarkıcı minare şamdanının yanında ilâhî söylediği esnada, içinde kandillerin bulunduğu şamdan düştü. Büyük bir gürültü koptu. Şair bunun üzerine aniden doğaçlama olarak, minarenin düşmesinden dolayı oluşan hüznü sevince dönüştürmek için bu şiiri söyledi. Şamdanın düşme gerçekliğini ilâhîye olan coşkusu nüktesine bağladı.

2.3.12. Te'kîdu'l-Medḥ bimâ Yuşbihu'z-Zemm

Te'kîdu'l-medḥ bimâ yuşbihu'z-zemm, bir medih ya da tasvir ifadesinde anlatımı güçlendirmek için, kötülüyormuş gibi görünerek sözün devamında övgüde bulunma sanatıdır. Bu sanat, ifadede zikredilen olumlu bir özellikten sonra istisnâ edatı getirilerek başka bir güzel özelliğinin birinci sıfattan istisnâ edilmesi ya da olumsuz bir özellik söylenerek ardından bir olumlu sıfatın bu

⁵⁰⁵ en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Ereb*, VII, 115; 'Abdulmute'âl es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-Îdâh li Telhîsi'l-Miftâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, 17. bs., Mektebetu'l-Âdâb, Kahire-1426/2005, IV, 617.

⁵⁰⁶ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 465. Şiir, s. 394.

olumsuz özelliğın dahilinde zannedilecek şekilde istisnâ yoluyla söylenmesi şeklinde yapılmaktadır⁵⁰⁷.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah ifadenin anlamını kuvvetlendirmek için şiirlerinde te'kîdu'l-medh bimâ yuşbihu'z-zemm sanatına yer vermektedir. Şair daha çok yukarıda anlatılan ikinci türdeki te'kîdu'l-medh bimâ yuşbihu'z-zemm üslubunu kullanmaktadır. Şairin sözü edilen sanatı kullanımına dâir aşağıda verilen iki örnek konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacaktır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirinde te'kîdu'l-medh bimâ yuşbihu'z-zemm sanatına dair örnek hocası Muhammed b. Rıdvân el-İdrisî için söylediği bir medih şiirinde geçen aşağıdaki beyittir⁵⁰⁸: [el-Kâmil]

لا عَيْبَ فِيهِ عَيْرَ مَا يَحْوِيهِ مِنْ شَرَفٍ وَمَجْدٍ فِي الْكِرَامِ مَرْجَبٍ

Onda bir kusur yok ancak saygın cömertler arasında şeref ve onur içerdiğindendir.

Beytin ilk şatırında Muhammed b. Rıdvân el-İdrisî hakkında olumsuzluk söyleyen şair, عَيْرَ istisnâ edatını getirerek muhataba, beytin devamında gelecek ifadenin söylenen bu olumsuz sıfattan istisnâ olduğu izlenimi vermektedir. Ancak bundan sonra yine olumlu bir özellik zikrederek söz konusu beyitte te'kîdu'l-medh bimâ yuşbihu'z-zemm sanatını uygulamaktadır.

Sesi çok güzel, mûsikî ilminde alim ve icrâcı biri olan Yûsuf 'Uşş hakkında yazdığı şiirler aşağıdadır⁵⁰⁹: [el-Basît]

1 أَحْيَيْتَ رُوحِي بِالصَّوْتِ الرَّحِيمِ وَمَا يَسْتَرْقِصُ النَّايَ أَوْ يَسْتَنْطِقُ الْعُودَا

⁵⁰⁷ İbnu'n-Nâzım Ebû Abdullah Bedruddîn b. Mâlik ed-Dımaşkı, *el-Mısbâh fi'l-Me'âni ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-1422/2001, s. 240; İzzuddîn et-Tenûhî, *Tehzîbu'l-İdâh*, I, 184-185.

⁵⁰⁸ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 278. Şiir, s. 221.

⁵⁰⁹ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 394. Şiir, s. 309.

2 وَأَنْتَ يَوْسُفُ حُسْنًا، لَا نَظِيرَ لَهُ، لَكِنَّ صَوْتَكَ يَبْدُو صَوْتِ دَاوُدَا

1 *Neyi dansettiren veya üdu konuşuran kadife gibi ince sesinle ruhuma hayat verdin.*

2 *Sen, güzellik bakımından bir benzeri olmayan Yûsuf gibisin. Fakat sesin, Dâvûd'un sesi gibi görünüyor.*

Memduhu överken güzelliğin sembolü Hz.Yûsuf (as)'a ve ses güzelliğinin zirve noktası olarak darb-ı mesel haline gelen Hz. Davud (as)'a benzeterek te'kîdu'l-medh bimâ yuşbihu'z-zemm yapmaktadır.

2.3.13. İlğâz ve Ta'miye

İlğâz ve ta'miye, dinleyicinin özel çaba göstererek anlayabileceği derecede, şiirde, bir kişi veya nesne adının gizlenmesi anlamında bedî' sanatlarıdır⁵¹⁰. Bu iki kavram önceleri aynı mânâda kullanılırken sonraları nesne adlarını gizlemeye ilğâz, kişi adlarını gizlemeye de ta'miye denmiştir. Buna göre ilğâzda bir nesnenin vasıfları sayılır ismi sorulur, ta'miyede ise beytin içerisinde sembol veya îma yoluyla bir kişinin adı saklanır⁵¹¹. İlğâz yapılan şiire luğz (luğaz), ta'miyeli şiire de mu'ammâ denir.

Beyân ilminde maksadın açıklıkla dile getirilmesi hedeflenirken mu'ammâda ise kapalı bir biçimde anlatılması amaçlanmaktadır. Mu'ammâyı bir beyân mahâreti niteliği taşıdığı için beyân ilmine bağlı bir disiplin olarak kabul edenler olmuştur. Bedî' ilmiyle ilgili yönü ise şairin bunu bir edebî sanat olarak icra etmesidir⁵¹². Birçok mu'amma içeren şiir yazan el-Müftü Abdullatîf Fethullah'ın bu şiirlerini edebî maharetini göstermek için yazdığı ve bunu bir

⁵¹⁰ Alî Sadruddîn b. Ma'sûm el-Medenî, *Envâru'r-Rabî' fî Envâ'i'l-Bedî'*, thk. Şâkir Hâdî Şukr, VI, 40.

⁵¹¹ bkz. Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hızânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni'l-'Arab*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, 4.b., Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, 1418/1997., VI, 452-453.

⁵¹² İsmail Durmuş, *"Muamma"*, *DİA*, İstanbul-2005, XXX, s. 322.

edebî sanat olarak icra ettiğini düşünmekteyiz. Dolayısıyla şairin mu‘ammâ ve luğaz tarzında yazdığı şiirlerin bedi‘ sanatların içerisinde değerlendirilmektedir.

Ta‘miye genel olarak iki şekilde yapılmaktadır. Bunlardan biri tevriye⁵¹³ yoludur. Belli kuralları olmayan bu metotta mu‘ammânın yazılması ve çözümü şahısların genel kültürü, hayal dünyası ve zekâsına bağlıdır. Diğer bir metod ise gizlenen isimde yer alan harflerin ve hecelerin bir şekilde beyitte yer almasıdır. Bu da isimde yer alan harflerin sıralamasını değiştirmek veya ismi tersten yazmak, harf ve heceleri birtakım işaretler olmak kaydıyla farklı kelimeler içerisinde göstermek, noktalamada değişiklik yapmak gibi birçok farklı şekilde olabilmektedir. Ayrıca özellikle Farsça olmak üzere yabancı dillere ait kelimeler ve ebced hesabı da gerek mu‘ammânın oluşturulması gerekse çözümünde önemli rol oynayan unsurlardandır⁵¹⁴.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah mu‘ammâlarında gizlediği isimlerle alâkalı genellikle ikinci beyitte, bazen tek kelime bazen de birden fazla kelimedede tezâhür edecek şekilde çok hoş nükte ve metotlarla ipuçları vermektedir. Tevriyelerin mu‘ammânın anlaşılması noktasında önemli karîneler sunduğu bu şiirlerde gizlenen isim bazen tek bir kelime içerisinde ya harflerin sıralaması ya da noktalaması değişmiş halde görülebilmektedir. Bunun yanı sıra ta‘miye yapılan isimde yer alan hece veya harfler birkaç kelimeye dağıtılarak bunların bir araya getirilmesi hususunda ikinci beyitte yer alan farklı lafızlar yol göstermektedir. Bu mu‘ammâlarda izlenen metodu ve çözüm yolları ile ilgili değerlendirmeleri seçilen örneklerle birlikte zikretmek daha faydalı olacaktır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın luğaz türü şiirleri, eşyanın vasıflarını saymaktan çok harflerin yerini değiştirme, noktalarını atma, kelimeyi bölme vb. gibi kelime oyunlarına dayalı olması dolayısıyla çözümleri zor bulmacalar olarak

⁵¹³ Tevriye: Birden çok gerçek anlamı bulunan bir kelimeyi, herkesçe bilinen yakın anlamıyla değil de az bilinen uzak mânâsıyla kullanmaktır. bkz: Maṭlûb, *Mu‘cemu’l-Muştalahâti’l-Belâğiyye*, s. 433.

⁵¹⁴ el-Ḳalkaşendî, Ahmed b. Ali el-Ferâzî, *Subḥu’l-A‘şâ fî Sınâ‘ati’l-İnşâ*, XI, 230-232.

düşünülebilir. Aşağıdaki beyitler şairin bir luğaz şiirine aittir. Bu şiirde عيد “bayram” kelimesini soran şair sevgilisinin beraberlikten kaynaklanan şeyin ne olduğunu şiirin sonuna saklar⁵¹⁵: [el-Mutekârib]

1 لَمْ يَخْلُ قَوْمٌ مِنْ وَجِيهِ لَهُ يَدٌ عَلَيْهِمْ وَهُوَ عَيْنٌ تَعْدُ

2 صَادَقَ قَوْلِي الْحَبِّ فِي قَوْلِهِ: إِيَّيْ لَأَهْلِ الْحُسْنِ عَيْنٌ وَيَدُ

1 Bir kavmin bilge bir adamı vardır. (Bir kavim bilge bir adamdan yoksun değildir) (Onun da) onlara uzanan bir (yardım) eli vardır ve o kavmin gözü (kulağı) sayılır.

2 Sevgili, benim ‘ben güzellik ehlinin eli ve gözüyüm’ şeklindeki sözümü doğruladı.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah mu‘ammâ türü şiirler de söylemiştir. Bununla ilgili “bize açıkla” diyerek başladığı bir örnek de şöyledir⁵¹⁶: [Meczû‘u’ s-serîf]

1 بَيِّنْ لَنَا أُحْجِيَةً يَا مَنْ يَجُوزُ الْأَدْبَا

2 فِيهَا إِسْمُ شَخْصٍ قَدْ حَوَى شَجَاعَةً وَحَسْبَا

3 لَكِنَّهُ مِنْ بُحْلِهِ، لَوْ قَالَ لِي: اَطْلُبْ، كَذَّبَا

1 Ey edebiyat sahibi, bu bilmeceyi bize açıkla.

2 Orada, cesaret ve asâlet ihtiva eden bir şahsın ismi vardır.

3 Ama o cimrilikten dolayı bana diyorsa (ki): ‘İste!’ Yalan söylemiştir.

اطْلُبْ kelimesi سَلْ mânâsınadır. كَذَّبَ fiili de مَانَ ile eşanlamlıdır. Bu iki

kelimenin biraraya gelmesinden ise سلمان kelimesi ortaya çıkmaktadır.

⁵¹⁵ Divânu’l-Müftî Abdullatîf Fethullah, II, 922. Şiir, s. 814.

⁵¹⁶ Divânu’l-Müftî Abdullatîf Fethullah, I, 102. Şiir, s. 103.

Bir ‘itâb şiiiri gibi gözüken beyitlerde yaptığı ta‘miyede ise şair şöyle demektedir⁵¹⁷: [el-Mutekârib]

1 أَشَدُّ عَلَى الصَّبِّ سَهْمُ الْمَلَامِ مِنْ الضَّرْبِ بِالرَّمْحِ أَوْ بِالْحَسَامِ

2 فَيَا وَيْحَ قَلْبِي وَإِنِ الْعَدُولُ لِحَانِي عَلَى الْحَبِّ خَلِّي وَلَامِ

1 *Âşıka göre kınama oku, mızrak ve kılıç darbesinden daha şiddetlidir.*

2 *Yazıklar olsun kalbime! Kınayıcı olan arkadaşım beni sevgimden dolayı kınadı.*

Şiirin 2. beytinin 2. şatırında yer alan خَلِّي ve لَامِ kelimelerinin birleştirilmesi bizi خليل kelimesine ulaştırmaktadır.

2.4. TASVİR

Arap edebiyatında “el-vasf” kavramıyla ifade edilen tasvir, bir nesne veya olayı içerisinde bulunduğu durum ve sahip olduğu özelliklerle anlatmak anlamına gelir⁵¹⁸. Şairler şiirlerinin büyük bir bölümünde canlı-cansız, hareketli-hareketsiz, somut-soyut pek çok şeyi tasvir ederler. Ünlü şiir eleştirmeni İbn Raşîk’in “çok azı hariç şiir tasvire dayanır”⁵¹⁹ sözü de bunu ifade etmektedir.

Eleştirmenler nesnenin veya olayın en çok yönüne ve bunlardan da özellikle en belirgin ve en dikkat çekici olanlarına değinen⁵²⁰ ve sanki dinleyicinin gözünün önünde canlanıyormuşçasına bir portre çizerek⁵²¹ kulağı adeta bir göze çeviren⁵²² tasviri daha başarılı kabul etmişlerdir.

⁵¹⁷ *Dîvânu’l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 921. Şiir, s. 714.

⁵¹⁸ Kudâme b. Ca’fer, *Naḳdu’s-Şi’r*, s. 130.

⁵¹⁹ Ebû Ali el-Hasen el-Ḳayravânî İbn Raşîk, *el-’Umde fî Meḥâsini’s-Şi’ri ve Âdâbihî ve Naḳdih*, II, 294.

⁵²⁰ Kudâme b. Ca’fer, *Naḳdu’s-Şi’r*, s. 130.

⁵²¹ Kudâme b. Ca’fer, *Naḳdu’s-Şi’r*, s. 131; İbn Raşîk, *el-’Umde fî Meḥâsini’s-Şi’ri ve Âdâbihî ve Naḳdih*, II, 294;

⁵²² İbn Raşîk, *el-’Umde fî Meḥâsini’s-Şi’ri ve Âdâbihî ve Naḳdih*, II, 294

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın önemli tasvir şairlerinden biri olduğu söylenebilir. Onun en fazla tasvir yaptığı alan tabiattır. O, tabiattaki çiçek, bir çiçek demeti, zeytin ağacı, ilkbahar bulutu, nehir, meltem, güneş, gökkuşağı, ay ve yıldız gibi unsurları detaylı olarak tasvir eder. Bunların yanı sıra klarnet gibi çalgı aletleri ve dansçılar gibi eğlence hayatına dair öğeler; kömür, satranç taşları ve nargile gibi toplumsal hayatla ilgili bazı nesnelere de şairin tasvir konuları arasında yer almaktadır.

Çalışmanın II. bölümünde el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirinde muhteva özellikleri konu edilirken şairin kurguladığı tasvirler de anlatılmıştı. Bu bölümde ise şairin bir olguyu pek çok söz sanatıyla süsleyerek oluşturduğu edebî tasvirlerinden daha önce kullanılmayan birkaç örnekle, şairin hayal gücünde kurduğu tasvir dünyasını ifadelere aktarış şekilleri ele alınacaktır.

Bir su kanalını tasvir eden şair aşağıdaki şu iki beyitte şöyle demektedir⁵²³:
[el-Basî]

- 1 أَنْظُرُ حُلَى الرَّوْضِ حَيْثُ الْمَاءُ يَرْكُضُ فِي قَنَاتِهِ صَافِيًا يُهْدِيكَ أَفْرَاحًا
2 كَأَنَّهُ حَيَّةٌ وَالرَّوْضُ مَدَّةٌ لَهُ قُدُودَ أَشْجَارِهِ لِلطَّعْنِ أَرْمَاحًا

1 Kanalında sana mutlulukları hediye eden berrak suyun aktığı bahçenin takılarına bakıyorum.

2 Sanki o bir yılan gibi. Bahçeler, ağaçların dallarıyla mızrak (gibi) hücum etmek için (dallarını) uzattı.

Bu beyitler bir bakıma şairin tasvir anlayışını da ortaya koymaktadır. İlk beyitteki “*berrak suyun aktığı bahçenin takılarına*” ifadesi onun görüntüleri olduğu gibi tasvir etmek yerine onların görünümünün ötesindeki anlamları keşfederek kendi yorumlarını tasvire yansıtma düşüncesini ortaya koymaktadır. Berrak su doğal olarak bir akarsudur ve yosun, kir tutmaz. Hayatın aslı sudur ve bir bahçe içindeki su, üstelik akarsu o bahçeye hayat verir. Takı ise bir kişiye

⁵²³ *Divānu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, I, 54. Şiir, s. 76.

kendinde olandan farklı olarak ayrı bir güzellik versin diye kullanılır. Bahçenin takıları da içindeki bütün bitkilerin yeşilliği veya çiçeklerin güzelliğidir. Nitekim onun şiirlerinde varlıkların olduğu gibi anlatılmasına dayalı tasvir neredeyse yoktur. Bunun yerine o görüntüleri, teşbih ve isti'âre gibi sanatların da yardımıyla hayal, duygu ve düşüncelerinden izlerle aktarmayı yani kendisi nasıl görüyor veya görmek istiyorsa o şekilde anlatmayı tercih eder. Bunu yaparken de üç temel yöntem takip eder: Somut bir varlığı yine somut bir varlığa benzeterek açıklamak (naklî/duyusal tasvir), soyut bir varlığı somutlaştırarak betimlemek (maddî tasvir), çoğu zaman kişileştirmelerden yararlanarak gerçeklerle uyuşmayan bazı hayâlî yorumlara yer vermek (vicdânî/duyusal tasvir).

Somut bir varlığın yine somut bir varlığa benzetilerek betimlendiği **naklî tasvirde**⁵²⁴ el-Müftî Abdullatîf Fethullah çevresindeki, duyularla idrak edilebilen varlıkları, aralarındaki benzerlik veya benzerlikler sebebiyle somut kavramlarla açıklama çabasıdır. Şair bu tasvir yöntemini genellikle tabiatı betimlerken kullanır. Örneğin yukarıda yer alan beyitlerde bir su kanalının içinde bulunduğu bahçeye nasıl bir güzellik kattığını 'taki' ile ifade etmektedir. Kıvrıla kıvrıla akıp giden akarsu doğal olarak kıvrıla kıvrıla giden bir yılanı benzetilirken etrafında yetişen ağaçların suya olan meylerinden dolayı -ki buradaki meyil her iki türüdür- eğilmeleri, dalların mızrağa benzetilerek dereye saldıracak olmaları şairin tasvir konusundaki detaycılığını yansıtmaktadır.

Aşağıdaki beyitlerde ise nehrin Sabâ rüzgarı ile evliliğini tasviri olaya farklı bir anlayış katmaktadır⁵²⁵: [el-Kâmil]

1 يا حُسْنَ نَهْرٍ وَالزَّهْوَرِ تَنَاطَرَتْ تَطْفُو عَلَيْهِ وَإِنْ فَاهُ بِاسِمٍ

2 لَمَّا تَزَوَّجَ بِالصَّبَا، فَرَحًا بِهِ، نَثَرَتْ عَلَيْهِ مِنَ الْعُصُونِ دَرَاهِمُ

⁵²⁴ İliyyâ el-Hâvî, *Fennu'l-Vaşf ve Ta'avvuruhû fi's-Şi'ri'l-'Arabî*, 2.b., Dâru'l-Kutubi'l-Lubnânî, Beyrut-1987, s. 7-8; Nevzat H. Yanık, *Arap Şiirinde Tasvir (Cahiliye-Abbasiler)*, Fenomen Yay., Erzurum-2010., s. 8.

⁵²⁵ *Divânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 819. Şiir, s. 674.

1 Çiçekler serpilip de üzerinde yüzdüğünde ve dudakları tebessüm ettiğinde, nehir ne kadar da güzeldir!

2 Mutluluktan dolayı Sabâ rüzgarıyla evlendiğinde, onun üzerine gümüş dallardan serpti.

Zaten kendisinin hayat verdiği bitkilerin çiçekleri nehir üzerinde yüzmeye, akıp gitmeye başladığında farklı bir güzellik katmış ve üzerine geline saçılan beyaz çiçekler gibi çiçekler, gümüş paralar saçılmıştır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın bu tür tasvirlerinde genellikle cansız varlıklar canlı varlıklara benzetilerek takdim edilir. *Dîvan*'da arka arkaya yer alan ve anlam olarak birbirinin tekrarı kabul edilebilecek üç ayrı şiirinde şairin cansız varlıklara hayat verme konusundaki tasvirlerle ne kadar önem verdiğini göstermektedir⁵²⁶: [eṭ-Ṭavîl]

1 وَشَادِ رَحِيمِ الصَّوْتِ كَالْبَدْرِ وَجْهَهُ تَعَنَّى عَلَى عَوْدٍ وَنَحْنُ نُصَفِّقُ
2 وَمُذِّمَسَّةٌ عَادَتْ إِلَيْهِ حَيَاتِهِ؛ أَلَسْتَ تَرَاهُ إِذْ تَحْرَكُ يَنْطِقُ؟..

1 Yüzü dolunay gibi kadife sesli şarkıcı ûd ile şarkı söylüyor ve biz alkışlıyoruz.

2 Onu çaldığından beri, ûd hayata geri döndü. Konuştuğunda (ses çıkardığında) onun hareket ettiğini görmüyor musun?

Bu iki beyitte bir enstrüman olarak ûda verilen hayat tasvir edilmektedir. Bir nesne ancak kendi amacına uygun olarak kullanılırsa hayat bulur. Ûdun şarkıcı tarafından çalınması, kendi amacına uygun bir biçimde kullanılması ona hayat, nefes verilmesi demektir.

⁵²⁶ *Dîvânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 781. Şiir, s. 663.

Şarkıcının elindeki defin güneşe benzetildiği beyitler ise şunlardır⁵²⁷: [eṭ-Ṭavîl]

- 1 وَشَادِ رَحِيمِ الصَّوْتِ كَالشَّمْسِ وَجْهَهُ يُعَيِّي عَلَى ذُفِّ فَيَلْعَبُ بِالنَّفْسِ
2 وَضَوْءِ مُحْيَاةٍ مِنَ الدَّفِّ نَافِذُ فَيَبْدُو بِهِ شَمْسًا تُشَاهِدُ بِالْحَسَنِ
3 وَلَا شَكَّ أَنَّ الشَّمْسَ تَبْدُو بِكَفِّهِ فَكَأَنَّهُ إِذَا عَنَى يَدُقُّ عَلَى الشَّمْسِ

1 Yüzü güneş gibi kadife sesli şarkıcı, def ile şarkı söylüyor ve nefes ile oynuyor.

2 Yüzünün ışığı deften çıkıyor. Hissetmekle görülebilen bir güneş gibi ortaya çıkıyor.

3 Şüphesiz güneş avuçlarının içinde görünüyor. Sanki o şarkı söylediğinde, güneşi çalıyor.

Gözle değil belki ama hissetmekle görülebilen ifadesi şairin tasvir etme konusundaki yeteneğini de göstermektedir. Şarkıcının yüzünün güneş ışığının yansımaları gibi defin arasından sızması ve defin üzerindeki şeffaf olan zar veya derinin üzerine her vurulduğunda nefes alıp vermesi onun canlılığının bir göstergesidir.

Bu şiirlerin hemen ardından gelen klarnetin tasviri ise şöyledir⁵²⁸: [eṭ-Ṭavîl]

- 1 تَعَنَّى عَلَى الْمِزْمَارِ فَاسْتَلَبَ الْحِجَى وَطَارَتْ بِهِ الْأَرْوَاحُ إِذْ قَامَ يَصْرُخُ
2 وَعَادَتْ إِلَى الْمِزْمَارِ قِطْعًا حَيَاتُهُ أَمَا كَانَ فِيهِ الرُّوحُ، لَا شَكَّ، يَنْفِخُ؟..

1 O, klarneti çaldı ve akılları başından aldı. O sesini yükselttiğinde (klarnetin sesi yükseldiğinde) ruhlar uçtu.

2 Hayatının parçaları klarnete döndü. O, nefesini üflediğinde kuşkusuz ona ruh (can) vermiyor mu?

⁵²⁷ Divānu'l-Müfti Abdullatif Fethullah, II, 782. Şiir, s. 663.

⁵²⁸ Divānu'l-Müfti Abdullatif Fethullah, II, 783. Şiir, s. 663.

Nefes, hem içe çekilip hem de dışarıya verilebilen ender hâdiselerden biridir. Hayata dair en temel anlamları içinde saklar. Nefes aldığı ve verdiği sürece yaşarsın. Aldığın nefesi vermek zorundasın ki yenisini alabilesin. Bununla beraber birine nefes vermek ona can vermek demektir. Şairin tasvir ettiği de önceki beyitte açıklandığı üzere klarnete nefes vermek ona can vermek, uğruna yaşanan şey için hayata devam etmesini sağlamak demektir.

Maddî tasvirde ise soyut varlıkların, daha iyi anlaşılmaları için somut varlıklarla ilişkilendirilerek tasvir edildiği gözlenir. Böylece duyularla algılanamayan bir varlık duyularla algılanabilecek bir forma, başka bir ifade ile bir mânâ bir maddeye dönüştürülür⁵²⁹. el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın bu yöntemle yaşam, ömür, ilim ve selam gibi, duyularla idrak edilemeyen varlıkları somut varlıklara benzeterek açıkladığı görülmektedir. Örneğin aşağıdaki beyitte yağmurun, “hüznün sonucunda aşağıya doğru inmesi” özelliğine vurgu yapılmak üzere yeryüzünün susuz kalması sebebiyle gözyaşına benzetilmiştir⁵³⁰: [es-Serî]

1 فَضْلٌ عَلَى الْأَرْضِ بَدَا لِلسَّمَاءِ وَمِنَّةٌ تَبْدُو لِأَهْلِ الْإِفْتِكَارِ
2 فَالْأَرْضُ إِنْ تَعَطَّشَتْ عَلَيْهَا السَّمَاءُ تَبْكِي فَتَسْقِيهَا الدَّمْعَ الْغِزَارِ

1 *Semânın yeryüzüne lütfu ortaya çıktı. (Bu) minnettarlık düşünce adamlarında görülür.*

2 *Yeryüzü susuz kaldığında semâ ona ağlar ve onu gözyaşlarıyla bol bol sular.*

Semâ, yeryüzünün bütün durumlarına şahit olmaktadır. Kuraklık durumu söz konusu olduğunda semâ bu duruma o kadar çok üzülür ki, gözyaşlarına hâkim olamaz. O kadar çok gözyaşı dökmesi sebebiyle de yeryüzü susuzluğunu giderir. Bu insanda da böyledir. Bazen dökülen gözyaşı gönlün kuraklığını gidermede en etkili yöntem olabilir.

⁵²⁹ İliyyâ el-Hâvî, *Fennu'l-Vaşf*, s. 8; Nevzat H. Yanık, *Arap Şiirinde Tasvir (Cahiliye-Abbâsiler)*, s. 9-11.

⁵³⁰ *Divânü'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 827. Şiir, s. 677.

Semânın yeryüzüne üstünlüğünün söz konusu olduğu bu beyitlerde semâdan indirilenlerin de yeryüzündekilere bir rahmet olması aynı zamanda ilâhî vahyi de çağrıştırmaktadır.

Aşağıdaki beyitlerde ise hilâlin ortaya çıkışını anlatmak için şu teşbihlerden yararlanılmıştır⁵³¹: [el-Basît]

1 إِنَّ الْهِلَالَ بَدَا وَهُوَ ابْنُ لَيْلَتِهِ وَمَزَّقَ الْغَرْبَ عَنِ حُلَّةِ الْحَجَبِ

2 كَأَنَّما الْغَرْبَ يَبْغِي يَشْتَرِي دُرًّا فَجَاءَ يَشْحَنُهَا فِي زَوْقِ الذَّهَبِ

1 Kuşkusuz hilâl, gece(si)nin oğlu olduğu halde ortaya çıktı. Ve batı onun bulutlardan elbisesini parçaladı.

2 Sanki batı inciler satın almak istiyor ve altın kayığında taşımak üzere geldi.

Neslin devamı için evlat gereklidir. Gece ve hilâl birbirlerinin varlık sebebidir. Hilâl, kendi güzelliğini örten bulutlardan elbiseyi parçalayıp ortaya çıktığında hem gecenin hem de kendinin güzelliğini ortaya sermektedir. Hilâlin güzelliği gecenin karanlığına mecburdur. Bir inci gibi suya yansıyan ışığıyla oluşan yakamozlar, dalgaların etkisiyle oluşan hıştırtılar içerisinde kayık olarak ortaya çıkmaktadır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın bu tür tasvirlerini güçlü kılan unsurlardan biri de zaman zaman “alışılmamış bağdaştırmalar”dan yararlanmasıdır. Sıfat veya isim tamlamalarında tamlanan ve tamlayan arasında anlam bakımından uyum bulunmamasını ifade eden bu durum esasında şiire anlam zenginliği katan ve anlatımı güçlü kılan hususlardandır. Hilâli gecenin oğlu olarak vasfetmesi, bulutların ortadan kalkmasıyla hilâlin elbiseletinin parçalanıp çırılçıplak ortaya çıkması ve aydınlığın inciler olarak değerlendirilmesi tasvire daha güçlü bir anlam katmaktadır.

⁵³¹ *Divânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 846. Şiir, s. 682.

Vicdânî (duygusal) tasvir ise bir nesne veya olgunun gerçeğe uygunluğuna önem verilmeksizin görüntü sınırları aşarak betimlenmesidir. Bu tasvir türünde şair görüntüleri kendi duygu ve hayal gücü doğrultusunda yorumlayarak gerçekle bağdaşmayan bir anlatıma başvurur. Diğer tasvir yöntemlerinden daha üstün olan bu tasvir türünde şair görüntünün ötesine geçip onun hakikatini anlama ve açıklama çabası içerisinde⁵³²: [eṭ-Ṭavîl]

1 وَيَا رَبِّ فَنَدِيلٍ لَقَدْ قَتَلَ الدَّجِي بِسِلْسِلَةِ الْفُولَادِ لَيْلًا يُعَلَّقُ

2 فَقَالَ: جَزَائِي، حَيْثُ عَنْكُمْ قَتَلْتُهُ، أُسَلِّسَلُ بِالْفُولَادِ، مِنْكُمْ، وَأُشَقُّ؟

1 Belki karanlığı yok eden, çelik bir zincirle gecenin asıldığı bir kandil vardır.

2 Ve dedi ki: ‘Sizin için onu (karanlığı) öldürdüm ve benim cezam, çelik (zincir) ile bağlanmam ve idam edilmemdir.

Kandili kandil yapan şey onun asılmasıdır. Ancak asılırsa aydınlatma fonksiyonunu yerine getirebilir.

Karanlığın hüküm sürdüğü bir yerde onu yok etmek için ortaya çıkan kandilin suçu aydınlatmaktır. Bu iyiliğin cezası ise çelik bir zincir ile asılmak ve idam edilmektir. el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın bu tür tasvirlerde çoğunlukla “teşhis” adı verilen kişileştirme sanatına başvurduğu görülmektedir. Böylece şair varlıkları insanlara ait bir takım tavır, davranış ve özelliklerle açıklama çabasıdadır. Bunlar şairin iç dünyasındaki duygusal ve düşünsel yansımaları ve hayal gücünü ortaya koymaktadır. Sonuçta idam edilmiş bir kandil portresi insanın zihninde çok farklı şeyler canlandırmaktadır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah zaman zaman insanlara ait özellikleri bir takım tabiat olgularına aktararak tasvirler yapar⁵³³: [el-Basîṭ]

⁵³² *Divānu’l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 779. Şiir, s. 662.

⁵³³ *Divānu’l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, II, 828. Şiir, s. 677.

1 جَاءَتْ لِداري فَحلَّ الدَّارَ زَلْزَلَةٌ فَعُلْتُ: لا تَجْزَعِي وَامشي بِها فَرِحَا

2 فَالدارُ قَدْ عَلِمْتَ لَمَّا دَخَلْتَ لها مِنْ أَجْلِ ذَا رَفَعْتَ إِذْ جِئْتِها فَرِحَا

1 *O evime geldi ve zelzele evimde kaldı. Ve ona 'kaygılanma' dedim 'mutlu bir şekilde yürü.'*

2 *Ev senin girdiğini öğrendiğinde, işte bu sebepten dansetti. Çünkü sen mutlu bir şekilde geldin.*

Bir zelzeleye evindeyken yakalanan şairin zihninde canlanan da evin dansetmesidir. Mutluluğun bir göstergesi olan raksetmek, olumsuz gibi görünen bir durumu zihinsel olumluluğa dönüştürülerek tasvir edilmektedir.

Buraya kadar zikredilen bilgiler ışığında el-Müftü Abdullatîf Fethullah'ın detaycı ve titiz bir tasvir şairi olduğu söylenebilir. O varlıkları ve olayları olduğu gibi tasvir etmek yerine kendi hayal dünyasında oluşturduğu bir takım yorumlar ilave ederek betimlemeyi tercih eder. Bunu yaparken de ya somut varlıkları somut varlıklara benzetir ya da soyut varlıkları somutlaştırarak anlatır. Onun tasvir yöntemlerinden bir diğeri de yukarıda da değinildiği gibi kişileştirme sanatı ile insanlara has bir takım özellikleri cansız veya soyut varlıklara aktarmaktır. Böylece şair, idam edilmiş kandil, dans eden evler, bahçelerin takı takması, ağaçların mızraklarla hücumu, nehrin Sabâ rüzgarıyla evliliği, üdun hayata geri dönüşü, semânın gözyaşı dökmesi vb. portreler ortaya koymaktadır.

el-Müftü Abdullatîf Fethullah'ın yukarıda örnekleri verilen edebî tasvirlerindeki kolay anlaşılır üslubu dikkat çekmektedir. Şair, yoğun sanatlı ifadeleri, tam aksine son derece sâde kelimelerle, dinleyeni zorlamadan, yorucu anlatımlardan uzak bir şekilde sunmaktadır.

SONUÇ

el-Müftî Abdullatîf Fethullah XIII. yüzyılın ikinci yarısında Beyrut'ta doğmuş, eğitimini Dımaşk'ta almış ve hayatının geri kalanını Beyrut'ta yaşamış Arap şairlerdendir. XVI. ile XIX. yüzyıl aralığında Arap topraklarının Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında olması sebebiyle, el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın yaşadığı yılları da kapsayan bu târihî süreç Arap edebiyat târihi kaynaklarında Arap edebiyatının Osmanlı dönemi olarak isimlendirilmektedir. Bu zaman aralığı Osmanlı dönemi Arap edebiyatı kaynaklarının çoğunda, Arap edebiyatının “çöküş dönemi” olarak değerlendirilmektedir. Bu önyargılı değerlendirme bu konudaki araştırmaların yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Bu araştırma sonucunda söylenenlerin büyük ölçüde haksız ve önyargılı suçlamalar olduğu görülmüştür. Çünkü el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın söylediği şiirler bu dönem şiirinin içerik ve şekil açısından edebî bir değere sahip olduğunu göstermektedir.

Câhiliye başta olmak üzere Emevî ve ‘Abbâsî dönemlerinin muhtevâ, şekil, dil ve üslup özelliklerinin Osmanlı dönemi şiirine büyük ölçüde etki ettiği bilinmektedir. el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde de bu dönemlere ait izler açıkça görülmektedir. Ancak şairin, seçtiği lafız ve mânâlarda özgün olma çabası, özellikle kasîde yapısında kendine özel uygulamalarda bulunması, sonradan ortaya çıkan bahir ve metodlarla şiirlerini nazmetmesi gibi hususlar onun şiirlerinin taklitten ibâret olmadığını, aksine geleneksel şiiri kaynak olarak görse de söylediği şiirlerde kendi özgün yapısını ortaya koyma arzusunda olduğunu göstermektedir. Edebî kişiliği konusunda ortaya konulanlar dikkate alındığında onun şiir konusunda belli bir prestijinin olduğu, söylediği şiirlerle kendi döneminde bir etki oluşturmayı başardığı görülmektedir. Kendisinden belli başlı bazı konularda nazmetmesi istenilen şiirlerin güzel olduğu, klasik dönemin meşhur şairlerine yaptığı taştîrlerin çok başarılı olduğu anlaşılmaktadır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah eski şairlerin teşbîh, tasvir ve anlamlarından çokça yararlanmak sûretiyle kendi karakter ve yaşayışına uygun konularda dönemin anlayışına paralel şiirler söylemiştir. Bunlar, konuların işleniş yönüyle

eleştirmenlerin geliştirdikleri esaslara uygunluk bakımından oldukça başarılı gözükmektedir. şair ihvâniyyât, medih, tabiat, gazel, hamriyyât, fahr, mersiye ve hikmet gibi konularda şiirler söylemiştir. Bunlar içerisinde en çok ön plana çıkanlar medihtir. Ana konusu medih olan şiirlerin diğerlerine göre önemli bir sayısal üstünlüğü bulunmakla birlikte dînî içerikli şiirler ve hikmet konusunun da hem ana konu olma yönüyle hem de diğer konularda söylenmiş şiirlerin içerisinde yardımcı bir tema olarak önemli bir ağırlığının bulunduğu görülmektedir.

şair medih şiirlerinde memduhun konumunu gözetmiş ve onları konularına uygun nitelikler ve sahip oldukları temel insânî erdemlerle övmüştür. Hz. Peygamber (sav)'i, sünneti ile insanlara rehberlik eden üstün bir şefaatçi olarak niteleyen şair, savaşı yöneten komutanı cesaret, şeyhülislam ve kadıları zekî, âdil, iffetli ve vakur olma; edebiyatçıları güzel ve etkili konuşup yazma ve âlimleri sahip oldukları ilimde yetkin olup bilgiyi yayma konusunda samîmî çaba sarfetme gibi özelliklerini ön plana çıkararak methetmiştir. Onun bu konuda söylediği şiirler bir karşılık bekleyerek yazılmış şiirler değil bilakis onların fazîletlerini ortaya koymanın bir gereklilik olduğundan dolayı böyle hareket etmiştir. Geleneksel Arap şiirinde eskiden beri kullanılagelen ifade biçimlerinden ve daha çok mübâlağa ve benzetmelerden yararlanarak kaleme alınan bu şiirler eleştirmenlerin geliştirdikleri esaslara uygunluk bakımından oldukça başarılı gözükmektedir.

şairin hikmet temalı şiirlerinde kullandığı üslûbu, diğer dînî konuları işlediği şiirlerindeki üslûptan farklı yapıda olduğu gözlenmektedir. Bu farklılık diğer dînî şiirlerdeki duygu yüklü ifadeler yerine hikmet şiirlerinde daha didaktik bir üslubun tercih edilmesidir. Zira şairin hikmet şiirleri adeta tecrübeli bir kimsenin gençlere tecrübelerini aktarmasını andıran bir üslupla söylenmekte, zühd ve tasavvufî konulara dair söylediği şiirlerindeki duygu dolu üslup yerine daha net ve şairin kendine güveninin hissedildiği bir anlatım izlenmektedir. el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın hikmet ve sebku'l-mesel konusunda yazdığı ve daha çok cömertlik ve cimrilik, cehalet ve bilgelik, kibir ve tevazu, riyakârlık ve samimiyet

merkezinde toplanan şiirler hikmet şiirleri içerisinde şiirsel değeri en yüksek olanlardır.

Kasîdelerinde, gazeli asıl konuya geçiş için bir mukaddime olarak kullanmayıp daha çok müstakil olarak gazel konulu kasîdeler yazması öne çıkan özelliklerinden biridir. Gazellerinde yer alan tasvirler, şairin klasik dönemlerde söylenen şiirlerden etkilendiğini göstermektedir. Özellikle hissî gazelerde Câhiliye dönemi şiirlerinde çizilen kadın portresinin birebir karşılıkları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra hissî gazellerinde sevgilinin birçok açıdan detaylı bir şekilde tasvir edilmesi dikkat çekmektedir.

‘Afif gazellerinde ise merkeze kendisini koyan şair, sevgilinin duygularına hiç yer vermemiştir. Nitekim bu şiirleri incelendiğinde şairin hep seven, acı çeken, ayrılıktan şikâyet eden, kınayıcılar ve dedikoducularla mücadele eden hüznü bir kişi olduğu görülecektir. Öte yandan şairin, müstehcen ifadeleri yok denecek kadar az kullanması da olumlu anlamdaki tespitlerdendir.

Birbirinden farklılık arz eden sevgili tasvirleri göz önüne alındığında şairin tek bir kadından bahsetmediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, şairin bu gazelleri gerçekten sevgilisi olan bir kadın için mi yoksa edebî bir gayeyle mi söylediği hususunda net bir yargıya varmak güç görünmektedir. Şiirlerinde atlâl konusuna yer vermeyen şair klasik şiirde geçen ve gazelerde metafor haline gelmiş kadın isimlerinden bahsetmektedir.

Dostluk konusuna büyük bir önem atfeden ve bu konuyu çeşitli yönleriyle ele alan el-Müftî Abdullatîf Fethullah’ın bu şiirlerinde vefâ ve özlem duygusu teması ön plana çıkmaktadır. Çeşitli sebeplerle dostlarından ve hocalarından ayrı kalan şair, gerek müstakil olarak yazdığı şiirlerde gerekse mektuplara ilâve ettiği mukatta‘alarda bu yöndeki samîmî duygularını dostlarıyla paylaşmış ve artık ayrılıkların son bulmasını istemiştir. Çocuklarının doğması, oğullarının sünnet olması, evlilik, hastalık ve ölüm gibi sebeplerle onları tebrik etmek veya taziyelerini bildirmek üzere yazdığı bu şiirlerden hareketle onun şeyhülislam ve

kadılar gibi toplumun elit tabakasından kişilerle ilişki içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan bu şiirler söz konusu olayların toplumsal hayattaki yeri konusunda önemli veriler de sunmaktadır. Şair ihvâniyyât konusunda söylediği şiirlerde kurallara uygun bir biçimde geniş bir hayal dünyasına yer vermeksizin okuyanın dikkatini dağıtmayacak basit edebî sanatlar, anlaşılması kolay cümleler ve yorucu olmayan bir üslup tercih etmiş, içten duygularını sade bir biçimde ifade etmiştir.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın mersiyelerinde uzun kasîdeleri tercih ettiği görülmektedir. Bu durumun şairin ölüm karşısında kendini çaresiz görmesi ve de duyduğu acının büyük olması şeklinde yorumlanabilir. Şairin mersiye şiirlerinin ilk beytine bir hikmetle başladığı görülmektedir. Ölümü somut bir kavrama dönüştürerek, şerefli insanlara biraz daha mühlet verilmesini istemekte ve eğer fidyeye kabul edilseydi yanındaki tüm değerli şeyleri fidyeye olarak verebileceğini söylemektedir.

Tabiat konusu el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde oldukça önemli bir yer işgal etmiştir. Tasvir ve betimleme başlığı altında ele alınan tabiat şiirlerinde, sanatlı bir dilin kullanıldığı gözlenmektedir. Şairin vasf şiirlerinde tasviri yapılan unsurların çeşitliliği, tasvirlerdeki incelikler ve ayrıntılar; el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın çevresini dikkatle inceleyen, gördüğü soyut ya da somut varlıklara, görünümün ötesinde anlamlar yükleyebilen hayal gücü oldukça geniş bir şair olduğunu ortaya koymaktadır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah, hamriyyât şiirlerinde hamriyyât terimlerini ustaca kullanmıştır. Şarabın rengi, parlaklığı ve kişide bıraktığı etkilerden bahsetmiş şarap testisi ve şarabı sunan sâkîyi tasvir etmiştir. Bu çerçevede söylediği şiirlerinde eğlence meclislerinden de söz eden şair bu meclislerde kendileriyle söyleşiler gerçekleştirilen nedimler, çeşitli entrümanlarla kulakların pasını silen çalgıcılar, söyledikleri şarkılarla içenleri kendine getiren cariyeler ve görsel manzarayı tamamlayan dansçılara dair bir tablo çizmektedir. Bir davetçinin

çağrısı üzerine tabiatın güzel bir yerinde toplanan bu meclislerin gece boyu devam ettiği ve sabahın ilk ışıkları ile birlikte dağıldığı anlaşılmaktadır. Şair hamriyyât ve gulâmiyyât temasını çok az kullanmıştır. Bu durum, bu temaları sadece geleneği muhafaza etme ve bu konularda da şiir dizme yeteneğinin olduğunu göstermek amacıyla şiirlerinde kullandığını göstermektedir.

Bunların yanı sıra el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın tarih düşürme ve fahr konularında da şiirleri vardır. Şair, bir çocuğun sakalının çıkması, ölüm, su kanalı inşâsı, bir hamamın kitâbesi, Napolyon'un Mısır'a girişi ve hezîmeti vb. olaylar sebebiyle yazdığı bazı şiirlerin sonlarına söz konusu olayların tarihini düşürmüştür. Olayın tam tarihini vermesi ve şiirin genel konusu ile anlamca bütünlük arz etmesi bu örneklerin edebî değerini daha da yükseltmektedir. Şairin vezin ve kâfiyeye riâyet etme zorunluluğuna rağmen bu sanatta başarılı olması onun şiirdeki hünerini yansıtmaktadır.

el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın kasîde mukaddimleri zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Kasîde içerisinde ideal uzunluğa sahip olan bu mukaddimelerde genellikle tabiat ve geçmişe özlem konularının işlendiği görülmektedir. Ayrıca medih, gazel, fahr ve hikmet konuları ile giriş yapılan kasîdeler de bulunmaktadır. Şair özellikle medih konulu şiirlerde ana konuya geçişe (tehalluş) önem vermiştir. Tehalluş yapılan beytin önceki ve sonraki konulara ait kısımları, lafız ve anlam itibarıyla aynı kalıptan çıkmışçasına uyumlu olup mukaddime ve ana konu arasında kopukluk bulunmamaktadır. Hâtîme bölümlerinde ise şair çoğunlukla dua ve temennilerde bulunma, hikmetli ifadelerle başvurma, şiirini takdim etme gibi çeşitli biçimlerde kasîdelerini bitirmeyi tercih eder. Güzel çağrışımları olan kelimeler kullanıp etkileyici anlamlara sahip ve genellikle ta'kîdden uzak cümleler kurması, zaman zaman hikmetli ifadeler, teşbîh ve çeşitli edebî sanatlara başvurması yönüyle şairin bu hâtîmelerde başarılı olduğu söylenebilir.

el-Müftû Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerindeki kelimelerin büyük ölçüde telaffuzu kolay, anlaşılır ve şiirsel olarak belli bir anlam zenginliğine sahip

sözcükler olduğu tespit edilmiştir. Bu durum şairin kelime seçiminde titiz davrandığını göstermektedir. el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinde fesâhata zarar veren bazı kullanımlar bulunmakla birlikte bunlar şiirlerin değerini düşürecek oranda değildir. Bir şiirinde Himyer lehçesini kullanmıştır. Onun şiirlerinde çeşitli kullanım gayelerine başvurulmak suretiyle hem haberî hem de inşâî ifade biçimleri ustalıkla kullanılmıştır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerindeki bedî' sanatları dönemin anlayışına uygun olarak oldukça zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Bedî' sanatının on üç konusuna dair zikredilen örneklerden hareketle onun, bu sanatı şiirin genel insicâmını bozmayacak yoğunlukta, yerli yerinde ve kıvamında kullandığı anlaşılmaktadır. Onun için bedî' sanatları amaç değil sözü güçlendirmek, ifadeyi süslemek ve anlatımı etkili bir forma dönüştürmek için araç durumundadır. Şairin kültürel düzeyini ve şiir söylemedeki hünerini ortaya koymada önemli bir kıstas olan bu sanatlar, -ilgâz, ta'miye ve tarih düşürme gibi, anlamak için özel çaba gerektirenler hariç tutulursa- herkes tarafından anlaşılabilir basitlikte olup bazen lafız bazen de mânâ bakımından dinleyicide etki oluşturacak bir âhenge sahiptir.

Tasvir onun şiir nazmederken vazgeçilmez bir üslubudur. el-Müftî Abdullatîf Fethullah detaycı ve titiz bir tasvir şairidir. O varlıkları ve olayları olduğu gibi tasvir etmek yerine kendisinden bir takım yorumlar ilave ederek tasvir etmeyi tercih eder. Bunu yaparken de ya soyut varlıkları somut varlıklara benzetir ya da soyut varlıkları somutlaştırarak anlatır. Onun tasvir yöntemlerinden bir diğeri de kişileştirme sanatı ile insanlara has bir takım özellikleri cansız veya soyut varlıklara aktarmaktır.

el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın kullandığı vezinlerin neredeyse tamamı eski Arap şiirine ait vezinlerdir. Şair bunlar içerisinde de çoğunlukla uzun bahirleri tercih etmiştir ki bu durum şairin duygularını daha kapsamlı ifade etme arzusunda olduğunu göstermektedir. Öte yandan şairin tercih ettiği bahirlerin şiirlerin

konularıyla da oldukça uyumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şiirlerindeki kâfiye tercihlerine gelince, şiirlerinde geleneksel kâfiye düzeninin egemen olduğu görülmektedir.

Bu araştırmada el-Müftî Abdullatîf Fethullah'ın şiirlerinin muhteva ve şekil yönlerinden yani ele alınan konuların işlenişi, kasîdelerin içyapısı, dil ve üslup özellikleri, vezin ve kâfiye gibi âhenk unsurları yönünden oldukça iyi durumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca onun şairliğinin genel karakteristiği itibari ile Arap şiir geleneğinin geçmişten o güne belli ölçülerde değişim ve dönüşüme uğrayan serüveninin bir devamı niteliğinde olduğu, Arap şiirinin her döneminden belli oranda izler taşıdığı, bir taraftan geçmişine bağlı, bir taraftan yaşadığı çağın gündemini takip eden öbür taraftan yeni anlamlar peşinde koşan bir özelliğe sahip bulunduğu anlaşılmaktadır. Onun şiirlerinde hem eski şairlerin kullanımına hem kendi döneminin popüler lafzî bedî' sanatlarına hem de zaman zaman yeniliği arzulayan haykırıslara rastlanmasının sebebi de budur. Öte yandan şair dönemin siyâsî gelişmeleri ile ilgilenmemiştir. Bunun tek istisnası Osmanlı'nın Girit'i fethetmesi sebebiyle söylediği dönemin Sadrazamı Fazıl Ahmet Paşa ve Osmanlı için övgü dolu ifadeler içeren şiiridir. Öte yandan şairin sosyal durumla ilgili duyarlılığının kendi sosyal ilişkileri ile sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Nitekim o kendi toplumsal sınıfına uygun olarak başta edebiyatçılar olmak üzere kadılar ve alimlerle sosyal ilişkiler geliştirmiş ve bunlara övgü şiirleri söylemiş, fetva makamında bulunanları bir yanlış yaptıklarında da sert bir dille hicvetmekten çekinmemiştir.

KAYNAKÇA

- Abdulazîz ‘Atîk, *‘İlmu’l-‘Arûd ve’l-Kâfiye*, Dâru’n-Nehdati’l-‘Arabiyye, Beyrut-1985.
- Abdulazîz el-‘Azme, *Mir’atu’ş-Şâm Târihu Dimaşk ve Ehlihâ*, Dâru’l-Fikr, Dimaşk-2002.
- Abdilhâdî el-Fukeykî, *el-İktibâs mine’l-Kur’âni’l-Kerîm fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabî*, Dâru’n-Nemîr, Dimaşk -1996.
- Abdullah Abdulcebbâr, Muhammed Abdulmun‘im el-Hafâcî, *Kıssatu’l-Edeb fi’l-Hicâz fi’l-‘Asri’l-Câhilî*, Mektebetu’l-Kulliyâti’l-Ezheriyye, Kahire-1980.
- Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni’l-‘Arab*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun, 4.b., Mektebetu’l-Hâncî, Kahire, 1418/1997.
- Abdulmute‘âl es-Sa‘îdî, *Buğyetu’l-İdâh li Telhîsi’l-Miftâh fi ‘Ulûmi’l-Belâğa*, Mektebetu’l-Âdâb, Kahire-1426/2005.
- Ahmed Ahmed Bedevî, *Ususu’n-Nakdi’l-Edebî ‘inde’l-‘Arab*, Dâru Nahdati Mısr, Kahire-1196.
- Ahmed Ebu Hâka, *el-Funûnu’l-Edebiyye ‘inde’l-‘Arab 11: Fennu’l-Mediğ*, Dâru’ş-Şarkı’l-Cedîd, Beyrut-1962.
- Ahmed Maţlûb, *Mu‘cemu Muştalağâti’n-Nakdi’l-‘Arabî*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrut-2001.
- Akpınar, Cemil, *‘İcâzet’*, DİA, İstanbul-2000, XXI, 393-400.
- Aktaş, Şerif, *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri*, 2.bs., Akçağ Yay., Ankara-1993.
- el-Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer, *Hizânetu’l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisâni’l-‘Arab*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun, 4. bs., Mektebetu’l-Hâncî, Kahire-1418/1997.
- Bedr Dayf, *Şi’ru Sâbiğ b. ‘Abdillah el-Berberî*, Dâru’l-Vefâ li-Dunyâ et-‘Tibâ’a ve’n-Neşr, İskenderiye-2004.
- Bekkâr, Yusuf Huseyn, *Binâu’l-Kasîde fi’n-Nakdi’l-‘Arabiyyi’l-‘Kadîm*, 2. bs., Dâru’l-Endelus, Beyrut-1982.
- Bekrî Şeyh Emîn, *Muţâla‘ât fi’ş-Şi’ri’l-Memlûkî ve’l-Osmânî*, Dâru’ş-Şurûk,

- Beyrut-1392/1972.
- Bilge, Mustafa L., “Lübnan (Tarih)”, *DİA*, Ankara-2003. XXVII, 244-245.
- Buzpınar, Şit Tufan, “Suriye”, *DİA*, İstanbul-2009, XXXVII, 550-555.
- , “Şam”, *DİA*, İstanbul-2010, XXXVIII, 315-319.
- el-Câhız, Ebû Osman ‘Amr b. Baḥr b. Maḥbûb el-Kinânî el-Leysî, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, Dâru’l-Hilâl, Beyrut-1423.
- Carl, Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, E.J. Brill, Leiden-1943.
- , *Geschichte Der Arabischen Litteratur/Zweiter Supplementband*, E. J. Brill-1938.
- , *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî*, çev. ‘Abdulhalîm en-Neccâr, 5. bs., Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire-ty.
- Cebbûr ‘Abdunnûr, *el-Mu‘cemu’l-Edebî*, 2. bs., Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, Beyrut-1984.
- el-Cerrâvî, Ebu’l-‘Abbâs Ahmed b. Abdu’s-Selâm, *el-Ḥamâse el-Mağribiyye Muḥtaşaru Kitabi Şafveti’l-Edeb ve Nuḥbeti Divânî’l-‘Arabî*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Dâru’l-Fikri’l-Mu‘âşır, Beyrut-1991.
- el-Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Ḥammâd, *eş-Şihâh Tacu’l-Luğa ve Şihâhi’l-‘Arabiyye Muratteb Tertîbiyyen Elifbâiyyen*, thk. Halil Me’mûn Şihâ, 2. bs., Dâru’l-Ma‘rife, Beyrût-1428/2007.
- Ceviz, Nurettin, *Osmanlılar Döneminde Mısır’da Arap Edebiyatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Erzurum-2002.
- Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi’l-Luğati’l-‘Arabiyye*, Dâru’l-Hilâl, Kahire, ty.
- Commins, David Dean, *Son Dönem Osmanlı Suriye’sinde Islahat Hareketleri (Sosyal ve Siyasi Değişim)*. trc. Yusuf Kılıç, Mahya Yay., İstanbul-2014
- el-Curcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman, *Esrâru’l-Belâğa*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Maṭba‘atu’l-Medenî, Kahire-1991.
- , *Delâ’ilu’l-İ‘câz fi ‘İlmi’l-Me‘ânî*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, 3. bs., Maṭbaa‘atu’l-Medenî, Kahire-1413/1992.
- Çakar, Enver, *XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdarî Taksimatı*, Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy. 13/1, Elazığ-2013, 356-373.

- Çetin, Nihad Mazlum, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniv. Yay. Şarkiyat Enst., İstanbul-1973.
- Dursun, Davut, “*Beyrut*”, *DİA*, İstanbul-1992, VI, 81-84.
- Demirayak, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi IV, Osmanlı Dönemi*, Fenomen Yay., Erzurum-2015.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara-2004.
- Durmuş, İsmail, “*Muamma*”, *DİA*, İstanbul-2005, XXX, s. 322.
- Durmuş, İsmail ve Mustafa, Öz “*Sahbân el-Vâilî*”, *DİA*, İstanbul-2008, XXXVI, 511-512.
- Ebû Ali Ahmed b. Muhammed el-Merzûkî, *Şerhu Dîvânî'l-Hamâse*, thk. Ahmed Emin-Abdüsselam Harun, Dâru'l-Cil, Beyrut-1411/1991.
- Ebû Hilâl el-‘Askerî, Hasan b. Abdullah b. Sehl, *Dîvânu'l-Me‘anî*, Dâru'l-Cil, Beyrut-ty.
- , *eş-Sînâ‘ateyn el-Kitâbe ve’ş-Şi‘r*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, el-Mektebetu'l-‘Unşuriyye, Beyrut-1419.
- Ebû İshâk el-‘Kayravânî, İbrahim b. Ali b. Temim, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Cil, Beyrut-ty.
- Ebu Nuvâs, el-Hasen b. Hânî’, *Dîvânu Ebi Nuvâs*, 2. bs., Dâru Şâdir, Beyrut-1998.
- Ebû Zekeriyâ el-Hatîb Yahyâ b. Ali b. Muhammed et-Tebrîzî, *Şerhu Dîvânî ‘Antera*, thk. Mecîd Târâd, Dâru'l-Kuttâbî'l-‘Arabî, Beyrut-1992/1412.
- Ebû Zeyd el-‘Kuraşî, Muhammed b. el-Hatîb, *Cemheratu Eş‘ârî'l-‘Arab fî'l-Câhiliyye ve'l-İslâm*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Maţba‘atu Nehdati Mısır, Kahire-1981.
- Ebu'l-‘Atâhiye, Ebû İshâk İsmail b. Kâsım b. Suveyd, *Dîvânu Ebi'l-‘Atâhiye*, Dâru Beyrût li’t-Tıbbâ‘a ve’n-Neşr, Beyrut-1406/1986.
- Ebu'l-Berakât el-Enbârî, Kemâluddîn Abdurrahman b. Muhammed, *Nuzhetu'l-Elıbbâ’ fî Tabakâti'l-Udebâ’*, thk. İbrâhim Sâmerî, 3. bs., Mektebetu'l-Menâr, ez-Zerķâ/Ürdün-1405/1985.
- Ebu'l-Ferec el-İşfehânî, Ali b. el-Huseyn, *el-Eġânî*, thk. İhsân ‘Abbâs, 3. bs., Dâru

- Şâdır, Beyrut-1429/2008.
- Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Ziyâd el-Bağdâdî, *Nağdu's-Sîr*, thk. Muhammed 'Abdulmun'im el-Hafâcî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-1995.
- Ebu'l-Hasen Ali b. Musa b. Saîd el-Endelusî, *el-Muğtetâf min Ezhâri't-Ṭaraf*, Şerîketu Emel, Kahire-1425.
- Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Ṭabâtabâ el-'Alevî, *Iyâru's-Sîr*, thk. Abdulaziz b. Nâşır el-Mâni', Mektebetu'l-Hâncî, Kâhire-1905.
- Ebu'l-Ḳâsım Hibetullah b. Cafer b. Şenâ el-Mulk, *Dâru't-Ṭirâz fi 'Ameli'l-Muvaşşahât*, 3. bs., Dâru'l-Fikr, Beyrut-1400/1980.
- Elmalî, Hüseyin, "Kasîde", *DİA*, İstanbul-2001, XXIV, 562-564.
- , "Hassân b. Sâbit", *DİA*, İstanbul-1997, XXXVI, 399-402.
- el-Mutrân Yûsuf ed-Dıbs, *Târîhu Sûriye ed-Dunyevî ve'd-Dînî*, haz: Mârûn Ra'd-Nazîr 'Abûd, Dâru Nazîr 'Abûd, byy., ty.
- Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi 'İlmi'l-'Arûd ve'l-Kâfiye ve Funûni's-Sîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-1411/1991.
- Er, Rahmi, "Ömer b. Ebû Rebâa", *DİA*, İstanbul-2007, XXXIV, 56-57.
- Ergin, Mehmet Mesut, *İbnu'n-Nahhâs el-Halebî ve Şiirleri*, Araştırma Yay., Ankara-2008.
- , *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SÜSBE, Konya-2000.
- , "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar", *Nüşa*, VI, S. 21, Ankara-2006.
- el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed, *el-Mişbâhu'l-Munîr fi Ğarîbi's-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfi'î*, thk. Hızır el-Cevâd, Mektebetu Lübnan, Beyrut-1987.
- Fidan, İbrahim, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden İbnu'n-Nakîb el-Huseynî ve Şiirleri*, Gece Kitaplığı, Ankara-2016.
- el-Fîruzâbâdî, Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb, *el-Ḳâmusu'l-Muḥîṭ*, thk. Halil Me'mûn Şihâ, 3. bs., Dâru'l-Ma'rife, Beyrût-1429/2008.
- Grehan, James Street *Violence and Social Imagination in Late Mamluk and Ottoman Damascus*, *International Journal of Middle East Studies*, yıl: 2003,

sy: XXXV, 215-236.

Ḥabenneke el-Meydânî, Abdurrahman Hasen, *el-Belâġatu'l-'Arabiyye Esâsuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, 3. bs., Dâru'l-Ķalem, Dımaşq-2010.

Hacımüftüoġlu, Nasrullah, “*Bedî’*”, *DİA*, İstanbul-1992, V, 320.

el-Ḥafâcî, Şihâbuddîn b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer, *Rayḥânetu'l-'Elıbbâ' ve Zehratu'l-Ḥayati'd-Dunyâ*, thk. ‘Abdulfettâḥ Muhammed el-Ḥulv, Matba‘atu ‘İsâ el-Bâbî el-Ḥalebî, Kahire-1386/1967.

-----, *Şifâu'l-Ķalîl fî mâ fî Kelâmi'l-'Arab mine'd-Daḥîl*, thk. Muhammed Keşşâş, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-1418/1998.

-----, *Ḥabâya'z-Zevâyâ fî mâ fî'r-Ricâl mine'l-Beḳâyâ*, thk. M. Mesut Ergin, Mecme‘u'l-Luġa el-'Arabiyye, Dımaşq-1436/2015.

Hâlid b. Su‘ûd el-Ḥalîbî, *Ebû Firâs el-Ḥamdânî fî Rûmiyyâtihî*, Nâdî'l-Mıntaḳati'ş-Şarḳiyye el-Edebî, Demmâm-1428.

el-Ḥalîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Dâvud Sellûm, Dâvud Selmân el-'Anbekî, İn‘âm Dâvud Sellûm, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrût-2004.

Ḥannâ el-Fâḥûrî, *el-Faḥr ve'l-Ḥamâse*, 5. bs., Dâru'l-Ma‘ârif, Kahire-1992.

Hasan Abbas, *Ḥaşâişu'l-Ḥurûfi'l-'Arabiyye ve Me‘âniḥâ*, Menşûrâtu İttihâdî'l-Kuttâbî'l-'Arab, Dımaşq-1998.

Hassân Ebu Raḥḥâb, *el-Ķazel 'inde'l-'Arab*, Matba‘atu Mısır, Kâhire-1947.

el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed b. İbrahim, *Cevâhiru'l-Edeb fî Edebiyyât ve İnşâi Luġati'l-'Arab*, Muessesetu'l-Ma‘ârif, Beyrut-ty.

-----, *Cevâhiru'l-Belâġa fî'l-Me‘ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî’*, thk. Hasan Ḥamed, Dâru'l-Cîl, Beyrut-ty.

-----, *Mizânu'z-Zeheb fî Sınâ'ati Şi'ri'l-'Arab*, thk. Ḥusnî Abdulcelîl Yusuf, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire-1997.

Heddâre, Muhammed Mustafa, *Dirâsât fî'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Ḥadîs*, 1.bs., Dâru'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye, Beyrut-1990.

-----, *İtticâhâtu'ş-Şi'ri'l-'Arabî fî'l-Ķarni's-Sânî'l-Ḥicrî*, Dâru'l-Ma‘ârif, Kahire-1963.

- İbn ‘Abdu Rabbih, Ebû ‘Amr Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed, *el-İkdu’l-Ferîd*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut-1404.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî, *Cemheratu’l-Luğa*, Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, thk. Remzî Munîr Be‘albekkî, Beyrut-1987.
- İbn Ebi’l-İsba‘, ‘Abdul‘azîm b. el-Vâhid b. Zâfir el-Mısırî, *Tahrîru’t-Tahtîr fî Sinâ’ti’s-Şîr ve’n-Nesr ve Beyânî İ‘câzi’l-Kur‘ân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref, Kahire-1383.
- İbn Fâris, Ahmed, *Mu‘cemu Meğâyisi’l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Dâru’l-Fikr, Beyrut-1399/1979.
- İbn Hallikân, Ebu’l-‘Abbas Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu’l-A‘yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zemân*, thk. İhsan ‘Abbâs, Dâru Şâdir, Beyrut-1900.
- İbn Hamdûn, Ebu’l-Me‘âlî Bahâuddîn Muhammed b. Hasan, *et-Tezkiretu’l-Hamdûniyye*, thk. Bekr ‘Abbas, İhsan ‘Abbas, Dâru Şâdir, Beyrut-1996.
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Musned*, Beytu’l-Efkâr ed-Devliyye, Beyrut-2005.
- İbn Hicce, Ebu’l-Meğâsin Takıyyuddîn Ebû Bekr b. Ali, *Hizânetu’l-Edeb ve Gâyetu’l-Erab*, thk. ‘İsâm Şakıyû, Dâru ve Mektebetu’l-Hilâl, Beyrut-2004.
- İbn Kûdâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî, *İsbâtu Sıfeti’l-‘Uluvv*, thk. Ahmed b. ‘Atıyye b. Ali el-Gâmîdî, Mektebetu’l-‘Ulûm ve’l-Hikem, Medîne-1988/1409.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şîr ve’s-Şu‘arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru’l-Ĥadîs, Kâhire-1423.
- İbn. Ma’sûm, Alî Sadruddîn el-Medenî, *Envâru’r-Rabî‘ fî Envâ’i’l-Bedî‘*, thk. Şâkir Hâdî Şukr, Matba‘atu’n-Nu‘mân, Bağdat-1389/1969.
- İbn Munkız, Ebu’l-Muzaffer Mueyyiduddevle Usâme b. Murşid, *Lubâbu’l-Âdâb*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 2. bs., Mektebetu’s-Sunne, Kahire-1407/1987.
- , *el-Bedî‘ fî Nakdi’s-Şîr*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî, Hâmid Abdulmecîd, Mustafa el-Babi el-Ĥalebî, Kahire-1960.
- İbn Raşîk el-Ĥayravânî, Ebû Ali Hasan b. Raşîk el-Ezdî, *el-‘Umde fî Meğâsini’s-*

- Şîr ve Âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, 5. bs., Dâru'l-Cil, Beyrut-1401/1981.
- İbn Sinân el-Ḥafâcî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Sa'îd, *Sırru'l-Fesâḥa*, thk. Abdulmute'âl es-Sa'îdî, Kahire-1372/1953.
- İbnu'l-Eşîr, Necmuddîn Ahmed b. İsmail el-Ḥalebî, *Cevheru'l-Kenz*, thk. Muhammed Zağlûl Sellâm, Munşe'etu'l-Ma'ârif, İskenderiye-1983.
- İbnu'l-Eşîr, Ebu'l-Feth Dîyaüddîn Naşrullah b. Muhammed, *el-Meselu's-Sâir fî Edebi'l-Katib ve's-Şâ'ir*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut-1420.
- İbnu'l-Kıftî, Ebu'l-Hasen Cemaluddin Ali b. Yusuf b. İbrâhim, *İnbâhu'r-Ruvât 'ala Enbâhi'n-Nuḥât*, el-Mektebetu'l-'Unşuriyye, Beyrut-1424.
- İbnu'l-Mu'tez, Ebu'l-'Abbas Abdullah b. Muhammed b. Cafer, *Ṭabaḳâtu's-Şu'arâ*, thk. 'Abdussettâr Ahmed Ferrâc, 3. bs., Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1976.
- İbnu'n-Nâzım, Ebû Abdullah Bedruddîn b. Mâlik ed-Dımeşķî, *el-Mıṣbâh fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-1422/2001.
- İbrahim Fethî, *Mu'cemu Muştalaḫâti'l-Edebiyye*, et-Te'âḫudiyye el-'Âlemiyye li't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, Sfax/Tunus-1986.
- el-İbşîhî, Ebu'l-Feth Şihâbuddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr, *el-Mustazraf fî Kulli Fennin Mustazraf*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut-1419.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Osmanlı Eğitimi ve Bilim Müesseseleri, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul-1998.
- İliyâ el-Ḥâvî, *Fennu'l-Vaşf ve Taṭavvuruhû fî's-Şi'ri'l-'Arabî*, 2.bs., Dâru'l-Kutubi'l-Lubnânî, Beyrut-1987.
- İnalcık, Halil, *The Ottoman Empire*, çvr. Norman Itzkowitz-Colin Imber, Weidenfeldand Nicolson, London-1973.
- İzzuddîn et-Tenûhî, *Tehzîbu'l-İdâh*, Matba'atu'l-Câmi'ati's-Sûriyye, Dımaşk-1367/1948.
- el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali el-Ferâzî, *Subḫu'l-A'sâ fî Şinâ'ati'l-İnşâ*, Dâru'l-

- Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-1987.
- Kanar, Yüksel, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Risale Yay. İstanbul, ty.
- Kapar, Mehmet Ali, “*Kuss b. Sâide*”, *DİA*, Ankara-2002, XXVI, 460.
- Karabey, Turgut, “*Tarih Düşürme*”, *DİA*, İstanbul-2011, XL, 80.
- Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yedi Gece Kitapları, İstanbul-2001.
- el-Kazvîni, el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahman *el İzâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, I-II, Beyrut-1987.
- Kılıç, Hulûsi, “*Bedüyyât*”, *DİA*, İstanbul-1992, V, 323.
- Kılıç, Mahmut Erol, “*el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*”, *DİA*, İstanbul-1996, XXIII, 251-258.
- , “*İbnü’l-Arabî, Muhyiddin*”, *DİA*, İstanbul-1999, XX, 493-516.
- Küçük, Raşit, “*Abdullah b. Mübârek*”, *DİA*, İstanbul-1988, I, 122-124.
- Küçüksarı, Mücahit, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri*, Çizgi Kitabevi Yay. Konya-2017.
- Mahmûd Rızık Selîm, *el-Edebu’l-Arabî fî ‘Asri’l-Memâlik ve’l-Osmâniyyîn ve’l-‘Asri’l-İhadîs*, Dâru’l-Kutubi’l-‘Arabîyyi’l-Mısri, Kahire-1377/1957.
- Masters, Bruce, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Arapları, 1516-1918, Sosyal ve Kültürel Bir Tarih*, trc. Feray Coşkun, Doğan Kitap Yay., İstanbul-2017.
- Mecdi Vehbe, Kâmil el-Muhendis, *Mu‘cemu’l-Muştalahâti’l-‘Arabîyye fî’l-Luğati ve’l-Edeb*, 2. bs., Mektebetu Lubnân, Beyrut-1984.
- el-Mubberred, Ebu’l-‘Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Kâmil fî’l-Luğa ve’l-Edeb*, thk. Muammed Ebu’l-Faql İbrahîm, 3. bs., Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, Kâhire-1417/1997.
- , *et-Te‘âzi ve’l-Merâsî*, thk. İbrahim Muhammed Hasen el-Cemel, Maţba‘atu Nehđati Mısır, Kahire-ty.
- Muammed Ali Dânnâvî, “*Kırâe İslâmiyye fî Târîhi Lubnan ve’l-Mıntaka*”, Dâru’l-Eymân, Beyrut-1980.
- Muammed b. Hasan b. Osman, *el-Murşidu’l-Vâfi fî’l-‘Arûd ve’l-Kavâfi*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut-1425/2004.

- Muhammed Rislân Tahhân, *Şerhu'l-Mu'allakâti'l-'Aşr li'z- Zevzenî ve't-Tebrizî*, Dâru Muhrât li'l-'Ulûm, Humus-1428/2008.
- el-Muhibbî, Muhammed, *Nefhatu'r-Rayhâne ve Raşhatu Talâi'l-Hâne*, thk. Abdulfettaḥ Muhammed el-Hulv, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Kahire-1968.
- , *Hulaşatu'l-Eşer fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdi 'Aşar*, Daru Şadır, Beyrut-1290.
- Muhtar, Cemal, "Antere", *DİA*, İstanbul-1991, III, 237-283.
- el-Murâdî, Ebu'l-Faḍl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed, *Silku'd-Durer fi A'yâni's-Sânî 'Aşar*, 2. bs., Dâru İbn Hâzım, Beyrut-1408/1988.
- Mustafa Sâdik er-Râfi'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, 2. bs., Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut-1394/1974.
- el-Mutenebbî, Ebu't-Ṭayyib Ahmed b. Huseyn el-Ca'fi, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, Dâru Beyrût li't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, Beyrut-1403/1983.
- el-Muṭrân Yûsuf ed-Dibs, *Târîhu Sûriye ed-Dunyevi ve'd-Dîni*, haz: Mârûn Ra'd-Nazîr 'Abbûd, Dâru'n-Nazîr 'Abbûd, byy., ty.
- el-Müftû Abdullatîf Fethullah, *Dîvânu'l-Müftî Abdullatîf Fethullah*, thk. Zuheyr Fethullah, el-Ma'hedu'l-Âlmânî li'l-Ebhâsi's-Şarkıyya, Beyrut-1404/1984.
- en-Nâbiğa ez-Zubyânî, Ebû Umâme (Ebû Akreb) Ziyâd b. Mu'âviye b. Ḍabâb b. Câbir, *Dîvânu'n-Nâbiğa ez-Zubyânî*, thk. Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrâhim, 2. bs., Dâru'l-Ma'ârif, Kahire-1985.
- Nebîl Hâlid Ebû Alî, *el-Edebu'l-'Arabî Beyne Aşrayni'l-Memlûkî ve'l-Uşmânî*, byy., 2008.
- Nu'mân 'Abdulmute'âl el-Ḳâdî, *Şiru'l-Futûḥi'l-İslâmiyye fi Sadri'l-İslâm*, Mektebetu's-Sekâfe ed-Dîniyye, Kahire-1426/2005.
- en-Nuveyrî, Şihâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb el-Ḳuraşî, *Nihâyetu'l-Ereb fi Funûni-Edeb*, Dâru'l-Kutub ve'l-Veşâiki'l-Ḳavmiyye, Kahire-1423.
- Ömer Musa Paşa, *el-Edeb fi Bilâdi's-Şam 'Asru'z-Zenkiyyîn ve'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*, el-Mektebetü'l-'Abbâsiyye, Dîmaşq-1964.
- , *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Asru'l-Osmânî*, Dâru'l-Kutubi'l-Mu'âşır, Beyrut-1999.

- Ömer Rıza Keĥhâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn Terâcîmu Muşannifî’l-Kutubi’l-‘Arabîyye*, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut-ty.
- Râfiĥ, ‘Abdulkerîm, *el-‘Arab ve’l-‘Uşmâniyyîn*, 2.bs., Dımaşĥ-1993.
- , *Bilâdu’s-Şâm ve Mısr mine’l-Fethî’l-‘Uşmânî ilâ Hamleti Nâbulyûn Bûnabart*, 2.b., Dımaşĥ-1968.
- R. Hartman, “Şam”, *İA*, MEB Basımevi, İstanbul-1970, XI, 298-306.
- Riyaĥ Abdulhamîd Murad, *Şi‘ru Dımeşĥ fi’l-Ķarnî’s-Şânî ‘Aşar el-Hicrî es-Şâmin ‘Aşar el-Mîlâdî*, el-Hey’etu’l-‘Âmme es-Sûriyye li’l-Kutub, Dımaşĥ-2007.
- es-Şabbâĝ, Leylâ, *el-Mucteme’u’l-‘Arabîyyu’s-Sûrî fi Matla’i’l-‘Ahdî’l-‘Uşmânî*, Menşûrâtu Vizâratî’s-Şekâfe, Dımaşĥ-1973.
- , *Min A’lâmi’l-Fikrî’l-‘Arabî fi’l-‘Asrî’l-‘Uşmâniyyi’l-Evvel Muhammed el-Emîn el-Muĥibbî el-Muerriĥ ve Kitâbihî Hulâsati’l-Eşer fi A’yâni’l-Ķarnî’l-Hâdî ‘Aşar*, eş-Şeriketu’l-Muttahidetu li’t-Tevzî’, Dımaşĥ-1986.
- Şâlih b. Yahyâ, *Târîhu Beyrût ve Ahbâru’l-Umerâi’l-Buĥturiyyîn Min Benî’l-Ķarb*, el-Matba‘atu’l-Kâtûlîkiyye, Beyrut-1927.
- es-Şafedi, Ebu’s-Şafâ Salâhuddîn Halîl b. ‘İzziddîn Aybeg, *el-Vâfi bi’l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvût, Turkî Mustafa, Dâru İhyâi Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut-1420.
- Sahbân Halîfât, “*Ebu’l-Alâ el-Maarî’*”, *DİA*, İstanbul-1994, XX, 287-291.
- Samancı, Yusuf Samî, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya-2017
- Sâmi ed-Dehhân, *el-Ķazel Munzu Neş’etihî ĥattâ Şadri’d-Devle el-‘Abbâsiyye*, Dâru’l-Ma‘rife, Kâhire-1954.
- , *Funûnu’l-Edebi’l-‘Arabîyyi el-Fennu’l-Ķinâî 3: el-Vaşf*, Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire-ty.
- , *Funûnu’l-Edebi’l-‘Arabîyyi el-Fennu’l-Ķinâî 4: el-Medîĥ*, 5. bs., Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire-1992.
- , *Funûnu’l-Edebi’l-‘Arabîyyi el-Fennu’l-Ķinâî 6: el-Hicâ*, Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire-1982.
- es-Se‘âlibi, Ebû Manşûr ‘Abdumelik b. Muhammed b. İsmail, *el-Munteĥal*, thk.

- Ahmed Ebû Ali, el-Maṭba‘atu’t-Ticâriyye, İskenderiyye-1319/1901.
- , *Lubabu’l-Âdâb*, thk. Ahmed Hasan Lebic, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut-1997/1417.
- , *Yetîmetu’d-Dehr fî Meḥâsini Ehli’l-‘Aşr*, thk. Mufid Muhammed Kûmeyḥa, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut-1403/1983.
- es-Sekkâkî, Ebû Ya‘kub Siracuddîn Yusuf b. Ebû Bekr b. Muhammed, *Miftâḥu’l-‘Ulûm*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut-1995.
- Sirâcuddîn Muhammed, *el-Fahr fî’s-Şi’ri’l-‘Arabî, Mevsû‘atu Ravâi’i’s-Şi’ri’l-‘Arabî*, Dâru’r-Râtib el-Câmi‘iyye, Beyrut-ty.
- , *el-Gâzel fî’s-Şi’ri’l-‘Arabî, Mevsû‘atu Ravâi’i’s-Şi’ri’l-‘Arabî*, Dâru’r-Râtib el-Câmi‘iyye, Beyrut-ty.
- , *el-Hicâ fî’s-Şi’ri’l-‘Arabî, Mevsû‘atu Ravâi’i’s-Şi’ri’l-‘Arabî*, Dâru’r-Râtib el-Câmi‘iyye, Beyrut-ty.
- , *er-Risâ fî’s-Şi’ri’l-‘Arabî*, Mevsû‘atu’l-Mubdi‘ûn, Dâru’r-Râtib el-Câmi‘iyye, Beyrut-ty.
- Sona, Fatih, “*Divan Şiirinde Karanfil*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 8, S. 41, s. 307-3014.
- (http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi41_pdf/sayi41_dilededebiyat.htm, Aralık-2015, 10.01.2016).
- Şener, İbrahim, Yıldız, Alim, *Türk İslam Edebiyatı*, Rağbet Yay., İstanbul-2003.
- eş-Şennâvî, ‘Abdulazîz Muhammed, *ed-Devletu’l-‘Usmâniyye Devletun İslâmiyyetun Mufterâ ‘Aleyhâ*, Maṭba‘atu Câmi‘atu’l-Kâhire, Kâhire-1980.
- Şevkî Dayf, *el-Fen ve Mezâhibuhû fî’s-Şi’ri’l-‘Arabî*, 13. bs., Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire-2004.
- , *Funûnu’l-Edebi’l-‘Arabiyyi el-Fennu’l-Ġinâi 2: er-Risâ*, Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire-1955.
- , *Târîḥu’l-Edebi’l-‘Arabî ‘Aşru’d-Duvel ve’l-İmârât eş-Şâm*, 2. bs., Dâru’l-Ma‘ârif, Kâhire-1990.
- , *Târîḥu’l-Edebi’l-‘Arabî el-‘Aşru’d-‘Abbâsî el-Evvel*, 12. bs., Dâru’l-Ma‘ârif, Kâhire-1993.

- , *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-'Abbâsî es-Şânî*, 11. bs., Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire-1997.
- , *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-Câhilî*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire-1976.
- , *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî el-'Aşru'l-İslâmî*, 7. bs., Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire-1976.
- Şeyho, Luvis Rızkullah b. Yusuf b. 'Abdi'l-Mesîh el-Yesû'î, *Kitâbu Şu'arâ'î'n-Naşrâniyye fî Şu'arâ'î'l-Câhiliyye*, Matba'atu'l-Âba'î'l-Murselîn el-Yesû'îyyîn, Beyrut-1890.
- Takiyuddîn Ebûbekr b. Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Ereb*, thk. 'İşam Şakyû, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut-2004.
- Tasa, Muhammet, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, Aybil Yay., Konya-2014.
- , *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Konya-2007.
- , *Leylâ el-Ahyeliyye'nin Şiirinde Tevbe b. el-Humeyyir'in Portresi*, SÜİFD, Yıl: 2007, S. 23, s. 142-155.
- Taş, Kenan Ziya, *Suriye'nin (Şam) Osmanlı Hâkimiyetindeki İdari Yapısı*, Tarih İncelemeleri Dergisi, sy. 15, İzmir-2000.
- et-Tenûhî, Ebu Ali el-Muḥassin b. Ali b. Muhammed el-Kâdî, *Nişvâru'l-Muḥâdara ve Ahbâru'l-Muzâkera*, thk. 'Abbûd eş-Şâlecî, 2. bs., Dâru Şâdir, Beyrut-1995.
- , *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fî'l-Edeb*, 2. bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-1999.
- Tomar, Cengiz, "*Şam*", *DİA*, İstanbul-2010, XXXVIII, 311-315.
- Topuzoğlu, Tefîk Rüştü, "*Ebü'l-Esved ed-Düelî*", *DİA*, İstanbul-1994, X, 311-313.
- Tural, Hüseyin, *Arap Edebiyatında Aruz*, Ensar Neşriyat, İstanbul-2011.
- Tüccar, Zülfikar, "*Ümeyye b. Ebü's-Salt*", *DİA*, İstanbul-2012, XLII, 303-305.
- Tülücü, Süleyman, "*Züheyr b. Ebü Sülmâ*", *DİA*, İstanbul-2013, XLIV, 540-542.
- Uludağ, Süleyman, "*Ârız*", *DİA*, İstanbul-1991, III, 358-359.
- Uzun, Mustafa, "*Ebced*", *DİA*, İstanbul-1994, X, 68-69.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 6.bs., TTK. Yay.,byy., ty.

Yanık, Nevzat H., *Arap Şiirinde Tasvir (Cahiliye-Abbasiler)*, Fenomen Yay., Erzurum-2010.

Yedi Askt Arap Edebiyatının Harikaları, çev. Ceviz, Nurettin, Demirayak, Kenan, Yanık, Nevzat H., Ankara Okulu Yay., Ankara-2004.

Yeniterzi, Emine, “Na’t, Türk Edebiyatı”, *DİA*, İstanbul-2006, XXXII, 436-437.

ez-Zehabi, Şemsuddin Ebu Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, thk. Şu’ayb el-Arnâvut, Huseyn el-Esed, 3. bs., Muessesetu’r-Risâle, Beyrut-1985/1405,

ez-Ziriklî, Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-A’lâm*, 5. bs., Dâru’l-’İlm li’l-Melâyîn, Beyrut-1980.

İnternet Kaynakları:

İsa İskender el-Ma’lûf, *el-Kadâ fi Lubnân bi Zemeni’l-Umerâ’ eş-Şehhâbîn 2, eş-Şeyh Abdullatîf Fethullah, el-Meşrik*, Beyrut-1 Ekim 1933, 9. S., s. 738, <http://archive.alsharekh.org/newPreview.aspx?PID=2256502&ISSUEID=8335&AID=174221>, Erişim Tarihi: 31.10.2019.

Sona, Fatih, “*Divan Şiirinde Karanfîl*”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, S. 41, s. 307-314.

http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt8/sayi41_pdf/sayi41_dilededebiyat.htm, Aralık-2015, Erişim Tarihi: 10.01.2016.